W. G. SEBALD

SATÜRN'ÜN HALKALARI

İNGİLTERE'DE BİR HAC YOLCULUĞU

CAN

ROMAN

ALMANCA ASLINDAN ÇEVİREN
YEŞİM TÜKEL KILIÇ

W.G. Sebald

SATÜRN'ÜN HALKALARI

İngiltere'de Bir Hac Yolculuğu

CAN

Can Yayınlan: 1561
Çağdaş Dünya Edebiyatı: 634

1. basım: Ağustos 2006

Yayına Hazırlayan: Şebnem Sunar

Kapak Tasarımı: Erkal Yavi Kapak Düzeni: Semih Özcan Dizgi: Gelengül Çakır Düzelti: Frılya Tükel

Kapak Baskı: Çetin Ofset İç Baskı ve Cilt: Özal Basımevi

ISBN 975-07-0651-X

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞIITIM. TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252'72 33
http://www.canyayinlari.com
e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

W. G. Sebald

SATÜRN’ÜN HALKALARI

İngiltere’de Bir Hac Yolculuğu

ROMAN

Almanca aslından çeviren

YEŞİM TÜKEL KILIÇ

CAN YAYINLARI

W. G. Sebald, 1944'te Wertach/Allgau'da doğdu. Edebiyat bilimi alanında Freiburg, İsviçre ve İngiltere'de gördüğü yüksek öğrenimden sonra St. Gallen'da öğretmen olarak, Manchester Üniversitesi'nde ise okutman olarak çalıştı, Norwich'teki East Aglia Üniversitesi'nde doçent olarak görev yaptı. 1984'te profesör unvanı alan Sebald, üniversite kariyerine paralel olarak sayısız monografi ve makale yayınladı, yazınsal yapıtlarını ise 1980'li yılların sonundan itibaren vermeye başladı. Önceleri İngiltere, ABD ve Fransa'da ilgi gören Sebald'in yapıtlarının Almanya'da eleştirmenlerin dikkatini çekmesi 1990'lara rastlar. Satürn'ün Halkaları adlı yapıtı 1998 yılında Los Angeles Times Kitap Ödülü'ne değer görülen G. Sebald'in aldığı öteki ödüller arasında Berlin Edebiyat Ödülü, Heinrich Böll Ödülü, Mörike Ödülü ve Heinrich Heine Ödülü sayılabilir. Sebald 14 Aralık 200l'de arabasının direksiyonu başında geçirdiği kalp krizi sonucunda Norfolk'ta öldü.

Yeşim Tükel Kılıç, 1975 yılında İstanbul'da doğdu. Orta ve lise öğrenimini İstanbul Lisesi'nde tamamladı. Ardından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda lisans ve yüksek lisans eğitimini tamamladı. Kabalcı Yayınları ve Can Yayınları'nda editörlük yaptı. Çeşitli yayınevlerince Norbert Elias, Rafik Schami, Stefan Zweig ve Pavel Florenski'den yaptığı çeviriler yayımlandı. Halen doktora tez çalışmasına devam ettiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Çevirmenin notu

Sebald, romanında birçok metinden alıntılar yapmakta, ancak bunları kendi kurmaca metni bağlamında kullanmaktadır. Çeviri aşamasında bu metinlerin varsa Türkçelerinden faydalanılmış, ama bunlar üzerinde metnin gerektirdiği değişiklikler yapılmıştır. Sebald, bu metinlere çoğunlukla doğrudan işaret etmemeyi seçtiği için, Türkçe çeviride de bu açıdan yazarın tercihine bağlı kalınmıştır.

İÇİNDEKİLER

Bilindiği üzere iyi ve kötü, bu dünyanın topraklarında her zaman birlikte ve birbiriyle bağlantılı olarak gelişir.

John Milton, *Paradise Lost*

Hac'a yürüyerek gitmeyi seçen, kıyı boyunca ilerleyerek savaşın dehşetine ve kazananların derin umutsuzluğuna anlamaksızın bakan o zavallı ruhları bağışlamak gerek öncelikle.

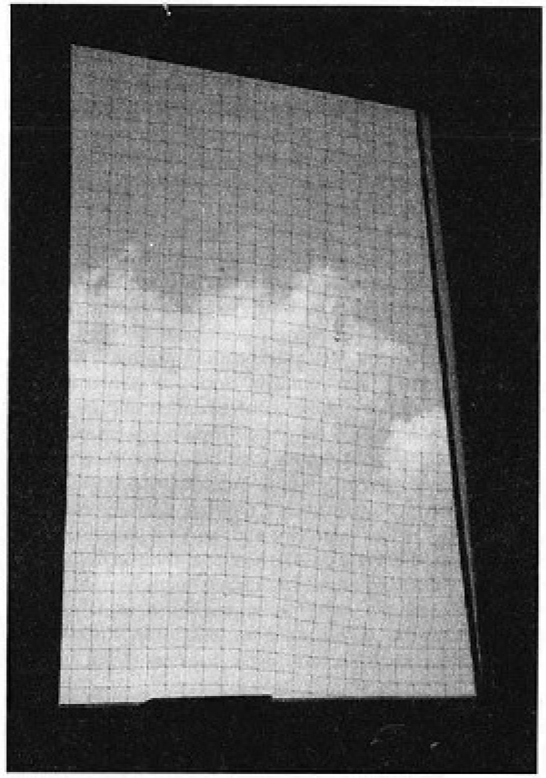
Joseph Conrad, Marguerite Poradovska'ya

Satürn'ün halkaları ekvator düzlemi içinde daire biçimli yörüngeler üzerinde dolanan "kirli" buz parçalarından ve tahminen mineral parçacıklarıyla karışmış tozlardan oluşmuştur. Bunlar bir olasılıkla, eskiden gezegenin çok yakınlarında bulunan ve etkisinde kaldığı gelgit nedeniyle yok olan bir uydunun parçalarıdır (-> Roche Limiti).

Brockhaus Ansiklopedisi

I.

1992 Ağustosu'nda eyyam-ı bahur[1] sıcakları sona ermek üzereyken, İngiltere'nin doğusundaki Suffolk Kontluğu'nu yürüyerek dolaşmak üzere yola çıktım. Uzun süren önemli bir çalışmanın bitmesinin ardından içimi kaplayan boşluk duygusundan bu yolculuk sayesinde kurtulmayı umuyordum. Kısmen kurtulabildiğimi de söyleyebilirim, çünkü deniz kıyısından içeriye doğru uzanan ve yalnızca tek tük evlerin olduğu bu küçük yerleşim bölgesinde saatler, hatta günler süren gezintiler yaptığım o günlerdeki kadar kendimi özgür hissettiğim anlar çok azdır hayatımda. Öte yandan artık bana öyle geliyor ki, belli ruh ve beden hastalıklarının Büyük köpek takımyıldızının en parlak yıldızı olan Akyıldız'ın etkisiyle içimize yerleştiği boş inanının haklı bir yanı olabilir. Bu doğru olsun olmasın, ilerleyen günlerde, serbestçe dolaşabildiğim o güzel günlerin anısı olduğu kadar, bu ıssız bölgeden ta geçmişe değin uzanan yok oluşun izleriyle karşı karşıya kaldığımda üzerime çöken felç edici o dehşet hissi beni epey uğraştırdı. Yolculuğuma başladıktan tam bir yıl sonra neredeyse hiç hareket edemeyecek hale gelip bir taşra başkenti olan Norwich'teki hastaneye bu yüzden kaldırılmıştım belki de, ilerleyen sayfalarda anlatacaklarımı da en azından zihnimde tasarlamaya burada başladım zaten. Hastaneye yattıktan hemen sonra, sekizinci kattaki odamda, geçen yaz baştan sona dolaştığım Suffolk'un o uçsuz bucaksız düzlüklerinin artık sonsuza değin tek bir kör noktaya sıkıştırılmış olarak kalabileceği düşüncesiyle nasıl sarsıldığımı hâlâ çok iyi anımsıyorum. Yatağımın durduğu yerden bakıldığında, pencerenin çerçevesiyle sınırlı renksiz, cansız bir gökyüzü parçasından başka bir dünya görünmüyordu gerçekten de.

Gün boyunca içimde sık sık duyduğum o istek, yani sonsuza değin kaybetmiş olmaktan korktuğum gerçekliği, siyah tellerle örülü bir ızgaranın perdelediği hastane penceresindeki manzarada kendim için güvenceye alma isteği karanlık çökerken o denli artmıştı ki, bazen yüzükoyun, bazen yan dönerek -yani o anda hangisi daha kolay olacaksa öyle-yatağın kenarından aşağı kaymış, emekleyerek duvara kadar gitmiş, sonra da büyük bir acı vermesine karşın pencerenin pervazına tutunup kendimi güçlükle yukarı çekerek doğrulmuştum. Yere paralel, yatay konumundan doğrulup ilk kez dik duran bir canlı gibi ben de şiddetli kasılmalar hissettiğim için pencereye yaslanmıştım; o anda, zavallı Gregor'un titreyen bacaklarıyla koltuğun kenarına tutunup küçük odasının penceresinden dışarıya baktığı sahne, bir zamanlar pencereden dışarıya bakarken hissedebildiği halde artık yalnızca belli belirsiz anımsayabildiği o kurtulma hissi geldi aklıma elimde olmadan. Ve gözleri artık bulanık gören Gregor'un yıllardır ailesiyle birlikte oturduğu sakin Charlottenstrasse'yi seçemeyecek hale gelmesi, dahası bu caddeyi kurşuni bir ıssızlık gibi algılaması misali, hastanenin dış avlularından ufka değin uzanan bu çok iyi tanıdığım şehir de bana öylesine yabancı geliyordu. Aşağıdaki iç içe geçmiş duvarlar arasında herhangi bir şeyin kıpırdıyor olabileceğine inanmıyor, kendimi bir kayalığın tepesinden

aşağıya, bir taş denizine ya da kasvetli kat otoparklarının, sürüklenmiş devasa kayaç kütleleri gibi yükseldiği bir moloz tarlasına bakıyor gibi hissediyordum. O solgun yüzlü akşam saatinde, hastanenin giriş tarafındaki ıssız çimenlikten geçerek gece nöbetine gitmekte olan bir hemşire dışında yakınlarda kimse yoktu. Mavi sinyal lambası yanan bir ambulans şehir merkezinden yola çıkmış, sokakların köşesini birbiri ardı sıra yavaşça dönerek, acil yardım gereken yere doğru ilerliyordu. Siren sesi benim bulunduğum yere kadar ulaşmıyordu. Ben yukardaydım; bulunduğum yer, deyiş yerindeyse yapay bir sessizlikle çepeçevre sarılmıştı. Yalnızca karadan esip gelen rüzgârın pencereye çarptığı duyuluyor, zaman zaman rüzgârın sesi kesilse bile, insanın kulaklarında kalan uğultusu tam olarak hiç dinmiyordu.

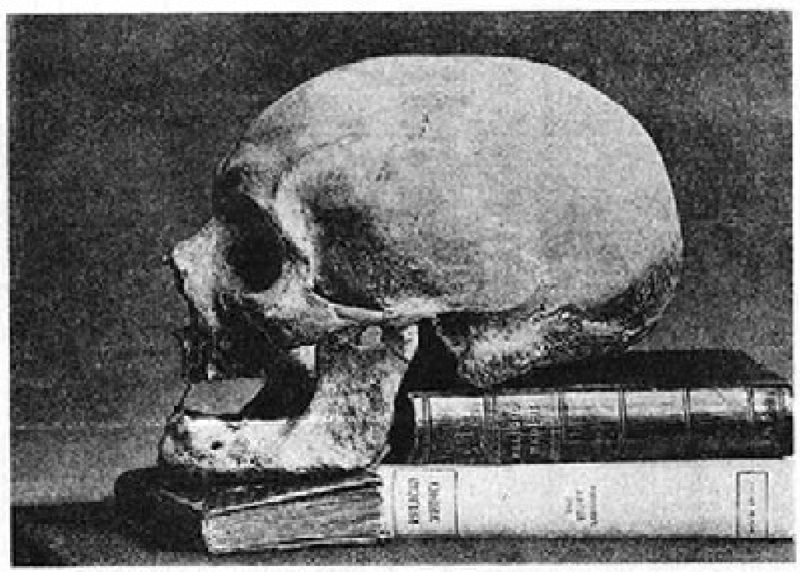
Hastaneden taburcu edilmemin üzerinden bir yıldan daha uzun bir zaman geçmesinin ardından, bugün notlarımı düzenleyerek yazmaya başlayınca, sekizinci kattan aşağıya bakıp yavaş yavaş karanlığa gömülen şehri seyrettiğim o eski günlerde Michael Parkinson'un hâlâ hayatta olduğu aklıma geldi birdenbire. Portersfield Road'daki mütevazı evinde çoğunlukla yaptığı gibi muhtemelen ya bir seminere hazırlanıyor ya da uzun zamandır üzerine çalıştığı Ramuz hakkındaki incelemesiyle uğraşıyordu. Michael kırklarının sonundaydı, bekârdı ve sanırım, hayatım boyunca karşılaştığım en masum insanlardan biriydi. Kendi çıkarlarını düşünmek kadar uzak bir şey yoktu ona; bir süredir hüküm süren koşullar altında giderek zorlaşmasına karşın, sorumluluklarını yerine getirmeyi her şeyden çok önemserdi. Ama asıl belirgin özelliği, kanaatkârlığıydı; öyle ki, bunun alışılmadık boyutlara vardığını iddia edenler de vardı. Çoğu insanın varlığını korumak ve sürdürebilmek adına durmaksızın alışveriş yaptığı bir dönemde, Michael genel olarak hiç alışverişe çıkmazdı. Bir koyu mavi ve bir de kızıla çalan kahverengi ceketi vardı; tanıştığımız günden itibaren yıllar boyunca yalnızca bu iki ceketi giydi sırayla. Ceketlerin kolları sökülüp dirsekleri yıprandığı zaman eline kendisi iğne iplik alıp yama yapardı. Hatta gömleklerinin yakasını da kendisi ters yüz ediyor olmalıydı. Michael, düzenli olarak her yaz döneminde, Ramuz incelemesiyle de ilgili olan yolculuklara çıkar, Valais ve Waadtland'ı yürüyerek dolaşır, bazen Jura Dağları ve Câvennes'a kadar uzandığı da olurdu. Böyle bir yolculuktan geri döndüğü zamanlarda ya da çalışmalarını sürdürürkenki ciddiyetine hayran kaldığımda, Michael tamamen kendine özgü, kimsenin akıl sır

erdiremeyeceği denli mütevazı bir mutluluk yakalamış gibi gelirdi bana çoğu kez. Derken geçen mayısta, hiç beklenmedik bir biçimde, birkaç gündür ortalarda görünmeyen Michael’ ın yatağında ölü bulunduğu haberi geldi; söylendiğine göre yan dönmüş, yatıyordu, kaskatı kesilmişti ve yüzünde tuhaf kırmızı lekeler vardı. Yapılan soruşturma sonucunda *bilinmeyen bir nedenden dolayı öldüğü* söylendi ve ben de bu karara kendimce şunu ekleyiverdim: *karanlıkta, gecenin koyu karanlığında*. Michael Parkinson’un bu beklenmedik ölümünden duyduğumuz o korkunç dehşeti, Michael gibi bekâr olan Romanoloji doçenti Janine Rosalind Dakyns büyük olasılıkla herkesten daha yoğun hissetmişti. Çocukluk arkadaşı olmanın getirdiği bağlılıkla, Michael’ın ölümünden iki hafta sonra Dakyns de bir hastalığa yakalanmış ve bu hastalık kısa sürede bedenini yenik düşürdüğü için, diyebiliriz ki onun yasını öyle uzunca bir süre tutacak fırsatı olmamıştı. Hastanenin hemen yakınındaki küçük bir sokakta oturan Janine Dakyns, Michael gibi Oxford’da okumuş ve tüm yaşamı boyunca, entelektüellerin şu kendini beğenmişliğinden uzak duran, 19. yüzyıl romanları hakkında herkesin bildiği şeyler yerine kimsenin duymadığı ayrıntılardan yola çıkan adeta kendine özgü bilimsel bir yöntem geliştirmiş, bu yöntemle de özellikle, en büyük saygıyı duyduğu Gustav Flaubert’in metinlerini incelemişti ve yeri geldikçe, Flaubert’in binlerce sayfayı bulan mektuplarından beni her seferinde şaşkınlığa düşüren uzun alıntılar yapardı. Düşüncelerini anlatırken neredeyse insanı kaygıya düşürecek denli coşkuya kapılan Janine Dakyns, olağanüstü büyük bir ilgiyle Flaubert’in kendi yazarlığı konusunda duyduğu vicdan azabına bilimsel açıklamalar getirmeye çalışıyordu; sahici olamamaktan korkuyordu Flaubert; öyle bir korkuydu ki bu, Janine Dakyns’in söylediğine göre, bazen haftalar, hatta aylar boyunca kanepesinde öylece oturur, artık tek bir satır bile yazamayacağı kaygısıyla eziyet içinde kıvranıp dururdu. Böyle durumlarda, demişti Janine, gelecekte herhangi bir şey yazamayacağını hissetmesi bir yana, o güne kadar yazdıklarının da, sonuçları açısından düşünüldüğünde, gözden kaçırılmaması gereken, affedilemez hatalar ve yalanların art arda sıralanmasından başka bir şey olmadığını düşünüyordu Flaubert. Janine’nin iddiasına göre, Flaubert’in vicdan azabının nedeni, her yerde durmaksızın arttığını gözlemlediği ve kendi beynine bile sıçradığını hissettiği bir aptallaşma haliydi. Janine’nin anımsayabildiği kadarıyla, kuma gömülmek gibi bir şey bu, demişti Flaubert. Büyük olasılıkla, diye düşünüyordu Janine, Flaubert’ in pek çok eserinde kumun böylesine önemli

olması bundan kaynaklanıyordu. Her şeyi ele geçiriyordu kum. Flaubert'in gece ve gündüz düşleri durmaksızın olağanüstü büyük toz bulutlarına gömülüyordu; Afrika kıtasının kurak düzlükleri üzerinde kıvrıla kıvrıla kuzeye doğru ilerleyen toz bulutları Akdeniz ve Iber Yarımadası üzerinden geçiyor, nihayet 'Tuileries Sarayı'nın bahçesine, Rouen'ın kenar mahallelerinden ya da Normandiya kasabalarından birinin üzerine kül gibi süzülerek düşüyor, sonra da köşe bucak demeden her yere giriyordu. Emma Bovary'nin kışlık elbisesinin kıvrımlarındaki tek bir kum tanesinde, demişti Janine, Flaubert bütün Sahra Çölü'nü görmüştü ve her bir toz zerresi onun için Atlas Dağları kadar ağırdı. Mesai sonrasında Janine'nin bürosunda Flaubert'in dünya görüşü hakkında sık sık sohbet ederdik; o kadar çok seminer notu, mektup ve yazı olurdu ki orada, insan kendini bir kâğıt selinin ortasındaymış gibi hissederdi. Bu olağanüstü kâğıt yığınının asıl çıkış ya da toplanma noktası diyebileceğimiz çalışma masasının üzerinde, zaman içinde kâğıtlardan adeta gerçek bir yeryüzü parçası oluşmuştu, dağları, ovaları bile vardı; tıpkı bir buzulun denize ulaştığında kırılıp kopması gibi, masanın kenarlarında da bu yeryüzü parçası kırılıp kopuveriyor ve kopan parçalar etrafa yayılarak, kimse farkına varmaksızın, odanın ortasına doğru ilerleyen yeni yığınların oluşmasına neden oluyordu. Çalışma masasında giderek artan bu kâğıt yığınları yüzünden Janine, yıllar önce başka masalara da yayılmak zorunda kalmıştı. Sırayla üzerinde yine aynı yığılma süreçlerinin yaşandığı bu masalar, deyiş yerindeyse Janine'nin kâğıttan evreninin tarihinde sonraki dönemleri temsil ediyordu. Yerdeki halı bile bir sürü kâğıt tabakasının altında çoktan kaybolup gitmişti. Hatta belli bir yüksekliğe ulaştığında hep yarısı yere yıkılan bu kâğıt yığınları, yeniden duvarları tırmanmaya başlıyor, duvarların da kapının üst köşesine kadar, yalnızca tek bir köşesinden zımbalanmış, üst üste tıkıştırılmış dosyalar ve dokümanlarla dopdolu olduğu görülüyordu. Kitaplıktaki rafların üzerinde bile, boş kalan her yerde kâğıtlar vardı ve bütün bu kâğıtlar karanlığın çökmeye başladığı saatlerde batmakta olan güneşin yansımalarını üzerinde topluyordu; vaktiyle geceleri mürekkep rengine bürünen gökyüzünün altında tarlaların üzerini örten karlar gibi, diye düşünmüştüm bir keresinde. Janine'nin son çalışma yeri, neredeyse odanın ortasına kadar çekilmiş koltuk olmuştu. Büronun her zaman açık olan kapısının önünden geçerken onu hep bu koltukta otururken görürdünüz, ya dizlerinin üzerine eğilmiş bir şeyler karalardı ya da arkasına yaslanmış, düşüncelere dalmış olurdu. Arada sırada ona, tüm bu kâğıt yığınının arasındayken,

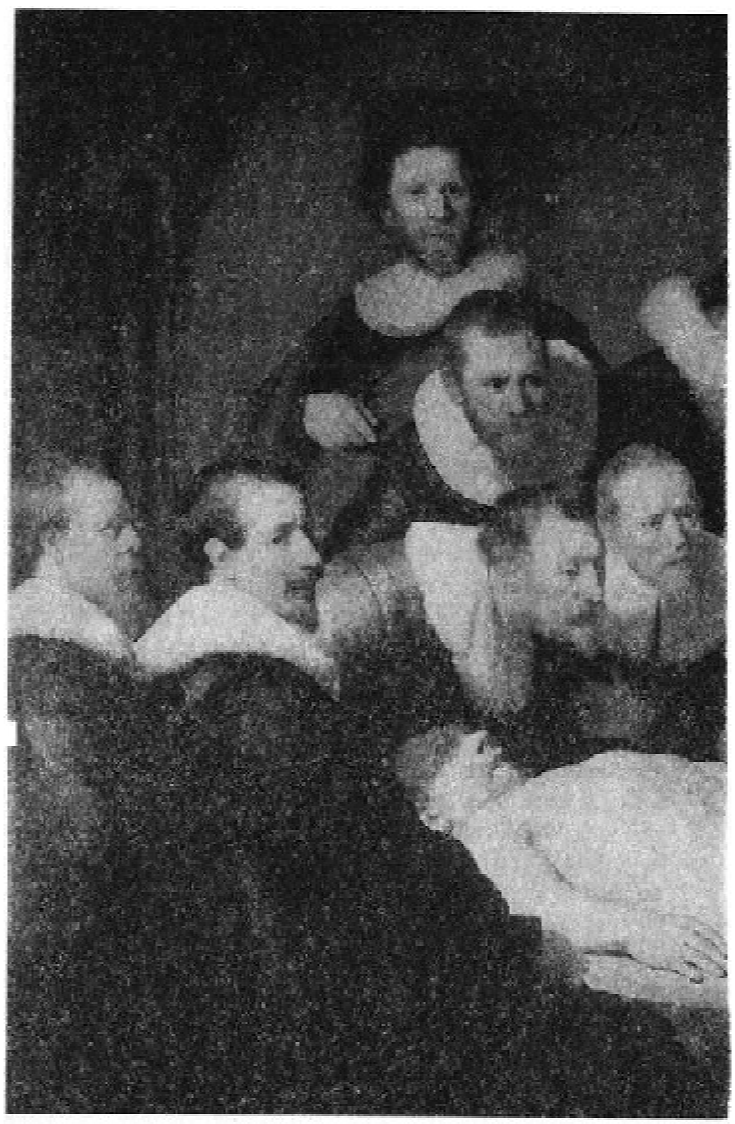
Dürer'in *Melankoli*'sinde bir sürü yıkım araç-gerecinin ortasında öylece oturan meleği andırdığını söylerdim, o da bana, bütün bu düzensizliğin içinde aslında kusursuz ya da kusursuzluğa yakın bir düzen olduğunu söyleyerek yanıt verirdi. Kâğıtların, kitapların arasında ya da kendi zihninde ne ararsa arasın, hemen bulabiliyordu gerçekten de. Hastaneden taburcu olur olmaz Thomas Browne hakkındaki araştırmalarıma başlayınca, hemen bana Oxford'dan tanıdığı cerrah Anthony Batty Shaw'a başvurmam gerektiğini söyleyen de yine Janine olmuştu. 17. yüzyılda hekimlik yapmış ve ardında kendi alanında benzersiz bir dizi yazı bırakmış olan Browne'ın kafatası, o sıralarda Britannica'da rastladığım bir bilgiye göre, Norfolk & Norwich Hastanesi Müzesi'nde muhafaza ediliyordu. Bu iddia bana son derece kuşku götürmez göründüyse de, çok kısa bir süre öncesine kadar benim de yattığım hastanede kafatasım görme çabalarımın hepsi boşa çıktı, çünkü o sıralarda hastaneyi yöneten beyefendi ve hanımefendiler arasında kimse böyle bir müzenin varlığından haberdar değildi. Tuhaf isteğimi dile getirdiğimde, ne demek istediğimi hiç anlamadılar, hatta bu soruyu sorduklarımdan bazılarının benim can sıkıcı, garip biri olduğumu düşündükleri hissine kapıldım. Öte yandan toplum sağlığına yönelik düzenlemeler çerçevesinde belediye hastanelerinin kurulduğu ve bunların çoğunda bir müze, daha doğrusu içinde erken doğmuş bebeklerin ya da hilkat garibelerinin, hidrosefallerin, hipertrof organların ve benzerlerinin tıbbi nedenlerle fanuslarda, formaldehit içinde saklandığı ve zaman zaman halka açık olarak sergilendiği ürkütücü bir hücrenin bulunduğu biliniyordu. Peki ama tüm bunlar nereye gitmişti? Bir yangında hasar görmüş olan merkez kütüphanesinin yerel tarih bölümünden de, Norwich'teki hastane ile Browne'ın orada bulunduğu söylenen kafatası hakkında hiçbir bilgi edinemedim. İstediğim açıklamalara ancak, Janine sayesinde ilişki kurduğum Anthony Batty Shaw aracılığıyla ulaşabildim. Batty Shaw'in bana gönderdiği, aynı zamanda *Journal of Medical Biogmphy'de* de yayımlanan bir makalesinde yazdığına göre, Thomas Browne 1682'de yetmiş yedi yaşında öldüğünde, St. Peter Mancroft Bölge Kilisesi'nde toprağa verilmiş ve ölümlü bedeninden geriye kalanlar 1840'a kadar mezarında huzur içinde yatmış, ardından mihrabın önündeki bölümde Browne'la neredeyse aynı yere gömülecek başka bir cenazenin hazırlıkları sırasında tabut hasar görünce, muhtevası kısmen gün ışığına çıkmıştı. Bu olayların ardından Browne'ın kafatası ve bir tutam saçı, kilisenin önde gelenlerinden biri olan Doktor Lubbock'un eline geçmişti. Lubbock da

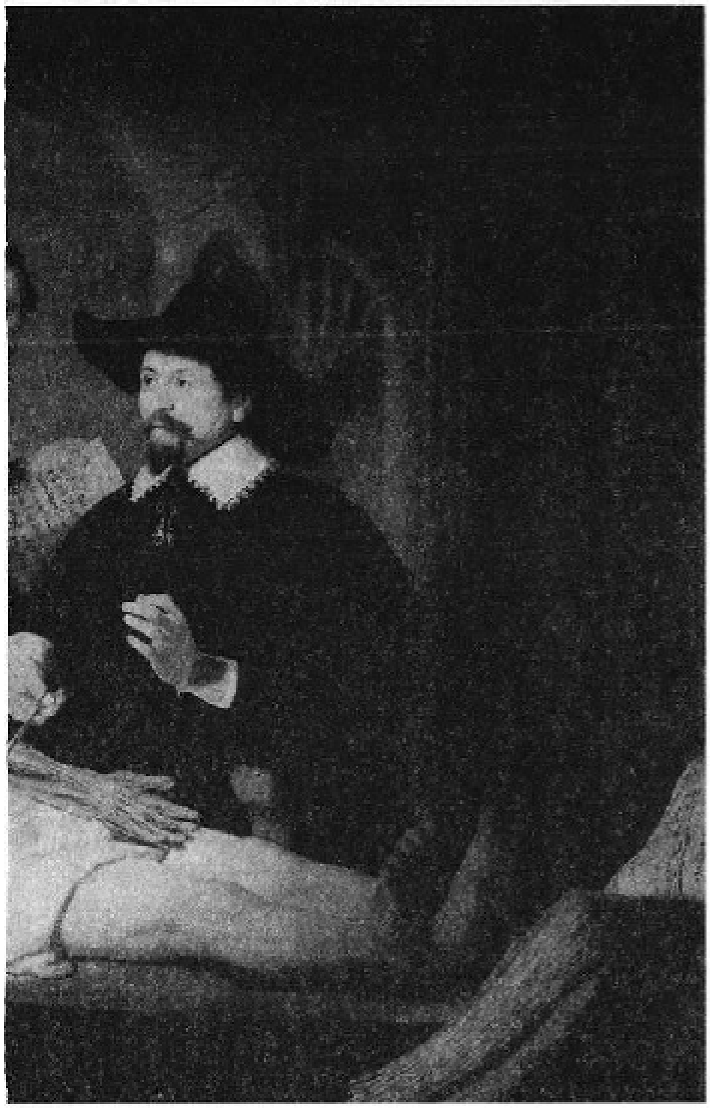
vasiyetinde, Browne'ın bedeninden geriye kalan bu kutsal emaneti hastane müzesine bırakmış, sonra bunlar anatomik bozukluklar gösteren öteki sıra dışı örnekler arasında özel olarak yapılmış bir cam fanus içinde 1921'e kadar sergilenmişti. St. Peter Mancroft Bölge Kilisesi'nin Browne'ın kafatasının iadesi talebi ancak defalarca tekrarlandıktan sonra kabul edilmiş ve ilk defin töreninin üzerinden neredeyse iki yüz elli yıl geçtikten sonra aynı tören kutlamalar eşliğinde bir kez daha gerçekleştirilmişti. Browne, ölü yakma ve ölü külünü kaba koyma uygulaması üzerine yazdığı yarı arkeolojik yarı metafizik özellikler taşıyan ünlü incelemesinde, kendi kafatasının serüvenli uzun bir yolculuğa çıkacağını söylemiş ve mezarından çıkarılacağını, bunun bir trajedi ve bir iğrençlik olduğunu belirterek konuya ilişkin en iyi yorumu kendisi zaten yapmıştı. Peki ama, diye devam ediyordu Browne ayrıca, kim kendi kemiklerinin akıbetini ve kaç kez gömüleceğini bilebilir ki?

Thomas Browne 19 Ekim 1605'te Londra'da bir ipek tüccarının oğlu olarak dünyaya gelmişti. Çocukluğu hakkında günümüze pek az bilgi ulaşmıştır ve yaşamına dair anlatılanlardan da Oxford'daki yüksek öğrenimi dahilinde nasıl bir tıp eğitimi aldığına dair fikir edinmek mümkün değil. Kesin olarak bilinen tek şey, yirmi beş yaşından yirmi sekiz yaşına kadar, tıp alanında dönemin önde gelen üniversitelerinden olan Montpellier, Padova ve Viyana üniversitelerinde derslere katıldığı ve nihayet İngiltere'ye dönmeden kısa bir süre önce Leiden'da hekimlik unvanını aldığıdır. Browne, 1632 Ocağı'nda Felemenk'te ikamet ettiği ve

insan bedeninin sırları konusuna her zamankinden daha fazla yoğunlaştığı bir dönemde, Amsterdam'daki Waagebouw'da, bir hırsızlık suçundan dolayı birkaç saat önce asılarak idam edilmiş şehir eşkıyası olan Adriaan Adriaanszoon, namı diğer Aris Kindt'in cesedi üzerinde halka açık bir otopsi gerçekleştirilmişti. Hiçbir yerde kesin olarak belgelenmiş olmasa da, Browne büyük olasılıkla bu otopsiyi kaçırmamış, özellikle de Rembrandt'ın *Dr. Nicolaes Tulp'un Anatomi Dersi* adlı tablosunda gösterdiği sansasyonel olayı, yani Dr. Nicolaes Tulp'un her yıl kış ortasında gerçekleşen anatomi seminerlerini izlemişti, ki bu seminerlerin yeniyetme tıp öğrencileri için çok ilginç olmaları bir yana, bunlar, Janine Dakyns'in deyişiyle, dönemin karanlıktan aydınlığa çıkan toplumun takvimindeki önemli tarihlerdi aynı zamanda.

Hiç kuşkusuz burada, yani toplumun ayrıcalıklı sınıflarının oluşturduğu, ücret ödeyen bir izleyici grubuna sunulan bu gösteride, bir yandan bu yeni bilim alanında dur durak bilmeyen araştırma arzusunun sergilenmesi söz konusuyken, diğer yandan da -gerçi bu hemen reddedilecektir mutlaka- arkaik niteliğiyle insan parçalama ritüeli, yani suçluyu öldürecek cezalandırmanın da ötesinde, onun etine eziyet edilmesi söz konusuydu. Rembrandt'ın resminde ölüyü parçalama işleminin açıkça görülebilen törenselliği -cerrahların en güzel kıyafetlerini giymiş olması, hatta Dr. Tulp'un başında şapkası bile vardır- ve işlem tamamlandıktan sonra kutlama yapmak üzere bir anlamda simgesel bir şölen düzenlenmiş olması, Amsterdam'daki anatomi seminerinde insan bedenindeki iç organlar hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmekten fazlasının amaçlandığının

kanıtıdır. Rembrandt'ın bugün Mauritshuis Müzesi'nde bulunan neredeyse iki buçuk metrelik *Anatomi* Dersi'nin karşısında durduğumuzda, Waagebouw'da otopsi işleminin izlendiği noktada durmuş olur ve o dönemde insanların gördüklerini izlediğimizi söyleyebiliriz: kırılmış boynu ve ölüm ânında kaskatı kesilerek öne doğru korkunç bir biçimde çıkmış göğsüyle Aris Kindt'in resmin ön planında öylece yatan mosmor bedenini. Yine de bu bedeni herhangi birinin gerçekten görüp görmediği kuşkuludur; çünkü tam da o dönemde ortaya çıkan anatomi sanatının başlıca işlevi, günahkâr bedeni görünmez kılmaktı. Doktor Tulp'un meslektaşlarının bakışlarının bizzat bu bedene doğrulmamış olması da dikkat çekicidir, aksine bakış çizgileri bedenin çok yakınından geçerek karşılarında açık duran anatomi atlasına uzanmaktadır, ki bu kitapta da mide bulandırıcı bedenselliği vurgulamak yerine, onu bir diyagrama, insan bedeninin bir şemasına indirgemek tercih edilmiştir, tıpkı ocak ayındaki o günün sabahında ötekiler gibi Waagebouw'da bulunduğunu söyleyen tutkulu amatör anatomist Rene Descartes'ın zihninde canlandırdığı gibi. Bilindiği üzere Descartes, eserlerinde subjectum'un, öznenin tabiyetinin tarihini incelediği esaslı bölümlerden birinde, akıl sır erdirilemez bedeni önemsemekten vazgeçmemizi ve tamamen anlayabileceğimiz, sonuna kadar işlevsel kılabileceğimiz ve herhangi bir hasara uğradığında da tamir edebileceğimiz veya kaldırıp atabileceğimiz için, içimize yerleştirilmiş makine üzerinde yoğunlaşmamızı öğütler. Bedenin bir yandan açıkça sergilenmesine karşın, öte yandan tuhaf bir biçimde tecrit ediliyor olması, gerçekliğe benzemesinden dolayı övgüler alan Rembrandt resminin daha yakından bakıldığında yalnızca görünüşte gerçekçi olduğunu gösterir. İzlediğimiz otopsi, her zaman yapılanın aksine karnın alt kısmı açılarak ve en kolay çürüyen iç organlar alınarak değil, cezalandırılmayı hak eden elin teşrih edilmesiyle başlamıştır (ve bu da büyük olasılıkla, işlenen suçun karşılığında ödenmesi gereken bedele işaret etmektedir). Üstelik söz konusu elin hiç görülmemiş bir özelliği vardır. Resme bakanlara daha yakın duran öbür elle karşılaştırıldığında bu elin tuhaf bir biçimde yanlış oranlara sahip olması bir yana, el anatomik olarak tümüyle ters durmaktadır. Başparmağın durduğu yere bakılırsa, sol avuç içine ait olması gereken açık sinirler, sağ elin sırtına aittir.

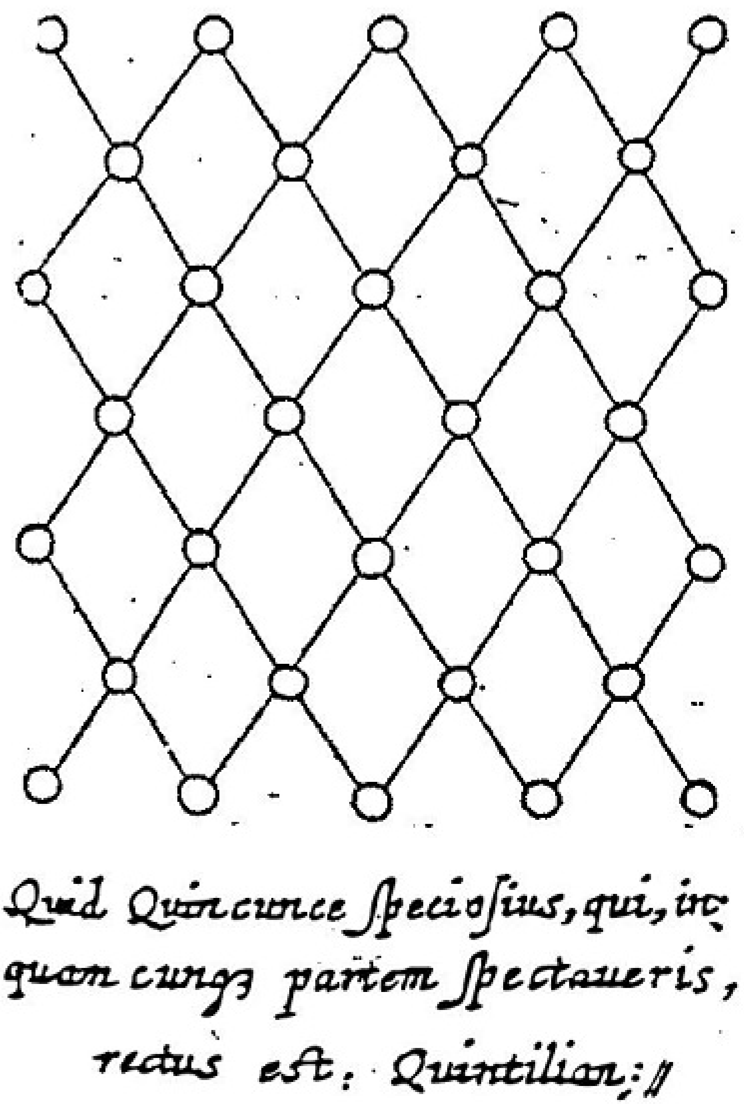

Dolayısıyla burada, kurallara ve anatomi atlasına tamamen uygun olacak şekilde yerleştirilmiş ama olağandışı bir yerde bulunan bir el söz konusudur ve böylece, bunun dışında deyiş yerindeyse “gerçeğe uygun” yapıldığını söylediğimiz bu resim, tam merkez noktasında, yani bedenin kesildiği noktada bir anda büsbütün yanlış bir konstrüksiyona dönüşüvermektedir. Rembrandt’ın çizimde hata yapmış olması, tahmin edileceği üzere mümkün değildir. Resmin bütünlüğündeki bu kırılma daha çok bilinçli olarak yapılmış gibi geliyor bana. Bu biçimsiz el, Aris Kindt’e uygulandığı görmezden gelinen şiddetin göstergesidir. Ressam, kendisine sipariş veren loncayla değil, kurbanla özdeşleşmektedir. Yalnızca onun bakışı donup kalmış kartezyen bir bakış değildir, yalnızca o, mosmor kesilmiş cansız bedeni algılamakta ve yalnızca o, ölünün yarı açık ağzına ve gözlerine düşen gölgeyi görmektedir.

Eğer Thomas Browne, benim düşündüğüm gibi, Amsterdam’da oynanan bu anatomi tiyatrosunda bulunanlardan biri idiyse, onun otopsiyi hangi perspektiften izlediği ve neler gördüğü konusunda bize yol gösterebilecek ipuçlarına sahip değiliz. Browne’ın daha sonraki bir tarihe ait notlarında söz ettiği beyaz buğuydu bu belki de; 27 Kasım 1674’te İngiltere ve Hollanda’nın geniş düzlüklerine çöken o kesif sisin, yaşadığımız sürece uyurken ve rüya görürken beynimizi çepeçevre saran ve öldükten sonra beden açıldığında o yarıktan yükselen beyaz buğu olduğunu iddia

ediyordu Browne. Akşam geç bir saatte geçirdiğim operasyonun ardından yine hastanenin sekizinci katındaki odama dönüp yatağıma uzandığım sırada, kendi bilincimin nasıl bu türden sis perdeleriyle kaplı olduğunu çok iyi anımsıyorum. Damarlarımda dolaşan ağrı kesicilerin harikalar yaratan etkisi sayesinde, etrafı parmaklıklı demir karyolamda kendimi zeplinle uçuyor, etrafımı çepeçevre saran dağ gibi bulutlar arasında yerçekiminden hiç etkilenmeden hafifçe kayıp gidiyor gibi hissediyordum. Dalgalanan örtüler arasında ara sıra boşluklar oluşuyor ve ben de bunların arasından çivit renkli uçsuz bucaksız gökyüzünü görüyordum; aşağıya, yere doğru baktığımda ise burası bana, o karmakarışık ve karanlık haliyle yeryüzünü çağrıştırıyordu. Ama yeryüzünün aksine yukarıda, gökyüzünde yıldızlar vardı, ıssız boşluğa serpiştirilmiş minik altın yaldızlar. Bu uğultulu boşluk içinde iki hemşirenin sesi kulaklarımda çınlıyor, bu sırada hemşireler nabzımı ölçüyor, küçük bir çubuğun ucuna sabitlenmiş, kırmızıya çalan pembe renkli küçük bir süngerle ara sıra dudaklarımı ıslatıyorlardı; bu sünger bana eskiden pazarda satılan, küp şeklindeki lokumları hatırlatıyordu. Süzülerek çevremde uçuşan varlıkların adı Katy ve Lizzie'ydi. Hayatım boyunca kendimi, o gece onların koruması altında olduğum kadar mutlu hissettiğim anlar çok azdır sanırım. Konuştukları gündelik konulardan tek kelime bile anlayamıyordum. Duyduğum tek şey, seslerin yükselip alçaldığıydı; doğal seslerdi bunlar, bir kuşun gırtlağından çıktığı gibi, mükemmel bir çınlama ve ötme sesi, kısmen meleklerin müziği kısmen de denizkızlarının şarkısı. Katy'nin Lizzie' ye, Lizzie'nin de Katy'ye söylediklerinin yalnızca tuhaf, küçücük bir kısmı kalmış aklımda. Malta Adası'nda geçirilen bir tatille ilgiliydi sanırım hikâye, ya Katy ya da Lizzie, Maltalıların araba kullanırken anlaşılmaz bir biçimde ölümü hiçe sayarak, soldan veya sağdan değil, her zaman yolun gölgeli kısmından gittiklerini iddia etmişti. Sabah şafak sökerken hemşireler nöbet değiştirdiğinde nerede olduğumun bilincine nihayet tekrar varmıştım. Bedenimi hissetmeye başlamıştım, uyuşmuş ayağımı, sırtımda ağrıyan yeri; sonra hastanede sıradan bir günün daha başlamasıyla birlikte dışarıdan, koridordan gelen tabak çanak seslerine kulak kabartmıştım ve sabahın ilk ışıkları gökyüzünü aydınlattığı sırada, bir uçağın penceremin çerçevesi içinde kalan gökyüzü parçasını boydan boya kesen bir iz bıraktığını görmüştüm. O sıralarda bu beyaz iz iyi bir işaret gibi gelmişti bana, ama şimdi geriye dönüp baktığımda görüyorum ki, korkarım tüm yaşamım boyunca etkisi sürecek olan bir yırtılmanın, bir kırılmanın başlangıcıydı bu.

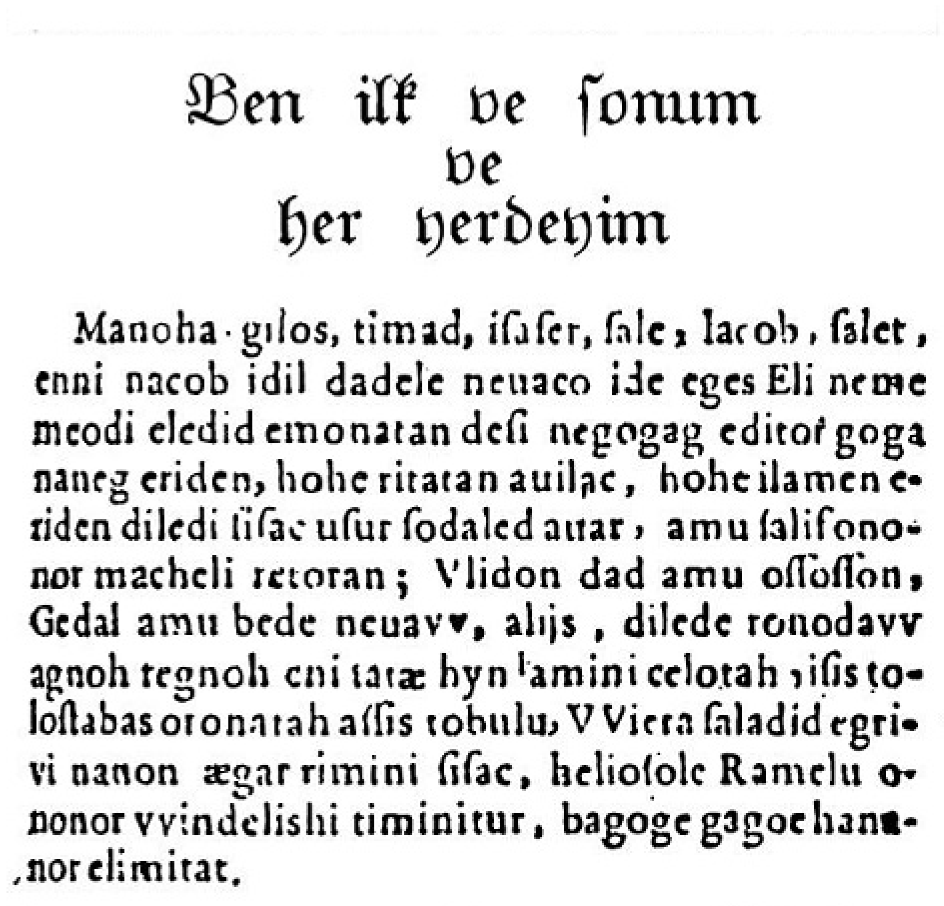
İçerdeki yolcular gibi, gökyüzündeki izin en uç noktasındaki uçak da görülmüyordu. Bizi harekete geçiren şeyin görünmezliği ve kavranamazlığı: İşte bu, dünyamızı başka bir dünyanın yalnızca gölgesi olarak gören Thomas Browne için de çözümsüz bir bilmeceydi. Düşüncelerinde ve yazılarında durmaksızın, en yakınındaki nesnelerden evrendeki gezegenlere kadar tüm dünyevi varoluşu bir yabancı gibi dışardan izlemeye, hatta deyiş yerindeyse yaratıcının gözüyle izlemeye çalışmasının nedeni de buydu. Bunun için gerekli yücelik mertebesine ulaşabilmenin tek yolu ise, kullandığı dilde tehlikeli bir yüksekten uçuşa başvurmaktan geçiyordu. 17. yüzyıl İngiltere'sinin öbür yazarları gibi Browne da tüm bilgeliğini hep kendi peşi sıra sürüklüyor, olağanüstü zengin olan alıntı hazinesini kullanıyor, kendinden önceki tüm otoritelere göndermeler yapıyor, aşırılığın kıyısında dolaşan metaforlar ve analojilerle çalışıyor, aşırı savurganlıkları açısından tören ya da cenaze alaylarına benzeyen, kimi zaman bir, hatta iki sayfa uzunluğunda labirent gibi cümleler kuruyordu. Özellikle sırtındaki bu yükün büyük ağırlığı yüzünden ayaklarının yerden kesilip yükselmesi her zaman mümkün olmasa da, Browne sıcak hava akımıyla yükselen planörler gibi tüm yüküyle birlikte anlatısının çevresinde döne döne yukarıya doğru çıktığında, günümüz okurları bile ruhun yükselmesine özgü bir duyguya kapılır. Uzaklık arttıkça görüş de netleşir. O zaman, en küçük ayrıntılar bile mümkün olan en net haliyle görülebilir. Tersine çevrilmiş bir teleskop ile bir mikroskoptan aynı anda bakmak gibi bir şeydir bu. Ama yine de, der Browne, her türlü bilgi, aşılması mümkün olmayan bir karanlıkla çevrelenmiştir. Algıladığımız şeyler, bir bina olan dünyanın koyu gölgeler altında kaybolduğu derin bilgisizlik uçurumundaki tek tek ışıklardır yalnızca. Browne, biz şeylerin düzenini öğreniriz, diye devam eder, ama içlerindeki özü kavramayız. Felsefemizi küçük harflerle yazabilmemizin, kısaltmalar kullanmamızın ve üzerinde bengiliğin yalnızca yansımasını taşıyan doğaya dair stenografik notlar almamızın nedeni de budur. Kendisinin bu ön düşüncelerine sadık kalarak Browne, biçimlerin görünüşteki sonsuz çeşitliliğinin içinde sürekli tekrarlanan bir model olduğunu söylemiştir, bunun bir örneği de Kyros'un bahçesi hakkındaki yazısında yer alan, eşkenar dörtgenlerin köşeleri ile bunların kenarlarının kesiştiği noktalarla oluşturulan "baklava ağ dokusu"dur.

Browne, ister canlı olsun ister cansız her türlü materyalde, kristallere ayrılmış bazı biçimlerde, deniz yıldızlarında ve deniz kestanelerinde, memeli hayvanların omurgalarında, balık ve kuşların sırtlarında, pek çok yılan türünün derisinde, dört ayaklı hayvanların ayak izlerinde, tırtılların, kelebeklerin, ipekböceklerinin ve güvelerin çeşitli kombinasyonlara sahip gövdelerinde, ayçiçeklerinin çekirdeklerinin yuvalarında, meşelerin yeni sürgün veren dallarının içinde ya da atkuyruklarının köksaplarında, insan yaratılarında, Mısır piramitlerinde, Augustus'un mozolesinde, aynı şekilde Kral Süleyman'ın kusursuz bir geometrik düzenlemeyle dikilmiş nar ağaçları ve beyaz zambaklarla süslü bahçesinde, bunların hepsinde hep

aynı yapıyı keşfeder. O kadar çok örnek verilebilir ki burada, der Browne, doğanın nasıl zarif bir el sayesinde geometrik olarak biçimlendiğini gösteren o kadar çok şey var ki, ama -Browne yazısını şu güzel imgeyle bitirir- Öküz kümesi, gökyüzünün bu “baklava ağ dokusu” ufkun ardında batıyor ve beş ayrı bilgi alanını birleştirme zamanı gelmiştir artık. Düşüncelerimizi uykumuzdaki hayallere dek uzatıp örümcek ağları örmeye ve bakımlı çimenliklerin ot bürümesine hevesli değiliz. Tüm bunlardan bağımsız olarak Browne, Hippokrates’in, uykusuzluk üzerine notlarında bitkilerin mucizelerinden çok az söz ettiğini de kuşkuyla ekler. Hippokrates bunlardan o kadar az söz etmiştir ki, cenneti hayal etmeye bile olanak yoktur; özellikle de doğanın birdenbire ortaya çıkardığı anormalliklerle uğraşan bizler gibi insanların buna inanması hiç mümkün değildir. Bu anormallikler bazen hastalıklı urlar biçiminde ortaya çıkar, bazen de en az bunun kadar hastalıklı olan bol miktardaki icadı sayesinde doğa, kendi haritasındaki bütün boşlukları türlü groteskliklerle doldurur. Aslında günümüzde doğa üzerine çalışmalar doğayı bir yandan belli yasalara tabi kusursuz bir sistem olarak tanımlamaya çalışırken, diğer yandan da sıra dışı biçimleri ya da komik davranışlarıyla ötekilerinden ayrılan canlılara dikkatimizi çekme eğilimi göstermektedir. Buna uygun olarak Brehm’in Thierleben’inde (Hayvanların Yaşamı) başköşeye timsahlar, kangurular, karınca yiyen tamanuarlar, tespih böcekleri, deniz atları ve pelikanlar yerleşir doğal olarak, günümüze baktığımızda da ekranlarda Antarktika’da kışın tüm o karanlık günleri boyunca kar fırtınasının ortasında hiç hareket etmeden duran, ayaklarımın üstünde de yılın daha sıcak zamanlarında bıraktıkları yumurtaları taşıyan bir penguen sürüsü görünüyor örneğin. *Nature Watch* ya da *Survival* gibi son derece öğretici olduğu düşünülen programlarda, bir karatavuktan çok Baykal Gölü’nün derinliklerinde yaşayan bir canavarı çiftleşirken izliyoruz. Thomas Browne da merakla tuhaf doğa fenomenlerinin peşine takıldığı ve kapsamlı bir patoloji çalışması yaptığı için “baklava ağ dokusu”nun izomorf çizgileri hakkındaki araştırmasından sürekli olarak sapmak zorunda kalmıştır. Öte yandan Browne’ın çalışma odasında uzunca bir süre bir balaban kuşu bulundurduğu, nedenininse sadece dış görünüşü açısından bile son derece tuhaf olan bu kanatlı harvanın bir fagotun en kalın sesini andıran, doğada eşi benzeri işitilmemiş sesinin sırrını keşfetmek olduğu söylenir, ayrıca boş-inanları ve efsaneleri ortadan kaldırmayı amaçladığı kapsamlı kitabı *Pseudodoxia Epidemica’da* (Sahte İman

Salgını) bukalemunlar, semenderler, devekuşları, Zümrüdüanka, Cennet kuşu, şahmaran, tekboynuz ve iki başlı yılan Amphisbaena gibi yarı gerçek yarı düşsel varlıkları ele almıştır. Gerçi Browne düşsel varlıkların gerçekten var olduğu inancını pek çok yerde çürütmüştür; ama cehennemden çıkmış gibi görünen ve gerçekten var olduklarını bildiğimiz tuhaf yaratıkları düşünürsek, bizim icat ettiğimiz canavarların tamamen uydurma olmadığı düşüncesi de bir yanıyla akla yakın gibi görünür. Sonuçta, Browne'ın anlattıklarından anlaşılıyor ki, hem doğada ortaya çıkan ve aklın tüm sınırlarının ötesine uzanan sayısız mutasyon hem de bizim kendi beynimizin ürettiği hayali yaratıklar onu büyülemiştir; tıpkı üç yüz yıl sonra yaşayan Jorge Luis Borges'i büyülediği gibi. Bilindiği üzere Borges de, tamamlanmış haliyle ilk kez 1967'de Buenos Aires'te basılan *Düşsel Varlıklar Kitabı'nı* yayına hazırlayan kişidir. Bu kitapta alfabetik sırayla verilmiş düşsel varlıklar arasında, Simplicius Simplicissimus'un yaşam öyküsünün altıncı kitabında rastladığı Baldanders denen düşsel varlığın da olduğunu fark ettim geçenlerde. Kitapta Baldanders bir ormanın ortasında taştan bir heykel olarak durmaktadır ve eski bir Alman kahramanına benzemektedir; üzerinde, Suebyalılara özgü büyük bir göğüslüğü de olan Romalı asker kıyafeti vardır. Baldanders aslında cennetten geldiğini iddia eder, o güne değin tanınmaksızın hep Simplicissimus'la birlikte olmuştur ve onu ancak geldiği yere, toprağa döndüğünde bırakacaktır. Daha sonra Baldanders, Simplicissimus'un gözleri önünde sırasıyla, önce aşağıdaki satırları yazan bir kâtip kılığına bürünür, ardından da büyük bir meşe ağacına, dişi domuza, tombul salama, yonca tarlasına, gübreye, çiçeğe, dut ağacına, sonra da ipek halıya dönüşür.

Ben ilk ve ſonum
ve
her yerdeyim

Manoha · gılos, timad, iſaſer, ſale, lacob, ſalet,
enni nacob idil dadele neuaco ide eges Eli neme
meodi eledid emonatan deſi negogag editor goga
naneg eriden, hohe ritatan auilac, hohe ilamen e-
riden diledi liſac uſur ſodaled auar, amu ſaliſono-
nor macheli retoran; Vlidon dad amu oſſoſſon,
Gedal amu bede neuavv, alijs, dilede ronodavv
agnoh tegnoh eni tatæ hyn lamini celotah, iſis to-
loſtabas oronatah aſſis tobulu, V Viera ſaladid egri-
vi nanon ægar rimini ſiſac, helioſole Ramelu o-
nonor vvindelishi timinitur, bagoge gagoe hanna-
nor elimitat.

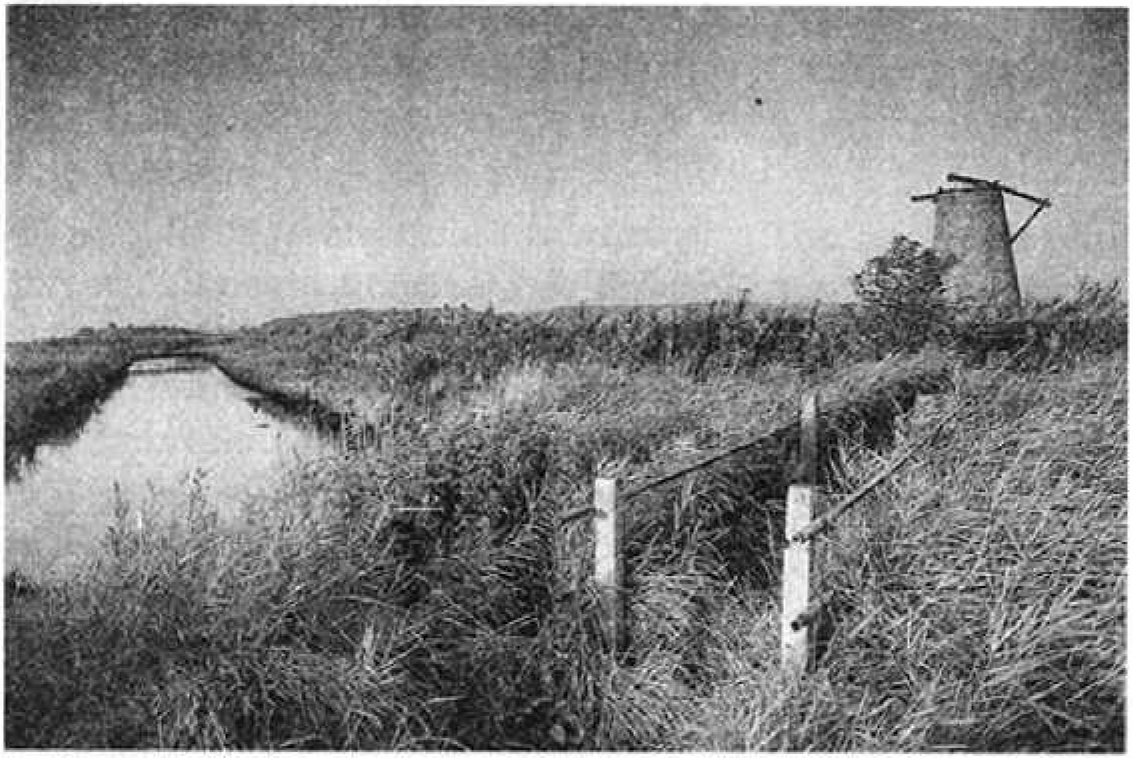
Tıpkı büyük balığın küçük balığı yediği süregiden bu süreçte olduğu gibi, Thomas Browne için de hiçbir şey olduğu gibi kalmamaktadır. Şeylerin aldığı her yeni biçim, üzerinde yok oluşun gölgesini taşımaktadır. Çünkü tek tek bireylerin, devletlerin ve tüm dünyanın tarihi her zaman daha ileriye ve daha güzele doğru yükselen bir kavis çizerek ilerlemez, aksine meridyene bir kez ulaşıldıktan sonra aşağıya, karanlığa doğru sürükleyen bir yörünge izler. Belirsizlik içinde kaybolmanın bilimi, Thomas Browne'a göre, Kıyamet Günü'nde -tıpkı bir tiyatroda son sahneler de oynandıktan sonra olduğu gibi- oyuncuların *bu olağanüstü oyundaki hataları telafi etmek için* yeniden sahneye çıkacağı inancına ayrılmaz bir biçimde bağlıdır. Hastalıkların insanın bedeninde gelişip her yerini kasıp kavurduğunu gören bir hekim, ölümlülüğü, yaşamın yeşermesinden çok daha iyi kavrayabilecektir. Sırf bir gün bile ayakta kalabilmemiz ona bir mucize gibi gelecektir. Browne, uçup giden zamanın afyonunkine benzer uyuşturucu etkisini önleyebilecek hiçbir şifalı bitki yetişmemiştir, diye yazar. Kış güneşi, ışığın küller arasında nasıl sönüp gittiğinin, gecenin bizi nasıl

ansızın kavrayıp sarıverdiğinin en iyi kanıtıdır. Geçen her saat yekûna eklenir. Hatta zamanın kendisi bile yaşlanır. Piramitler, Eski Roma'daki şeref kapıları ve dikilitaşlar buzdan yapılmış eriyen sütunlar gibidir. Gökyüzündeki resimler arasında kendine bir yer edinebilmiş olanlar bile ünlerini sonsuza dek koruyamazlar. Nimrod, Orion takımyıldızının içinde kaybolup gitmiştir, Osiris ise Büyükköpek'in içinde. En yaşlı türlerin ömrü bile üç meşenin ömrü kadar sürmemiştir. Bir esere isim vermek, gelecekte hatırlanmanın garantisi değildir, çünkü en iyi, en yetenekli olanların bile, hatta belki de asıl onların ardında hiçbir iz bırakmadan yitip gitmeyeceğini kim bilebilir ki! Haşhaş tohumları her yere saçılıyor ve biz bir yaz günü ansızın yağan kar gibi üzerimize bir sefalet çöktüğünde, unutulmaktan başka bir şey istemeyiz. Browne'ın düşünceleri, işte bunların etrafında dönüp durmaktadır, en yoğun olarak da 1658'de *Hydriotaphia* (Hydria, Ölü Külü Kabı ya da Norfolk'ta Yeni Bulunan Ölü Külü Kapları Üzerine) adıyla yayımlanan ve eskiden tam da Norfolk'taki hac yeri Walsingham yakınlarında bir tarlada bulunan kül kavanozları hakkındaki tartışmasında. Burada Browne, çeşitli tarih ve doğa tarihi kaynaklarına da başvurarak, biri son yolculuğuna çıkmak üzere aramızdan ayrıldığında yapılan tören ve hazırlıklar hakkındaki düşüncelerini ayrıntılı olarak dile getirmiştir. Turna ve fil mezarlıkları, karıncaların hücre biçimindeki mezarları ve arıların adeta bir cenaze alayı düzenleyerek ölülerini kovanlarından çıkarma alışkanlıkları hakkında notlarıyla başlayıp pek çok halkın ölü gömme ritüellerini anlatır ve günahkâr bedenin bir bütün olarak gömüldüğü Hıristiyanlığın ölü yakma törenini tamamen ortadan kaldırdığı tarihe değin uzanır Browne'ın anlattıkları. Hıristiyanlık öncesi döneme ait neredeyse evrensel bir uygulama olan ölü yakma ritüelinin putperestlerin öteki dünyanın varlığından haberdar olmamalarından kaynaklanmadığını kanıtlamak için Browne, çam, sedir, köknar, porsuk ağacı, servi gibi yaprakları hep yeşil kaldığı için sonsuz, umudun simgesi olarak görülen ve dalları ölüyü yakmak için kullanılan ağaçların sessiz tanıklığına başvurur. Ayrıca, der Browne, genel kanının aksine, bir insanı ateşe vermek hiç de zor değildir. Pompeius için eski bir kayığın tahtaları yeterli olmuştur; Kastilya kralı, neredeyse hiç kuru odun kullanmadan çok sayıda Sarazen'i alev topuna çevirebilmiştir. İşte böyle, diye devam eder Browne, eğer İshak'a yüklenen odunlar gerçekten bir Holocaust için yeterli olsaydı, o zaman hepimiz kendi odunlarımızı kendi sırtımızda taşıyabilirdik. Daha sonra Browne,

Walsingham’daki tarlada kazının yapıldığı yerde gün ışığına çıkan gerçeklere tekrar döner. Asıl şaşırtıcı olan, der, üzerinden onca pulluk, onca savaş geçmesine, bu arada koca koca binalar, saraylar ve başı bulutlara değen kuleler yıkılmasına karşın, toprağın iki karış altındaki incecik bir toprak kabın bu kadar uzun bir süre boyunca hiç zarar görmeden kalabilmesidir. Browne, yakıldıktan sonra kül kaplarının içinde saklanan kalıntıları da dikkatle incelemiştir: küller, kopmuş dişler, pörsümüş parmakotu köklerinin bir taç gibi çevrelediği iskelet parçaları, Elizalı sandalcıya ayrılan madeni paralar. Ölüyle birlikte gömüldüğünü bildiği bazı araç gereç ve takıları da ayrıntılı bir biçimde sıralamıştır. Oluşturduğu listede eşine ender rastlanan pek çok şey vardır: Yuşa’nın sünnet makası, Propertius’un sevgilisine ait bir yüzük, akik taşından yontulmuş ağustos böcekleri ve kelerler, bir altın arı sürüsü, mavi opaller, gümüş kemer tokaları, taraklar, cımbızlar, metal ve kemik iğneler ve sesi en son bir Karadeniz yolculuğunda yankılanan pirinç ağız tam burası. Aralarındaki en güzel parça ise, Faras kardinalinin koleksiyonunda yer alan, Romalılara ait bir kül kavanozundan çıkmış, sanki az önce üflenerek şekil verilmişçesine pırıl pırıl, hiç hasar görmemiş bir cam bardaktır. Zamanın gücüne karşı koyabilmiş buna benzer araç gereçler, Browne’ın zihninde insan ruhunun Kutsal Kitap’ta müjdelenen zarar görmezliğinin simgelerine dönüşüyordu, bir hekim olduğu için Browne’ın bile bundan içten içe kuşkuya düştüğü oluyordu belki de, üstelik inançlı bir Hıristiyan olmasına karşın. Melankolinin en ağır yanı, doğamızın kaçınılmaz sonundan duyulan korku olduğu için Browne, yok oluş tehlikesini atlatmayı başarmış olanlar arasında, daha önce tırtıllar ve pervaneler üzerinde sık sık incelediği ve son derece gizemli bir yetenek olan ruh göçünün izlerini sürmeye başlamıştır. Patroklos’un küllerinden çıkan erguvan renkli küçük ipek parçasından da söz ediyordu Browne, peki bunun anlamı ne olabilir?

II.

1992 Ağustosu'nda gökyüzünün bulutlarla kaplı olduğu bir gündü, o dönemde Norwich ve Lowestoft arasında işleyen, pencerelerine kadar is ve yağla kaplı dizel motorlu o eski trenlerden biriyle sahile doğru iniyordum. Benimle birlikte trende olan birkaç kişi, döşemesi eskimiş leylak renkli koltuklarda alacakaranlıkta oturuyorlardı, hepsi de gidiş yönüne doğru dönmüş, birbirlerinden mümkün olduğunca ayrı duruyorlardı ve öyle sessizdiler ki, görseniz hayatları boyunca ağızlarından tek kelime-çıkmamış sanırdınız. Rayların üzerinde emniyetsiz bir biçimde sarsıla sarsıla ilerleyen tren çoğunlukla boşta gitti; çünkü yol hafif bir meyille neredeyse dümdüz sahile iniyordu. Yalnızca arada sırada, o da tüm treni sarsan ani bir hareketle aracın mekanizması çalışmaya başladığında, tekerlek dişlilerinin gıcırtısı duyuluyordu. Ardından aynı ritimle ilerleyerek evlerin karanlık arka avlularının, hobi bahçelerinin, çer çöp yığınlarının ve sanayi bölgelerinin önünden geçip şehrin doğusundaki varoşlara kadar geniş bir alana yayılan alüvyonlu topraklara doğru yol aldık. Yol, Brundall, Brundall Gardens ve Buckenham'den geçiyor, bir çıkmaz sokağın sonunda bulunan ve yeşillikler ortasında bacasından çıkan simsiyah dumanlarıyla rıhtımda bekleyen bir vapura benzeyen şekerpancarı rafinerisinin olduğu Cantley üzerinden Yare Irmağı'nın akış yönünü izliyor, Reedham'de nehrin üzerinden geçtikten sonra geniş bir kavis çizerek güneydoğu yönünde deniz kıyısına kadar uzanan geniş düzlüğe ulaşıyordu. Ara sıra karşımıza çıkan ve tek başına öylece duran tuhaf bekçi kulübelerinden, çayırlardan, rüzgârda savrulan sazlardan, dalları sarkmış birkaç söğüt ağacından, yok olup gitmiş bir uygarlığa ait anıtları düşündüren koni biçiminde kırık dökük kiremit yığınlarından başka hiçbir şey yoktu çevrede, bir de Halvergate'in alüvyonlu topraklarının üstünde ve kıyının ardında her yerde I. Dünya Savaşı'nı izleyen on yıllar içinde faaliyetleri birbiri ardı sıra durduruluncaya dek bembeyaz kanatlarının durmaksızın döndüğü sayısız yel değirmeni ile rüzgâr tulumbasının kalıntılarından başka.

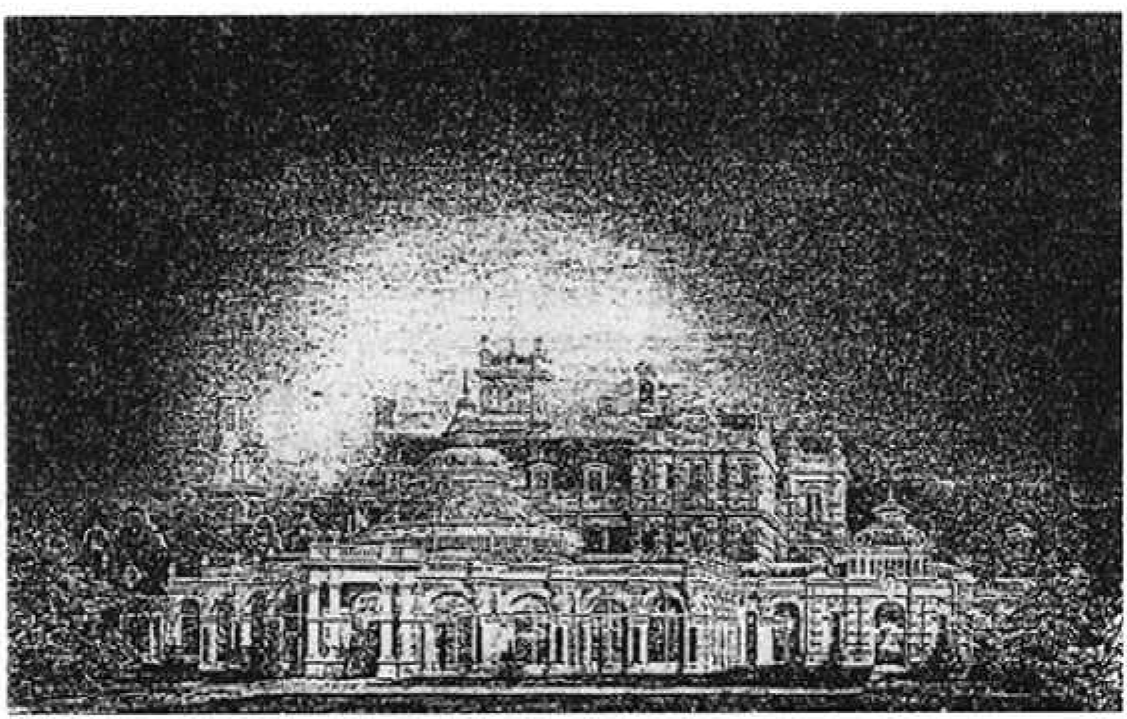
Bir zamanlar bu manzara içindeki her bir yel değirmeninin, ressamın elinden çıkmış bir gözün ışığı gibi olduğunu akla hayale getirmek artık mümkün bile değil, demişti çocukluğu yel değirmenleri dönemine uzanan biri bana. Bu ışıklar söndüğünde, çevresindeki her şey de sönmüştü bir bakıma. Şöyle bir durup baktığımda, her şeyin çoktan ölmüş olduğunu düşünüyorum bazen. Reedham'dan sonra Haddiscoe ve Herringfleet'te durduk, görülecek pek fazla yeri olmayan, araziye dağınık halde yayılmış iki yerleşim bölgesi burası. Bir sonraki istasyonda, bir taşra malikânesi olan Somerleyton'ın bulunduğu istasyonda indim. Tren aniden tekrar hareket etti ve ardında simsiyah uzun ince bir duman bırakarak az ilerdeki hafif dönemecin ardında kayboldu. Gerçek bir tren garı yoktu orada, yalnızca üstü açık bir yeraltı sığınağı vardı. Issız peronda boydan boya yürüdüm, sol tarafta sonsuza değin uzanıyormuş gibi görünen alüvyonlu topraklar, sağ tarafta ise alçak bir tuğla duvarın ardında parkın çalılık ve ağaçları. Etrafta yol sorulabilecek tek bir insan bile yok. Eskiden, diye geçirdim aklımdan, sırt çantamı takıp rayların üzerinde yürüseydim her şey daha farklı olurdu; çünkü eminim o zamanlarda, Somerleyton gibi bir mülkün zenginliğine zenginlik katmak ve hiçbir zaman tamamen güvencede olmayan sosyal konumunu idame ettirebilmek için dışarıdan tedarik etmesi

gereken her şey, yeşil renkli buharlı trenlerin yük vagonlarıyla işte bu istasyona getiriliyordu -her türlü teçhizat olabiliyordu bunlar arasında, yeni bir piyano, kapı ve pencere perdeleri, İtalyan mermeri, banyo armatürleri, limonluklar için buhar kazanları ve boru tesisatı, bağlardan gelen ürünler, kasalar dolusu Ren ve Bordeaux şarabı, çim biçme makineleri, koskoca kutular içinde Londra'dan gelen, yaka balinasıyla desteklenmiş korseler ve sepet eteklikler. Ama hiçbir şey, hiç kimse yok artık, ne üniforması ve parlak şapkasıyla tek bir istasyon görevlisi, ne hizmetkâr ve arabacılar, ne davetli misafirler, ne avcılar, ne de şık seyahat giysileri içindeki kadınlarla üzerinde dayanıklı tüvit giysiler olan erkekler var. Bir dehşet ânı yaşanıyor ve ardından bütün bir çağ geçip gitmiş, geride kalmış oluyor, diye düşünüyorum sık sık. Hatırı sayılır çoğu taşra soylusunun malikânesi gibi Somerleyton da bugün yaz aylarında ücret karşılığında insanların ziyaretine açılıyor. Ama bu insanlar dizel motorlu trenlerle gelmiyor, malikânenin ana kapısından içeri özel otomobilleriyle giriyorlar. Ziyaretçilerin geliş-gidiş yönü de doğal olarak buna uygun biçimde düzenlenmiş. Buna karşılık biri benim gibi istasyonda inmişse ve arazinin yarısını çevresinden dolaşarak geçmek istemiyorsa, tıpkı bir soyguncu gibi duvarın üstünden atlaması, parka ulaşıncaya değin sık çalılarla boğuşması gerekiyor. Ağaçların arasından çıktıktan sonra tarlaların ortasında ilerleyen minyatür treni gördüğümde, geçmiş evrelerini adeta kendiyle alay edercesine ironiyle tekrarlayan evrim tarihinden ibret alınması gereken garip bir olayla karşılaşmıştım sanki. Küçük trende bulunan sürüyle insan bana kılık değiştirmiş sirk köpeklerini ya da foklarını anımsatmıştı. Trenin en önünde de, boynuna astığı bilet çantasıyla, ehlileştirilmiş hayvanların hem kondüktörü, hem makinisti, hem de şefi olarak şimdiki Lord Somerleyton oturuyordu, Majesteleri Kraliçe'nin Baş seyisi Lord Somerleyton.

Ortaçağ boyunca FitzOsbertler ve Jerneganların mülkiyetinde bulunan Somerleyton Malikânesi, yüzyıllar içinde, kimi zaman evlilik, kimi zaman akrabalık yoluyla birbirine bağlanan bir dizi aileye geçmiştir. Jerneganlardan Wentwortlara, Wenwortlardan Garneylere, Garneylerden Allenlere, Allenlerden ise Anguishlere geçmiş, 1843'te Anguishlerin de varisi kalmamıştır. Aynı yıl, vârisi kalmayan bu ailenin uzak bir akrabası olan Lord Sydney Godolphin Osborn, mirası devralmayı istememiş ve bütün araziyi Sir Morton Peto'ya satmıştır. Kötü yaşam koşullarında yetişen ve kariyerine vasıfsız bir işçi ve duvarcı yamağı olarak başlamış olan Peto,

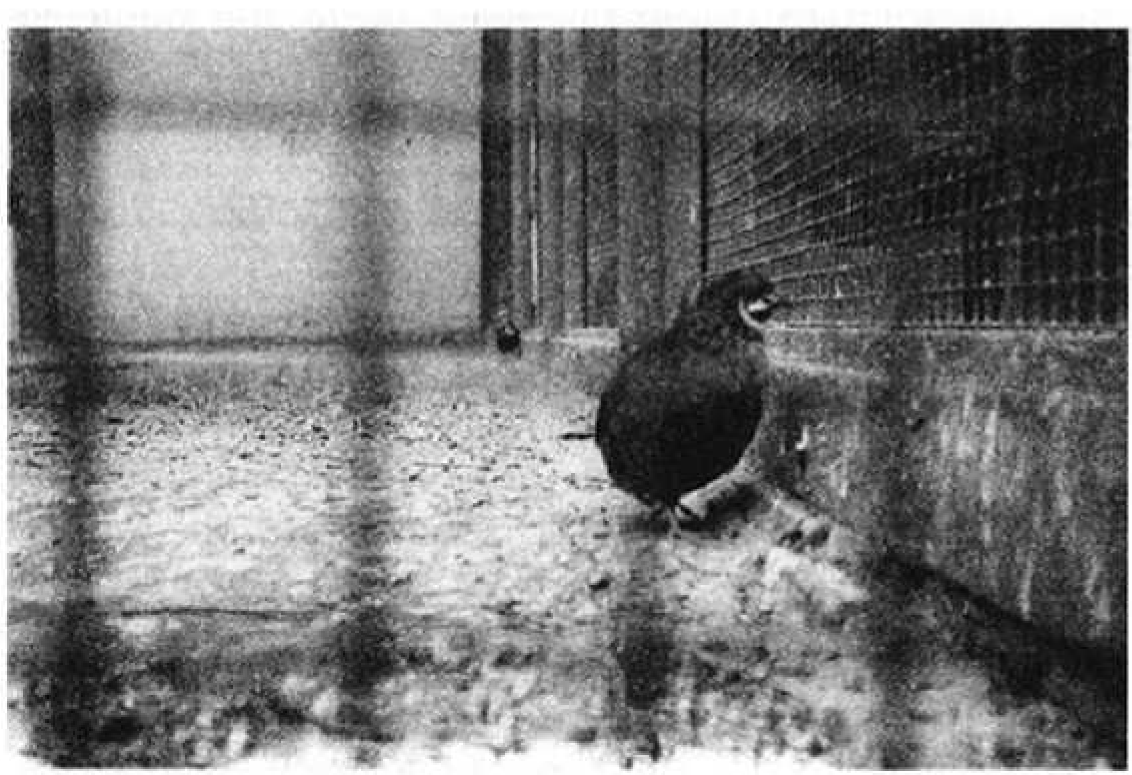
Somerleyton’u aldığında henüz otuzundaydı, ama daha o yaşta dönemin en önemli işadamlarından ve spekülatörlerinden sayılıyordu. Aralarında Hungerford Pazarı, Reform Club, Nelson Anıtı ve pek çok West End tiyatrosunun yapımının da bulunduğu Londra’daki prestijli projelerin planlanıp uygulanması, onun sayesinde her açıdan yepyeni boyutlar kazanmıştır. Bunların yanı sıra Peto Kanada, Avustralya, Afrika, Arjantin, Rusya ve Norveç’te demiryollarının genişletilmesi çalışmalarına finansal iştirak yoluyla çok kısa sürede gerçekten çok büyük bir servet kazanmış ve sonunda öyle bir noktaya gelmişti ki, toplumun en üst kesimine yükselişini, bu topraklara daha öncekileri gölgede bırakacak denli konforlu, eksantrik bir mâlikane yaptırarak taçlandırmalıydı. Morton Peto, bütün iç düzenlemesiyle birlikte Anglo-İtalyan denen tarzdaki bir saray yavrusunu, hayalindeki o şaheseri, yıkılmış eski malikânenin bulunduğu yerde birkaç yıl içinde tamamladı gerçekten de. 1852’de *Illustrated*, *London News* ve önde gelen öteki gazete ve dergilerde yeni Somerleyton’la ilgili son derece coşkulu haberler çıkıyordu; görünüşe göre Somerleyton’un böylesine ünlü olma nedeni, malikânede içerisi ile dışarısı arasındaki geçişlerin neredeyse hiç farkına varılamamasıydı. Burayı ziyaret edenler, doğal alanın nerede bitip tasarım harikasının nerede başladığını söyleyemiyorlardı. Salonlar bitip kış bahçeleri başlıyor, şömineli ferah salonlar verandalardan ayırt edilemiyordu. Küçük bir yapay mağaranın içinde sürekli şapırdayan bir şadırvanla sonlanan koridorlar, fantastik bir caminin kubbesi altında kesişen, üzerine çardak kurulu bahçe yolları vardı. İndirilip kaldırılabilen pencereler sayesinde iç mekân dışarıya açılabiliyor, böylece içerde aynalarla kaplı duvarlarda dışarının manzarası yansıyordu. Palmiye seraları ve limonluklar, yemyeşil bir örtüyü andıran çimler, bilardo masalarının üzerine gerilen kılıflar, dinlenme ve oturma odalarındaki ve de taraçalarda bulunan Majolika vazolardaki çiçek demetleri, ipek duvar halılarındaki cennet kuşları ve altın sülünler, büyük kuş kafesindeki saka kuşları ve bahçedeki bülbüller, halıların arabesk desenleri ve şimşir ağaçlarının çit gibi çevrelediği çiçek tarhları, tüm bunlar öyle büyüleyici bir biçimde parıldıyordu ki, doğa ile insan eliyle yapılmış olan arasında kusursuz bir uyum yanılsaması oluşuyordu. Somerleyton asıl yaz gecelerinde hiç olmadığı kadar muhteşem görünür, deniyordu Somerleyton’un o döneme ait betimlemelerinden birinde, dökme demirden sütunlar ile desteklerin taşıdığı, filigran görünüşleriyle yerçekiminden bağımsızmış izlenimi uyandıran benzersiz sırça köşkleriyle içinden dışarıya doğru ışıldayan, pırıl

pırıl parlayan Somerleyton. İçinde beyaz bir alevin hafifçe hışırdayarak zehirli gazı emip bitirdiği sayısız argent gaz hamlacı, gümüş kaplamalı yansıtıcıları sayesinde dünyamızın yaşam enerjisiyle birlikte adeta nabız gibi atan olağanüstü parlak bir ışık yayıyordu. Coleridge bile, afyonun verdiği sarhoşlukla yazarken, Moğol Kağanı Kubilay Han için böylesine büyüleyici bir sahne tasarlayamamıştır zihninde. Gözünüzün önüne getirin bir kere, diye devam etmektedir haberi yazan muhabir, bir gece toplantısında size çok yakın biriyle birlikte Somerleyton'un çan kulesinde balkona çıkmış duruyorsunuz, bir anda ta yukarılara kadar yükselmiş bir kuşun sessiz kanadı sıyırıp geçiyor sizi hafifçe! İki yanı ağaçlarla kaplı geniş yoldan esen hafif bir rüzgâr ıhlamur çiçeklerinin baş döndürücü kokusunu yukarıya, sizin bulunduğunuz yere kadar taşıyor. Aşağıda çoğu lacivert renkli arduvaz kaplı dimdik çatıları görüyorsunuz ve de kar gibi bembeyaz pardayan limonlukların yansıması arasından çimen kaplı karanlık düzlükleri. İlerdeki parkta Lübnan çamlarının gölgeleri seçiliyor, geyikli bahçede ürkek hayvanlar tek gözleri açık uyuyorlar, en dıştaki çitlerin ardında ise ufka doğru alüvyonlu topraklar uzanıyor ve yel değirmenleri dönüyor rüzgârda.

Somerleyton bugünkü ziyaretçiler üzerinde Doğu masallarından fırlamış bir saray etkisi bırakmıyor artık. Cam kaplı koridorlar ve kubbe biçimindeki yüksek çatısının vaktiyle geceleri ışıl ışıl aydınlattığı palmiye serası 1913'te bir gaz patlaması sonucu yanıp kül olmuş, ardından yıkılmış ve her şeyin düzeninden sorumlu hizmetkârların, baş uşağın, arabacının, şoför, bahçıvan, aşçı ve terzi kadınlar ile hizmetçi kızların işlerine uzun zaman önce son verilmiş. Birbirine bağlanan yan yana odalar pek kullanılmıyor izlenimi uyandırıyor ve biraz da tozlanmış görünüyor artık. Kadife perdelerin ve şarap rengindeki güneşliklerin rengi atmış, yumuşak kanepelerin yayları içine çökmüş, insanların gelip geçtiği merdiven ve koridorlar ise artık kullanılmayan, hiçbir işe yaramayan bir sürü ıvır zıvırla dolu. Malikânenin eski sakinlerinden birinin belki bir keresinde Nijerya ya da Singapur'a giderken yanına aldığı, denizaşırı yolculuklarda kullanılan kâfur ağacından bir sandığın içinde kroket tokmakları, tahta toplar, golf sopaları, bilardo ıstakaları ve tenis raketleri var; bunların çoğu o kadar küçük ki, sanki çocuklar için yapılmış ya da zaman içinde büzülüp küçülmüşler gibi. Duvarlarda ise bakır tencereler, yatakları ısıtmak için kaplar, süvari bıçakları, Afrika maskları, mızraklar, av ganimetleri, Boer Savaşı'ndaki bir meydan muharebesini gösteren renklendirilmiş gravürler *-Pieters Hill Meydan Savaşı ve Ladysmith Rölyefi: Gözlem Balonundan Kuşbakışı Görünüm-* ve 1920-1960 arasında herhangi bir tarihte muhtemelen modernizmin havasını solumuş bir ressamın elinden çıkma aile portreleri asılı duruyor, resimlerde görünenlerin alçı gibi bembeyaz yüzleri ise kıpkırmızı ve mosmor korkunç lekelerle kaplı. Giriş holünde de üç metreden daha büyük, içi doldurulmuş bir kutup ayısı var. Kederli bir hayalet gibi bakıyor güvelerin yediği sarımsı postunun içinden. Somerleyton'un ziyarete açılmış odalarından geçerken, insan Suffolk'taki bir malikânede mi, yoksa adeta hiçbir ülkeye ait olmayan ücra bir köşede, Kuzey Denizi sahillerinde ya da Afrika Kıtası'nın kalbinde mi olduğundan emin olamıyor gerçekten de. Hangi onyıl ya da yüzyılda bulunduğunuzu da söylemek de öyle çok kolay değil, burada pek çok çağ üst üste yığılmış çünkü ve yan yana sürüp gitmekte. Ağustos ayının o öğleden sonrasında bir orada bir burada bir süre oyalanarak vakit geçiren ziyaretçi grubuyla birlikte Somerleyton Hall'de dolaşırken, müzayede salonları ya da rehin kurumları aklıma geldi birkaç kez elimde olmadan. Ama kuşaklar boyunca biriken ve artık açık artırmaya çıkacakları günün özlemiyle yanıp tutuşan ıvır zıvırlar olmuştur sonuçta tam da bir sürü saçma

sapan şeyden oluşan bu mülke beni çeken. Büyük işadamı ve parlamentonun önde gelen üyelerinden Morton Peto'nun döneminde, kilerinden tavanına, sofra takımlarından, tuvaletine varıncaya değin her şeyinin yepyeni, pırıl pırıl, en küçük ayrıntısına kadar birbiriyle uyumlu ve insanı çileden çıkaracak kadar zevkli döşenmiş haliyle Somerleyton ne kadar itici görünüyordu kim bilir, diye geçirdim aklımdan. Oysa fark ettirmeden çöküşün kıyısına ve de sessiz bir mahvoluşa yaklaştığı günümüzde ne kadar da güzel geliyor bana. Tabii öte yandan, tur bittikten sonra tekrar açık havaya çıktığımda, çoğu terk edilmiş geniş kuş kafeslerinden birinde tek başına duran Çin bıldırcınım görmek çok üzdü beni; kuş -belli ki bir tür çılgınlık durumundaydı-, kafesinin sağ tarafındaki tel örgünün orada durmaksızın bir aşağı bir yukarı koşuyor ve her dönüşünde, böyle umutsuz bir duruma nasıl düştüğünü anlayamıyormuşçasına başını sağa sola sallıyordu.

Üzerine giderek karanlık çöken binanın aksine çevredeki yeşillikler, Somerleyton'un altın çağının üzerinden yüz yıl geçmiş olmasına karşın gelişimlerinin doruk noktasındaydılar. Gerçi bahçeler ve çiçek tarhları eskiden çok daha renkli ve daha bakımlı olmalıydı, ama artık bunun yerine

Morton Peto'nun diktiği ağaçlar bahçenin üzerindeki havayı dolduruyordu, eskiden ziyaretçileri hayran bırakan sedir ağaçlarının her biri de, neredeyse dokuz arlık bir alanı kaplayan dallarıyla, başlı başına birer dünyaydı. Boyu altmış metreyi aşan sekoyalar vardı ve nadide firavun incirlerinin en dıştaki dalları çimlerin üzerine kadar sarkmış, tekrar yükselip mükemmel bir daire oluşturabilmek için de toprağa değdikleri yere tutunmuşlardı. Çınargiller familyasından bu ağaçların suyun üzerinde bir merkezden yayılarak genişleyen daireler gibi toprağın üzerinde yayıldığını ve çevredeki toprakları ele geçirdikçe giderek güçsüzleştiklerini, bodur kaldıklarını ve içten içe ölmeye başladıklarını tahmin etmek hiç de zor değildir. Yaprakları daha açık renkli ağaçların bazıları ise parkın üzerinde bulutlar gibi süzülüyordu. Ötekilere ise derin, yoğun bir yeşil renk hâkimdi. Ağaçların tepeleri taraçalar gibi üst üste sıralanmıştı ve gözünüzü hafif kısıp bulanıklaşan görüntüye baktığınızda, adeta devasa ormanlarla kaplı dağlara bakıyormuş gibi olurdunuz. Ama bana en yoğun ve en yeşil görünen, Somerleyton'un bu gizemli arazinin ortasında bulunan porsuk ağacından labirentiydi, tamamen kayboldum burada ve bu iki yanı bitkilerle çevrili yollardan çıkmaz olduğunu anladıklarımın başına, beyaz kumun üzerine topuğumla birer çizgi çektim ve ancak böyle bulabildim yolumu. Daha sonra, mutfak bahçesinin kiremit duvarlarına bitişik olarak inşa edilmiş limonluklardan birinde, günümüzde birkaç vasıfsız işçiyle birlikte Somerleyton'la ilgilenen bahçıvan William Hazel'le sohbet ettim. Benim nereli olduğumu anlayınca, okuldaki son yıllarında, ardından da çıraklık yaptığı dönemde, 1940'tan sonra East Anglia'da açılan altmış yedi hava sahasından Almanya'ya yapılan hava akınları kadar aklını kurcalayan bir şey olmadığını anlatmaya başladı bana. Bu harekâtın boyutlarını insanın aklının alması çok zor, dedi Hazel. Bin dokuz gün süren harekât boyunca tek başına altıncı hava filosu bir milyar galon gazolin harcadı, yedi yüz otuz iki bin ton bomba attı, neredeyse dokuz bin uçak ve elli bin insan kaybedildi. Her akşam bombardıman uçaklarının Somerleyton üzerinden geçtiğini görüyor ve geceleri uykuya dalmadan önce, Alman şehirlerinin nasıl alevlere boğulduğunu, alev dalgalarının gökyüzünü nasıl kapladığını, hayatta kalanların da yıkıntılar arasında nasıl çırpındığını zihnimde canlandırıyordum. Bir gün Lord Somerleyton, diye anlattı Hazel, vakit geçirmek için limonlukta asma kütüklerini kesmeme yardım ederken, müttefiklerin uyguladığı yoğun bombardıman taktiğini anlatmış ve hemen ardından da, Almanya'ya ait büyük bir kabartma harita getirmişti. Haritanın

üzerinde tuhaf bir yazıyla, haberlerden bildiğim bütün yerlerin adları yazılıydı, onların yanında da şehirlere ait sembolik şekiller vardı; nüfus yoğunluğuna uygun olarak sayısı daha az ya da daha çok olabilen sivri çatılı dam işaretleri, surlar ve kuleler, dahası varsa önemli yerler ve bunların her birinin simgesi de görülüyordu, sözgelimi Köln Katedrali'nin, Frankfurt'taki Römer'in ve Bremen'deki Roland Heykeli' nin simgeleriydi bunlar. Aşağı yukarı bir pul büyüklüğündeki bu şehir simgeleri, derebeylerinin romantik şatoları gibi görünüyordu ve ben o dönemde, Alman Reich'ını gerçekten de olağanüstü gizemli bir ortaçağ ülkesi olarak canlandırmıştım gözümde. Polonya sınırından Ren Nehri'ne, kuzeyin yemyeşil ovalarından bazı kısımları sonsuz bir buz ve kar tabakasıyla kaplı koyu kahverengi Alpler'e kadar çeşitli bölgeleri haritamın üzerinde tekrar tekrar çalıştım ve yıkıldığı duyurulan şehirlerin isimlerini heceleyerek okudum: Braunschweig ve Würzburg, Wilhelmshaven, Schweinfurt, Stuttgart, Pforzheim, Düren ve düzinelerce şehir daha. Bu yolla bütün ülkeyi ezberledim; hatta diyebilirim ki, beynime kazınmıştı sanki bunlar. Sonuçta, o günden bu yana hava akınlarıyla ilgili her şeyi öğrenmeye çalışıyorum. Hatta ellili yılların başlarında işgal kuvvetleriyle birlikte Lüneburg'dayken, hava saldırıları ve Almanların yıkılmış şehirlerde yaşamlarını nasıl sürdürdüklerine dair bizzat yazdıkları haberleri kendim okuyabilmek için biraz Almanca bile öğrendim. Ancak kısa süre sonra bu türden haberleri aramanın boşuna olduğunu anlayınca çok şaşırdım. Sanki o dönemde kimse yaşadıklarının kaydını tutmamıştı ya da kimse sonradan bunları anımsamamıştı. Hatta insanlara gidip doğrudan sorulsa bile, sanki zihinlerinden her şey silinmiş gibi davranıyorlardı. Oysa bugün ben ne zaman gözlerimi kapasam, Lancaster ve Halifax bombardıman uçağı birliklerinin ve Liberator olarak da bilinen B-24 bombardıman uçaklarının ve uçan kale denen uçakların kurşun renkli Kuzey Denizi'nin üzerinden Almanya'ya doğru uçtuğunu ve sabah şafak sökerken birbirlerinden epeyce uzaklaşmış halde döndüklerini görüyorum. 1945 Nisanı'nın başında, savaşın bitiminden kısa bir süre önce, diye devam etti Hazel, -bir yandan da kestiği asma kütüğü sürgünlerini süpürerek bir kenara topluyordu-, Amerikan Hava Kuvvetleri'ne ait iki Thunderbolt'un Somerleyton üzerine düşüşüne tanık oldum. Güzel bir pazar sabahıydı. Evin aslında bir su kulesi olan çan kulesinde tamirat gerektiren acil bir durum için babama yardım etmem gerekiyordu. İşimizi bitirince, kıyının ardındaki bütün bölgenin görülebildiği platforma çıktık. Çevremize şöyle bir bakmaya

fırsat bile bulamadan, o sırada keşif turundan dönen iki uçak, Somerleyton Malikânesi'nin üzerinde, bence sırf küstahlıktan, it dalaşı yapıyorlardı. Kabinlerin içindeki pilotların yüzlerini net olarak görebiliyorduk. Bu makineler kükreyen motorlarıyla parlak ilkbahar semasını yararak arka arkaya ve yan yana birbirlerini kovalıyor, taşıyıcı kanatlarının uçları değinceye kadar birbirlerine yaklaşıyorlardı. Eğlence kabilinden bir oyun gibi görünüyordu bu, dedi Hazel, ama düşüverdiler, hem de bunların hemen ardından. Uçaklar söğütlerin ve akçakavakların ardında kaybolunca büyük bir tedirginlik içinde şiddetli bir patlama sesi duymayı bekledim. Ama ne öyle birdenbire alevler parladı ne de duman bulutları yükseldi. Su sessizce içine çekip yutmuştu onları. Onları suyun içinden yıllar sonra çıkardık. Birinin ismi Big Dick, ötekinin ise Lady Loreley'dı. Bu iki pilot, yani Versailles/Kentucky'den uçuş subayı Russel P. Judd ile Athens/Georgia'dan Louis S. Davies ya da bedenlerinden geriye ne kaldıysa, buraya gömüldü.

William Hazel'in yanından ayrıldıktan sonra karayolundan yürüyerek Somerleyton'dan Lowestoft'a gitmem bir saatimi aldı. İçinde çoğunlukla iki yüz suçlunun cezasını çektiği ve siperlerle çevresi sarılarak kuvvetlendirilmiş bir şehir gibi düzlüğe yayılan büyük Blundeston Hapishanesi'nin yanından geçtim. Lowestoft'ın kenar mahallelerine vardığımda saat akşamın altısı olmuştu artık. Kenarında evlerin sıralandığı uzun caddelerde yaşayan tek bir canlı bile görünmüyordu ortalıkta ve şehir merkezine doğru yaklaştıkça gördüklerim beni daha da büyük bir umutsuzluğa sürükledi.

Lowestoft’a en son belki on beş yıl önce gelmiştim, bir haziran günüydü, iki çocukla birlikte deniz kenarındaydık; şöyle bir düşününce, biraz geri kalmış olsa da, çok huzurlu bir yer hatırlar gibi oldum. Dolayısıyla şu anda Lowestoft’a yürürken, buranın nispeten kısa bir süre içinde böylesine perişan bir hale gelebilmesi anlaşılmaz göründü bana. Otuzlu yıllarda yaşanan ağır ekonomik kriz ve piyasalardaki durgunluğun ardından Lowestoft’ın çöküşünün önüne geçilemeyeceğini biliyordum elbette, ama 1975 dolaylarında Kuzey Denizi’nde sondaj adaları oluşmaya başladığında her şeyin iyiye gideceği umudu doğmuştu. Ardından, reel kapitalizmin hâkim olduğu “Barones” Thatcher döneminde bu umutlar iyice kabarmış, ama sonra spekülasyon heyecanı içinde her şey tersine dönmüş, umutlar sönüp gitmişti. Bunun zararları yeraltındaki bir yangın gibi başlamış, sonra da her yeri birdenbire saran alevler misali hızla yayılmış, tersane ve fabrikalar birbiri ardına kapanmış, Lowestoft haritada yalnızca Britanya Adaları’nın en doğu ucu olarak kalmıştı. Bugün şehrin bazı sokaklarındaki her iki evden birinde satılık ilanı var; girişimciler, işadamları ve sıradan vatandaşlar her geçen gün daha da çok borca batıyor, her hafta bir işsiz ya da iflas etmiş bir işadamı kendini asıyor, halkın dörtte biri okuma-yazma bilmiyor ve giderek artan bu sefalet bir yerlerde duracak gibi

de görünmüyor. Bütün bunları bilmeme karşın, Lowestoft'ta insanı hemen ele geçiriveren umutsuzluğa hazırlıksız yakalanmıştım, aslında gazetelerde işsizliğin kara lekesi hakkındaki haberlerde de rastlanabilecek bir konuydu bu; ama ışıksız bir akşamda, önlerinde tuhaf bahçeleri olan ve ön cepheleri hasar görmüş sıra sıra evlerin yanından geçmek, nihayet şehrin merkezine ulaşınca da oyun salonlarından, bingo salonlarından, bahis gişelerinden, videoculardan, karanlık kapı aralıklarından ekşi ekşi bira kokularının duyulduğu barlardan, ucuz marketlerden ve Ocean Dawn, Beachcomber, Balmoral, Albion ve Layla Lorraine gibi adları olan ne itliği belirsiz oda-kahvaltı pansiyonlardan başka hiçbir şey olmadığını görmek farklı bir durumdu. Tek başına tatile ya da iş gezisine çıkmış birinin buralarda kalmak isteyebileceğini hayal etmek bile zordu; ayrıca yağlıboyayla deniz mavisine boyanmış merdivenlerden otelin girişine doğru çıkarken, yüzyılın başlarında hazırlanmış şehir rehberinde yazdığı gibi, Victoria'nın (Albion) anlatılamayacak kadar güzel bir otel olduğunu da anlamam öyle pek kolay değildi. Uzun süre boş lobide durduktan sonra, sezonun ortasında bile -Lowestoft'ta sezondan genel olarak söz edilebilirse tabii- tamamen terk edilmiş olan odaları dolaştım, sonunda ürkek bir kadınla karşılaştım. Resepsiyon defterini birkaç kez amaçsızca karıştırdıktan sonra, bana tahtadan bir armuda takılı kocaman bir oda anahtarı uzattı. Kadının otuzlu yılların modasına uygun giyinmiş olduğu ve benimle göz göze gelmekten kaçındığı dikkatimi çekti. Kadın sürekli yere bakıyor ya da bakışları sanki ben orada değilmişim gibi yanımdan geçip gidiyordu. O akşam otelin tek müşterisi olarak oturduğum büyük yemek salonunda siparişimi alan ve hemen ardından, eminim yıllardır derin dondurucuda saklanmış olan bir balık getiren de aynı ürkek kadındı. Balığın galeta ununa bulanmış ve üzerinde ızgaranın izi çıkmış sırtına çatalımı batırınca çatalın dişleri eğrildi. Sonuçta içi boş kabuktan başka bir şey olmadığı anlaşılan bu şeyin içine ulaşabilmek için gerçekten o kadar çaba harcadım ki, bu operasyonun ardından tabağım korkunç bir manzara sergiliyordu. Küçük bir plastik poşetten sıkarak kullanmak zorunda kaldığım tartar sosu, galeta ununa bulanmış isli balığın üzerinde grimsi bir renk almıştı ve balık ya da balık gibi görünen bu şey, yemyeşil bezelyelerin ve yağlı yağlı parlayan patates kızartması kalıntılarının altında yarısı parçalanmış olarak duruyordu. Boydan boya şarap kırmızısı duvar kâğıdıyla kaplı o yemek salonunda ne kadar oturduğumu hatırlayamıyorum. Sonra, anlaşılan otelin bütün işini tek başına yapan o şaşkın kadın, arka taraftaki giderek daha da

yoğunlaşan gölgenin içinden telaşla çıkıp masadakileri toplamaya geldi. Belki tabağımı kenara koyar koymaz gelmişti, belki de bir saat sonra. Hatırladığım tek şey, kadın tabağımı almak üzere eğildiğinde gördüğüm, bluzunun yakasından boynuna doğru çıkan koyu kırmızı lekelerdi. Kadın hızla dönüp yanımdan ayrıldıktan sonra kalkıp manzaraya bakan yarım daire biçimindeki pencereye yanaştım. Dışarıda uzanıp giden bir sahil vardı, aydınlık ile karanlığın arasında bir yerlerde ve hiçbir şey kıpırdamıyordu, ne havada, ne karada, ne de denizde. Koyda yuvarlanarak kıyıya çarpan kar beyazı dalgalar bile bana hareketsizmiş gibi görünüyordu.

Ertesi gün omzumda sırt çantamla Victoria Oteli'nden ayrıldığımda, Lowestoft, bulutsuz bir gökyüzünün altında, yaşama tekrar gözlerini açmıştı. İşe yaramaz, kullanılmayan düzinelerce kotranın bağlı durduğu limanın yanından geçerek güneye doğru yol alıp şehrin gün içinde yoğun trafik yüzünden kilitlenen, mavi bir egzoz dumanıyla kaplı caddelerine ulaştım. Bir ara, geçen yüzyılda inşa edildikten sonra bir kez bile onarım görmemiş olan merkez istasyonun çok yakınlarındayken, çelenkler konulmuş, siyah renkli bir cenaze arabası öteki araçların arasından ilerleyerek yanımdan geçip gitti.

Önde, yüzlerinde ciddi bir ifadeyle iki cenaze işleri görevlisi, bir şoför ile ona eşlik eden başka bir görevli oturuyordu; arkalarında, aracın yük taşınan bagaj bölümünde ise, tahmin edilebileceği üzere, hayata henüz gözlerini yummuş biri yatıyordu üzerinde pazarlığıyla, başı küçük bir yastığın üzerinde, gözleri kapalı, elleri birbirine kavuşturulmuş, ayakkabılarının uçları yukarıya bakıyordu. Cenaze arabasının arkasından bakarken, Tuttlingenli çırak geldi aklıma. Bu genç, çok uzun yıllar önce Amsterdam'da sözde herkesin tanıdığı bir tüccarın Amsterdam'daki cenaze törenine katılmış ve törende yapılan konuşmayı, tek bir kelime bile anlamadığı halde saygıyla ve yüreği sızlayarak dinlemişti. Pencerelerdeki o nefis lalelere, şebboy ve yıldız-çiçeklerine ve de ta uzaklardan, Güney Hindistan'dan limana gelen ağzına kadar çay, şeker, baharat ve pirinç dolu sandıklara, balya ve fıçılara önce imrenmiş olsa da, o günden sonra ne zaman kendine, bütün dünyayı dolaştığı yolculuğunda niçin neredeyse hiç kazanç elde edemediğini sorsa, aklına hep cenaze törenine katıldığı o Amsterdamlı tüccar, onun o büyük evi, görkemli gemisi ve dar mezarı gelir olmuştu. Aklımda bu hikâye, sinsice ilerleyen bir zaafiyetin her yerde kendini belli ettiği bu şehirden ayrılıyorum; oysa en parlak döneminde, Birleşik Krallık'ın balıkçılık yapılan en önemli limanlarından olan bu şehir,

aynı zamanda da sağlığa en iyi gelen yer olmasıyla methedilen bir sayfiyeydi. 19. yüzyılın ikinci yarısında, Waveney Irmağı'nın öbür kıyısında, Morton Peto'nun öncülüğünde Londra sosyetesinin taleplerini karşılayabilecek bir dizi otelle birlikte adına "güney şehri" denen bir yer doğmuş, otellerin yanı sıra da lobiler, köşkler, her mezhep için büyük küçük kiliseler inşa edilmiş, kitap ödünç alınabilen bir kütüphane, bir bilardo salonu, mabedi andıran bir çay salonu ve bir de olağanüstü güzellikteki terminaliyle birlikte bir tramvay yolu yapılmıştı. Geniş bir meydan, ağaçlı yollar, bowling sahaları, botanik bahçeleri, tuzlu ve tatlı su banyoları yapılmış, Lowestoft'ı güzelleştirme ve geliştirme dernekleri kurulmuştu. O dönemde yazılmış bir yazıya göre, Lowestoft, mümkün olan en kısa sürede halkın gözünde en yüksek basamağa kadar çıkmıştı ve ünlü bir sayfiye yeri için gerekli tüm düzenlemelere artık sahipti. Güney kıyıdaki binalara şöyle bir bakıp binaların kusursuzluğunu ve zarafetini gören herkes, deniyordu yazıda, bunların, genel görünümünden en küçük ayrıntısına kadar her yerde, akılcılığın avantajlı etkilerini taşıdığını fark edecektir. Her açıdan örnek olarak gösterilecek bu girişimin en nadide parçası da, Kuzey Denizi'ne doğru en az dört yüz metre kadar uzanan yeni rıhtımdı, iddia edildiğine gören İngiltere'nin bütün doğu kıyısındaki en güzel rıhtımdı bu. Afrika'nın maun ağacı kütüklerine oturtulmuş yolun üzerinde, karanlık çöktükten sonra gazla çalışan lambaların aydınlattığı beyaz rıhtım binaları yükseliyordu; bu binalarda başka mekânların yanı sıra yüksek duvar aynalarının olduğu okuma ve konser salonları da vardı. Birkaç ay önce ölen komşum Frederick Farrar'ın anlattığına göre, burada her yıl eylül ayının sonunda, tekne yarışlarının kapanışında, kraliyet mensuplarından birinin himayesinde bir yardım balosu veriliyordu. Frederick Farrar, 1906 yılında -yani büyük bir gecikmeyle, bir keresinde bana söylediği üzere- Lowestoft'ta dünyaya gelmiş ve orada ona bakıp onunla ilgilenen üç güzel kız kardeşi Violet, Iris ve Rose' un yanında büyümüştü. Ardından da 1914 yılının başında Northamptonshire'da Flore yakınlarındaki bir üniversiteye hazırlık okuluna gönderilmişti. Okulda uzun bir süre boyunca, özellikle de uyumadan önce ya da eşyamı toparlarken hissettiğim dayanılmaz ayrılık acısı, oradaki ikinci yılımda batı kanadındaki ön bahçede toplandığımız bir akşam, yüreğimde sapkın bir kibre dönüştü, demişti Farrar geçmişi anımsayarak. O akşam bahçede, okul müdürümüzün tatil döneminde patlak veren savaşın nedenleri ve taşıdığı büyük anlamı hakkındaki vatansever

söylevini dinlemek zorunda kalmıştık. Konuşma bittikten sonra, demişti Frederick Farrar, bugün bile hâlâ hatırladığım Francis Browne adındaki küçük bir oğlan trompetle akşam borusunu çalmıştı. Frederick Farrar, Lowestoft'ta noter olarak görev almış ve uzun bir süre de Danimarka ve Osmanlı İimparatorluğu konsolosluğu yapmış olan babasının isteği üzerine, 1924-1928 arasında Cambridge ve Londra'da hukuk okumuş, ardından da -ara sıra ürpererek anlattığı üzere- avukatlık bürolarında ve mahkeme salonlarında yarım asırdan daha uzun bir süre geçirmişti. İngiltere'de hâkimler genellikle iyice yaşlanıncaya kadar görevde kaldıkları için, Frederick Farrar da ancak 1982'de bizimkine komşu olan evi satın aldığında emekliye ayrılmış ve kendini nadir görülen gül ve menekşe türlerini yetiştirmeye adamıştı. Iris'in[2] de en sevdiği çiçeklerden biri olduğunu eklemeye gerek bile duymuyorum. Frederick Farrar'ın her gün ona yardım eden yardımcısıyla birlikte on yıl boyunca düzinelerce farklı çeşidini yetiştirdiği bu çiçeklerin etrafında kurduğu bahçe, bütün yöredeki en güzel bahçelerden biriydi. Felç geçirip yaşlılıktan iyice güçsüz düştüğü son dönemlerinde onunla birçok kez burada oturmuş ve bana Lowestoft ve eski zamanlar hakkında anlattığı hikâyeleri dinlemiştim. Frederick Farrar'ın öldüğü yer de yine bu bahçe oldu, olağanüstü güzel bir mayıs günüydü, sabah gezintisi sırasında, nasıl becerdiyse her zaman cebinde taşıdığı çakmağıyla sabahlığını ateşe vermişti. Bahçede birlikte çalıştığı yardımcısı onu bir saat sonra bulduğunda bilinci yerinde değildi, bütün vücudunda ağır yanıklar vardı, yaprakları neredeyse simsiyah olan minicik hercai menekşelerin yayılarak gerçek bir koloni oluşturduğu serin, hafif gölgeli bir köşede yatıyordu. Frederick Farrar bu yanıklara dayanamayıp hemen aynı gün yaşamını yitirdi. Framingham Kontluğu'ndaki küçük mezarlıkta yapılan cenaze töreni sırasında, 1914'te Northamptonshire'daki okul bahçesinde trompet çalan o çocuk, Francis Browne aklıma geldi elimde olmadan ve de o zamanlar denize yüzlerce metre uzanan beyaz Lowestoft rıhtımı. Frederick Farrar bana, doğal olarak bu türden eğlencelere katılmasına izin verilmeyen sıradan halkın, yardım balosunun olduğu akşamlarda yüzlerce, hatta daha fazla sayıda kayık ve sandalla rıhtımın ucuna kadar geldiğini anlatmıştı. Toplumun yüksek tabakasının tatlı orkestra nağmeleri eşliğinde daireler oluşturarak nasıl döndüğünü ve sonbaharın o ilk günlerinde çoğunlukla sis bulutuyla kaplanan, gece kadar karanlık suyun üzerinde adeta bir ışık seli içinde nasıl salındığım hiç değilse dışarıdan izlemek, hafif hafif inip kalkan, hatta bazen biraz

sürüklenen kayık ve sandallarının içinde hazır ve nazır, tüm bunları seyretmek için. Bugün dönüp o döneme baktığımda, demişti bir keresinde Frederick Farrar, her şeyi dalgalanan bembeyaz tüllerin ardından izler gibi oluyorum: deniz kıyısında bir şehir, yemyeşil ağaçlar ve çalılıklarla çevrili, sahile kadar uzanan villalar, yaz güneşi ve çıktığımız gezintiden dönerken o sırada geçtiğimiz kumsal, babam da orada, paçalarını sıvamış iki beyefendiyle birlikte önden gidiyor, annem elinde güneş şemsiyesiyle tek başına, eteklerini yukarı kaldırmış kız kardeşlerim, arkada da küçük bir eşekle birlikte gelen hizmetkârlar, eşeğin üzerinde, içinde erzak bulunan küfelerin ortasında da ben oturuyorum. Yıllar önce bir keresinde, demişti Frederick Farrar, bu görüntüyü görmüştüm düşümde ve ailem bana, Lahey sahilinde sürgünde olan Kral II. James'in kalabalık olmayan maiyetini çağrıştırmıştı.

III.

Lowestoft’in üç-dört mil güneyinde sahil şeridi karaya doğru hafifçe kıvrılan geniş bir kavis çizer. Kumsal çalılıkları ve alçak kayalıklar arasından geçen patika yolda durup bakıldığında yassı çakıl taşlarıyla kaplı sahil görülebilir, ki benim de pek çok kez tanık olduğum gibi, günün her saatinde ve yılın her döneminde çubuklar, halat takımları, yelken bezleri ve ince muşambadan yapılma, çadır benzeri barınaklar bulunur burada. Birbirlerinden hemen hemen aynı uzaklıkta uzun bir dizi oluşturan bu barınaklar sahil şeridini takip eder. Sanki göçmen bir halkın geriye kalan son mensupları buraya, dünyanın bu en ücra köşesine yerleşmiş ve herkesin çok eskiden beri beklediği, bütün yoksunlukları ve yanlış yolları sonradan haklı çıkaracak o mucizeyi bekliyorlarmış gibidir.

Ama bu masmavi gökyüzünün altında barınak kurmuş bu insanlar, uzak ülkeler ve çöllerden geçerek gelmemişler buradaki sahile aslında, aksine yakın çevreden geliyorlar, eski bir alışkanlığı sürdürmek, balık avlamak için oradalar ve gözlerinin önünde durmaksızın değişen denize doğru bakıyorlar. Tuhaf bir biçimde sayıları da aşağı yukarı hep aynı kalıyor. Çadırını söküp giden birinin yerine hemen bir başkası geliyor, böylece gündüzlerini tembellik yaparak, gecelerini ise uyanık ve nöbette geçiren balıkçılar topluluğu yıllar boyunca, en azından görünüşte hiç değişmeden kalıyor, muhtemelen hatırlayabildiklerinden çok daha eski zamanlarda bile hep böyleydi bu. Anlaşılan bir balıkçının yanındakiyle iletişim kurması pek rastlanan bir şey değil, çünkü her ne kadar hepsi birden gözünü kırpmadan doğuya bakıp akşamları ufukta alacakaranlığın çöktüğünü, sabahları işe günün ilk ışıklarının yükseldiğini birlikte görseler de, tahminimce aynı açıklanamaz duygular kıpırdansa da içlerinde, her biri aslında tamamen tek başına, yalnızca kendilerine ve birkaç parçadan ibaret malzemelerine güveniyorlar, çakılarına örneğin ve de termoslarına ya da küçük transistörlü radyolarına, ki o da neredeyse duyulmayacak kadar zayıf cızırtılı bir ses çıkarıyor güçlükle, dalgalarla yuvarlanan çakıl taşları kendi aralarında konuşuyormuş gibi bir ses bu. Onlar günler ve geceler boyunca bu sahilde, akbalıkların oradan geçtiği, pisi balıklarının arttığı ya da morinaların kıyıya doğru yüzdüğü saati kaçırmamak için oturduklarını söyleseler de, ben öyle olduğunu düşünmüyorum, dünyanın arkalarında kaldığı, önlerinde ise boşluktan başka bir şeyin olmadığı bir yerde bir süre bulunmak istiyor onlar sadece. Gerçek şu ki, bugün sahilde balık tutmak pek mümkün değil. Eskiden balıkçıların sahilden denize açıldıkları kayıklar, bu iş artık para getirmemeye başladığından beri ortadan kalkmış, balıkçılar da yok olup gitmiş. Kimsenin onların mirasına aldırdığı yok. Ara sıra bir gemi mezarlığı çıkıyor insanın karşısına, terk edilmiş sandallar dağılmış bir halde duruyor, sandalları kıyıya çekmek için kullanılan tel halatlar havadaki tuzun etkisiyle paslanmış. Öte yandan yakalanan balık miktarı sürekli azalmasına karşın, açık denizde balıkçılık şimdilik devam ediyor, yakalanan balıkların çoğunlukla yalnızca balık yemi olarak kullanılması sayılmazsa tabii. Irmaklar ve akıntılar her geçen yıl binlerce ton cıvayı, kadmiyum ve kurşunu, gübre yığınlarını ve kimyasal ilaçları Kuzey Denizi’ne taşıyor. Ağır metallerin ve öteki toksik maddelerin büyük bir kısmı, Dogger Bank’ın sığ sularına çöküyor, balıkların üçte birinin zaten deformasyonlar

ve tuhaf çıkıntılarla doğması da cabası. Kıyının hemen yakınlarından başlayıp millerce genişlikte bir alana yayılan, otuz fit derinliğe kadar inen, zehirli deniz yosunlarıyla kaplı bölgeler olduğu fark ediliyor sürekli, denizde yaşayan canlılar sürüler halinde ölüp gidiyor bunların içinde. Az rastlanan pisi balıkları, çipura ve çapak balıklarının dişilerinin mutasyon geçirdiği ve bunlarda erkek cinsel organlarının oluştuğu giderek daha büyük bir sıklıkla görülüyor ve aslında üreme amaçlı olan ritüellerini artık yalnızca ölüm dansı olarak gerçekleştiriyorlar, ki bu da bizim yetişme dönemimizde tanık olduğumuz organik yaşamın şaşırtıcı boyutlara varan o kendi kendine çoğalma ve çeşitlilik kazanma gücüne tamamen ters. İlkokullarda ringanın, doğanın esas itibarıyla yok edilmezliğinin temel simgesi olarak kullanılması boşu boşuna değildi. Ellili yıllarda öğretmenlerin yerel film ve slayt merkezlerinden ödünç alabildiği ve üzerindeki siyah çizgiler yüzünden titreyen o kısa filmlerden birinde, Wilhelmshaven'den bir geminin ekranın üst kenarına kadar yükselen karanlık dalgalar arasında ilerlediğini çok iyi hatırlıyorum. Görünüşe göre gece ağlar atılmış ve yine gece tekrar çekiliyordu. Her şey ıssız karanlıkta gerçekleşiyordu. Güvertede birdenbire bir yığın oluşturan balıkların karınlarının ve bulandıkları tuzun beyaz parıltısı vardı yalnızca. Bu eğitici filmde, birbiri ardı sıra patlayarak geminin üzerinden aşan dalgaların arasında kahramanca çalışan, simsiyah parıldayan muşambadan balıkçı giysilerinin içindeki adamlar olduğunu hatırlıyorum - insanın doğanın üstün kudretine karşı verdiği savaşı gösteren örnek bir sahne olarak ringa avı. Avın sonuna yaklaşıldığında, gemi demirleme limanına doğru dümen kırdığı sırada akşam güneşinin ışınları bulutları yarıp geçiyor ve artık durgunlaşan denizin üzerinde parıltılı yansımalar oluşturuyor. Balıkçılardan biri, yeni yıkanmış, saçlarını da taramış, şimdi de ağız mızıkasını çalıyor. Kaptan ise dümenin başında ve sorumluluklarının bilincinde bir edayla uzaklara doğru bakıyor. Son olarak da yakalanan balıkların boşaltılması, balık halinde yapılan işler, kadınların elleriyle büyüklüklerine göre ayırıp fıçılara koydukları ringalar. Ardından yük vagonları gelip denizin bu dur durak bilmez gezginlerini alıyor, onları bu dünyadaki yazgılarını tamamlayacakları bölgelere götürmek için (geçenlerde bulduğum, 1936'da çevrilmiş bu filmin tanıtım broşüründe öyle söyleniyor). Başka bir yerde, 1857'de Viyana'da yayımlanmış, Kuzey Denizi'nin doğa tarihini anlatan bir kitapta ise, milyonlarca ringanın ilkbahar ve yaz ayları boyunca denizin karanlık derinliklerinden

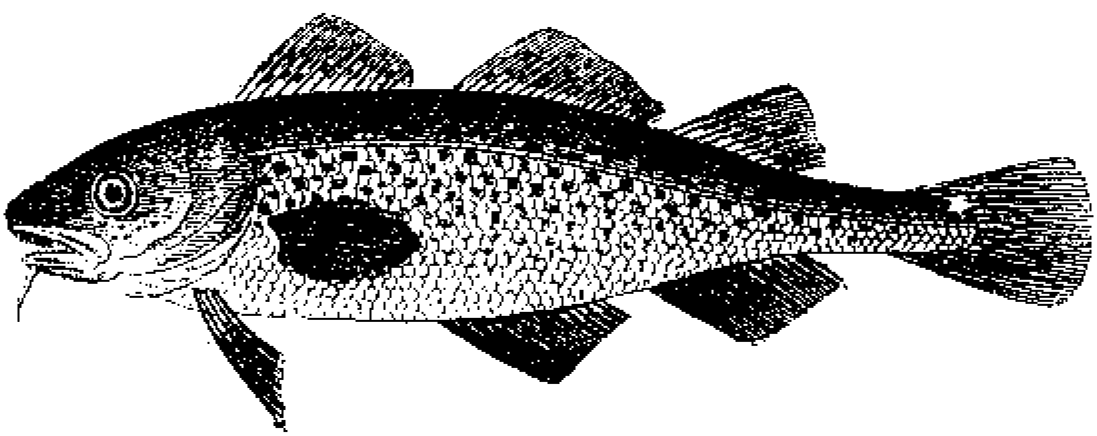
yukarı doğru çıkıp sahilin sığ suları ve denizin sığ bölgelerinde tabakalar halinde üst üste yığılarak yumurtalarını bıraktığını okudum.

Her bir dişi ringanın yetmiş bin yumurta bıraktığı da belirtiliyordu kitapta, üstelik yanında bir de ünlem işaretiyle ve Buffon'un hesaplarına göre, bunların hiçbiri zarar görmese ve hepsinden balık çıkacak olsa, balıkların miktarının dünyanın yirmi katı kadar bir hacme ulaşacağı söyleniyordu. Gerçekten de kayıtlarda, balık bolluğunun korkunç boyutlara varması yüzünden ringa balıkçılığının yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı yıllar tek tek belirtilmiştir. Hatta devasa ringa sürülerinin rüzgâr ve dalgalarla sahile doğru sürüklenerek kıyıya vurduğu, millerce uzunluktaki bir hat boyunca sahili birkaç fit derinliğinde olmak üzere kapladığı da söyleniyor. Yöre sakinleri, böylesi bir mahsulün yalnızca küçük bir kısmını sepet ve sandıklara doldurup götürebilmiş. Kalan balıklar ise bir-iki gün içinde çürümüş ve kendi bolluğu içinde boğulan bir doğa manzarası çıkmış ortaya. Öte yandan ringaların her zamanki bölgelere gelmedikleri, dolayısıyla da bütün bir sahil şeridinin yoksullaşmasına neden oldukları da sık sık görülmüş. Ringaların denizde hangi rotayı izlediği bugüne kadar güvenilir verilerle ortaya konamamış. Yollarının, geçtikleri yerlerdeki ışık ve sıcaklık şiddetiyle belirlendiği varsayılmış, dünyanın manyetik

çekiminin ya da sudaki sürekli değişen izotermlerin etkili olabileceği düşünülmüş; ama bu varsayımların hiçbiri sağlam temellere dayanan açıklamalar ortaya koyamamış sonuç olarak, ringa avlayan balıkçıların kendilerine aktarılan, kısmen efsanelere dayanan bilgilere ve kendi gözlemlerine göre hareket ettiklerinde nasıl olup da hiç yanılmadıkları açıklanamamış, düzgün bir üçgen şeklinde hareket eden balıkların güneş ışınları belli bir açıyla düştüğünde gökyüzünde nabız gibi atan bir yansıma oluşturması ve balıkçıların buna göre hareket etmeleri gibi örneğin. Ringaların orada olduğunu gösteren başka bir güvenilir işaret de, suyun yüzeyinde yansıyan, gündüzleri gümüş plakalar gibi parıldayan, geceleri ise kar ya da kül gibi görünen on binlerce balık puludur. Ringa sürüsü bir kere görüldükten sonra, çoğunlukla geceleri yakalanıyor, hatta Kuzey Denizi'nin doğa tarihini anlatan kitapta, uzunluğu iki yüz fite varan ve neredeyse çeyrek milyon balık alabilen ağların kullanıldığı da yazıyor. İran ipeğinden yapılan bu ağlar, açık rengin ringayı kaçırdığı tecrübeyle sabit olduğu için, siyaha boyanıyor. Ağlar avı içinde hapsetmiyor aslında, suyun içinde bir duvar gibi duruyor, balıklar da umutsuzca bu duvara doğru yüzüyorlar, sonra solungaçları ağın gözlerine takılıyor, sekiz saat süren ağ çekme ve ağı sarma işlemi sırasında da boğuluyorlar. Bu yüzden balıkların büyük bir çoğunluğu, ağ yukarı çekildiğinde zaten ölmüş oluyor. M. De Lacépede gibi eski doğa tarihçilerinin, ringaların sudan çıkarılır çıkarılmaz bir enfarktüs ya da başka bir nedenden dolayı bir anda öldüklerini varsayma eğilimlerinin nedeni budur. Önde gelen bütün doğa tarihçilerinin ringalara atfettiği bu özellik yüzünden, sudan çıktıktan sonra hâlâ hayatta kalabilmiş balıkları görenlerin anlattığı hikâyeler uzun bir süre boyunca özellikle ilgi odağı olmuş. Örneğin Pierre Sagard adındaki Kanadalı bir misyonerin Newfoundland sahili açıklarındaki bir balıkçı teknesinin güvertesinde uzun süredir bekleyen bir yığın ringayı çırpınırken gördüğü ve Stralsund'da Neucrantz isimli bir beyefendinin de (ölüm ânına kadar geçen süre hesaplanırsa) bir saat yedi dakika önce sudan çıkarılmış ringaların son çırpınışlarını ayrıntılarıyla betimlediği biliniyor. Rouen balık pazarının müdürü olan Noel de Marinière adında biri de, günün birinde iki-üç saattir karada olan birkaç ringanın hâlâ kıpırdandığını gördüğünde çok şaşırmış, bunun için de yüzgeçlerini kesip böylece onları farklı bir yöntemle parçalayarak bu balıkların hayatta kalabilme gücü hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmekten kendini alamamış. Bizim bilme hırsımızdan kaynaklanan böyle bir işlem, sürekli felaketlerin tehdidi altında

olan bir canlı türünün acılar tarihindeki en uç noktadır. Yumurtaların bırakıldığı yerde mezgitler ve kalkanlar tarafından yenmeyen balıkların hayatı da bir camgözün, bir köpekbalığının, bir morinanın ya da aralarında en başta bizim de bulunduğumuz birçok ringa avcısından birinin içinde son buluyor. 1670 yılında bile sekiz yüz binden fazla Hollandalı ve Frieslandlı, yani toplam nüfusun hiç de azımsanmayacak bir kısmı sadece ringa avcılığıyla uğraşıyordu. Yüz yıl sonra her yıl yakalanacak ringa sayısının altmış milyar olacağı tahmin ediliyor. Bu akıl almaz miktar karşısında doğa tarihçileri, insanın yaşam döngüsündeki durmaksızın sürüp giden yok oluşun sırf küçük bir kısmından sorumlu olduğu düşüncesinde ve ayrıca balıkların sahip olduğu özel fizyolojik donanımın, ölüm-kalım savaşında daha gelişmiş hayvan türlerinin bedenlerinden ve ruhlarından geçen korku ve acıyı duymalarını engellediği varsayımında teselli buluyorlar. Ama gerçekte biz ringaların duyguları hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Bildiğimiz tek şey, iskeletinin çok karmaşık biçimde birbirine geçmiş iki yüzden fazla farklı kıkırdak ve kemikten meydana geldiği.

Güçlü kuyruğu, küçük başı, biraz öne doğru çıkık alt çenesi ile gümüş renkli iris tabakasının içinde siyah bir göz bebeğinin yüzdüğü kocaman gözleri ringanın dikkat çekici başlıca özelliklerindendir. Balığın sırt kısmı, mavi ışıltılı yeşil renge sahiptir. İki yanında ve karnındaki pullara tek tek bakıldığında, bunların altın gibi parıldayan portakal renkli ışıltıları olduğu görülür, ama hepsi birden gümüş renkli metalik bir parıltı yayarlar. Balığın arka kısmı, ışığa tutulduğunda koyu yeşil görünür, o kadar güzeldir ki, başka hiçbir yerde böylesini göremezsiniz. Ama can ringanın bedeninden ayrıldığında, o zaman renkleri de değişir. Sırt bölgesi mavi olur, yanakları ile solungaçlarına da kan oturur. Ringanın kendine has bir başka

özelliği de, öldüğünde havayla temas edince parlamaya başlamasıdır. Fosforışıya benzese de ondan tamamen farklı olan bu eşsiz parlama gücü balığın ölmesinden birkaç gün sonra en yüksek noktasına ulaşır ve balığın çürümeye başlamasıyla birlikte de giderek azalır.

Cansız ringaların parlamasının mahiyetini açıklamak uzun bir süre mümkün olmamıştır, hatta sanırım bugün bile mümkün değil. 1870 yılında her yerde şehirlerimizin tamamen ışıklandırılması projeleri üzerinde çalışıldığı sırada, tuhaf bir biçimde isimleri araştırmalarına uygun düşen Herrington ile Lightbown isimli iki İngiliz bilim insanının3, ölü ringalardan dışarı atılan parlak özden sürekli kendi kendini yenileyebilen organik bir ışıközü elde etme umuduyla bu olağandışı doğa fenomenini araştırdığı söylenmektedir. Geçenlerde yapay ışığın tarihi üzerine okuduğum bir monografide, bu eksantrik planın başarısız olmasının, karanlığın önlenemez zaptı karşısında pek de kayda değer bir başarısızlık sayılamayacağı söyleniyordu.

Sahilde avlanan balıkçıları çoktan geride bırakmış, Lowestoft ile Southwold arasındaki çakıl taşlı bir kumluğun ardında kalan ve suyu yarı tatlı bir göl olan Benacre Broad'a öğleden sonranın ilk saatlerinde varmıştım. Göl, belirli mevsimlerde yaprakları dökülen ağaçların oluşturduğu küçük, yeşil bir ağaçlık tarafından taç gibi çevrelenmişti; ancak sahil şeridi sürekli suya doğru erozyona uğradığı için, bu ağaçlık yavaş yavaş yok oluyordu. Çakıl taşlı kumluğun fırtınalı bir gecede kırılıp

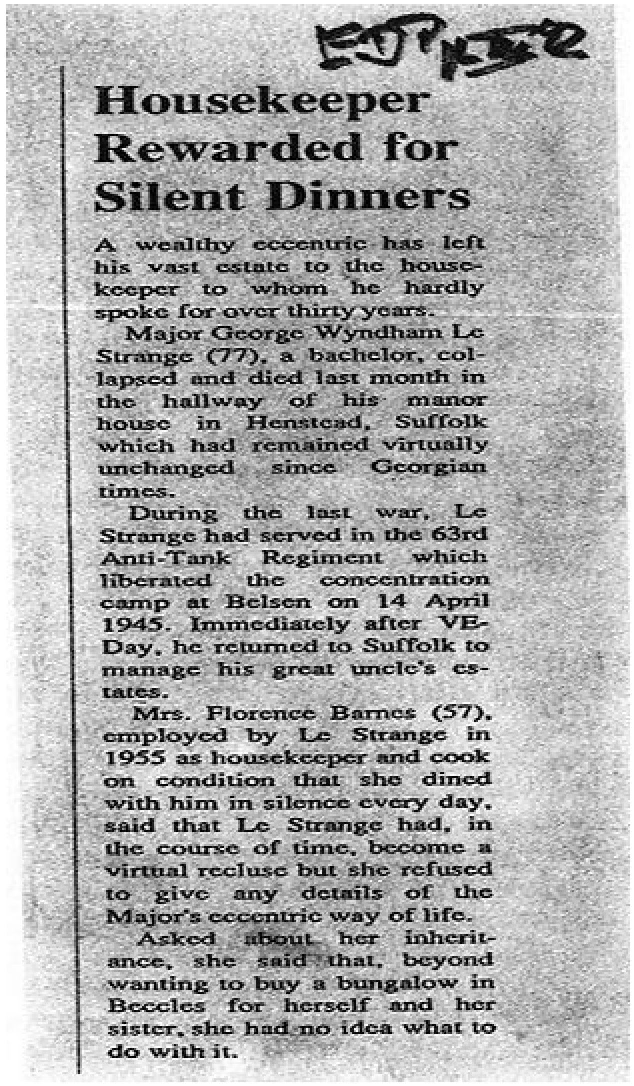
çökmesi ve tüm yörenin görüntüsünün değişmesi ise kuşkusuz sadece bir an meselesiydi. Ama durgun kıyıda oturduğum o gün, insan sonsuzluğa baktığına inanabilirdi gerçekten de. Sabah karaya doğru ilerleyen sis perdesi çözülmüştü, gökkubbe apaçık ve masmaviydi, havada en ufak bir esinti bile yoktu, ağaçlar adeta kalemle çizilmiş gibi duruyorlardı ve kahverengi kadife gibi suyun üzerinde tek bir kuş bile uçmuyordu. Dünya bir sırça fanusa alınmıştı sanki, ta ki batıdan devasa küme bulutlar gelinceye ve yerkürenin üzerine yavaş yavaş gri bir gölge düşmeye başlayıncaya kadar. Aylar önce *Eastern Daily* Press'te Binbaşı George Wyndham Le Strange'ın ölümü hakkındaki bir makaleyi kestiğimi bana hatırlatan belki de bu karanlık olmuştu. Benacre Broad'un karşı kıyısında, Henstead'deki büyük taş malikânede ikamet eden Le Strange, makalede anlatıldığına göre, son savaş sırasında 14 Nisan 1945'te Bergen-Belsen Toplama Kampı'nı kurtaran tanksavar alayında hizmet etmiş, ama ateşkesin hemen ardından Almanya'dan dönmüş, büyük amcasının Suffolk Kontluğu'ndaki servetinin yönetimini devralmış ve başka bir kaynaktan bildiğim kadarıyla, bu görevi örnek olacak kadar başarılı bir biçimde ellili yılların ortalarına dek sürdürmüştü. Le Strange'ın kendine bir kâhya kadın tutması da aynı döneme denk gelir; Le Strange daha sonra bütün mal varlığını, hem Suffolk'ta sahip olduğu toprakları hem de Birmingham şehir merkezinde bulunan, milyonlarca sterlin değerindeki gayri menkullerini bu kadına miras bırakacaktır. Gazetede yayımlanan habere göre Le Strange, küçük bir taşra kenti olan Beccles'tan gelen ve basit, genç bir kadın olan Florence Barnes isimli bu kâhya kadını, kesin bir koşulla, kadının kendi hazırladığı yemekleri onunla birlikte ama mutlak bir sessizlik içinde yemesi koşuluyla işe almıştı. Anlaşılan gazeteye kendisinin verdiği bu bilgilere göre Mrs. Barnes, Le Strange'ın yaşamı giderek eksantrik bir hal almaya başladıktan sonra bile yaptıkları bu anlaşmaya harfi harfine uymuştu.

Muhabirin belli ki zorlayıcı sorularla sıkıştırdığı Mrs. Barnes soruları yanıtlarken mümkün olduğunca ketum davranmıştı gerçi, ama benim bugüne dek süren araştırmalarımın ortaya koyduğu üzere, Le Strange ellili yılların sonlarına doğru tarım işçileri, bahçıvanlar ve kâhyalar gibi

malikânesinde görevli tüm personelin işine yavaş yavaş son vermiş, o dönemden itibaren o büyük taş binada Becclesli suskun aşçı kadınla yalnız yaşamaya başlamış ve bu nedenle bütün mülkün, bahçeler ve parkın bakımsızlıktan her yerini ot bürümüş, hepsi harap olmuş ve sürülmeyen tarlaların kenarlarında çalı çırpılar iyice uzamıştı. Gözlemlenebilen gerçek olgulara ilişkin bu türden görüşlerin dışında, binbaşının topraklarına sınırı olan komşu köylerde onunla ilgili hikâyeler de ağızdan ağıza dolaşıyordu, ama herhalde bunlara kuşkuyla yaklaşmak gerek. Bu hikâyeler, yıllar içinde parkın derinliklerinden güçlükle çıkıp kamuoyuna ulaşabilmiş tek tük söylentilere dayanıyor olmalıydı ve buna bağlı olarak da yakın çevrede yaşayan halkın zihnini bir hayli meşgul ediyordu. Örneğin Henstead meyhanelerinden birinde duyduğuma göre, Le Strange yaşlılık döneminde gardırobu tamamen eskidiği halde yeni kıyafetler satın almak istemediği için, gerektiğinde evin tavan arasındaki sandıklardan eski dönemlerden kalma kıyafetler çıkarıyor ve bunlarla dolaşıyordu. Zaman zaman onu kanarya sarısı redingotla ya da bir sürü düğmesi ve kopçası olan, menekşe rengindeki rengi atmış taftadan bir tür matem kıyafetiyle gördüğünü iddia edenler vardı. Ayrıca odasında zaten her zaman evcil bir horoz bulunduran Le Strange’ın ilerleyen yıllarda, akla gelebilecek tüm kümes hayvanları, Afrika tavukları, sülünler, güvercin ve bıldırcınlar, bazılarının yerde koşuşturduğu, bazılarının ise havada uçuşup durduğu çeşitli bahçe kuşları ve ötücü kuşlarla çevresinin sürekli sarılı olduğu da söyleniyordu. Kimilerinin anlattığına göre, Le Strange bir keresinde yazın bahçesine bir çukur kazmış ve çölde inzivaya çekilen Aziz Hieronymus gibi günler ve geceler boyunca içinde oturmuştu. Ama bence bunlar arasında en tuhafı, Wrentham’daki cenaze işleri görevlilerinin yaydığı söylentiydi. Söz konusu söylentiye göre, binbaşının soluk teni ölüm ânında zeytin gibi yeşil bir renk almış, gri renkli gözleri iyice kararmış, kar gibi bembeyaz saçları ise kapkara olmuştu. Bu hikâyeleri nasıl değerlendirmem gerektiğinden bugün bile emin değilim. Kesin olan tek bir şey var, o da parkın ve parka ait olan tüm arazinin geçtiğimiz sonbaharda bir müzayedede Hollandalı biri tarafından satın alındığı, binbaşının sadık kahyası Florance Barnes da, tam istediği gibi, kız kardeşi Jemima ile birlikte bir bungalovda, memleketi Beccles’ta yaşıyor.

Housekeeper Rewarded for Silent Dinners

A wealthy eccentric has left his vast estate to the housekeeper to whom he hardly spoke for over thirty years.

Major George Wyndham Le Strange (77), a bachelor, collapsed and died last month in the hallway of his manor house in Henstead, Suffolk which had remained virtually unchanged since Georgian times.

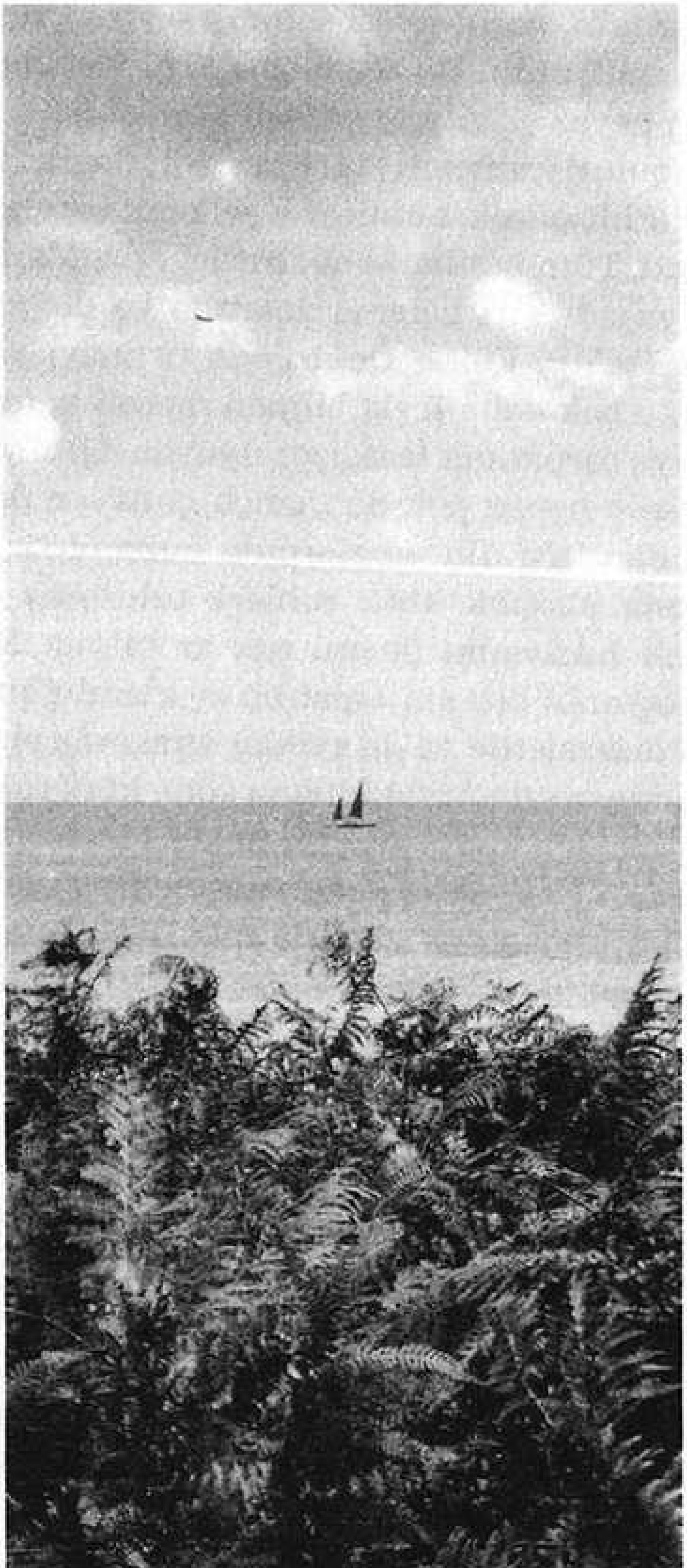
During the last war, Le Strange had served in the 63rd Anti-Tank Regiment which liberated the concentration camp at Belsen on 14 April 1945. Immediately after VE-Day, he returned to Suffolk to manage his great uncle's estates.

Mrs. Florence Barnes (57), employed by Le Strange in 1955 as housekeeper and cook on condition that she dined with him in silence every day, said that Le Strange had, in the course of time, become a virtual recluse but she refused to give any details of the Major's eccentric way of life.

Asked about her inheritance, she said that, beyond wanting to buy a bungalow in Beccles for herself and her sister, she had no idea what to do with it.

Benacre Broad'un on beş dakika güneyinde, sahilin daralıp küçük bir falezin başladığı yerde birkaç düzine kuru ağaç dağınık bir biçimde üst üste yığılmış halde duruyordu, bunlar yıllar önce Covehithe kayalıklarından aşağıya yuvarlanmış olmalıydı. Tuzlu su, rüzgâr ve güneş yüzünden solmuş, kırılmış, kabukları dökülmüş ağaç kütükleri bu ıssız sahilde çok uzun zaman önce nesli tükenmiş mamutlar ve dinozorlardan bile daha azametli bir canlı türünün iskeleti gibi görünüyordu. Patika bu engelin çevresinden dolanıyor, katır tırnaklarının bulunduğu yamaçtan yukarıya, killi kayalıkların tepesine kadar çıkıyor ve oradan az ileride de, en büyükleri omzuma kadar yükselen eğrelti otlarının arasından geçiyordu, burası sürekli çökme tehlikesiyle karşı karşıya olan toprak parçasından uzak sayılmazdı.

Dışarıda kurşun renkli denizin üzerinde bir yelkenli bana eşlik ediyordu, aslında doğruyu söylemek gerekirse, bana öyle geliyordu ki, sanki yelkenli duruyordu da, ben hafif hafif ilerliyordum, tıpkı hareketsiz kayığındaki görünmez ruh gibi. Ama eğrelti otları yavaş yavaş seyrekleşip birbirinden ayrıldıkça, Covehithe Kilisesi'ne kadar uzanan bütün bir araziyi görme olanağı doğdu. Alçak bir elektrikli çitin ardında, tek tük papatyaların üzerini örttüğü kahverengi toprağa yüz kadar domuz serilmiş yatıyordu. Telin üzerinden atlayıp o hiç hareket etmeden uyuyan hantal hayvanlardan birinin yanına yaklaştım. Üzerine doğru eğildiğimde domuz, kenarları açık renkli kirpiklerle belirginleşen küçük gözlerini açıp merakla bana baktı. Elimi domuzun tozlu sırtında gezdirdim, alışık olmadığı bu dokunuş karşısında ürperdi, sonra burnunu ve yüzünü okşadım, bitmek tükenmek bilmez acılarla kıvranan bir insan gibi inleyinceye kadar kulağının arkasını sevdim.

Tekrar doğrulduğumda hayvan, yüzünde bu kez derin bir teslimiyet ifadesiyle gözlerini yine kapadı. Elektrikli çit ile kayalığın arasında kalan çimenlikte bir süre daha oturdum. Artık rengi solmuş seyrek çimenler rüzgâr estikçe eğiliyordu. Bu arada gökyüzü kararmaya başlamıştı. Üzeri beyaz çizgilerle yol yol olmuş deniz yüzeyinin üzerinden bulut kümeleri ta uzaklara doğru kayıyordu. Uzun süredir hiç hareket etmeyen yelkenli bir anda ortadan kaybolmuştu. Tüm bunlar bana, İncilci Aziz Markos'un Gerasalıların yaşadıkları bölgeyi anlattığı ve doğrudan buna bağlanarak İsa'nın Celile Denizi'nde fırtınayı yatıştırması hakkındaki o çok daha fazla bilinen meseli anımsattı. Dalgalar tekneye çarparken tasasızca uyuyan öğretmenleri İsa'yı uyandıran o henüz pek de inançlı olmayan öğrencilerin imgesi, okullardaki din derslerinde kullanılmaya çok uygundur, buna karşılık kötü ruhlara tutulmuş o Gerasalı adamla ilgili hikâyenin önemi çok az bilinir. En azından ben, bu hikâyenin bırakın anlatılıp açıklandığını, din dersi adı verilen o derslerde ya da ayinler sırasında okunduğunu bile anımsamıyorum. Anlatıldığına göre, kötü ruhlara tutulmuş adam öfkeden kudurmuş bir halde, içinde yaşadığı mezarlardan çıkıp Nasıralı'yı karşılamış, içine giren kötü ruhlar yüzünden kimse onu zincirle bile bağlı tutamıyormuş. Çok kere zincir ve kösteklerle bağlandığı halde zincirleri koparmış, köstekleri parçalamış adam. Markos'un yazdığına göre, gece gündüz dağlardaki mezarlarda bağırıp duruyor, kendini taşlarla yaralıyormuş. İsa adını sorduğunda ise şöyle bir yanıt vermiş: Adım Tümen. Çünkü sayımız çok. Ve ruhları o bölgeden çıkarmaması için ona yalvarıp yakarmış. İsa kötü ruhların adamın içinden çıkıp dağın yamacında otlayan domuz sürüsünün içine girmesini emretmiş. İncilci Aziz Markos'un anlattığı iki bin domuzdan oluşan bu sürü, dik yamaçtan aşağı koşarak denize atlayıp boğulmuş. Tepede oturmuş Kuzey Denizi'ni seyrettiğim o gün, bu korkunç hikâyeyi güvenilir tanıkların anlatıp anlatmadığını sormuştum kendime. Eğer öyleyse tüm bunlar, İsa'nın Gerasalı adamı kurtarırken vahim bir hata yaptığı anlamına gelmiyor mu? Yoksa, dedim kendi kendime, İncilci Aziz Markos'un domuzların niçin pis olduğuna dair uydurduğu bir meselden başka bir şey değil mi bu? Düşünecek olursak, tüm bu anlatılanların ardında, bizlerin insan olarak hastalıklı aklımızın acısını daha aşağı gördüğümüz, dolayısıyla imha edilebilir olduğunu sandığımız başka bir türe yüklemeye ihtiyaç duyduğumuz düşüncesi yatmıyor mu aslında? Aklımdan bütün bunlar geçerken, denizin üzerinde kum kırlangıçlarının uçuştuğunu gördüm. Uçtukları alanı küçük çığlıklar atarak

yarıp geçiyor ve öyle hızlı uçuyorlardı ki, gözlerimle takip edemiyordum. Çok eskiden, küçük bir çocukken, akşam saatlerinde üzerine gölge düşmüş vadide durmuş, o sırada çoğu uzakta hâlâ güneşin son ışıklarının altında daireler çizen bu kırlangıçları seyrederken, dünyayı bir arada tutan şeyin onların havada çizdikleri yörüngeler olduğunu düşünürdüm. Bundan yıllar sonra ise, 1940'ta Arjantin Salto Oriental'de yazılmış olan *Tlön, Uqbar, Orbis Tertius* adlı öyküde bütün bir amfi tiyatroyu birkaç kuşun kurtardığını okudum. Sonra fark ettim ki, kırlangıçlar benim oturduğum kayalıktan boşluğa uzanan yamaçta uçuşuyorlar yalnızca. Bir tanesi bile daha yükseğe çıkmıyor ya da daha aşağıya inip suya dalmıyordu. Sonra da kurşun gibi hızla kıyıya doğru geldiklerinde, sanki yer yarılmış da içine girmişler gibi aralarından birkaç tanesi ayaklarımın altında kayboluveriyordu. Kayalığın kenarına yaklaşınca, kırlangıçların en üstteki balçık tabakasına oyuklar açarak yuvalarını yaptığını ve bunların yan yana dizildiğini gördüm. Dolayısıyla her an çökebilecek, delik delik bir zeminin üzerinde duruyordum. Buna hiç aldırış etmeden, bir zamanlar iki katlı bir arı kovanının üzerindeki ince madeni levhanın üstünde cesaret denemesi olarak yaptığımız gibi, başımı mümkün- olduğunca geriye yaslayıp gözlerimi yukarı kaldırdım, gök kubbeyi takip ederek bakışlarımı aşağıya kaydırdım sonra ve ufuk çizgisini takip edip suyun üzerinden geçirerek yaklaşık yirmi metre aşağımda bulunan sahile getirdim. Yavaş yavaş nefes alıp vererek baş dönmesinden kurtulmayı ve adım atmayı başardığımda, sahil şeridinde tuhaf, boz renkli bir şey kıpırdamış gibi geldi bana. Çömeldim ve birdenbire paniğe kapılarak kayalığın kenarından aşağıya baktım. Bir çift var orada, aşağıdaki çukurlukta, diye düşündüm, bir adam ile adamın üzerine uzandığı ve kıvrılmış, dışa dönük bacakları dışında hiçbir şey görünmeyen başka bir beden daha. Bu görüntüyle karşı karşıya kaldığım ve bana sonsuzluk kadar uzun gelen o dehşet ânında, az önce asılmış birinin ayaklarında görülen kasılmaya benzer bir kasılma oldu sanki adamın ayaklarında. Sonra da adam hareketsiz kaldı, kadın da kıpırdamıyor, hareket etmiyordu. Karaya vurmuş büyükçe ve biçimsiz bir yumuşakça gibi orada öylece uzanmış yatıyorlardı; ikisi tek bir beden gibi görünüyordu, sanki çok uzaklardan sürüklenip buraya gelmiş, bir sürü kolu bacağı olan iki başlı bir deniz canavarı, canavar türünün son örneği, burun deliklerinden çıkan her nefes onu sona biraz daha yaklaştırıyor. Büyük bir şaşkınlık içinde tekrar doğruldum, adımlarım öyle güvensizdi ki, sanki hayatımda ilk kez doğrulup iki ayağımın üzerinde duruyor, kendimi topraktan ilk kez

kaldırıyordum, sonra benim için ürkütücü bir hal alan bu yerden hemen uzaklaştım, hafif meyilli yolu kullanarak kayalıktan aşağıya, sahile indim, sahil buradan güneye doğru yayılıp gidiyordu. Karşımda, ta uzaklarda Southwold şehri sinmiş yatıyordu, küçücük birkaç tane ev, ağaç kümeleri ve karanlık bir gökyüzünün altında kar gibi bembeyaz bir deniz feneri. Ben henüz oraya varamadan ilk yağmur damlaları düşmeye başladı.

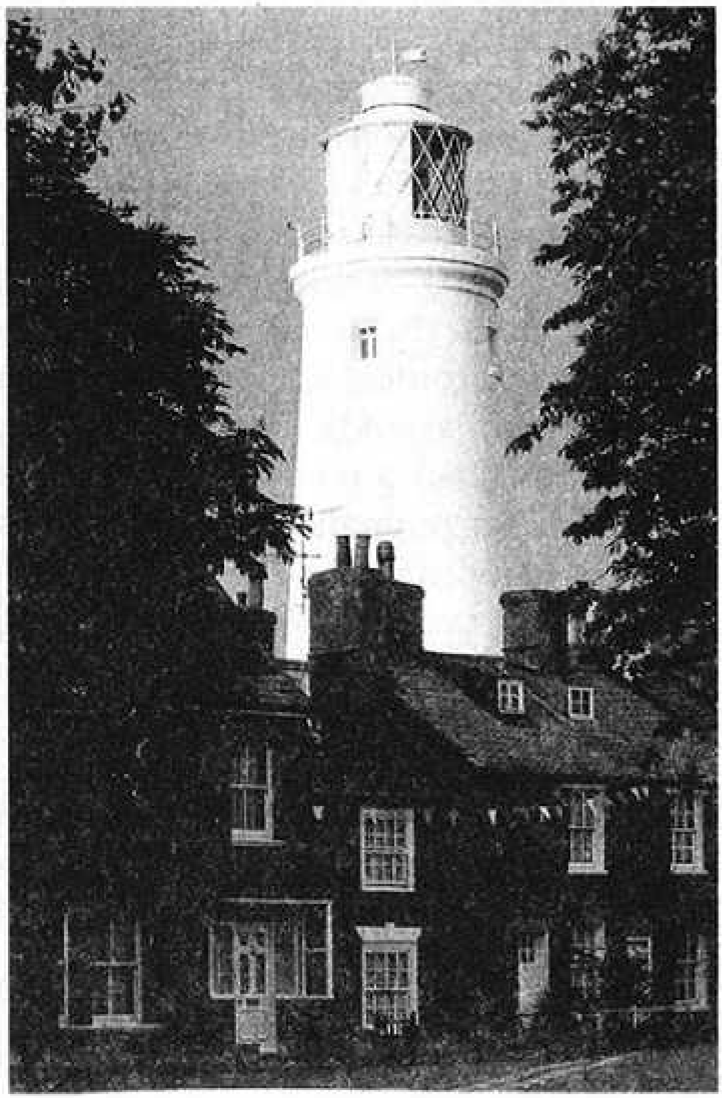

Geriye dönüp geldiğim bomboş yola baktığımda, Covehithe kayalığının eteklerindeki o boz renkli deniz canavarını gerçekten mi gördüm, yoksa bunlar sırf bir hayal miydi, artık emin değildim. O zaman duyduğum bu kuşkuyu anımsamak, daha önce değindiğim, Arjantin'de yazılmış o öyküye götürüverdi beni yine. İkincil, hatta üçüncül dünyalar icat etme denemelerimizle ilgili olan bu öykünün anlatıcısı, 1935 yılında bir akşam Ramos Mejía'nın Gaona Sokağı'ndaki malikânesinde Bioy Casares adındaki biriyle akşam yemeğinde birlikte olduklarını ve yemeğin ardından, apaçık ortada olan olguları çarpıtacak, az sayıdaki -çok az sayıdaki- okurun anlatının içinde gizli ve bir yanıyla korkunç, öbür yanıyla da büsbütün anlamsız olan gerçekliği sezmesine olanak tanıyacak bir roman

yazmak üzerine bitmek tükenmek bilmeyen bir sohbete daldıklarını aktarıyordu. Bizim bulunduğumuz odaya giden koridorun sonunda, diye devam ediyordu yazar, oval biçimli, yarı kör bir ayna asılıydı ve aynadan huzursuzluk yayılıyor gibiydi sanki. Bu sessiz tanık tarafından izlendiğimizi hissediyorduk ve böylece aynaların korkutucu bir yanı olduğunu keşfettik - gecenin geç saatlerinde bu türden bir keşif kaçınılmazdır. Bunun üzerine Bioy Casares, Uqbarlı kâfirlerden birinin, aynaları ve ayrıca da çiftleşme eylemini insanın sayısını çoğalttıkları için tiksinç bulduğunu belirttiğini hatırladı. Casares'e, bana ilginç gelen bu sözlerin nereden kaynaklandığını sordum, diyordu yazar, ve o da *Anglo-Amerikan Cylopaedia'nın* Uqbar maddesinde yazılı olduğunu söyledi. Ama öykünün akışından anlaşıldığı kadarıyla, ansiklopedide böyle bir madde yoktu, daha doğrusu bu madde yalnızca, Bioy Casares'in aynı ansiklopedinin yıllar önce açık artırmadan aldığı bir baskısında vardı ve bu baskının yirmi altıncı cildi, 1917 yılında yayımlanan tartışmalı baskısının tüm nüshalarından dört sayfa daha fazlaydı. Dolayısıyla Uqbar diye bir yerin hiç var olup olmadığı ya da meçhul ülke hakkında anlatılanlarla bir ansiklopedi projesi olan ve öykünün temel konusunu oluşturan Tlön projesi arasında bir benzerlik bulunup bulunmadığı, burada da gerçek olmayan üzerinden zamanla yeni bir gerçeklik yaratılıp yaratılmadığı soruları yanıtsız kalıyordu. 1947 yılında eklenen notta ise, labirent benzeri bir konstrüksiyon olan Tlön'ün bilinen dünyamızı çözülmeye götürdüğü belirtiliyordu. Bugüne kadar kimsenin bilmediği Tlön dili artık okulları istila etmiş durumda, bir zamanlar bildiğimiz ya da bildiğimize inandığımız her şeyin yerini Tlön tarihi aldı bile ve tarih yazımında kurmaca bir geçmişin kuşku götürmez avantajları kendini belli ediyor artık. Neredeyse tüm bilim alanlarında devrimler gerçekleştirildi, bu devrimleri geçirmemiş az sayıdaki disiplin de alacakları yeni biçimleri aynı şekilde özlemle beklemekteler. Dört bir yana dağılmış, tek başına çalışan kişilerden oluşan bir hanedan, Tlön mucitleri hanedanı, Tlönlü ansiklopedistler ve sözlük yazarları dünyanın çehresini değiştirdi. Bütün diller, hatta İspanyolca, Fransızca ve İngilizce bile yeryüzünden silinecek. Dünya Tlön olacak. Bense bunlara aldırmaksızın, diye son noktayı koyuyordu yazar, malikânede geçirdiğim günlerin olanca sessizliği içinde, Thomas Browne'ın *Um Burial'nın deneme kabilinden Quevedo tarzında yaptığım çevirisini düzeltmekle uğraşıyorum (çeviriyi yayımlatmayı ise düşünmüyorum).*

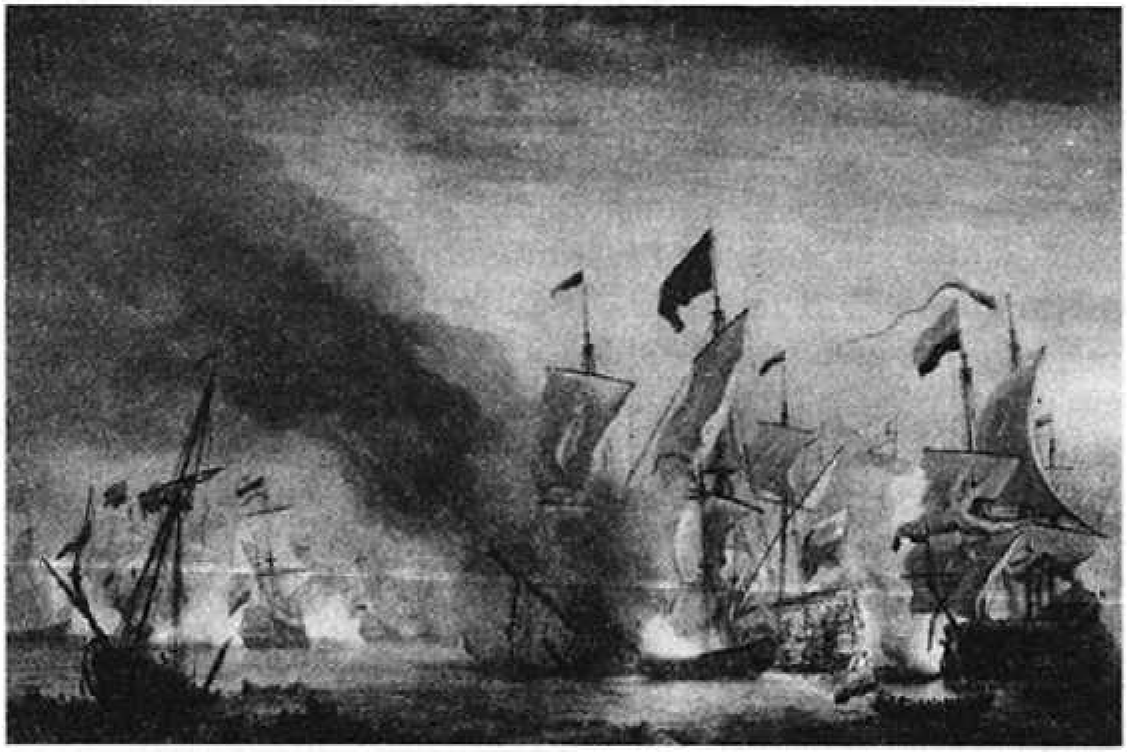
IV.

Gökyüzünü yağmur bulutları kaplamıştı, ben de o sırada, akşam yemeğinin ardından şehrin sokak ve caddelerindeki ilk gezintime başlamıştım. Kiremit çatılı evler arasındaki sokaklar korkutucu bir karanlığa bürünmeye başlamıştı bile. Yeryüzünden yavaş yavaş yükselen aydınlığa dek uzanabilen tek yapı, titrek titrek parıldayan cam kabiniyle deniz feneriydi.

Lowestoft’tan buraya kadar uzun bir yol yürüdüğüm için ayaklarım öyle yorulmuştu ki, Gunhill adı verilen geniş çimenlikteki bir banka oturdum hemen ve derinliklerinden şimdi gölgelerin yükseldiği durgun denize baktım. Akşam gezintisine çıkmış son birkaç kişi de ortadan kaybolmuştu. Kendimi boş bir tiyatrodaymış gibi hissediyordum ve karşımda bir anda perde açılsa, perdenin önünde de sözgelimi 28 Mayıs 1672 tarihi canlanıverse hiç şaşırmayacaktım; arkasında sabah güneşinin parlak ışıklarıyla Felemenk filosunun denizin yüzeyinde sürüklenen sisin içinden çıkıp Sole Körfezi açıklarında toplanmış İngiliz gemilerine ateş açtığı o hatırlanmaya değer gün yani. Southwold sakinleri ilk toplar atılır atılmaz büyük bir ihtimalle şehir merkezinden buraya koşmuş ve bu nadir gösteriyi kıyıdan izlemişlerdi. Parlak güneşe karşı ellerini gözlerine siper ederek,

gemilerin sanki plansız hareket ediyormuş gibi nasıl bir oraya bir buraya gidip geldiğini, yelkenlerin hafif kuzey rüzgârında nasıl kabardığını, sonra yön değiştirmek için ağır ağır dönerken nasıl tekrar indiğini seyretmiş olmalıydılar. Ama insan figürlerini bu kadar uzaktan seçemezlerdi tabii, hatta komuta köprüsündeki Felemenk ve İngiliz amiralleri bile. Daha sonra savaş hızını aldığında cephanelikler patlayıp birkaç katranlı gemi gövdesi su hizasına kadar yandığında ise, döne döne bütün körfeze yayılan bulanık renkli, yakıcı bir dumana bürünecekti her şey ve bu yüzden savaşta olup bitenleri görme olanağı kalmayacaktı hiç. Bu "şeref meydanları"nda yapılan savaşlar hakkında anlatılanların oldum olası güvenilir olmadığı düşünülecek olursa, büyük deniz çarpışmalarını gösteren bu türden resimlerin istisnasız hepsinin de salt kurmacadan ibaret olduğu söylenebilir. *Storck*, van *der Velde* ya da Greenwich Deniz Müzesi'ndeki Sole Körfezi'ndeki deniz savaşına adanmış resimlerini ayrıntılı olarak incelediğim Loutherbourg gibi deniz savaşlarını temsil eden ressamlar, gerçekçi olma niyetini taşıdıkları apaçık belli olsa da, yanan direkler ve yelkenler devrildiği ya da ağzına kadar levazım ve asker dolu gemilerde insan bedenlerinin tıklım tıkış doldurduğu ara güvertelere toplar düştüğü sırada neler olup bittiğini hissettirebilecek tek bir sahici izlenim uyandıramazlar. Bir fener gemisiyle ateşe verilen Royal James'te bile bin kişilik mürettebatın yarısı ölmüştür.

Bu üç yelkenli geminin batmasıyla ilgili, günümüze ulaşan daha kesin bilgiler yok. Farklı tanıklar, neredeyse yüz elli kilo ağırlığındaki İngiliz amirali Sandwich Kontu'nu, arka güvertede alevler içinde kalmış bir halde çaresizce çırpınırken gördüklerini iddia ediyorlar. Kesin olarak bilinen tek şey, şişmiş bedeninin birkaç hafta sonra Harwich yakınlarında kıyıya vurduğu. Üniformasının dikişleri patlamış, düğme delikleri yırtılmıştı, ama Dizbağı Nişanı görkemini hiç yitirmeden parıldamaya devam ediyordu. O dönemde böyle bir savaşta bu kadar can kaybetmiş pek az şehir vardır dünyada. Duyulan acı, bütün bu yıkım bizim hayal edebileceğimizden kat kat fazladır, yok etmekte kullanılacağı ta baştan belli olan araçlar yapmak ve bunları donatmak için -ağaçları kesip yontmaktan maden cevheri çıkarıp işlemeye, demiri dövmeye, yelkenleri örüp dikmeye kadar- sarf edilmesi gereken olağanüstü çabayı kavramak da aynı şekilde mümkün değil. *Stavoren, Resolution, Victory, Groot Hollandia* ve *Olyfan* isimleriyle vaftiz edilmiş bu tuhaf mahluklar, yeryüzünün soluğu rüzgârlarla denizin üzerinde sadece bir an için süzülebilmiş, sonra hemen yitip gitmişler. Ayrıca ekonomik avantaj elde etmek için Southwold açıklarında yapılan bu savaşta, sonuç olarak hangi tarafın kazandığı bugüne kadar netleşmedi, yine de savaşta bütün kaynakların tüketildiği hesaba katılırsa, Felemenk

Cumhuriyeti'nin çöküşünün burada başladığı kesindir. Öte yandan diplomatik olarak izole edilmiş ve Felemenk'in Chatham'a saldırısıyla itibarı ağır biçimde zedelenmiş, neredeyse bozguna uğramış İngiliz hükümeti, görünüşte stratejiden tamamen yoksun durumuna ve dağılmanın eşiğindeki bir donanmaya rağmen, belki de sırf rüzgârın ve dalgaların oyunu sayesinde, bu savaşla birlikte denizler üzerinde uzun süre sarsılmayacak bir egemenlik sağlamıştır. - O akşam Southwold'da oturmuş, Kuzey Denizi'ne bakarken, dünyanın karanlığa doğru yavaşça döndüğünü çok net olarak hissediyormuşum gibi geldi birdenbire. İranlılar tam derin bir uykuya daldıkları sırada, diyordu Thomas Browne ölü külü kapları hakkındaki incelemesinde, Amerika'da avcılar uykudan uyanır. Bir elbisenin kuyruğu misali gecenin gölgesi çekilir dünyanın üzerine ve güneşin batışıyla birlikte dünyadaki neredeyse her şey meridyenleri takip ederek sırayla uyuduğu için, diye devam eder Browne, hep batmakta olan güneş takip edilirse, üzerinde yaşadığımız dünyada, Satürn'ün tırpanıyla kesip biçilmiş gibi görünen yüzükoyun yatmış bedenlerden başka bir şey görülmez - saralı bir insanlık için sonsuza dek uzayıp giden bir mezarlık. Denizin üzerinden uzaklara, ta uzaklara doğru bakıyordum, karanlığın en yoğun olduğu ve çok tuhaf bir biçim almış bulut kümelerinin belli belirsiz göründüğü yere doğru; Southwold'da akşamüzeri çıkan fırtınanın ardından manzara böyleydi. Bu mürekkep renkli dağların dorukları, Kafkaslar'daki buzullar gibi bir süre daha parıldadı ve onların parıltısının yavaş yavaş sönüp gittiğini izlerken, yıllar önce bir gece düşümde tıpkı bunun gibi uzak ve de yabancı bir dağ sırasını boydan boya yürüyerek geçtiğim geldi birdenbire aklıma. Uçurumlardan, dar boğazlar ve vadilerden geçen, dağ sırtlarının, tepelerin ve deniz akıntılarının üzerinden aşan, orman kenarları boyunca ilerleyen, kayalarla, çakıl taşlarıyla ve karla kaplı alanlara uzanan bin mil uzunluğunda, hatta daha da uzun bir yol olmalıydı bu. Düşte yolculuğumun sonuna geldiğimde geriye dönüp baktığımı ve saatin tam akşamüzeri altı olduğunu anımsıyorum. Geride bıraktığım dağların dimdik dorukları, pembe renkli iki-üç bulutun süzüldüğü turkuvaz renkli gökyüzünden insanı korkutacak denli keskin hatlarla ayrılmış gibi görünüyordu. Açıklaya-masam da yakınlık duyduğum bir manzaraydı bu ve haftalar boyunca da aklımdan çıkmadı, ama sonunda anladım nedenini: Okula yazılmadan birkaç gün önce Montafon'a bir yolculuk yapmıştık ve akşam saatlerinde yorgunluktan ölmek üzereyken döndüğümüz sırada otobüsten gördüğüm Vallüla Sıradağları'nın manzarasıyla bu manzara en

ufak ayrıntısına kadar örtüşüyordu. Düşlerimizde gördüklerimizin tuhaf bir üst gerçeklik hissi uyandırmasını sağlayan, bu üzeri örtülü anılardır büyük olasılıkla. Ama belki de başka bir şey, sis ya da tül benzeri bir şeydir bu, içinden geçince, aksi olması gerekirken, her şey daha çok netlik kazanır. Küçük bir su birikintisi göle, hafif bir esinti fırtınaya, bir avuç toprak çöle, kandaki bir zerre kükürt ise volkanik bir patlamaya dönüşür. Yazarı, oyuncusu, sahne amiri, dekor ressamı ve seyircisinin biz olduğumuz bir oyun, ne biçim bir oyundur? Düşsel imgelerin içinden geçerken, uyumak üzere yatağa girerken beraberimizde götürdüğümüz aklımızın da az ya da çok payı olabilir mi?

Tüm bunlar benim gözümde öteden beri akıl almaz şeyler olmuştur, aynı şekilde Southwold, Gunhill'deki o akşam, tam bir yıl önce Hollanda sahilinden İngiltere'ye baktığıma inanmak da en az bunlar kadar olanaksızdı. İsviçre'nin Baden yöresinde geçirdiğim kötü bir gecenin ardından Basel ve Amsterdam üzerinden Lahey'e gitmiş ve istasyon yolundaki pek de tekin olmayan otellerden birine yerleşmiştim. Otelin ismi Lord Asquith miydi, Aristo yoksa Fabiola mıydı anımsamıyorum. Adı her ne idiyse, en kanaatkâr gezginlerin bile ağır bir moral bozukluğu yaşamasına neden olacak pansiyonun resepsiyonunda, artık pek genç sayılamayacak, belli ki uzun zamandır evli olan iki adam ve aralarında da -deyiş yerindeyse, çocuk yerine- kayısı renginde bir kaniş oturuyordu. Bana gösterilen odada bir süre dinlendikten sonra, bir şeyler atıştırma niyetiyle dolaşmaya çıktım, istasyon yolundan şehir merkezine doğru yürüdüm, Bristol Bar' ın, Yuksels Cafe'nin, bir videocunun, Aran Lahmacun Salonu'nun, Euro-Sex-Shop'un, İslami usullere göre kesim yapan bir kasabın ve vitrininde çölden geçen kervanların gösterildiği dört parçalı basit bir fresk olan bir halıcının önünden geçtim. Üst katlardaki birçok çerçevesi beyaz kireçle kaplanmış harabe halindeki bir binanın ön tarafında, kırmızı harflerle Perzenpaleis yazıyordu. Başımı kaldırmış binanın cephesine bakarken, hemen yanımdan, dirseklerimiz birbirine değecek kadar yakınımdan koyu renk sakallı bir adam geçti.

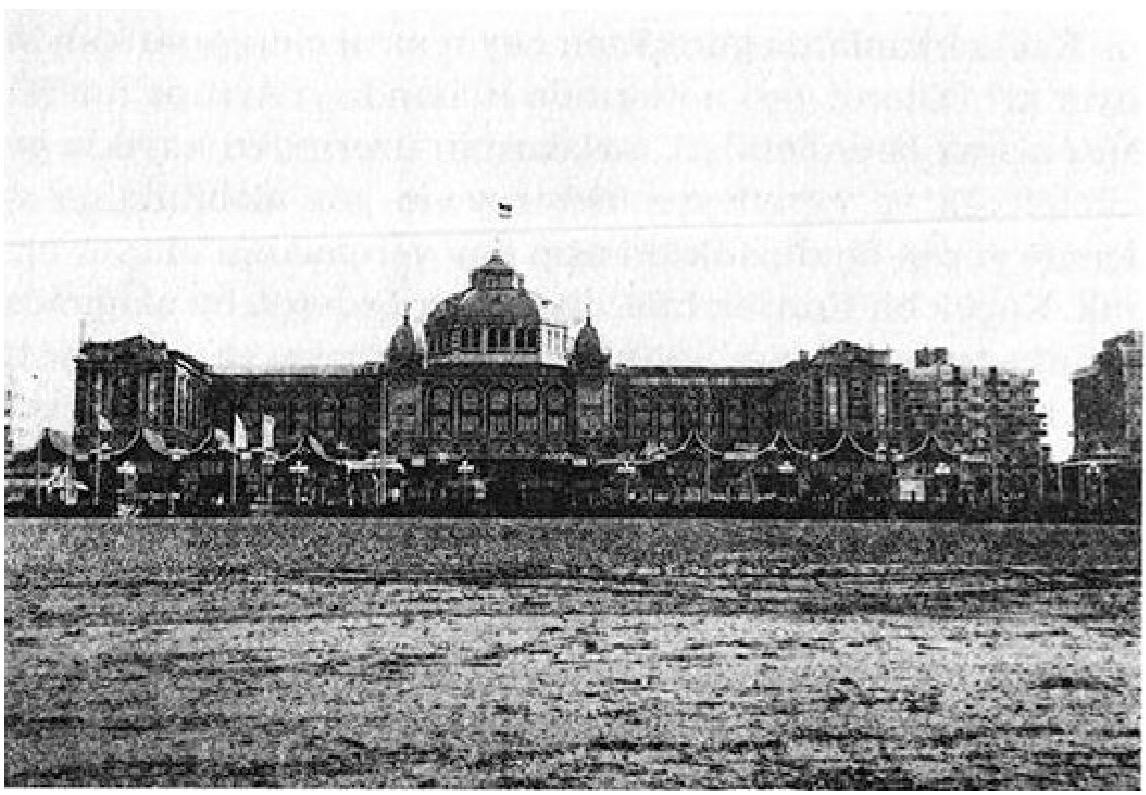

Uzun bir fistanın üzerine ceket geçirmiş olan bu adam usulca süzülüp bir kapıdan içeri girdi. Benim için unutulmaz, zamandan bağımsız gibi gelen bir an boyunca gözlerim, kapının aralığından görülen ahşap rafa takıldı. Rafta üst üste ve yan yana olmak üzere düzgün bir biçimde konmuş belki yüz çift eskimiş ayakkabı duruyordu. Binanın arka bahçesinden Hollanda akşamlarının açık mavi göğüne uzanan minareyi ancak daha sonra fark edebildim. Bir bakıma ait olduğu toprakların dışında kalmış olan bu bölgede bir saat, hatta daha uzun bir süre dolanıp durdum. Yan sokaklara bakan pencerelerin çoğuna tahtalar çakılmıştı ve isli tuğla duvarlarda "Yağmur Ormanlarını Kurtaralım!" ve "Hollanda Kraliyet Mezarlığı'na Hoşgeldiniz" gibi sözler ve sloganlar yazılıydı. Bir yere oturup bir şeyler yiyip içmek konusunda karar verecek durumda değildim. Bunun yerine MacDonald's'a gittim, ışıklarla aydınlatılmış tezgâha yaklaştım, tıpkı bütün ülkelerde uzun zamandır aranan bir suçlu gibi; ardından bir kızarmış patates alıp otele dönüş yolunda yavaş yavaş yedim. İstasyon yolundaki çeşitli eğlence mekânları ile restoranların giriş kapılarının önünde Doğulu adamlar toplanmış, aralarında küçük gruplar oluşturmuşlardı bu arada, çoğu sessizce durmuş sigara içerken, birkaç tanesi de müşterileriyle pazarlık yapıyormuş

gibi görünüyordu. İstasyon yolunu kesen küçük kanala ulaştığımda, sanki yoktan var olmuş gibi, yanımdan birdenbire ışıklarla donatılmış, metalik renkli, üstü açık bir Amerikan limuzini geçti, içinde de bir pezevenk oturuyordu, beyaz takım elbise giymişti, gözünde altın sarısı çerçeveli bir güneş gözlüğü, başında da komik bir şapka vardı. Ben neredeyse gerçeküstü denebilecek bu görüntüyü şaşkınlık içinde izlerken, sokağın köşesinden esmer bir adam fırlayıp üzerime doğru koşmaya başladı. Yüzünde dehşet dolu bir ifade vardı, etrafımdan dolanarak yön değiştirdi ve böylece beni de, arkasından kovalayan kişinin önüne itmiş oldu; görünüşüne bakılırsa, bu kişi de onun memleketlilerinden biriydi. Öldürme arzusu ve öfkeden gözlerinde şimşekler çakan bu adam bir aşçı ya da bir mutfak personeli de olabilirdi, çünkü beline bir önlük bağlamıştı ve elinde de parıldayan uzun bir bıçak vardı, adam o kadar yakınımdan geçti ki, bir an için bıçağın kaburga kemiklerimin arasına saplandığını sandım. Daha sonra oteldeki odama çıkıp bu olay yüzünden altüst olmuş bir durumda yattım. Pek hoş olmayan, bunaltıcı bir geceydi, öyle ki, pencere kapalı yatmak olanaksızdı. Pencereyi açınca da dörtyol ağzındaki trafiğin gürültüsü geliyor ve birkaç dakikada bir durakta rayların üzerinde güçlükle duran tramvayın korkunç gıcırtısı duyuluyordu. Dolayısıyla ertesi sabah, Mauritshuis'ta bulunan, neredeyse dört metrekare büyüklüğündeki Dr. Nicolaes Tulp'un Anatomi Dersi'nin karşısında dururken, oldukça kötü bir ruh hali içindeydim. Özellikle yıllar geçtikçe zihnimi çok daha fazla meşgul eden bu resim yüzünden Lahey'e gelmiş olmama karşın, uykumu alamamış olduğum için, cerrahlar loncasının bakışları altında boylu boyunca yatan otopsi yapılmış bedenle ilgili düşüncelerimi toparlayabilmem kesinlikle mümkün olmadı. Nedenini tam olarak bilmesem de, kendimi resim tarafından öylesine ele geçirilmiş gibi hissediyordum ki, Jacob van Ruisdael'in Haarlem'den Görünüm'ünün karşısında tekrar sakinleşinceye kadar bir saat geçmesi gerekti. Haarlem'e uzanan düzlük, yukarıdan ve genel olarak iddia edildiği gibi, kum tepelerinin üzerinden gösterilmişti, ama buradaki kuşbakışının etkisi o kadar güçlüydü ki, burası dağlık bir bölge olmasa da, hiç değilse hafif dağlık bir alan gibi görünüyordu. Van Ruisdael resmini yaparken gerçekten kum tepelerinin üzerinde durmuyordu elbette, bakış noktası yeryüzünden biraz yukarıdaki hayali bir noktaydı. Resmin üçte ikisini kaplayan, devasa bulutların olduğu gökyüzünü, bütün binalardan daha yüksek St. Bavo Katedrali haricinde ufuk çizgisinin kenarında püskül gibi görünen şehri, karanlıkta kalan çalılık ve fundalıkları, ön kısımdaki araziyi,

altından beyaz tuval bezindeki çizgilerin seçildiği ve yarım santimetre büyüklüğünde bile olmayan yedi ya da sekiz figürün çalışırken görüldüğü aydınlık tarlayı, kısacası her şeyi birden yalnızca bu yolla, yani böyle bir hayali noktadan görebilirdi. Galeriden çıktıktan sonra, sarayın üzerine güneş vuran merdiveninde bir süre oturdum. Satın aldığım bir rehbere göre, bu sarayı, Vali Johan Maurits'in yedi yıllık Brezilya ikameti sırasında kendi vatanında yaptırdığı ve burayı en uzak bölgelerdeki dünya harikalarını yansıtacak ve kendi "dünyanın en uzak ucuna kadar" sloganına da uygun düşecek kozmografik bir rezidans olarak döşettiği yazıyordu. 1644 Mayısı'nda, yani benim doğumumdan tam üç yüz yıl önce malikânenin açılış töreninde, bu yeni binanın önündeki kaldırım taşlı alanda, valinin Brezilya' dan gelirken yanında getirdiği Kızılderililer dans etmiş, böylece orada toplanan şehir sakinlerinin, hükümdarlarının sahip olduğu iktidarın artık hangi yabancı ülkeleri içine alacak kadar yayıldığına dair bir fikir edinmeleri sağlanmıştı. Günümüze haklarında başka bir bilginin ulaşmadığı bu dansçılar kaybolup gitmişler, gölgeler kadar sessiz, balıkçıl kuşları kadar sakince, tıpkı tekrar yola koyulduğumda, Hofvijver kıyısı boyunca adım adım ilerleyen trafikten hiç etkilenmeden, düzgün bir biçimde kanat çırparak suyun parıldayan yüzeyinde uçtuklarını gördüğüm o balıkçıl kuşları gibi. Eski zamanlarda gerçekten neyin nasıl olduğunu kim biliyor ki? Diderot gezi notlarında Hollanda'yı Avrupa'nın Mısır'ı olarak betimlemişti, tarlalarının üzerinden kayıkla geçilebilecek ve neredeyse hiçbir şeyin göz alabildiğine su içinde yüzen bu düzlükleri aşıp boy veremediği bir yer olarak. Küçük bir tümsek bile, diye yazar Diderot, bu olağanüstü ülkede insana büyüklük, yücelik duygusu vermeye yetiyor. Kaldı ki Diderot'ya göre, kenarlarında ağaçların sıralandığı dümdüz kanalları olan, her açıdan örnek gösterilebilecek kadar temiz Hollanda şehirleri kadar insanın ruhuna huzur veren başka bir şey daha yoktu. Yan yana sıralanan yerleşim bölgeleri bir gecede bir sanatçının elinden büyülü bir biçimde ortaya çıkıvermiş, bütün ayrıntıları düşünülmüş bir plana uygun olarak yapılmış gibi sanki, diyordu Diderot ve en büyük yerleşim bölgesinin ortasında bile insanın kendini köyde sandığını yazıyordu. Diderot, o dönemde yaklaşık kırk bin nüfusu olan Lahey'i yeryüzündeki en güzel köy, şehirden Scheveningen sahiline uzanan yolu da eşi benzeri olmayan bir gezinti yolu olarak tanımlamıştı. Parkstraat boyunca yürüyerek Scheveningen'e doğru giderken bu gözlemleri hissetmeye çalışmak hiç de kolay olmadı; çünkü orada burada bahçeli güzel bir villa olsa da, beni

sıkıntıdan kurtarıp rahat bir nefes aldıracak başka hiçbir şey yoktu. Yabancı şehirlerde sık sık yaptığım gibi, büyük olasılıkla yanlış bir yoldan gelmiştim. Scheveningen'de, uzaktan denizi görebileceğimi umduğum halde, sanki bir uçurumun dibindeymişim gibi, çok katlı apartmanların gölgesinde yürümek zorunda kaldım uzun bir süre. Sonunda sahile vardığımda o kadar yorulmuştum ki, uzanıp akşam üzerine kadar uyudum. Denizin çağıltısını duyuyor ve kısmen rüyamda, her bir Felemenkçe sözcüğü anlıyor, yaşamımda ilk kez kendimi evimde gibi hissediyordum. Hatta uyanırken bile bir an için çevremde benim halkımdan insanlar varmış, çölde mola vermişiz gibi hissetmiştim. Kaplıca otelinin cephesi karşımda kocaman bir kervansaray gibi göğe doğru uzanıyordu, ayrıca yüzyıl başında kumun tam ortasına inşa edilmiş otel binasının çevresinde çatıları çadıra benzeyen ek binalar olması da bu kervansaray görüntüsünü destekliyordu; çok yakın bir zamanda yapıldığı belli olan bu binalar gazete bayilerine, hediyelik eşya dükkânlarına ve fast food restoranlarına ev sahipliği yapıyordu.

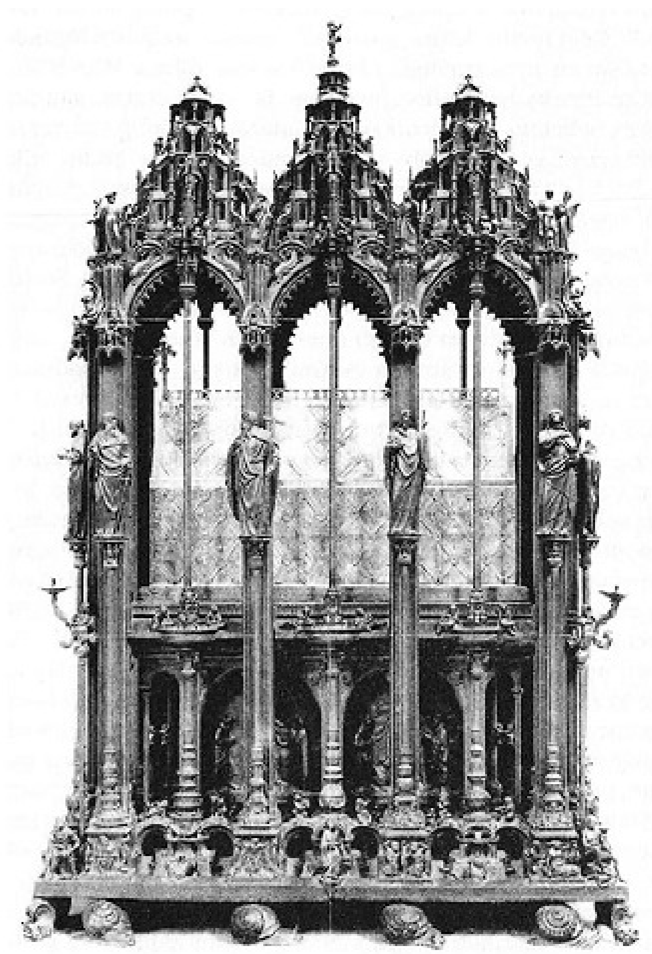

Bu restoranlardan birinde, tezgâhın üzerindeki ışıklı panoda sıradan hamburger kombinasyonları yerine daha yenilebilir yemek resimlerinin

bulunduğu Massada-Grill'de, şehre dönmeden önce bir fincan çay içtim ve yüzlerinden mutluluk saçılan bir büyükanne ile büyükbabayı hayranlıkla izledim. Çevrelerini saran cıvıl cıvıl bir torun sürüsüyle birlikte, başka kimsenin olmadığı restoranda herhangi bir aile ya da tatil kutlaması yapıyorlardı.

Akşama doğru Amsterdam'da, Vondel Parkı'nın yakınlarında eskiden beri bildiğim özel bir otelin eski mobilyalar, resimler ve aynalarla döşenmiş sakin salonunda oturdum ve neredeyse sonuna yaklaştığım yolculuğumun duraklarıyla ilgili çeşitli notlar aldım: Bad Kissingen'de çeşitli araştırmalarla geçirdiğim günler, Baden'daki panik nöbeti, Zürih Gölü'ndeki tekne gezintisi, Lindau kumarhanesinde şansın yüzüme güldüğü o kısacık zaman dilimi, Münih'teki Alte Pinakothek'te dolaşmam ve de benim ismini aldığım Aziz Sebaldus'un Nürnberg'deki mezarına yaptığım ziyaret. Efsaneye göre Daçyalı ya da Danimarkalı bir kralın oğlu olan bu aziz, Paris'te bir Fransız prensesle evlenmiş. Düğün gecesinde çok derin bir değersizlik duygusuna kapılmış. Anlatıldığına göre, Bak, demiş geline, bugün bedenlerimiz süslerle donatıldı, ama yarın kurtlara yem olacaklar. Sabah güneş doğmadan önce kaçmış, İtalya'ya hac ziyaretinde bulunmuş ve inzivaya çekilip orada uzun süre yaşamış, ta ki içinde mucizeler yaratma gücünün oluştuğunu hissedinceye kadar. Açlıktan ölmek üzere olan Anglosakson prensler Winnibald ile Wunibald'i bir meleğin ikisi için getirdiği, külde pişmiş ekmekle kurtardıktan ve Vicenza'da o ünlü vaazını verdikten sonra, Alpler'i aşarak Almanya'ya gelmiş. Regensburg'da Tuna Nehri'nden paltosunun üzerinde geçmiş, şehirde kırılmış bir camı eski haline getirmiş ve cimriliğinden odun kullanmak istemeyen bir tahta araba imalatçısının ocağında saçak buzlarını tutuşturup ateş yakmış. Donmuş yaşamsal özün yanmasının benim için her zaman özel bir önemi olmuştur, kaldı ki içsel bir soğuma ve ıssızlaşma da sonuç olarak, insanın bir tür baş döndürücü gösteri sayesinde bütün dünyayı zavallı yüreğinin hâlâ alevler içinde olduğuna inandırabilmesi için gerekli bir ön koşul değil midir, diye kendime sık sık sormuşumdur. İsmini aldığım aziz daha sonra Regnitz ve Pegnitz nehirleri arasındaki imparatorluk ormanında münzevi hayatını sürdürürken daha pek çok mucize yaratmış ve hastaları iyileştirmiş, ta ki kendisinin önceden belirlediği gibi naaşı, iki öküzün çektiği bir arabanın üzerinde bugün mezarının bulunduğu yere götürülünceye kadar. Yüzyıllar

sonra, 1507 Mayısı’nda ise Nürnberg Patrikliği bronz ustası ve heykelci Peter Vischer’e göklerin kutsal prensi için bir kabir yaptırmaya karar verdi.

1519 Haziranı’nda, on iki yıllık bir çalışmanın ardından, on iki salyangoz ile kuyruğunu kıvırmış dört yunusun üzerinde neredeyse beş metre yükselen, tonlarca ağırlığa sahip olan ve evrenin bütün kutsal tarihini gösteren anıt, şehrin azizine adanmış kilisedeki koro yerine yerleştirildi. Kabrin kaidesinde, dört temel fazilet olan bilgelik, ölçülülük, adalet ve yürekliliğin çevresinde satirler, denizkızları, düşsel varlıklar ve akla gelebilecek her türden hayvan toplanmıştı. Bunların üstünde de efsaneler diyarından figürler vardı -Avcı Nimrod, topuzlu Herkül, eşek çene kemiğiyle Samsan ve iki kuğunun arasında duran Tanrı Apollon-, yanan buz mucizesine dair temsillerinin yanı sıra açları doyurma ve bir dine dönüş temsili. Bunlardan sonra da kendilerine özgü simgeleriyle havariler geliyordu ve en tepede de sayısız meskeniyle üç tepeli kutsal kent Kudüs

vardı, özlemle beklenen gelin, Tanrı'nın insanlar arasındaki meskeni; yenilenmiş, farklı bir yaşam imgesi. Seksen meleğin çevrelediği mahfazanın iç kısmında, gümüş bir levhayla kaplı sandukanın içinde ise bu örnek alınası ölü adamın; gözlerden yaşların silindiği ve ne acı, ne sızı, ne de çığlıkların olduğu bir dönemin habercisinin kemikleri istirahat ediyordu.

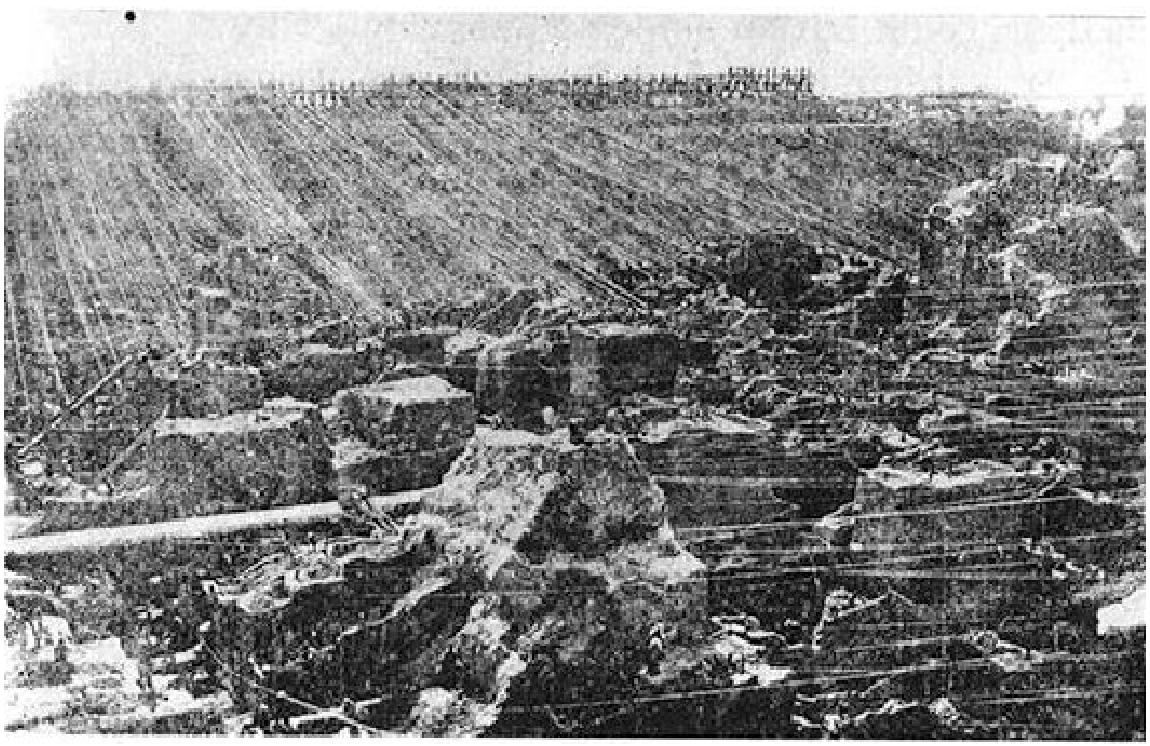
Amsterdam'da gece olmuştu. Vondel Parkı yakınlarındaki otelin tavan arasındaki odamda karanlıkta oturmuş, ağaçların tepelerini dalgalandıran şiddetli rüzgârın sesini dinliyordum. Uzaklarda bir yerlerde gök gürlüyordu. Ufukta şimşek çakıyor, solgun bir ışık yayılıyordu. Saat bire doğru, penceremin önüne kadar inen madeni levhayla kaplı damda ilk yağmur damlalarının sesini duyduğumda parmaklığa tutunup dışarıya, sıcak ve rüzgârlı havaya doğru eğildim. Kısa bir süre sonra, parkın mavi işaret maytapları patlıyormuşçasına ateş gibi kıpır kıpır dalgalanan gölgeli derinliklerine bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başladı. Çatı oluğundaki su, dağlardan inen dere misali gurul gurul akıyordu. Gökyüzünde bir şimşek daha çaktığında, benim bulunduğum yerden epeyce aşağıda kalan otel bahçesine baktım ve bahçeyi parktan ayıran geniş bir hendeğin olduğu yerde, bir salkım söğüdün aşağıya sarkan dallarına sığınmış bir çift ördek gördüm, çimen yeşili buğday tanelerinin tamamen örttüğü suyun yüzeyinde hiç hareket etmeden duruyorlardı. Karanlığın içinden çıkan bu görüntü bir an öyle belirginleşti ki, her bir söğüt yaprağını, kuşların tüylerine düşen gölgenin tüm tonlarını, hatta gözlerine düşen göz kapaklarının üzerindeki gözeneklerin noktalarını bugün bile gözümde canlandırabildiğimi söyleyebilirim.

Ertesi sabah Schiphol Havalimanı binasına öylesine sessiz bir hava hâkimdi ki, insan bir an için bu dünyanın ötesine geçmiş sanabilirdi kendini. Sanki sakinleştirici ilaçların etkisi altındaymış ya da yavaş çekimde hareket ediyorlarmış gibi, uçak yolcuları salonlardan ağır ağır geçiyor ya da yürüyen merdivenlerde sakince durarak, yukarıda ya da aşağıda gitmeleri gereken yerlere doğru süzülüyorlardı. Amsterdam'dan hareket eden trende Hüzünlü Dönenceler'in sayfalarını çevirirken, Sao Paulo'da bir cadde olan Campos Elyseos'un bir betimlemesine rastladım. Bir zamanlar zenginler tarafından İsviçre'ye özgü fantastik tarzda yapılmış, göz alıcı renklerle boyanmış ahşap villa ve malikânelerin -Levi-Strauss Brezilya'da geçirdiği günleri böyle anımsıyor- okaliptüs ve mango

ağaçlarıyla kaplı bahçelerde yavaş yavaş viraneye döndüğü bir caddedir burası. O sabah içinden yumuşak bir fısıltının geçtiği havaalanı belki de bu yüzden bana hiçbir yolcunun dönmediği, bilinmeyen bir ülkenin ön bahçesi gibi geliyordu. Ara sıra, mesaj getiren cisimsiz melekler misali, anons yapan bir kadın sesi kimilerinin adını söylüyordu. Kopenhag yolcuları Sayın Sandberg ve Stromberg. Lagos yolcusu Mr. Freemann. Sinyora Rodrigo. Er geç, burada toplanan herkese sıra gelecekti. Gidip bir banka oturdum. Geceyi bu geçiş salonunda geçiren yolculardan bazıları banklarda kendinden geçmiş bir halde uzanmış ya da kıvrılıp yatmış, hâlâ uyuyorlardı. Hemen yakınımda bir grup Afrikalı oturuyordu, kar beyazı geniş kıyafetler giymişlerdi, tam karşımda ise yeleğinin üzerinde altın saat zinciri bulunan, dikkat çekecek denli bakımlı bir adam gazete okuyordu. Gazetenin ilk sayfasının büyük bir bölümünü, korkunç bir biçimde kendi içinden dışarıya doğru katmerlenerek çıkan bir duman kümesinin fotoğrafı kaplıyor ve bu duman kümesi bir mercan adasının üzerinde nükleer patlama sonucunda yükselen mantar şeklindeki bulutlara benziyordu. Başlık şöyleydi: Pinatubo Yanardağı'nın Üzerini Kül ve Duman Bulutları Kapladı. Dışarıdaki asfaltın üzerinde yazın bunaltıcı sıcağı dalgalanıyor, küçük araçlar durmadan bir oraya bir buraya gidip geliyor; o ağır, yüzlerce insanla dolu araçlar uçuş pistinden birbiri ardı sıra kalkıp mavi gökyüzüne yükseliyorlardı. Benim ise bu gösteriyi izlerken bir süre için içim geçmiş olmalı; çünkü ismim, çok uzaklardan geliyormuş gibi kulağıma çalındı birden ve hemen ardından da uyarı geldi: Lütfen hemen C4 kapısına geliniz.

Amsterdam ve Norwich arasında uçuş yapan bu küçük, pervaneli uçak önce güneşe doğru yükseldi, sonra da batıya döndü. Aşağıda Avrupa'nın en yoğun yerleşim bölgelerinden biri uzanıyordu, sıra sıra dizilmiş sayısız ev ve büyük uydu-kentler, iş merkezleri ve sürüklenen dört köşeli kocaman buz kütleleri gibi görünen ışıltılı limonluklarıyla el değmemiş tek bir taşın bile kalmadığı bir ülkenin toprakları. Yüzyıllar boyunca süren bir düzenleme, ekip biçme ve imar faaliyeti bütün bölgeyi geometrik bir modele dönüştürmüştü. Yollar, kanallar, tren yolları, tarlalar ve otlakların, havuzlar ve su havzalarının arasından geçip düz çizgiler ya da hafif eğimli kavisler çizerek ilerliyordu. Sonsuzluğu hesaplamak üzere icat edilmiş abaküsün boncukları gibi, araçlar kendi dar şeritlerinde kayıp gidiyor, bu arada akıntıya karşı ve akıntı yönünde ilerleyen gemiler de sanki sürekli duruyormuş izlenimini uyandırıyorlardı. Üzerine düzgün işlemeler yapılmış

bir kumaş gibi görünen bu yüzeyde, ağaç kümeleriyle çevrili bir malikâne de bulunuyordu, eski dönemlere ait bir kalıntı olarak. Uçağımızın gölgesinin aşağıda çitlerin ve bahçe parmaklıklarının, kavak dizilerinin ve kanalların üzerinden hızla geçtiğini görüyordum. Bir traktör, ürünü kaldırılmış bir tarlanın bir tarafından öbür tarafına sanki cetvelle çizilmiş gibi düzgün bir hat üzerinde gidiyor ve tarlayı biri daha açık, öbürü daha koyu olmak üzere iki parçaya ayırıyordu. Ama hiçbir yerde tek bir insan bile görünmüyordu. İster Newfoundland üzerinde uçalım, ister karanlık çöktüğünde Boston'dan Philadelphia'ya kadar uzanan ışık seli üzerinde ya da Arabistan'ın sedef gibi parıldayan çölleri, Ruhr bölgesi ya da Frankfurt üzerinde, hiç insan yokmuş gibidir her zaman, sırf onların yaptıkları ve içinde saklandıkları şeyler vardır sanki. Oturdukları mahalleleri, bu mahalleleri birbirine bağlayan yolları görürüz, evlerinden ve fabrikalarından çıkan dumanı görürüz, içinde oturdukları araçları görürüz, ama insanların kendisini görmeyiz.

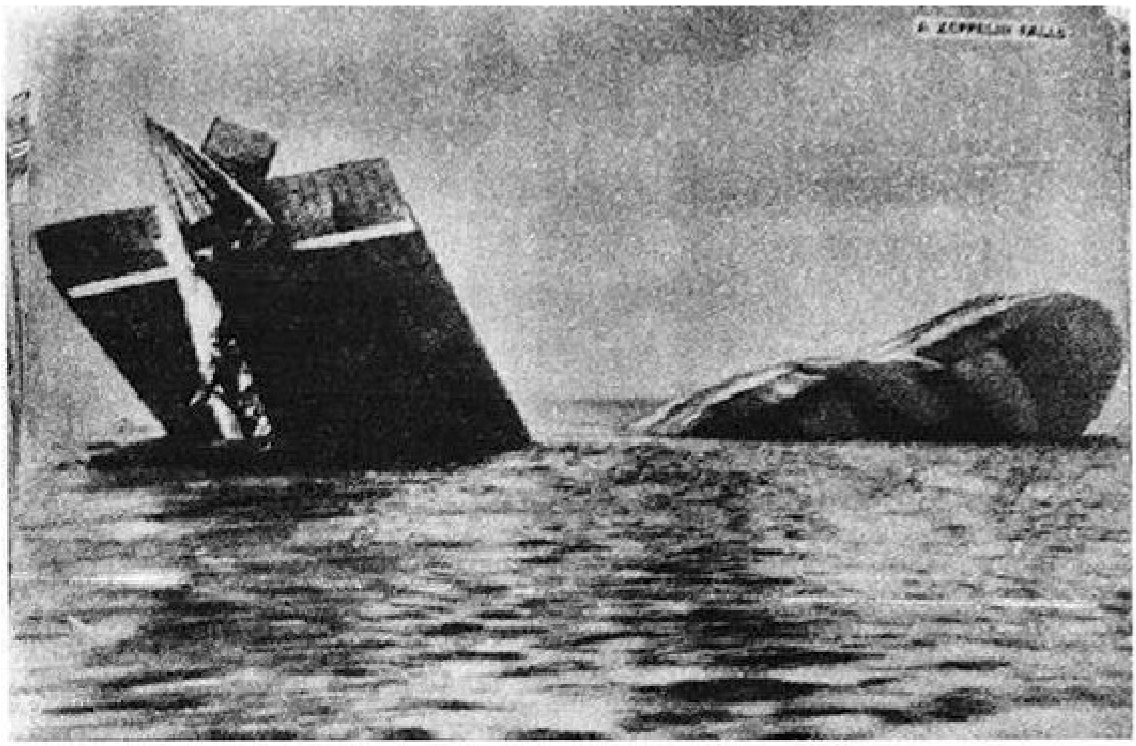

Oysa yerkürenin çehresinde her yere dağılmış durumdadır onlar, her geçen saat daha da yayılır, göklere doğru yükselen kulelerin petekleri arasında hareket eder ve tek tek kişilerin hayal gücünün erişemeyeceği denli karmaşık bir ağın içine giderek daha da çok girerler; ister bir zamanlar

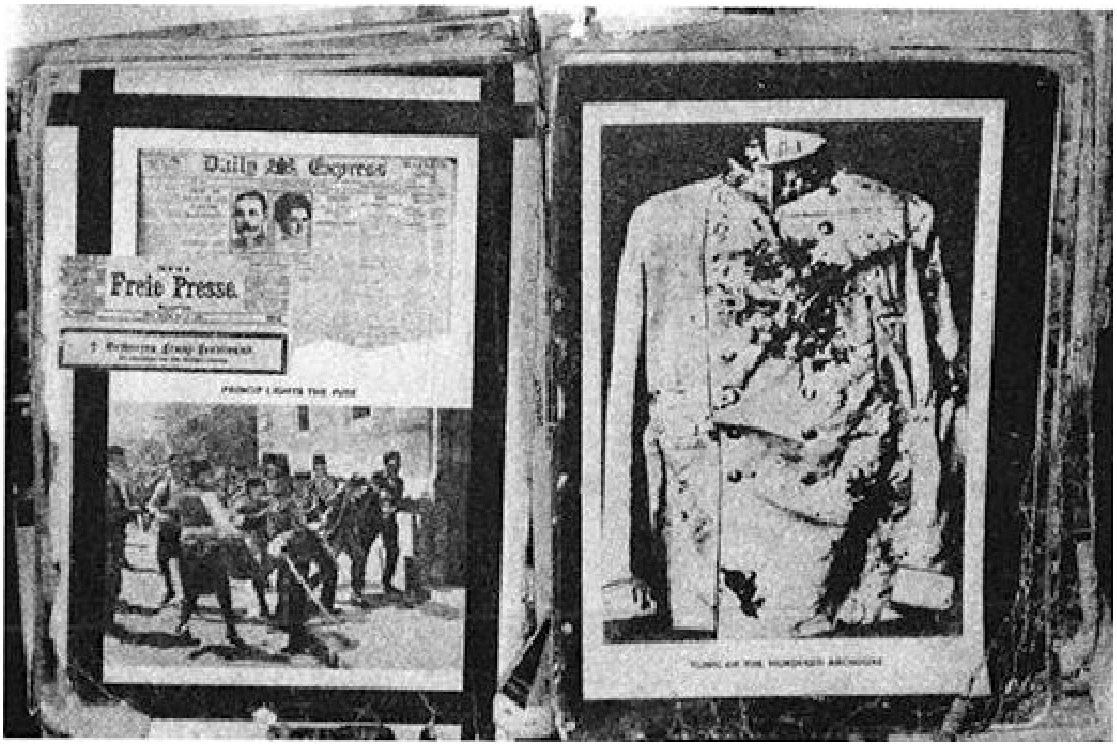
olduğu gibi Güney Afrika'daki elmas madenlerinde çıkrıklar ve vinçler arasında olsun ister bugün olduğu gibi borsaların ve acentelerin koridorlarında, yerkürenin çevresinde sürekli akan bir bilgi selinin içindeyiz. Kendimize böyle bir yükseklikten baktığımızda, kendimiz hakkında, amacımız ve dünyamız hakkında bu kadar az şey bilmemiz ne kadar korkutucu, diye düşündüm sahili arkamızda bırakıp jelatin gibi yemyeşil parıldayan denizin üzerinden uçmaya başladığımızda.

O akşam Gunhill, Southwold'da tek başıma otururken, bir yıl önce Hollanda'da geçirdiğim günlere ilişkin olarak anımsadıklarım aşağı yukarı bunlardı. Şunu da eklemem gerekiyor ki, Southwold'da gezinti yolunun yukarısında küçük bir bina var. Sailors' Reading Room denen bu kamu binası, balıkçılık mesleğinin yok olmaya yüz tuttuğu günümüzde bir tür deniz müzesi olarak hizmet veriyor, deniz ve denizcilikle ilgili her şey burada bir araya toplanmış ve bunlar uygun bir biçimde muhafaza ediliyorlar. Duvarlarda barometreler ile yer ve güzergâh belirlemeye yarayan aletler asılı, cam kutular ve şişelerde de gemilerin burnuna konan oyma süsler ve gemi modelleri var. Masalarda liman şefliğine ait eski kayıt defterleri, seyir defterleri, denizcilikle ilgili bilimsel incelemeler, çeşitli denizcilik dergileri ve içinde renkli resimlerin olduğu kitaplar duruyor ve bu resimlerde de Conte di Savoia ve Mauretania gibi efsanevi açık deniz yelkenlileri ile okyanusa açılan gemiler görülüyor; demir ve çelikten yapılmış, boyu üç yüz metreyi aşan, direkleri alçak bulutların içinde kaybolacak kadar uzun, Washington parlamento binasını tamamen içine alabilecek kadar büyük dev gibi gemiler bunlar. Southwold'daki bu Reading Room (Noel hariç) her sabah saat yedide açılıyor ve gece yarısına kadar aralıksız açık kalıyor. Olsa olsa tatil günlerinde birkaç ziyaretçi geliyor ve gelen bu nadir kişilerin çoğu da, turistlere özgü bir anlayışsızlıkla çevrelerine şöyle bir bakındıktan sonra çıkıp gidiyor. Bu yüzden Reading Room neredeyse hep boş oluyor, hâlâ hayatta olan bir-iki balıkçı ya da denizci gelip rahat koltuklarda hiç konuşmadan zaman geçirmiyorsa tabii. Ara sıra akşamları arka odada kendi aralarında bilardo oynadıkları da oluyor. Böyle zamanlarda toplar birbirine vurduğunda çıkan çıt sesi, denizin yavaşça içeriye süzülen hışırtısına karışıyor, hatta kimi zaman o kadar sessiz oluyor ki burası, oyunculardan birinin ıstakanın ucuna tebeşir sürüşü ve tozları üfleyişi bile duyulabiliyor. Southwold'da en sevdiğim mekân, Sailors' Reading Room'dur. Kitap okumak, mektup yazmak, düşüncelere

dalıp gitmek ya da uzun kiş mevsiminde dalgaların taşıp gezinti yoluna çarptığı fırtınalı denizi seyretmek için en iyi yerdir burası. Bu nedenle, her zaman yaptığım gibi bu kez de Southwold'a varır varmaz, sabah hemen, bir önceki gün yaşadıklarımla ilgili bazı notlar alma niyetiyle Reading Room'a gittim. Burayı daha önceki ziyaretlerimde de zaman zaman yaptığım gibi, 1914 sonbaharından beri rıhtımda demir atmış duran karakol gemisi Southwold'un seyir defterinin sayfalarını şöyle bir karıştırdım. Her biri farklı bir tarih taşıyan, eni boyundan daha geniş kocaman sayfalarda, "Maurice Farman çift kanatlı uçağıyla kıyıdan içeriye doğru uçtu" ya da "Beyaz buharlı yat coşkuyla S. yönünde ufka doğru süzüldü" gibi çevrelerindeki beyaz boşluklarla birbirinden ayrılan notlar vardı. Ne zaman bu notlardan birinin şifresini çözsem, havada ya da suda çoktan kaybolup gitmiş bir izin burada, kâğıt üstünde hâlâ değişmeksizin görülebiliyor olması beni hep hayrete düşürür. O sabah aklımdan yazının gizemli bir biçimde uzun ömürlü olabilmesiyle ilgili düşünceler geçmekteyken, seyir defterinin mermer gibi damarlı kapağını dikkatlice kapattığım sırada, Reading Room'a daha önceki gelişlerimde hiç görmediğim, parçalanmış, kalın, büyük boy bir kitap ilişti gözüme masanın kenarında. Görünüşe göre kitap, resimli bir Birinci Dünya Savaşı tarihiydi, 1933'te Daily Express'in yazı işleri tarafından derlenmiş ve yayımlanmıştı; yaşanmış felaketin anısına adanmış ya da yaklaşan başka bir felaket için uyarı olması amaçlanmış olabilirdi. Bu kapsamlı derlemede, Avusturya-İtalya Alpleri cephesindeki Vall Inferno'dan Flandre ovalarına kadar çeşitli savaş meydanları belgelerle ortaya konmuş ve tek bir gözcü uçağın Somme Irmağı'nın denize döküldüğü yere düşüşünden Galiçya bataklıklarındaki kitlesel kıyımlara kadar cebren ölümün akla gelebilecek her türlü biçimi gösterilmişti. Fransa'nın yerle bir olmuş şehirleri, çarpışma bölgesindeki siperler arasında çürüyen cesetler, top ateşiyle dümdüz olmuş ormanlar, simsiyah gaz bulutlarının altında denize batmakta olan savaş gemileri, marş halindeki ordular, sonu gelmez mülteci akınları ve paramparça olmuş zeplinler görülüyordu, bir de Prszemysl ve St Quentin, Montfaucon ve Gelibolu'nun fotoğrafları, yıkımın, tahrifatın, tecavüzün, açlığın, büyük yangınların, buz gibi soğuğun fotoğrafları.

İstisnasız neredeyse bütün başlıklarda acı bir ironi vardı - Sokakları Savaş İçin Süslenen Kentler! Burası Bir Ormandı! Bu Bir İnsandı! Orda Bir Köşe Var Yabancı Bir Meydanda, İşte Orası Sonsuz Dek İngiltere! Balkanlar'daki karmaşık durum için özel bir bölüm ayrılmıştı; o dönemde burası İngiltere'ye Lahor ya da Omdurman kadar uzak bir yerdi. Sayfalar ilerledikçe Sırbistan, Bosna ve Arnavutluk fotoğrafları sıralanıyor, bu fotoğraflar darmadağın edilmiş insan toplulukları ile tek tek insanları gösteriyor, insanların yazın kavurucu sıcağında tozlu yollardan kağnılarla ilerleyerek ya da yorgunluktan ölmek üzere olan bir atla birlikte karlar arasından yürüyerek savaştan nasıl kaçmaya çalıştıkları gözler önüne seriliyordu. Doğal olarak en başta da Saraybosna'daki olayı gösteren o ünlü enstantane vardı. Princip, Fitili Ateşliyor, yazıyordu fotoğrafın üzerinde. Tarih 28 Haziran 1914, pırıl pırıl güneşli bir gün, saat on kırk beş, yer Latin Köprüsü. Fotoğrafta birkaç Boşnak, Avusturya ordusundan bazı kişiler ve az önce yakalanmış suikastçı görünüyor. Karşı sayfada da Arşidük Franz Ferdinand'ın soylu kanına bulanmış, delik deşik üniforması gösteriliyor.

Belli ki o dönemde bu kıyafet, ölen veliahtın üzerinden çıkarılmış ve basın için özel olarak fotoğrafı çekilmiş ve tahminimce, kendi özel mahfazası içinde trenle imparatorluğun başkentine götürülmüş ve şimdi de oradaki Askeri Müze'de siyah çerçeveli mahfazası içinde şapkası ve pantolonuyla birlikte hâlâ sergileniyor. Suikasta giriştiğinde on dokuzuna henüz basmış olan ve kısa bir süre öncesine değin Belgrad'da bir liseye devam eden Grahovolu çiftçi oğlu Gavrilo Princip, yargılandıktan sonra Theresienstadt Hapishanesi'ne kapatıldı ve 1918 Nisanı'nda gençliğinden beri bedenini kemiren kemik vereminden öldü. Sırplar 1933'te onun yetmiş beşinci ölüm yıldönümünü kutladılar.

Öğleden sonra Crown Hotel'in restoran-barında çay saatine kadar tek başıma oturdum. Mutfaktan gelen tabak çanak sesleri çoktan kesilmişti, üzerinde doğan ve batan bir güneş ve bir de akşam olduğunda ortaya çıkan bir ay olan sarkaçlı saatin içinde dişli çarklar iç içe geçmekteydi, saatin sarkacı düzenli olarak bir sağa bir sola hareket ediyor, her tiktakta yelkovan kadran üzerinde ilerliyordu ve ben kendimi bir an için sonsuz bir huzur ve barış içinde hissetmiştim ki, *Independents* hafta sonu baskısına şöyle bir

göz gezdirirken, sabah Reading Room'da gördüğüm Balkanlar'la ilgili fotoğraflarla doğrudan ilişkili uzun bir makaleye rastladım. Elli yıl önce Hırvatların Bosna'da Almanlar ve Avusturyalılarla danışıklı olarak giriştiği temizlik harekâtı denilen olaylarla ilgili olan makale, Hırvat Ustaşa örgütünün milislerinden birinin -belli ki hatıra olsun diye çekilmiş- bir fotoğrafının betimlenmesiyle başlıyordu. Fotoğrafta Branco Jungic adlı bir Sırp'ın kafasını keserken görülen milislerin keyfinin yerinde olduğu anlaşılıyordu, hatta bazıları bir kahraman gibi pozlar vermişti. Espri olsun diye çekilmiş ikinci bir fotoğrafta ise Jungic'in bedeninden ayrılmış başı görülüyordu; acıyla attığı son çığlık yüzünden hafifçe aralanmış ağzında da bir sigara vardı. Bu olay, Sava Irmağı yakınlarındaki Jasenovac Toplama Kampı'nda gerçekleşmişti ve sırf burada yedi yüz bin kadın, erkek ve çocuk öyle yöntemlerle öldürülmüştü ki, Büyük Alman Reich'ındaki konunun uzmanları bile ara sıra kendi aralarında konuşurken, tüylerinin diken diken olduğunu söylüyordu.

Sırpların, Yahudilerin ve Boşnakların kargalar ve saksağanlar gibi sırayla yan yana asıldığı bir tür ilkel darağacının yanı sıra kılıç ve testereler, balta ve çekiçler, Solingen'de özel olarak boyun kesmek için yapılmış, kolun altına takılan deri manşetlere sabitlenmiş bıçaklar ölüm cezasının infazında en çok tercih edilen aletlerdi. Yine Jasenovac'ın yakın çevresinde, buradan olsa olsa elli kilometre uzaklıkta Prijedor, Stara Gradiška ve Banja

Luka toplama kampları da vardı ve arkalarında Wehrmacht'ın[4] desteği ve Katolik Kilisesi'nden aldıkları kutsal güçle, Hırvat milisler buralarda da benzer biçimlerde gündelik görevlerini yerine getirmişlerdi. Yıllarca süren bu katliamın tarihi, 1945 yılından kalma elli bin Alman ve Hırvat'ın evraklarında belgelenmişti. Yazarın 1992'de yazdığı bu makaleye göre, söz konusu evraklar Banja Luka'daki Bosanske Krajine Arşivi'nde günümüze kadar saklanmıştır. Bu arşiv, 1942'de Heeresgruppe E'nin[5] karargâh istihbarat merkezi olarak çalışan eski bir imparatorluk kışlasında oluşturulmuştur ya da zaten daha da önce oluşturulmuştu. Oradakiler Ustaşa toplama kamplarında neler olup bittiğini biliyordu kuşkusuz, sözgelimi Tito partizanlarına karşı yürütülen Kozara kampanyası sırasında işlenen utanç verici suçlar da aynı şekilde biliniyordu. Sırf bu kampanyada, adına savaş suçları denen işler yüzünden, idamlar ve sürgünler yüzünden altmış ila doksan bin insan hayatını kaybetmişti. Kozara'nın kadın nüfusu Almanya'ya götürülmüş ve orada Reich'ın neredeyse her yerinde uygulanan zorunlu çalışma programında ölesiye çalışmışlardı. Milisler, hayatta kalan yirmi üç bin çocuğun yarısını hemen orada öldürmüş, öteki yarısını ise Hırvatistan'daki çeşitli toplanma noktalarına sürmüş, bunların çoğu da, bu hayvan vagonları Hırvatistan'ın başkentine varmadan önce tifodan, yorgunluk ve korkudan ölüp gitmişti. Hâlâ hayatta kalabilmiş olanların çoğunun boynunda, üzerinde kimlik bilgilerinin yazılı olduğu kartonlar vardı, açlıktan kemirmişlerdi bunları, dolayısıyla böylesine bir umutsuzluk içinde kendi isimlerini kendileri silmişti. Bu çocuklar daha sonra Hırvat ailelerin yanında Katolik Hıristiyanlar olarak yetiştirilmiş, günah çıkartmaya gönderilmiş ve komünyon ayinine katılmışlardı. Bütün öbür çocuklar gibi onlar da sosyalizmin abc'sini okulda öğrenmiş, bir meslek edinmiş, demiryolu işçisi, tezgâhtar, çilingir ya da muhasebeci olmuşlardı. Ama bugüne dek hangi bulanık anıların zihinlerini kemirdiğini kimse bilmiyor. Ayrıca bu noktada şunu da eklemek gerekiyor: O dönemde Heeresgruppe E'nin istihbarat servisinde Viyanalı genç bir hukukçu vardı, öncelikli işi, insani nedenlerden dolayı zorunlu olarak gerçekleştirilen sürgünlerle ilgili notlar tutmaktı ve bu yararlı çalışmaları karşılığında Hırvat Devlet Başkanı Ante Pavelic onu Kral Zvonomir adina verilen meşe yaprağı şeklindeki Kraliyet Gümüş Madalyası'yla ödüllendirmişti. Kariyerinin daha başındayken böylesine gelecek vaat eden ve yönetim tekniği açısından böylesine başarılı işler yapmış olan subayın, savaştan sonraki yıllarda daha yüksek makamlara da terfi ettiği, hatta bunların

arasında Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği olduğu da söyleniyor. Ayrıca bu son görevinde, dünyanın dışında evreni mesken tutan tüm canlı türlerine selam gönderebilmek için bir kaset doldurttuğu da anlatılır. Bu kaset şu anda, uzay aracı Voyager II'de insanlık tarihiyle ilgili hatırlanmaya değer öbür bilgilerle birlikte, güneş sistemimizin dışındaki yerlere doğru ilerliyor.

V.

Southwold'daki ikinci akşamımda, BBC televizyonu gece yarısı haberlerinin ardından benim o güne kadar bilmediğim bir konu hakkında, vatan haini olması gerekçesiyle 1916'da Londra'daki bir hapishanede idam edilen Roger Casement hakkında bir belgesel yayınladı. Filmde, her yerde rastlanılamayacak görüntüler olduğu için kendimi filmin büyüsüne kaptırmış olmama karşın, televizyonun karşısına çektiğim yeşil kadife koltukta hemen derin bir uykuya dalmışım.

Aslında Casement'ın öyküsü hakkında anlatılanların özel olarak bana hitap ettiğini hissediyor, gittikçe dağılan bilincimin süzgecinden geçen sözleri çok net duyuyor, ama bunları anlamıyordum. Ninniler, ninniler, sonunda hepsi birden beynimin içinde yankılanır olmuştu, hep benim için ninniler. Saatler sonra güneşin ilk ışıklarıyla birlikte kötü bir rüyadan uyanıp test yayınına geçmiş televizyonun sessiz ekranında titreyen görüntüyü gördüğümde, programın başında yazar Joseph Conrad'ın Casement'la Kongo'da nasıl tanıştığının anlatıldığını anımsıyordum yalnızca. Conrad kısmen tropik iklim, kısmen de kendi hırs ve tutkuları

yüzünden ahlaki çöküntü yaşayan oradaki Avrupalıların arasındaki tek dürüst insanın Casement olduğunu düşünüyordu. Bir keresinde, deniyordu Conrad'ın Kongo günlüğünden yapılan ve tuhaf bir biçimde kelimesi kelimesine aklımda kalan alıntıda, onu elinde silah olarak sadece bir sopa ve yanında da Luandalı bir genç ile İngiliz Buldogları Biddy ve Paddy'yle birlikte, Kongo'daki bütün yerleşim yerlerini çevreleyen el değmemiş bölgelere doğru yol aldığını görmüştüm. Birkaç ay sonra da yanında bir çıkın taşıyan Luandalı genç ve köpeklerle birlikte, elindeki sopayı sallayarak geldiğini gördüm; biraz zayıf düşmüştü belki, ama başka hiçbir yerine bir şey olmamıştı, sanki bir öğleden sonra Hyde Park'ta dolaşmaya çıkmıştı da oradan dönüyordu. Bu birkaç satır ve Conrad ile Casement'ın hayal meyal anımsadığım birkaç görüntüsü dışında, belgeselde -öyle sanıyorum ki- sırayla her iki adamın yaşamı hakkında anlatılan her şey aklımdan uçup gittiğinden, vaktiyle Southwold'da anlatılırken (sorumsuzca) uyuyakaldığım için kaçırdığım bu öykünün eksik kalan parçalarını o günden sonra çeşitli kaynaklardan tamamlamaya çalıştım.

1862 yazının sonunda Madam Evelina Korzeniovska, o dönemde beş yaşında bile olmayan oğlu Teodor Josef Konrad ile birlikte küçük bir Podolya şehri olan Jitomir'den Varşova'ya gitti; orada, pek kazançlı olmayan kâhyalık görevinden ayrılan kocası Apollo Korzeniovski'yle buluşacaktı. Kocası, Rusların zulmüne karşı uzun zamandır özlemle beklenen ayaklanma hazırlıklarını edebiyat ve siyasi komplo çalışmalarıyla desteklemek niyetindeydi. Yasadışı Ulusal Merkez Komitesi'nin Polonya'daki ayağı olan Varşova Komitesi'nin ilk toplantıları eylül ayının ortalarında Korzeniovski'nin Varşova'daki evinde gerçekleşti. Küçük Konrad, ilerleleyen haftalarda annesiyle babasının evine pek çok gizemli insanın girip çıktığını görmüştü kuşkusuz. Kırmızı-beyaz döşenmiş salonda aralarında kısık sesle konuşan insanların ciddi mimikleri, ona en azından, olup bitenlerin tarihsel bir önem taşıdığını hissettirmiş olmalıdır. O dönemde Konrad, büyük olasılıkla bu gizli hareketin amacından da haberdardı ve sevgili anneciğinin, yabancı bir gücün egemenliği altında ezilen halkı için yas tutmasının ifadesi olarak -yasak olduğu halde- siyahlar giydiğini de biliyordu. Bilmiyorsa bile, en azından ekim sonunda babası tutuklanıp bir kaleye kapatıldığında bunu anlamış olmalıdır. Askeri mahkemede aralıksız sürdürülen davanın ardından, Korzeniovski'nin Nizhni Novgorod'un yakınlarındaki kuş uçmaz kervan

geçmez bir yer olan Vologda'ya sürülmesine karar verdi. Vologda, diye yazar Apollo Korzeniovski 1863 yazında kuzenine, yolları ve caddeleri yıkılmış ağaç kütüklerinden oluşan büyük bir bataklık. Evler de taşra soylularının rengârenk boyanmış ahşap malikâneleri de bataklığın ortasındaki kazıklar üzerinde duruyor. Çevredeki her şey batmış, çürümüş ve kokuşmuş. Sadece iki mevsim var, bir beyaz kış, bir de yeşil kış. Buz gibi bir soğuk hava dalgası Kuzey Buz Denizi'nden aşağıya doğru dokuz ay boyunca esmeye devam ediyor. Hava sıcaklığı inanılmaz ölçüde düşüyor. Çevreye sonsuz bir karanlık hâkim. Yeşil kış boyunca durmaksızın yağmur yağıyor. Kapı eşiklerinden içeriye çamur doluyor. Ölümden sonraki katılaşma şimdi korkunç bir zafiyete dönüşüyor. Beyaz kışta her şey ölmüş oluyor, yeşil kışta ise ölmeye başlıyor.

Evelina Korzeniovska'nın yıllardır çektiği verem, bu koşullar altında hiçbir engel tanımadan ilerlemişti. Kalan sayılı günleri de tükenmişti artık. Çarlık makamlarının Evelina'nın sağlığına yeniden kavuşabilmesi için erkek kardeşinin Ukrayna'daki çiftliğinde uzun süre kalma izni tanıması, sonuç olarak daha fazla acı vermekten başka bir işe yaramadı; çünkü bütün başvuru ve dilekçelere rağmen ve artık yaşamdan çok ölüme yakın olduğu halde, izin verilen sürenin sonunda Evalina'nın Konrad'la birlikte sürgüne dönmesi gerekiyordu. Yolculuk günü Evelina Korzeniovska, akrabalarının, hizmetkârlar ve komşu evlerden koşup gelen dostlarının oluşturduğu bir sürü insanın ortasında, Novofastov'daki malikânenin dış merdivenlerinde duruyordu. Çocuklar ve üzerinde hizmetkâr üniforması olanların dışında, orada toplananların hepsi siyah kumaş ya da siyah ipekten kıyafetler giymişti. Kimsenin ağzından tek bir kelime bile çıkmıyordu. Tek gözü kör olan büyükanne bu hüzünlü sahnenin ardındaki boş araziye gözlerini dikmiş, bakıyordu. Şimşir ağacı tarhının çevresinde kavis çizen kumlu arazide, tuhaf, normalden daha uzun görünen bir araba durdu. Arabanın ön kısmı ileriye doğru çok fazla çıkıyormuş gibi duruyor, arabayı çeken hayvan ile arabacı ise her türden eşya sandığı ve kutusuyla yüklü arka bölümden çok uzakta kalıyormuş gibi görünüyordu. Arabanın gövdesi bile tekerleklerin arasında iyice aşağıda kalıyordu, tekerlekler sonsuza dek birbirinden ayrılmış iki dünyaydı sanki. Arabanın kapısı açık duruyordu ve içeride aşınmış deri döşemenin üzerinde bir süredir oturmakta olan küçük Konrad karanlığın içinden bakıyor ve daha sonra anlatacağı sahneyi izliyordu. Zavallı anne Korzeniovska çevresine bir kez daha

çaresiz gözlerle baktıktan sonra, dayı Tadeusz'un koluna tutunarak dikkatlice merdivenden çıkıp arabaya bindi. Geride kalanlar sakin kalmayı güçlükle başarıyorlardı. Hatta Konrad'ın en sevdiği, üzerindeki ekose kumaştan kısa eteğiyle siyahlara bürünmüş topluluğun içinde prenses gibi görünen kuzini bile, bu iki sürgünün yola çıkmasından duyduğu dehşetin ifadesi olarak sadece parmaklarıyla ağzını kapayabilmişti. Bütün yaz boyunca kendini büyük bir gayretle Konrad'ın eğitimine adamış olan ve aslında her fırsatta gözyaşlarına boğulan İsviçreli çirkin kızkurusu Durand bile mendilini sallayarak veda ederken, talebesine cesaretle şöyle seslendi: Fransızcanı unutma tatlım! Dayı Tadeusz, arabanın kapısını kapatıp bir adım geri çekildi. Araba hareket etti. Dostları ve sevgili akrabaları arabanın küçük penceresinden görünmez olmuşlardı bile. Konrad öbür tarafa baktığında, ta uzaklarda, şimşir ağacı tarhının öteki tarafında, bölge polis şefinin Ruslara özgü tarzda üç atın koşulduğu arabasını hareket ettirdiğini ve ateş gibi kıpkırmızı bir şeridin çevrelediği şapkasının siperini eldivenli elleriyle gözlerine kadar indirdiğini gördü.

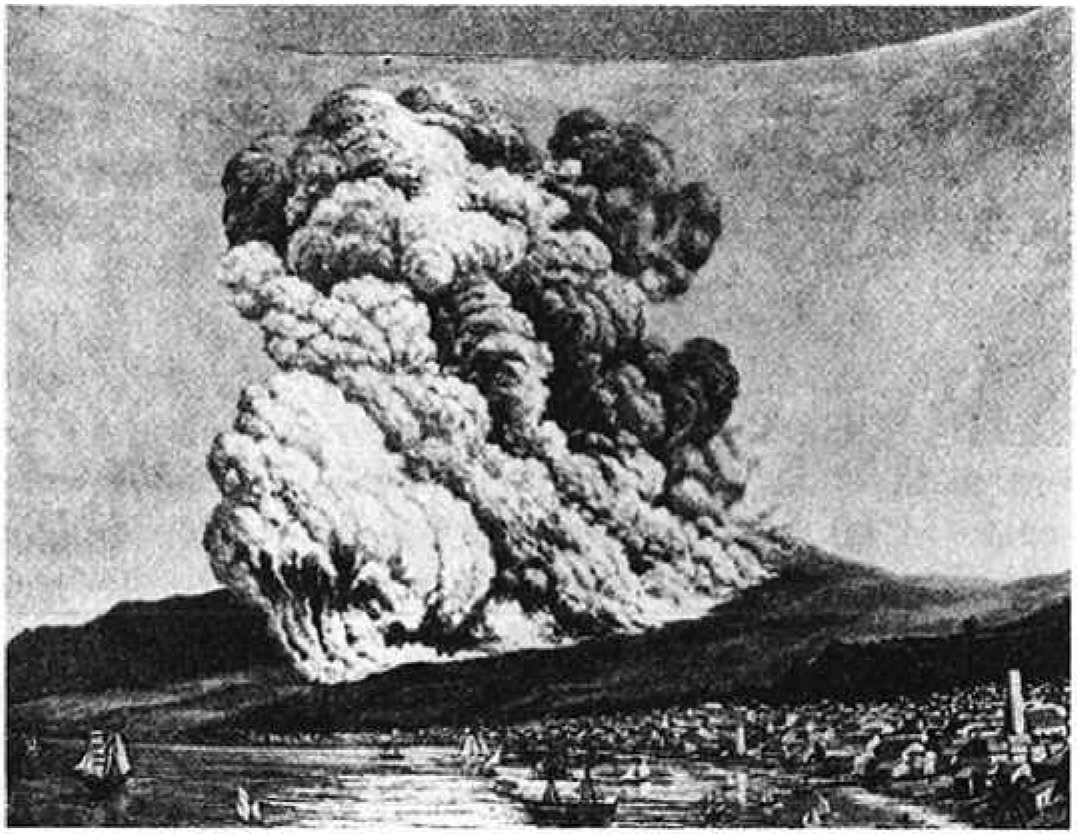
1865 Nisanı'nın başında Novofastov'dan ayrılışından on sekiz ay sonra, otuz iki yaşındaki Evelina Korzeniovska, veremin tüm bedenine yayılan gölgesi ve ruhunu darmadağın eden sıla özlemiyle sürgünde öldü. Apollo'nun yaşama sevinci de neredeyse tamamen tükendi. Öyle ki, bu kadar çok mutsuzluk yaşamak zorunda kalan oğlunun eğitimine kendini adayabilecek durumda değildi. Artık kendi işiyle de neredeyse hiç ilgilenmiyordu. Olsa olsa arada bir Victor Hugo' nun *Deniz* İşçileri'nden yaptığı çeviride birkaç satır değiştiriyordu. Bu korkunç sıkıcı kitap, ona kendi yaşamının aynası gibi geliyordu. Ülkesinden sürülmüşlerin kaderi hakkında bir kitap bu, dedi bir keresinde Konrad'a, dışlanmış ve kaybolmuş bireyler, kaderin bir kenara attıkları, bir kenara atılmışlar ve yalnızlar üzerine bir kitap. 1867'de, Noel'den kısa bir süre önce Apollo Korzeniovski Rusya'da tutulduğu sürgünden serbest bırakıldı. Resmi makamlar artık onun herhangi bir zararının dokunmayacağı sonucuna vardılar ve ona, kendini toplaması için Madeira Adaları'na bir kereye mahsus olmak üzere bir seyahat yapması için pasaport verdiler. Ama ne Apollo'nun maddi durumu ne de hassas bünyesi izin veriyordu böyle bir yolculuğa çıkmasına. Ona çok fazla Avusturyalı gelen Lemberg'de kısa bir süre kaldıktan sonra Krakow'daki Poselska Caddesi'nde birkaç oda kiraladı. Burada zamanının çoğunu, koltuğunda hareketsizce oturup kaybettiği karısı, başarısızlıklarla

geçen bütün yaşamı ve tek başına kalmış zavallı oğlu için üzülerek geçirdi, *Johan Sobieski'nin Gözleri* başlıklı yurtsever bir tiyatro oyunu yazan oğlu için. Apollo ise kendi müsveddelerinin hepsini şöminede yakmıştı. Zaman zaman siyah bir ipek parçasına benzeyen ağırlıksız bir kül parçası yükseliyor, odanın içinde bir-süre havada süzülüyor,sonra ya yere düşüyor yada karanlıkta dağılıp gidiyordu. Ölüm, Evelina gibi Apollo için de ilkbaharda, karlar erimeye başladığında geldi; ama ne yazık ki karısının ölüm yıl dönümünde ölmek ona nasip olmadı. Mayısa kadar yatağında öylece yatmak zorunda kaldı, her geçen gün daha zayıf, daha güçsüz düştü. Konrad, ölümün yaklaştığı bu haftalarda akşamüzerleri okuldan döndükten sonra, hücre gibi küçücük, penceresiz bir odada, yeşil bir lambanın aydınlattığı küçük bir masada oturup ödevlerini yaptı. Defterindeki ve ellerindeki mürekkep lekeleri yüreğindeki korkudan kaynaklanıyordu. Ne zaman yan odanın kapısı açılsa, babasının güçsüz soluğunu duyuyordu. Başlarında bembeyaz başlıkları olan iki hemşire, hastayla ilgileniyordu. Sessizce bir oraya bir buraya gidip geliyor, şunu bunu hallediyor ve ara sıra da, çok kısa bir süre içinde öksüz kalacak çocuğa kaygıyla bakıyor, onun harfleri yan yana sıralayışını, sayıları toplayışını ya da Lehçe ve Fransızca yazılmış kalın macera kitaplarını, gezi notlarını ve romanları saatlerce okuyuşunu izliyorlardı.

Yurtsever Apollo Korzeniovski'nin cenazesi, sessizlik içinde gerçekleşen büyük bir gösteriye dönüştü. Kasketlerini çıkarmış işçiler, lise ve üniversite öğrencileri ve silindir şapkalarını çıkarmış vatandaşlar törensel bir duygusallık içinde, trafiğe kapanmış caddeleri boydan boya kaplamıştı. Binaların üst katlarında, dışarıya doğru açılmış pencerelerin hepsini siyahlara bürünmüş insanlar hıncahınç doldurmuştu. En büyük acıyı yaşayan on iki yaşındaki Konrad başta olmak üzere, cenaze alayı dar sokaktan çıkıp şehir merkezine doğru yürümeye başladı, Kutsal Meryem Ana Kilisesi'nin birbirine eşit olmayan kulelerinin yanından geçerek Florian Kapısı'na yöneldi. Güzel bir öğleden sonraydı. Evlerin çatılarının üzerinde masmavi bir gökyüzü kubbelenmişti ve rüzgârın önüne kattığı bulutlar bir grup yelkenli gibi sürüklenip gidiyordu. Cenaze merasimi sırasında, gümüş işlemeli ağır cüppesini giymiş olan peder, mezardaki ölünün ardından törensel sözler mırıldanırken, Konrad da başını bir kere kaldırıp yukarı bakmış ve buluttan yelkenlilerin hayatında daha önce hiç rastlamadığı gösterisine tanık olmuştu belki. Polonyalı bir taşra

soylusunun aklına kesinlikle gelemeyecek düşünceye o sırada kapılmıştı belki de ve kaptan olmak istemişti. Bu isteğini vasisine ilk kez üç yıl sonra dile getirmiş ve o günden itibaren de dünyadaki hiçbir şey onu bundan vazgeçirememiş, hatta dayısı Tadeusz'un kendisini özel öğretmeni Pulman'la birlikte yazın İsviçre'ye, haftalar süren bir yolculuğa göndermesinin bile hiç etkisi olmamıştı. Pulman'ın, öğrencisine denizcilikten başka ne kadar çok ve farklı yaşam biçiminin olduğunu göstermek için bütün fırsatları değerlendirmesi gerekiyordu; fakat Schaffhausen yakınlarındaki Ren Çağlayanı'nın karşısında, Hospenthal'de, Sankt Gotthard Tüneli şantiyesini ziyaret ettiklerinde ve yukarıda Furka Geçidi'nde Konrad'a ne anlatırsa anlatsın, o kafasına bir kez koyduğu planı gerçekleştirmekte ısrar ediyordu. Aradan henüz bir yıl geçtikten sonra, 14 Ekim 1874'te -Konrad on yedi yaşında bile değildi- Krakow Garı'nda tren penceresinin önünde duran büyükannesi Theofila Bobrovska ile vefakâr dayısı Tadeusz'a veda etti. Cebindeki Marsilya bileti 137 gulden 75 kuruş tutmuştu. Küçük bir el çantasına sığan eşyası dışında yanında hiçbir şey yoktu ve hâlâ özgürlüğüne kavuşamamış anavatanına ziyaret amacıyla dönünceye kadar aradan on altı yıl geçecekti.

Konrad Korzeniovski, 1875'te üç direkli gemi Mont Blanc'la Atlas Okyanusu'nu ilk kez geçti. Temmuz sonunda Martinik'teydi, gemi burada iki ay demirli kaldı. Geri dönüş yolculuğu neredeyse üç ay sürdü. Mont Blanc Le Havre'a, kış fırtınaları yüzünden hasar görmüş bir halde ancak yılbaşı günü varabildi. Bu ilk denizcilik tecrübesinde karşılaştığı zorluklardan yılmayan Konrad, yolculuklarına devam etti, Batı Hint Adaları'na, orada Cap-Haïtien'a, Portau-Prince'e, St. Thomas'ya ve kısa bir süre sonra Pelee Dağı' nın patlamasıyla yerle bir olan St. Pierre'e gitti. Oraya silah, buhar makineleri, barut ve cephane götürüyor, tonlarca şeker ile yağmur ormanlarından elde edilen kereste getiriyorlardı. Korzeniovski, denize açılmadığı zamanlarda vaktini Marsilya'da, ya meslektaşları ya da seçkin insanlarla geçiriyordu. Rue Saint-Ferreol'daki Cafe Boudol'da ya da banker ve armatör Delestang'ın saygıdeğer karısının salonunda soyluların, bohemlerin, sermaye sahiplerinin, macerapestlerin ve Carlismo yanlılarının oluşturduğu tuhaf, karma bir topluluğun arasına karışıyordu.

Şövalyelik ruhunun son çırpınışları en vicdansız entrikalarla birleşiyor, karmaşık dolaplar çevriliyor, kaçakçılık sendikaları kuruluyor ve şüpheli işler yapılıyordu. Korzeniovski de iyice batmıştı bunların içine, sahip olduğundan çok daha fazla para harcıyor ve kendisiyle aynı yaşta, fakat şimdiden dul kalmış olan gizemli bir kadının ayartmalarına karşı koyamıyordu. Gerçek kimliği hiçbir zaman kesin olarak anlaşılmayan bu kadın, önemli bir role sahip olduğu Carlismo yanlıları arasında Rita olarak tanınıyor ve bir biçimde İspanya krallık tahtına geçmesi istenen Bourbon Prensi Don Carlos'un sevgilisi olduğu iddia ediliyordu. Sonradan farklı kaynaklardan yayılan bir söylentiye göre, Rue Sylvabelle'deki bir villada ikamet eden Doña Rita ile Paula de Somoggy denilen kadın da aynı kişiydi. Bu hikâyeye göre Don Carlos, 1877 Kasımı'nda Türk-Rus Savaşı cephelerinde incelemeler yapıp Viyana'ya döndükten sonra, Madam Hannover adlı bir hanımdan, güzelliğiyle başını döndüren, Pestli genç kabare kızı Paula Horvath'ı getirmesini istemişti. Don Carlos, yeni arkadaşıyla Viyana'dan Graz'daki ağabeyinin yanına, oradan da Venedik, Modena ve Milano'ya gitmiş ve bu kadını orada herkese Barones de

Somoggy olarak tanıtmıştı. Bu iki kadının ay-m kişi olduğuna dair böyle bir söylenti çıkmasının nedeni, Rita'nın Marsilya'da ortadan kaybolmasıyla Don Carlos'un, oğlu Jaime'nin yaklaşan ilk komünyon ayini dolayısıyla aralarında çıkan sözde bir tartışma yüzünden Barones'i terk etmesinin aynı tarihe denk gelmesiydi ve yine aynı söylentiye göre Barones, tenor Angel de Trabadelo ile evlenmiş ve 1917'deki ölümüne kadar Londra'da onunla birlikte mutlu mesut yaşamıştı. Aslında Rita ile Paula'nın aynı kişi olup olmadığı sorusu yanıtsız kalsa da, genç Korzeniovski'nin, ister Katalonya dağlık bölgesinin çoban kızı ister Balatan Gölü'nde yetişen kaz çobanı olsun, bu iki kadından birinin kalbini çalmak istediğine kuşku yoktu. Ayrıca bazı açılardan fantastik boyutlara varan aşk hikâyesinin, 1877 Şubatı'nın sonunda Korzeniovski kendini göğsünden vurduğunda ya da rakiplerinden biri tarafından vurulduğunda doruk noktasına eriştiği de kesindi. Şans eseri ölümcül bir tehlike yaratmayan bu yaralanmanın, Korzeniovski'nin daha sonradan iddia ettiği üzere bir düellonun mu sonucu olduğu, yoksa dayısı Tadeusz'un tahmin ettiği gibi bir intihar girişimi mi olduğu günümüze kadar açıklığa kavuşamamıştır. Kendisini Stendhal'ci olarak gören bu gencin belli ki içinde bulunduğu durumu açıklığa kavuşturmak için yaptığı dramatik hareketlerin esin kaynağı, tüm Avrupa kentlerinde olduğu gibi Marsilya'da da toplumsal davranış kurallarını ve özellikle de aşk özleminin ifade ediliş tarzını şekillendiren operaydı. Korzeniovski *Theatre de Marseille'de* Rossini ile Meyerbeer'in eserlerini tanımış ve özellikle Jacques Offenbach'ın o dönemde hâlâ çok moda olan operetlerinden etkilenmişti; kaldı ki bunlar arasında *Konrad Korzeniowski ve Marsilya'da Carlismo Yanlılarının Komplosu* da rahatlıkla başka bir örnek olarak gösterilebilirdi. 24 Nisan 1878'de Korzeniovski *Mavis* adlı bir şileple İstanbul'a doğru yola çıktığında, Fransa'daki çıraklık yıllarına bir kez daha son nokta konmuş oldu. Türk-Rus Savaşı bitmiş olsa da, Korzeniovski -sonradan anlattığı üzere- gemiden, barış antlaşmasının imzalandığı Ayastefanos'taki askerî kampı görmüş, bu çadır kent bir serap gibi gözünün önünden kayıp geçmişti. Şilep İstanbul'dan Azov Denizi'nin ta öteki ucundaki Yeisk'e gitmiş, orada şilebe keten tohumu yağı yüklenmiş, Lowestoft'ın liman müdürlüğündeki kayıtlarda belirtildiği üzere, *Mavis* bu yükle birlikte, 18 Haziran 1878 Salı günü İngiltere'nin doğu kıyısına varmıştı.

Korzeniovski temmuzdan eylülün başına, Londra'ya doğru yola çıkıncaya kadar Lowestoft ile Newcastle arasında gidip gelen *Skimmer of the Seas* adlı kıyı ticaret gemisinde tayfa olarak altı sefer yaptı. Korzeniovski'nin Marsilya'nınkinden tümüyle farklı olan Lowestoft Limanı ve sahilinde haziranın ikinci yarısını nasıl geçirdiği hakkında günümüze çok fazla bilgi ulaşmamıştır. Kendine bir oda kiralamış ve bundan sonraki planları için gerekli olan bilgileri toplamış olmalıdır. Akşamları denizin üzerine karanlık çöktüğünde, yirmi bir yaşındaki bu yabancı, bir sürü İngiliz'in arasında kordon boyunda tek başına dolaşmıştır. Örneğin ben onun, tam da bir orkestra gece müziği olarak *Tannhauser'in* uvertürünü çaldığı sırada rıhtımda tek başına durduğunu görebiliyordum. Denizden esen hafif rüzgârın eşliğinde, öbür dinleyicilerin arasından geçip eve doğru giderken, o zamana kadar hiç bilmediği İngilizce'yi böylesine kolay öğrenebilmiş olmasına hayret ediyor. İleride dünyaca ün kazanmasını sağlayacak romanlarını da ruhunu yepyeni bir güven ve kararlılıkla dolduran bu dilde yazacak. Kendi sözlerine göre, Korzeniovski'nin okuduğu ilk İngilizce kaynaklar, *Lowestoft Standard* ve *Lowestoft Joumal'di.* Korzeniovski'nin oraya vardığı hafta, bu iki yayın organı için son derece tipik olan şu karma haberler kamuoyunun bilgisine sunulmuştu: Wigan'daki korkunç maden ocağı patlamasında iki yüz insan hayatını kaybetti; Rumeli'nde Müslümanlar ayaklandı; Güney Afrika'da Bantu kabilesinin yarattığı kargaşa önlenmeli; Lord Grenville kadınların eğitimi hakkında yazıyor; bir sevkıyat gemisi, Hindistan askerî birliklerini teftiş edecek olan Cambridge Dükü'nü Malta'ya götürmek üzere

Marsilya'ya geldi; Whitby'de bir hizmetçi kız, üzerine yanlışlıkla parafın dökülen elbisesi şöminenin önünde tutuşunca diri diri yandı; *Largo Bay* şilebi 352 göçmenle birlikte Clyde'dan ayrıldı; neredeyse on yıldır Amerika'da olan oğlunu birdenbire kapısında gören Silsdenli Mrs. Dixon adlı bir kadına inme indi; genç İspanya kraliçesi gün geçtikçe zayıflıyor; iki binden fazla işçinin çalıştığı Hong Kong'daki tahkim çalışmaları hızla tamamlanıyor ve Bosna'daki tüm yolları haydut çeteleri istila etti, bazıları dağa çıktı. Saraybosna'yı çevreleyen ormanlık arazi de her türlü çapulcu, kaçak ve başıbozuk askerle dolu. Bu nedenle seyahatler durmuş durumda.

Korzeniovski, 1890 Şubatı'nda, yani Lowestoft'a geldikten on iki, Krakow Garı'ndan ayrıldıktan on beş yıl sonra Kazimierovska'ya, dayısı

Tadeusz'un evine dönmüştür. Bu arada İngiliz vatandaşı olmuş, kaptanlık belgesi almış ve dünyanın en uzak köşelerinde bulunmuştur. Çok sonraları yazdığı notlarda, Berlin'de, Varşova'da ve Lublin'de kısa süreli konaklamaların ardından nihayet Ukrayna durağına ulaştığını anlatacaktır. Orada dayısının arabacısı ile vekilharcı, dört atın koşulduğu ama küçücük, oyuncağa benzeyen bir kızakla ' onu bekliyorlardı. Kazimierovska'ya yapacakları yolculuk sekiz saat sürecekti. Korzeniovski, her ihtimale karşı, diye anlatır, vekilharç arabada yanıma oturmadan önce, bana ayaklarıma kadar uzanan, ayı postundan bir kürk giydirdi ve başıma da kulaklarımı kapatan acayip bir kürk kalpak yerleştirdi. Kızak hareket ettiğinde, sürekli duyulan hafif bir çan sesinin eşliğinde, benim için çocukluk dönemime doğru bir kış yolculuğu başlamış oldu. Sanırım on altı yaşlarında olan genç arabacı, sonsuza dek uzanıyor-muş gibi görünen karla kaplı tarlalar arasından yolu şaşmaz bir içgüdüyle buluyordu. Hiç tereddüte düşmeyen ve bir kez bile yanlış yola sapmayan arabacının şaşırtıcı bir yön bulma duygusu olduğunu söylediğimde, diye devam eder Korzeniovski, vekilharç, bu gencin merhum büyükannem Bobrovska'nın arabacılığını yapmış ve Pane Tadeusz'a da, koleradan öldüğü tarihe kadar aynı sadakatle hizmet etmiş olan eski arabacının oğlu olduğunu söyledi. Arabacının karısı da, dedi vekilharç yine, buzların çözülmesiyle birlikte ortaya çıkan bu hastalık yüzünden öldü, aynı şekilde bir ev dolusu çocuk da öyle ve aralarından sadece, önde oturan bu sağır dilsiz çocuk hayatta kaldı. Çocuk hiç okula gönderilmedi ve herhangi bir şey için ondan yararlanılabileceği de kimsenin aklına gelmedi, ta ki bir gün atların öbür uşaklardan çok onun sözünü dinlediği ortaya çıkıncaya kadar. Aşağı yukarı on bir yaşlarındayken bütün bölgenin haritasını tüm yolları ve dönemeçleriyle ezbere bildiği anlaşıldı, öyle ki sanki doğuştan biliyordu bunları. Çevremize yayılan karanlığa doğru hiç böylesine güzel bir yolculuk yapmamıştım o güne kadar, diye devam eder Korzeniovski vekilharcın anlattığı hikâyenin ardından. Çok uzun zaman önce yaptığım gibi, güneşin yeryüzünün ardında batışını izledim. Kocaman, kırmızı, yuvarlak bir cisim karların içine batıyordu, sanki denizin üzerindeydi de suya gömülüyordu. İyice çöken karanlığın içine, yıldızlarla kaplı gökyüzüyle sınırlanan o uçsuz bucaksız bembeyaz çöle hızla girdik, ağaçlarla çevrili köyler de karanlık adacıklar gibi görünüyordu bu bembeyaz çölde.

Korzeniovski, Polonya'ya ve Ukrayna'ya doğru yola çıkmadan önce, *Societe Anonyme pour le Commerce du Haut-Congo'da* (Yukarı Kongo Ticaret Anonim Şirketi) iş bulmaya çalıştı. Kazimierovska'dan döner dönmez, şirketin Brüksel' de Rue de Brederode'de bulunan merkezinde şirket yöneticisi Albert Thys'le görüştü. İriyarı bedeni üzerine çok dar gelen redingotunun içinde sıkışıp kalmış olan Thys, kasvetli bir büroda bütün duvarı kaplayan bir Afrika haritasının altında oturuyordu. Korzeniovski ricasını dile getirir getirmez, Thys ona hemen, Kongo Irmağı'nın yukarı kolunda işleyen bir ticaret gemisinin kaptanlığını teklif etti, bunun da nedeni, geminin Freiesleben adında bir Alman ya da Danimarkalı kaptanının tam da o sıralarda yerliler tarafından öldürülmüş olmasıydı. İki hafta süren telaşlı hazırlıklar ve şirketin iskeletten hayaletlere benzeyen sigorta doktorunun ona tropikal iklime uygun olup olmadığını anlamak için gelişigüzel yaptığı tetkikler sonrasında Korzeniovski, trenle Bordeaux'ya gitti, oradan da mayıs ortalarında *Ville de* Ma-*ceio* adlı bir gemiyle Boma'ya doğru hareket etti. Daha Tenerife'te kötü önsezilere kapıldı. Hayat bir trajikomedidir, diye yazıyordu Korzeniovski Brüksel'deki güzel yengesi dul Marguerite Poradovska'ya, -bir sürü hayal ama nadir bir mutluluk kıvılcımı, biraz öfke, sonra hayal kırıklığı ve son- iyi de olsa, kötü de olsa hepimiz kendi rolümüzü oynamak zorundayız. Hiç de iyi sayılmayacak böyle bir ruh haliyle Korzeniovski, uzun deniz yolculuğu boyunca, bu sömürgeci teşebbüsün çılgınlığını yavaş yavaş anlamaya başladı. Günler geçiyor, sahiller hep aynı kalıyordu, gemi yerinden hiç kıpırdamıyordu sanki. Ama, diye yazıyordu Korzeniovski, grotesk farslardan fırlamış gibi görünen Gran Bassam ya da Little Popo ve benzeri limanlara ve sömürgelere uğradığımız da oldu. Bir keresinde, bir savaş gemisinin yanından geçtik. Gemi, insan yaşadığına dair hiç izin olmadığı bir sahile demir atmış, duruyordu. Görebildiğimiz tek şey, okyanus, gökyüzü ve incecik yeşil bir çizgi halinde uzanan çalılıktı. Direğe asılı duran yıpranmış bir bayrak aşağı doğru sarkıyor, ağır gemimiz üzerinde yağ tabakaları görünen ölü denizde ağır ağır batıp çıkıyor ve altı inçlik uzun toplar düzenli aralıklarla bu yabancı Afrika kıtasına doğru ateşleniyor, belli ki amaçsızca ve belli bir hedef gözetmeksizin atılıyordu.

Bordeaux, Tenerife, Dakar, Conakry, Sierra Leone, Kotonou, Libreville, Loango, Banane, Boma - denizde geçen dört haftanın ardından Korzeniovski nihayet Kongo'ya, çocukluğunun bu en uzak hayaline ulaştı.

Kongo, küçük bir çocukken Korzeniovski için Afrika haritasındaki beyaz bir lekeden başka bir şey değildi. Küçük Korzeniovski kimi zaman saatlerce bu haritanın başında oturur ve üzerindeki heyecan verici isimleri kendi kendine mırıldanıp dururdu. Dünyanın bu bölgesinde neler olduğunu gösteren hiçbir şey işaretlenmemişti haritada, ne tren yolları, ne yollar, ne şehirler vardı; çünkü haritacılar bu türden boş yüzeylere, kükreyen bir aslan ya da ağzını açmış bir timsah gibi egzotik hayvanlar çizmeye bayılır ve kaynağının deniz kıyısından binlerce mil uzakta olması dışında hakkında hiçbir şey bilmedikleri Kongo Irmağı'nı da bu uçsuz bucaksız toprakların ortasından kıvrıla kıvrıla geçen bir yılan olarak gösterirlerdi. Ama aradan geçen zaman içinde harita dolmuştu elbette. Beyaz leke karanlık bir bölgeye dönüştü. Büyük bir kısmı yazılmamış olan sömürgecilik tarihinde, Kongo'nun ticarete açılmasından daha karanlık bir bölüm yoktur. Association *Internationale pour I'Exploration et la Civilisation en Afrique* (Afrika Uluslararası Keşif ve Medeniyet Derneği), 1876 Eylülü'nde sözüm ona her türlü ulusal ve kişisel çıkardan bağımsız, akla gelebilecek en iyi niyetlerle kurulmuştu. Toplumun yüksek kesiminden kişiler, yüksek aristokrasi ve kilise mensupları, bilim ve ekonomi çevrelerinden temsilciler gibi toplumun her alanından önde gelen kişiler açılış toplantısına katıldılar. Bu öncü girişimin hamisi Kral Leopold, insanlık dostlarının bugün burada toplanmasının daha soylu bir nedeni olamazdı, dedi, dünyanın uygarlık tarafından kutsanmamış bu son parçasını ticarete açıyorlardı. Amacımız, diyordu Kral Leopold, hâlâ pek çok halkın tutsak olduğu karanlığı yarıp geçmek ve bu ilerleme çağının tamamlanıp mükemmelleşmesini hedefleyen bir haçlı seferi düzenlemektir. Bu deklarasyonda dile getirilen yüce amaçlar doğal olarak uçup gitti. Artık Kongo Bağımsız Devleti'nin hükümdarı unvanını taşıyan Leopold, daha 1885'te, dünyanın en uzun ikinci ırmağının havzasında bulunan ve bir milyon mil kare, yani kendi ülkesinin yüz ölçümünden yüz kat daha büyük bir ülkenin tek hükümdarı oldu, kimseye hesap vermek zorunda değildi ve hiçbir şeye aldırış etmeden, bu ülkenin bitmek tükenmek bilmez zenginliklerini sömürmeye başladı. Sömürü araçları da *Societe Anonyme pour le Commerce du Haut-Congo'da* gibi ticari müesseselerdi. Bunların efsanevi boyutlara ulaşan bilançolarının kaynağı ise, tüm hissedarlar ile Kongo'da çalışan tüm Avrupalıların onayladığı zorunlu çalışma kampları ve kölelik sistemiydi. Öyle ki Kongo'nun bazı bölgelerinde, tüm güçleriyle çalışmaya zorlanan yerli halkın adeta posası çıkmıştı ve Afrika'nın öteki kesimlerinden ya da

denizaşırı ülkelerden buraya sürülenler de dizanteriden, sıtmadan, çiçek hastalığından, beriberiden, sarılıktan, açlıktan, bedenleri bitkin düştüğünden ve veremden kitleler halinde ölüyorlardı. 1890-1900 arasında her yıl, hiçbir almanakta söz edilmeyen bu isimsiz kurbanlardan tahminen beş yüz bini yaşamını yitirdi. Aynı zaman diliminde *Compagnie du Chemin de Fer du* Congo'nun (Kongo Demiryolları Şirketi) hisse senetlerinin değeri ise 320 Belçika frankından 2850 Belçika frankına çıktı.

Korzeniovski Boma'ya varınca *Ville de Maceio'dan* küçük bir buharlı gemiyle aktarma yaptı ve bu gemiyle 13 Haziran'da Matadi'ye geldi. Matadi ile Stanley Gölcüğü arasındaki bölge Kongo Irmağı'ndan dolayı pek çok çavlanla dolu olduğu, akıntı kimi yerlerde çok fazla olduğu için yoluna karadan devam etmek zorunda kaldı. Matadi, yöre sakinlerinin "taş kent" dediği ıssız bir yerleşim bölgesiydi, o güne dek hiç el değmemiş dört yüz kilometre uzunluğundaki bir ırmağın sonundaki toprak yığınlarının üzerinde iltihap toplamış bir çıban gibiydi. Toprak yığınları ile çatıları paslanmış oluklu sac kaplı, rasgele dağılmış barakaların arasında, sonra ortasından bir ırmağın akıp gittiği yüksek kayalıkların eteğinde ve de sahile inen dik yamaçlarda, kısacası her yerde siyah figürler gruplar halinde çalışırken ya da uzun bir sıra oluşturacak şekilde birbiri ardı sıra dizilmiş, taşıdıkları yüklerle geçit vermez bölgede ilerlerken görülüyordu. Aralarında sadece birkaç gözcü vardı, onlar da üzerlerinde açık renkli bir kıyafet, başlarında da beyaz bir kaskla orada burada duruyorlardı. Korzeniovski, buradaki henüz ilk ya da ikinci gününde, devasa bir taşocağını anımsatan, su şırıltılarının hiç kesilmediği bir meydana geldi. Korzeniovski'nin daha sonra *Karanlığın Yüreği*'nde Marlow'un ağzından anlatacağı bu meydan, yerleşim bölgesinin biraz dışında kalıyordu. Burada, hastalıktan bitap düşmüş, açlıktan ve çalışmaktan mahvolmuş insanlar ölümü bekliyorlardı. Bir katliam sonrası misali, grimsi bir alacakaranlıkta orada, uçurumun dibinde yatıyorlardı. Bu siyah gölgeler sürüne sürüne çalılığa doğru giderken, belli ki kimse onlara engel olmuyordu. Artık özgürdü onlar, çevreleri saran ve zamanla içinde dağılıp kaybolacakları hava kadar özgürlerdi. Derken, diyordu Marlow, öteki taraftan bana çevrilmiş birkaç gözün parıltısı, karanlığın içinden belirmeye başladı. Aşağıya eğilince, elimin yanında bir yüz olduğunu gördüm. Gözkapakları ağır ağır kalktı. Bu bomboş bakışın derinliklerinden titrek bir parıltı belirdiyse de, hemen ardından kayboldu. Daha çocukluk çağını bile tamamlamamış bu insan son

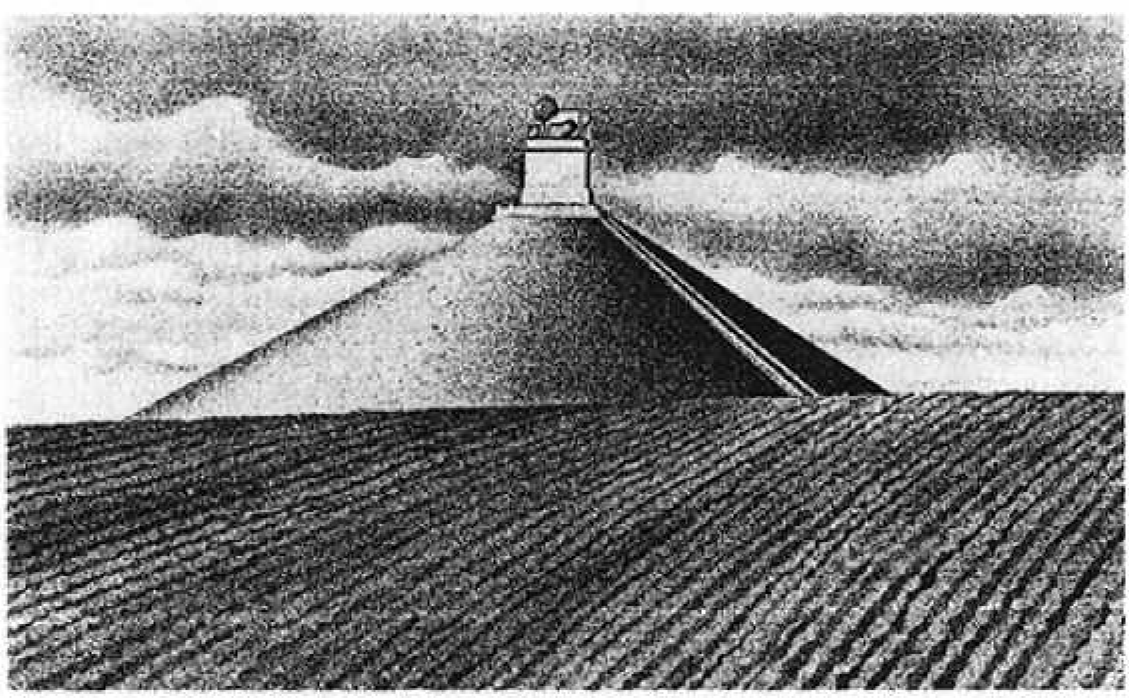
nefesini işte böyle verirken, nefesi henüz tükenmemiş olanlar, içinde yiyecek maddeleri bulunan elli kilo ağırlığındaki çuvalları, alet kutularını, mermiler, her türden teçhizat malzemesi, makine parçaları ve gemi gövdelerinin ayrılmış parçalarını bataklıklardan ve ormanlardan, güneş altında kavrulan dağlık alanlardan geçirerek taşıyorlar ya da Palaballa Dağı'nda veya M'pozo Irmağı'nın yanında çalışıyor ve Matadi'yi Yukarı Kongo'ya bağlayacak bir demiryolu için ray döşüyorlardı. Korzeniovski, kısa bir süre içinde Songolo, Thumba ve Mbanza-Ngungu yerleşim bölgelerinin oluşacağı bu yolu büyük zorluklarla aştı. Otuz bir kişilik bir kervan ona eşlik ediyordu ve bir de aşırı şişman ve can sıkıcı bir Fransız olan Harou adlı bir rehber vardı. Harou, en yakındaki gölgeye daha millerce mesafe varken nedense baygınlık geçiriveriyor, dolayısıyla uzun bir yol boyunca bir hamakta taşınmak zorunda kalıyordu. Yürüyerek yapılan bu yolculuk neredeyse kırk gün sürdü ve bu süre içinde Korzeniovski, çektiği tüm sıkıntıların onu, sırf Kongo'da bulunmakla bile işlemiş sayılacağı suçtan kurtaramayacağını anlamaya başladı. Gerçi Leopoldville'den sonra, Yukarı Kongo'dan Stanley Çavlanları'na kadar *Roi* des Belges adlı bir şileple indi, ama *Societe* Anonyme'de yetki sahibi olma planı yüreğini artık yalnızca tiksintiyle dolduruyordu. Her şeyi çürüten nemli hava, insanda çarpıntıya neden olan güneş ışınları, nehrin üzerinden hiç kalkmayan sis, ona her geçen gün daha da çıldırıyormuş gibi gelen *Roi* des Belges'deki insan topluluğu - Korzeniovski geri dönmesi gerektiğini biliyordu. Marguerite Poradovska'ya, Buradaki her şey antipatik geliyor bana, diye yazıyordu, insanlar, nesneler ama özellikle de insanlar. Tüm bu Afrikalı satıcıların, fildişi tüccarlarının içgüdüleri iğrenç. Buraya gelmiş olmaktan pişmanlık duyuyorum. Hem de acı bir pişmanlık. Gerisin geri Leopoldville'e döndü, ruhu ve bedeni öyle hastaydı ki, ölmeyi bile istiyordu. Ancak o günden itibaren yazınsal çalışmalarıyla dönüşümlü olarak uzun umutsuzluk krizleri yaşamaya başlayan Korzeniovski'nin Boma'dan evine doğru yola çıkması için daha üç ay geçmesi gerekecekti. Korzeniovski, 1891 Ocağı'nın ortalarında Ostende'ye ulaştı. Birkaç gün önce Joseph Löwy adlı biri de *Belgian Prince* adlı bir buharlı gemiyle aynı limandan Boma'ya doğru yola çıkmıştı. O yıllarda yedi yaşlarında olan Franz Kafka'nın dayılarından biri olan Löwy, Panama Skandalı'na adı karışanlardan biri olarak, kendisini nelerin beklediğini çok iyi biliyordu. Beş kez olmak üzere Avrupa'nın kaplıcaları ve dinlenme merkezlerinde geçireceği aylar sürecek konaklamalar da dahil olmak üzere, toplam on iki

yıl boyunca Matadi'de çeşitli önemli pozisyonlarda bulunacak ve bu süre içinde yaşam koşulları onun gibi biri için zamanla biraz daha katlanılır hale gelecekti. Örneğin 1896 Temmuzu'nda, Thumba ara istasyonunun tamamlanması vesilesiyle çağrılan konuklara lezzetli yerel yiyeceklerin yanı sıra Avrupa yemekleri ve şarapları da sunulmuştu. Bu anılmaya değer olaydan iki yıl sonra Löwy (resimde en solda), ticari işler bölümünün şefi olmuştu ve Kongo demiryolunun açılışı için düzenlenen törende bizzat Kral Leopold'dan Kraliyet Altın Aslan Nişanı'nı aldı.

Ostende'ye vardıktan sonra Marguerite Poradovska'yı ziyaret etmek üzere dosdoğru Brüksel'e giden Korzeniovski, giderek daha abartılı bir görünüm kazanan binalarıyla Belçika Krallığı'nın başkentini artık kurban edilen yüzlerce siyahi bedenin üzerinde yükselen bir anıt mezar gibi algılıyordu ve caddelerde yürüyen insanların da hepsi, ona Kongolulara özgü o karanlık gizi taşıyormuş gibi geliyordu. Gerçekten de Kongo kolonisinin engel tanınmaksızın sömürüldüğü dönemlerden bugüne dek Belçika'da, eşine pek az rastlanan bir çirkinlik hâkimdir; bu çirkinlik, kimi salonların ölüm kokan atmosferinde ve halk içinde kötürüm insan nüfusunun dikkat çekecek denli artmasında da kendini belli eder. Sonuçta 1964 Aralığı'nda Brüksel'e ilk gidişimde, normalde bütün bir yıl

boyunca görebileceğimden çok daha fazla kambur insan ve akıl hastasıyla karşılaştığımı gayet iyi anımsıyorum. Hatta bir akşam Rhode St. Genese'deki bir barda vücudu deforme olmuş felçli bir bilardo oyuncusu görmüştüm. Her hareketi vücudunda kasılmalara neden olduğu halde, oyunda sıra kendisine geldiğinde bu adam, bir an için sabit durabiliyor, en zor vuruşları bile kendinden emin bir dikkatle gerçekleştiriyordu. O dönemde bir-iki gün kaldığım Bois de la Cambre'daki otel, maun ağacından ağır mobilyalar, Afrika'ya özgü çok çeşitli hediyelikler, bazıları çok büyük olan bir sürü saksı bitkisi, bunların arasında zambaklar, devetabanları ve dört metre yüksekliğindeki tavana kadar uzanan kauçuk bitkileriyle öyle tuhaf bir biçimde döşenmişti ki, gün ortasında bile havaya çikolata renkli bir alacakaranlığın hâkim olduğunu sanabiliyordu insan. Üzeri oymalarla süslü yekpare büfeyi hâlâ gözümün önüne getirebiliyorum. Büfenin bir tarafında, içinde yapay ağaç dalları, renkli ipekten fiyonklar ve sinek kuşları olan cam bir fanus duruyordu, öbür tarafta ise porselen meyveler koni biçiminde dizilmişti. Ama Brüksel'e ilk gidişimden bu yana, bence Belçika'ya özgü çirkinliğin en iyi örneği, Waterloo savaş meydanındaki aslan heykeli ile tüm o sözüm ona tarihsel anıtlardır.

O dönemde Waterloo'ya niçin gitmiştim, bilmiyorum. Yine de otobüs durağından sonra çorak bir tarla boyunca yürüyüp gecekondu gibi görünmekle birlikte yüksek olan binaların bir arada bulunduğu yerden geçtikten sonra nihayet hediyelik eşya dükkânlarının ve ucuz restoranların olduğu yere geldiğimi hatırlıyorum. Noel'den önceki bu son günde, tahmin edilebileceği üzere, çevrede herhangi bir ziyaretçiden eser yoktu. Bir öğrenci grubu bile yoktu. Napoleon dönemi kıyafetleri giymiş küçük bir grup, tüm bu terk edilmişliğe inat, sayıları zaten az olan dar sokaklarda davullar ve düdüklerden çıkardıkları gürültüler eşliğinde uygun adım ilerliyordu; grubun en arkasında da orduya gıda malzemeleri satan seyyar satıcı kadın yürüyordu; üstü başı yırtık pırtık, suratında da kötü bir makyaj olan bu kadın, içinde bir kaz olan kafesi, tuhaf bir el arabasıyla ardı sıra çekerek götürüyordu. Binaların arasında bir an için kaybolup hemen ardından bir başka yerden çıkan ve sanki sonsuz bir dönme hareketine kapılmış gibi görünen bu figürleri seyrettim bir süre. Sonra da gidip kendime, daire şeklindeki kubbeli devasa bir yapıdan Panorama denen yeri izlemek için bilet aldım. Tam ortada yükselen platform, -bilindiği üzere panorama ressamlarının en sevdiği konu olan- savaşı tüm yönlerden izleme olanağı sağlıyordu. İnsan kendini adeta olayın tam ortasında hissediyordu. Ahşap korkulukların aşağısında oluşturulmuş sahnede, ağaç kütükleri ve çalılıklar arasında kan izleriyle dolu kumun üzerinde gerçek büyüklüklere sahip soylu atlar yatıyordu, ayrıca kurşuna dizilmiş piyade erleri, acıyla bakışları donup kalmış ya da gözleri çoktan kapanmış süvariler de vardı; suratları balmumundan yapılmıştı; ama çizmeleri, deri kayışları, silahları, göğüs zırhları ve muhtemelen deniz sazları, paçavralar ve benzer maddelerden yapılmış muhteşem renkli, son derece otantik üniformalarıyla teçhizatları her açıdan tamamdı. Akıp giden zamanın soğuk tozuyla kaplanmış bu üç boyutlu dehşet sahnesinin üzerinden ufka doğru bakıldığında, daire biçiminde devasa bir duvar resmi görülüyordu. Yüz ona on iki metrelik ölçüleriyle sirke benzeyen yuvarlak iç mekânın duvarına bu resmi, Fransız deniz ressamı Louis Dumontin 1912 yılında yapmıştı. Gözlerimi çemberin etrafında yavaş yavaş dolaştırdığımda, tarihi temsil etme sanatı işte bu, diye düşünmüştüm. Bu sanatın temelinde de bir perspektif hilesi yatıyordu. Biz hayatta kalanlar, her şeyi yukarıdan aşağıya doğru bakarak izliyor, aynı anda her şeyi birden, eşzamanlı olarak görüyor, yine de tüm bunların nasıl olup bittiğini bilemiyorduk. Çevremizde, bir zamanlar birkaç saat içinde elli bin asker ile on bin atın öldürüldüğü ıssız

topraklar uzayıp gidiyordu. Savaştan sonraki gece buradan can çekişme hırıltıları ve inlemeleri yükselmiş olmalıydı. Şimdi ise kara topraktan başka bir şey yoktu. O dönemde bu kadar çok ceset ve iskeleti ne yapmışlardı? Bu koni biçimli anıtın altına mı gömmüşlerdi? Biz şimdi bir ölüler tepesinin üzerinde mi duruyorduk? Bu mu bizim nihai seyir yerimiz? Böyle bir noktadan baktığımızda gerçekten de övünülesi tarihsel bir üst bakış kazanmış mı oluyoruz? Bir keresinde biri bana, Brighton yakınlarında sahilden çok uzak olmayan bir yerde iki küçük koru olduğunu ve buradaki ağaçların savaştan sonra, üzerinde düşünmeye değer galibiyetin anısına dikildiğini söylemişti. Korulardan biri Napoleon tarzı üç köşeli şapka, öbürü ise

Wellington'un çizmesinin şeklindeydi. Aşağıdan bakıldığında koruların sınır çizgileri belli olmuyordu elbette. Söylendiğine göre bu şekiller, ileride yapılacak balon yolculuklarında görülmesi için düşünülmüştü. Anıtta geçirdiğim o öğleden sonra, bilet almak için makineye birkaç bozuk para daha atıp savaşın öyküsünü Flamanca dinledim. Anlatılan olayların olsa olsa yarısını anlamışımdır. Boş Ohain yolu, Wellington Dükü, Prusya toplarından çıkan dumanlar, Hollanda süvari birlikleri - çoğunlukla olduğu gibi burada da çatışmalar bir ileri bir geri dalgalanarak yayılıyordu sanırım. Net bir manzara çıkmıyordu ortaya. Ne o gün ne de bu gün.

Çok iyi anımsıyorum, yalnızca gözlerimi kapadığımda, bir top güllesinin kavak ağaçlarının arasından kavis çizerek geldiğini ve yeşil ağaç dallarının dağılarak havada uçuştuğunu görebilmiştim. Sonra da Stendhal'in genç kahramanı Fabricio'nun solgun ama ateş saçan gözleriyle savaş meydanında dolandığını görmüştüm. Bir de atından düşmüş bir albay vardı. Hemen toparlanıp başçavuşuna şöyle söylemişti: "Sağ elimdeki eski yaranın acısını duyuyorum yalnızca." Brüksel'e dönmeden önce biraz ısınmak için bir bara gittim.

Barın öbür ucunda, Belçika'ya özgü, ortası biraz çıkıntılı, küçük, yuvarlak, pencere camından süzülen donuk ışığın altında kambur bir emekli kadın oturuyordu. Başında yün bir bere, üzerinde tüylü kumaştan kalın bir kışlık manto, ellerinde de parmakları olmayan bir eldiven vardı. Garson kız ona, içinde koca bir et parçası olan bir tabak getirdi. Yaşlı kadın tabağa bir süre baktıktan sonra, çantasından tahta saplı, küçük, keskin bir bıçak çıkarıp eti kesmeye başladı. Şimdi düşünüyorum da, doğum tarihi, yaklaşık olarak Kongo demiryolunun tamamlandığı tarihe denk düşüyor olmalıydı.

Kongo’nun ticarete açılması çerçevesinde yerli halka uygulanan zorbalıkların tarzı ve boyutlarıyla ilgili haberler kamuoyuna ilk kez 1903 yılında, o sıralarda Boma’daki İngiliz Konsolosluğu’na atanan Roger Casement tarafından duyuruldu. Dışişleri Bakanlığı Sekreteri Lord Landsdowne’a sunduğu raporda Casement, -Korzeniovski Londralı bir tanıdığına, kendisinin uzun zamandır unutmaya çalıştığı şeyleri Casement’ın anlatabileceğini söylemişti- siyahların acımasızca sömürülmesi hakkında kesin bilgiler veriyordu. Sömürgedeki çeşitli inşaatlarda hiçbir ücret almadan, sırf boğaz tokluğuna çalışmaya zorlanıyorlardı; çoğunlukla birbirlerine zincirlenmiş oluyor ve aynı tempoyla sabahtan akşama kadar, kelimenin tam anlamıyla ölene dek çalıştırılıyorlardı. Gözünü para hırsı bürümemiş biri Kongo’nun yukarı havzasından geçerse, diye yazıyordu Casement, bütün bir halkın, İsa’nın çektiği çileleri bile gölgede bırakan eziyetler yüzünden nasıl yürek parçalayıcı bir biçimde can çekiştiğini görecektir. Her yıl çalışmaya zorlanan yüz binlerce kölenin, kendilerine gözcülük yapan beyazlar tarafından ölüme sürüklendiğine ve Kongo’da disiplini sağlamak adına her gün insanların sakat bırakıldığına, elleri ve ayaklarının baltayla kesildiğine ve vurulduklarına dair hiçbir kuşkuya yer bırakmıyordu Casement. Kral Leopold, Casement’ın ortaya çıkan durumu yumuşatmaya ve Casement’ın kışkırtmaları yüzünden Belçika’nın Kongo’yu sömürgeleştirme girişiminin karşı karşıya kaldığı tehlikeleri değerlendirmeye faydası olabilir düşüncesiyle, özel bir görüşme yapmak üzere onu Brüksel’e çağırdı. Ben, diyordu Leopold, siyahların yaptığı işi, tamamen yasal bir vergi ödeme yolu olarak görüyorum, siyahların gözetiminden sorumlu beyazlar zaman zaman kaygı uyandırıcı müdahalelerde bulunuyor -gerçi bundan söz etmek bile istemiyordu; bu üzücü fakat değiştirilmesi mümkün olmayan gerçeğin nedenleri, Kongo ikliminin bazı beyazlarda bir tür bunaklığa yol açmasında aranmalıdır ki, maalesef zamanında önleyemediğimiz durumlar da olabiliyor. Casement öne sürülen bu nedenlerle ikna olmayınca, Leopold Londra’daki ayrıcalıklarını kullandı ve oynanan diplomatik oyunlar sonucunda, Casement’ın raporu bir yandan örnek gösterilip övüldü, raporun yazarına da Saint Michael and Saint George Tarikatı’nın Commander unvanı verildi; ama diğer yandan Belçika’nın çıkarlarına zarar verilebilecek hiçbir girişimde bulunulmadı. Birkaç yıl sonra Casement -herhalde sürekli huzursuzluk yaratan bu insanı bir süreliğine uzaklaştırmak gibi gizli bir niyetle- Güney Amerika’ya gönderildi ve Peru, Kolombiya ve Brezilya’nın

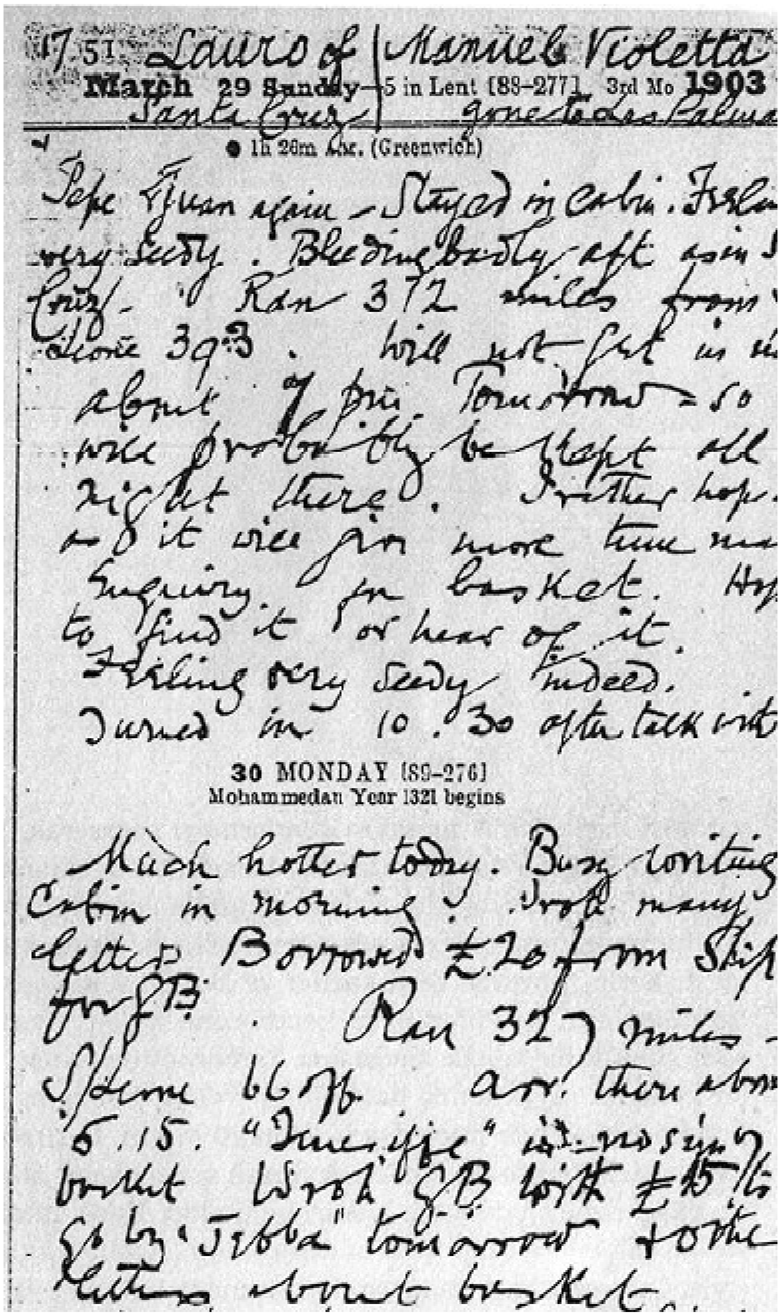
ormanlık bölgelerinde de koşulların pek çok açıdan Kongo'ya benzediğini keşfetti. Tek fark, burada Belçikalı ticari şirketlerin değil, merkezi Londra'da olan Amazon Company'nin (Amazon Şirketi) faaliyette olmasıydı. Aynı dönemde Güney Amerika'daki kabilelerin de kökü kurutulmuş ve bütün bölge yakılıp kül edilmişti. Casement'ın raporu ve onun her türlü haktan mahrum olan bu insanları koşulsuzca savunması Dışişleri Bakanlığı'nda saygı uyandırmasına uyandırdı, ama bir yandan da bu hevesli Don Kişot'un yaptıklarının onun aslında gelecek vaat eden kariyeri açısından hiç de iyi olmayacağını düşünen üst düzey yetkililer de kaygıyla başlarını salladılar. Sonra Casement'a, dünyadaki köleleştirilmiş halklar için yaptığı yararlı çalışmalar karşılığında asiller sınıfına girebileceği söylenerek bu sorun çözülmek istendi. Ama Casement iktidarın tarafına geçmeye niyetli değildi; aksine doğa ve bu iktidarın kaynağı ve de bu iktidardan kaynaklanan emperyalist anlayış onu gittikçe daha da çok ilgilendirir olmuştu. Tüm bunların sonucunda İrlandalılığı, dolayısıyla kendisini sorunsallaştırması da son derece doğaldır. Casement, County Antrim'de Protestan bir baba ile Katolik bir annenin oğlu olarak dünyaya geldi ve bütün eğitim dönemi boyunca, İrlanda üzerindeki İngiliz hâkimiyetini korumayı yaşamının en önemli ödevi olarak görenler arasında yer aldı. Ama Birinci Dünya Savaşı öncesinde İrlanda sorunu patlak verdiğinde, Casement "İrlanda'nın beyaz Kızılderilileri" meselesiyle ilgilenmeye başladı. Yüzyıllardır İrlandalılara yapılan haksızlık, vicdanını giderek her şeyden daha çok rahatsız eder hale gelmişti. İrlanda halkının neredeyse yarısının Cromwell' in askerleri tarafından öldürülmüş olması, binlerce kadın ve erkeğin beyaz köleler olarak Batı Hint Adaları'na gönderilmesi, yakın zamanda bir milyondan fazla İrlandalının açlıktan ölmesi ve yeni nesil gençlerin büyük çoğunluğunun kendi vatanlarından göç etmeye zorlanması, tüm bunlar aklından bir türlü çıkmıyordu. 1914 yılında, liberal yönetimin İrlanda sorununa çözüm olarak önerdiği Home Rule sistemi, çeşitli İngiliz çıkar gruplarının açıkça ya da gizliden gizliye desteklediği fanatik Kuzey İrlandalı Protestanların karşı çıkışıyla başarısızlığa uğrayınca, Casement için nihai karar ânı gelmiş oldu. İngiliz Milletler Topluluğu şiddetle sarsılsa bile, İrlanda için Home Rule uğruna, Ulster'ın direnişinden ödün vermeyeceğiz, diye ilan etti Protestan azınlığın önde gelen temsilcilerinden olan Frederick Smith; Protestan azınlık, hükümetin askerî birliklerine karşı gerekirse silah yoluyla mücadele ederek ayrıcalıklarını korumaya hazırdı. Yüz bin insan gücündeki Ulster

Gönüllüleri kuruldu ve güneyde de bir gönüllüler ordusu oluşturuldu. Casement asker toplama ve silahlandırma çalışmalarında da rol oynadı. Nişanlarını Londra'ya geri gönderdi. Kendisine teklif edilen emekli maaşını reddetti. 1915'in başında gizli bir görev için Berlin'e gitti. Amacı, Alman İmparatorluğu'nun İrlanda'nın bağımsızlık ordusuna silah temin etmesini sağlamak ve Almanya'daki İrlandalı savaş tutsaklarını bir tugay oluşturmaya ikna etmekti. Ancak iki girişim de sonuçsuz kaldı ve Casement bir Alman denizaltısıyla İrlanda'ya geri götürüldü. Casement, ölesiye yorgun ve buz gibi su yüzünden neredeyse donmuş bir halde, Tralee Koyu'nda, Banna sahilinde karaya çıktı. Artık elli bir yaşındaydı. Kısa bir süre içinde tutuklanacaktı. Yine de bir rahibe, "Almanlar yardıma hazır değil" mesajını göndermeyi başararak, 1916 Paskalya Yortusu'nda başlatılması tasarlanan ayaklanmayı engelledi; çünkü tüm İrlanda için düşünülen ayaklanmanın bu durumda başarısız olacağı zaten belliydi

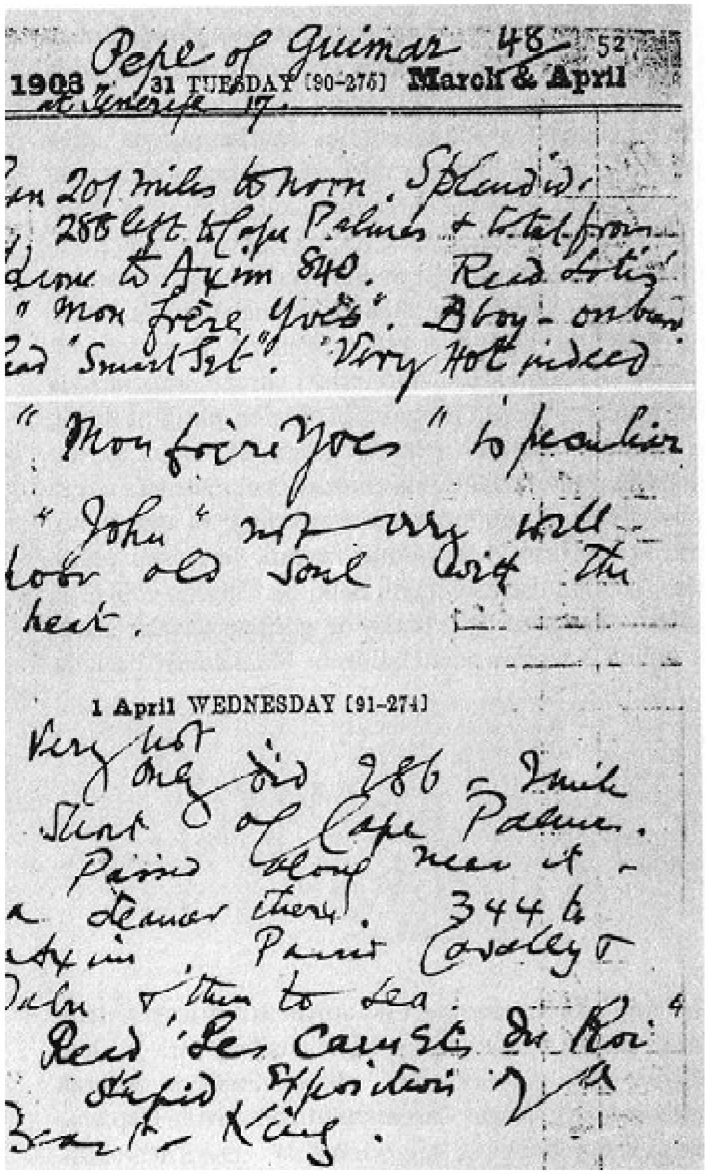
Buna karşın idealistlerin, yazarlar, sendikacılar ve Dublin'deki sorumlu öğretmenlerin kendilerini ve kendilerine kulak verenleri yedi

günlük bir sokak kavgasına kurban etmeleri ise ayrı bir konudur. Ayaklanma bastırıldığı sırada Casement hâlâ Londra Kulesi’nde hücredeydi. Avukatı yoktu. O sıralarda başsavcılığa yükselen Frederick Smith savcı olarak atanınca, davanın seyri de aşağı yukarı belli oldu. Etkili makamlardan gelebilecek her türlü af dilekçesini engellemek amacıyla, Casement’ın evinde yapılan aramada bulunan ve suçluların eşcinsel ilişkilerinin kaydını içeren “Kara Günlük”, İngiltere kralına, Birleşmiş Milletler başkanına ve Papa’ya gönderildi.

March 29 Sunday—5 in Lent [88–277] 3rd Mo 1903

1h 26m Aft. (Greenwich)

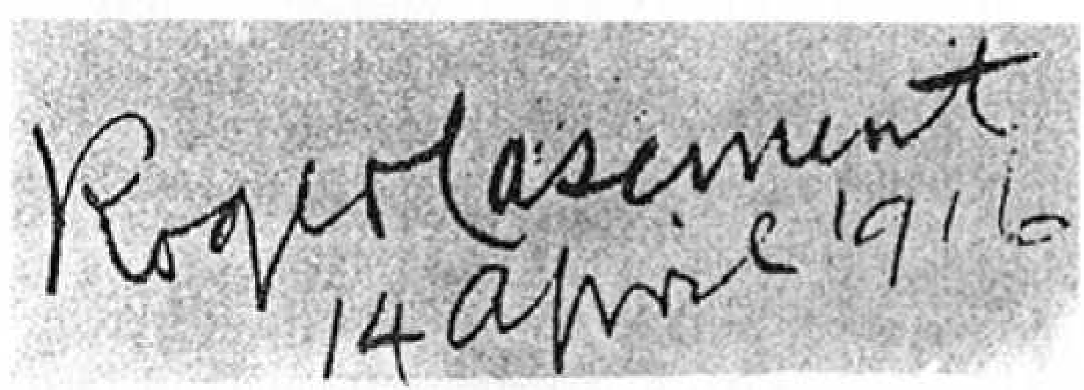
30 MONDAY [89–276]
Mohammedan Year 1321 begins

Pepe of Guimar 48 52
1903 31 TUESDAY [90-275] March & April
at Tenerife 17.

1 April WEDNESDAY [91-274]

Yakın zamana kadar Londra’nın güneybatısındaki Kew’da, İngiliz Devlet Arşivi’nde kilit altında tutulan Casement’ın “Kara Günlük”ünün gerçek olup olmadığından uzun süre kuşku duyuldu. Bunun en önemli nedenlerinden biri, sözde İrlandalı teröristlere karşı yürütülen davada, kanıtların toplanması ve iddianamenin hazırlanmasıyla ilgilenen yürütme ve yargı organlarının yakın zamana kadar tahmin ve suçlamalarında defalarca ihmalkâr davranmış, dahası gerçekleri kasten değiştirerek suç işlemiş olmasıydı. İrlanda özgürlük hareketinin eski muharipleri için, şehitlerinden birinin İngiltere tarafından ahlaksızlık suçlamasıyla tutuklanmış olduğunu düşünmek bile imkânsızdı. Buna karşılık 1994 baharında günlüklerin üzerindeki yasağın kalkmasıyla birlikte, bunların

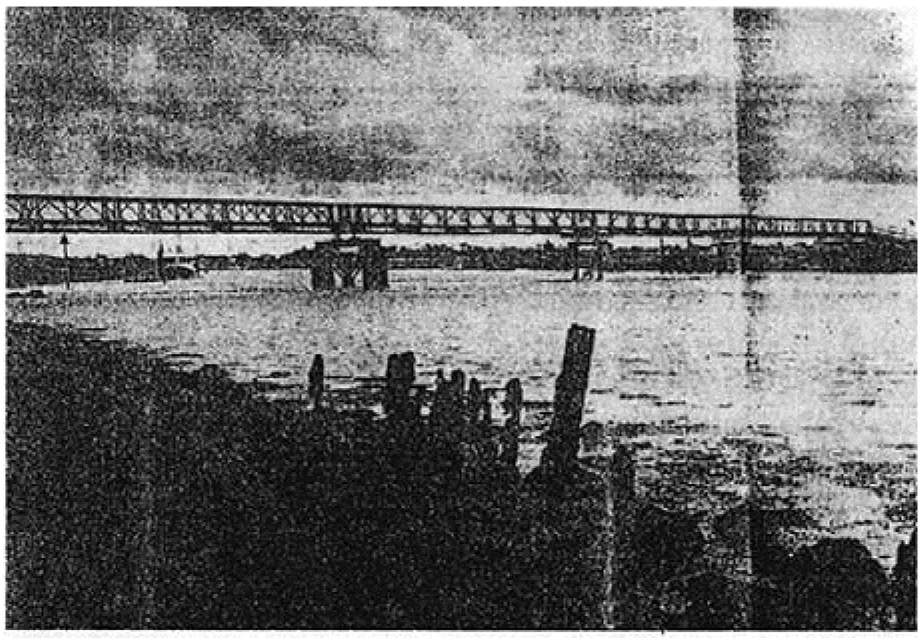
bizzat Casement'ın elinden çıktığına da hiç kuşku kalmadı. Buradan çıkarılabilecek tek sonuç şuydu: Casement'ın iktidar odaklarına en uzak olan insanlara uygulanan ve toplumsal sınıflar ve ırkların sınırlarını aşan baskı, sömürü, köleleştirme hareketinin farkına varmasını sağlayan, tam da onun eşcinselliğiydi belki de. Tahmin edilebileceği üzere, Casement, Old Bailey'de görülen davalar sonucunda vatana ihanetten suçlu bulundu.

Mahkemeye başkanlık eden Yargıç Lord Readıng, eski adıyla Rufus Isaacs, mahkemenin kararını açıkladı. Önce hapishaneye, sonra da idam edileceğiniz yere gideceksiniz, dedi, ve orada da asılarak idam edileceksiniz. Roger Casement'ın Pentonville Hapishanesi'nin avlusundaki kireç kuyusuna atılan cesedi artık kimliği belirlenemeyecek hale gelmişti ve İngiltere yönetimi cesedin oradan çıkarılmasına ancak 1965'te izin verdi.

VI.

Denize çok uzak olmayan bir noktada, Southwold ile Walberswick arasında, Blyth Irmağı üzerinde dar, demir bir köprü var. Vaktiyle yün taşıyan gemilerin denize doğru yol aldığı bu ırmakta, günümüzde trafik neredeyse hiç yok, üstelik ırmak, suyun getidiği kumla dolmuş.

Olsa olsa ırmağın denize yakın kıyılarında bir sürü kırık dökük sandal arasında bir-iki yelkenlinin bağlı durduğu görülüyor. Kıyıda ise alüvyonlu topraklar, gri su ve boşluk var yalnızca. Blyth üzerindeki köprü 1875'te, Halesworth ile Southwold'u birbirine bağlayan dekovil yolu için yapılmış.

Çeşitli yerel tarihçilere göre, bu hatta işleyen tren de başlangıçta Çin imparatoru için yapılmış. Hangi imparator olduğunu uzun süre araştırmama karşın bulamadım, ama trenin niçin imparatora teslim edilmediğini, -o dönemde henüz fıstık çamı ormanlarıyla çevrili Pekin'i belki de yazlık malikânelerden birine bağlayacak- bu küçük imparatorluk treninin sonunda hangi nedenler yüzünden Great Eastern Railway'in tali hatlarından birinde kullanılmaya başladığını öğrenebildim. Güvenilirliği kesin olmayan kaynaklara göre, saatte en fazla on altı mil yapabilen ve daha çok turistler tarafından tercih edilen trenin siyah boyasının altından, imparatorluk ailesinin armasının, kendi soluğuyla bulut gibi çevrelenen kuyruklu bir hayvanın konturları açıkça belli oluyordu. Bu hayvanın ne olduğuna gelince, daha önce alıntıladığımız Düşsel Varlıklar Kitabı'nda, Doğu ejderleri olan Göksel Ejderha, Kara Ejderhası ve Deniz Ejderhası'nın ayrıntılı bir sınıflandırması ve tasviri bulunuyor. Bunlardan birinin, sırtında tanrıların saraylarını taşıdığı söyleniyor, ötekiler ise akarsuların ve ırmakların yönünü belirliyor ve yeraltında saklı hazinelere bekçilik ediyorlarmış. Gövdeleri, sarı pullarla kaplı bir zırhın içindeymiş. Ağız ve burun bölümleri kıllarla kaplıymış; alınları, alev püskürten gözlerinin üzerinde çıkıntı yapıyormuş. Kulakları küçük ve kalınmış, ağızları ise hep açık duruyor, inci ve opalle besleniyorlarmış. Bazıları üç-dört mil uzunluğundaymış. Yer değiştirdiklerinde dağlar devrilirmiş. Gökyüzünde uçarken kopardıkları fırtınalar, bütün şehirlerdeki evlerin çatılarını uçurur, tarlalardaki ürünü kırıp geçermiş. Denizin derinliklerinden su

yüzüne çıksalar, girdaplar ve tayfunlar oluşurmuş. Eskiden beri Çin'de doğal güçlerin yatıştırılması, ejder tahtındaki hükümdarın tüm hareketlerini kuşatan ve en küçük görevlerden en büyük devlet işlerine kadar her şeyi yönlendiren seremoniyle yakından ilişkili olmuştur. Aynı zamanda bu seremoni, imparatorun şahsında toplanan muazzam dünyevi gücün meşrulaştırılması ve ölümsüzleştirilmesini de sağlar. Sadece hadımlar ve kadınların oluşturduğu altı bin kişilik saray erkânı, günün her saati, pergelle ölçülmüşçesine düzgün çemberler oluşturarak, erguvan renkli duvarlar ardında saklı yasak kentin biricik erkek üyesinin çevresinde dönüyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısında imparatorluk erkinin ritüelleştirilmesi en üst düzeye ulaşmış, ama aynı zamanda da içi o denli boşalmıştır. Bir yandan son derece katı bir hiyerarşiye göre düzenlenen saray görevleri en küçük ayrıntısına kadar mükemmelleştirilmiş kurallara uygun olarak yapılıyor, diğer yandan da imparatorluk iç ve dış düşmanların giderek artan baskısıyla yıkılmanın eşiğine doğru sürükleniyordu. 1850'li ve 1860'lı yıllarda, esin kaynağını Hıristiyanlık ile Konfiçyüsçülüğün birleşiminde bulan ve dünyayı kurtarma hareketi olarak başlayan Taiping Ayaklanması, kontrol altına alınamayan bir yangın misali, Çin'in güneyinde hızla her yere yayıldı. Zorluklar ve yoksulluk yüzünden perişan olmuş halktan umulmadık kadar çok insan, kendini “Tanrısal Kral” ilan eden Hong Xiuquan'ın hareketine katıldı; aralarında açlık çeken köylüler, Afyon Savaşları'ndan sonra çürüğe çıkarılan askerler, hamallar, denizciler, oyuncular ve fahişelerin de bulunduğu bu insanlar, bir delirium ânında adil ve muzaffer bir gelecek sanrıları gören Xiuquan'ın peşinden gidiyordu. Hızla büyüyen kutsal savaşçılar ordusu kısa bir süre sonra Kwangsi'den kuzeye doğru hareket etti. Hunan, Hupei ve Anhui kentlerini ele geçirdi. 1852 ilkbaharının başında güçlü Nanjing kentinin giriş kapısına vardı ve iki günlük kuşatmanın ardından kente şiddetli bir saldırı gerçekleştirilerek, kent bu hareketin “Tanrısal Başkent" ilan edildi. İsyan, mutluluk beklentisinin de etkisiyle, yeni dalgalar halinde devasa ülkenin her yerine yayıldı. İsyancılar altı binin üzerinde kaleyi ele geçirdi ve bunlar bir süre işgal altında kaldı, art arda yaşanan muharebeler yüzünden beş kent yerle bir oldu, on beş yıl içinde yirmi milyonun üzerinde insan öldü. Hiç kuşku yok ki, o dönemde Orta Krallık'ta yaşanan kanlı olaylar, hayal edilemeyecek kadar korkunçtur. İmparatorluk kuvvetlerinin yedi yıl boyunca işgal altında tuttuğu Nanjing 1864 yazında düşmüştür. Direnişçilerin kaynakları çoktan tükenmişti, hareketin başında ellerini uzatsalar hemen yakalayabilecekleri kadar yakın

hissettikleri bir hayal olan, şu dünyada bir cennet yaratma hayali de çoktan uçup gitmişti. Açlık ve uyuşturucu yüzünden algıları mahvolmuş, ayakta duracak halleri kalmamıştı. 30 Haziran'da Tanrısal Kral intihar etti. Yüz binlerce yandaşı da onun örneğini izledi, kimisi sadakatinden yaptı bunu, kimisi de fatihin öfkesinden korktuğu için. Kılıç ya da bıçak kullanarak, kendilerini yakarak ya da asarak, evlerin çatılarından ya da surlardan atlayarak kendilerini katlettiler. Hatta pek çoğunun kendini diri diri gömdüğü söyleniyor. Tarihte kitlesel Taiping intiharına benzer başka bir örnek daha yoktur. 19 Temmuz sabahı düşman kuvvetler kente girdiklerinde, hiçbir yerde tek bir canlıya rastlayamadılar; ne var ki her yeri sinek vızıltıları sarmıştı. Pekin'e gönderilen bir telgrafta, Tanrısal Büyük Barış Krallığı'nın Tanrısal Kralının bir hendeğin içinde yüzükoyun yattığı yazıyordu; şişmiş bedenini bir arada tutan tek şey, bir kâfirin cüretiyle üzerinden hiç çıkarmadığı, ejder figürü işlenmiş, imparatorluk sarısı ipek kaftanıydı.

Çin'de bulunan İİngiliz ordusu birlikleri kendi anlaşmazlıkları konusunda anlaşmaya varmalarının ardından imparatorluk ordularının tarafında yer almaya karar vermeseydi, Taiping Ayaklanması'nın bastırılması büyük ihtimalle mümkün olmazdı. Silahlı İngiliz birliklerinin Çin'deki varlığı 1840 yılına, Afyon Savaşları'nın başladığı tarihe kadar geriye uzanan bir olgudur. Bengal tarlalarında haşhaş ekimi yapan ve bitkinin tohumlarından elde edilen uyuşturucuyu gemiyle özellikle Kanton, Amoy ve Şanghay'a gönderen İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası, Çin hükümetinin 1837'den itibaren afyon ticaretinin yasaklanması için yaptığı düzenlemeler yüzünden kazançlı girişiminin tehlikeye girdiğini gördü. Kısa bir süre sonra tam da bu nedenle başlayan savaş, iki yüz yıldır yabancı barbarlara karşı kendini hep kapalı tutmuş olan Çin İmparatorluğu'nun kapılarını zorunlu olarak açmasının başlangıç tarihiydi. Hıristiyanlığı yayma ve ileri bir uygarlık düzeyinin önkoşulu olarak görülen serbest ticaret bahanesiyle, Batı Ordusu toplarının üstünlüğünü göstermek için gövde gösterileri yapıldı, bir dizi şehre şiddetli saldırılar gerçekleştirildi ve böylece barış antlaşması zorla kabul ettirildi, üstelik antlaşmanın koşulları arasında İngiliz şirketlerinin denizaşırı şubelerine yönelik belli garantiler, Hong Kong'un İngilizlere bırakılması ve gerçekten baş döndürücü miktarlara varan savaş tazminatlarının ödenmesi de yer alıyordu. İngilizlerin daha baştan geçici olarak gördüğü bu antlaşma, Çin'de ülke

içindeki ticaret merkezlerine girmeye olanak sağlamadığı için, askeri harekâtların uzun bir süre daha devam etmesi muhtemel görünüyordu, Lancashire iplik üretim tesislerinde hazırlanan pamuklu ürünlerin dört yüz milyon Çinliye satılabilecek olmasının da bunda etkisi büyüktü tabii. 1856'da Çin güvenlik kuvvetlerinin Kanton Limanı'ndaki bir gemiye el koyması ve Çinli denizcilerden oluşan mürettebattan bazılarını kaçakçılık gerekçesiyle tutuklaması, yeni bir tedip seferi için uygun bir gerekçe yaratmış oldu. Bu operasyonda, geminin ana direğinde dalgalanan Birleşik Krallık ulusal bayrağını indirildi; büyük ihtimalle bunun nedeni, o dönemde İİngiliz bayrağının sık sık kaçakçılıkları örtbas etmek için kullanılmasıydı. Ama el konulan gemi aslında Hong Kong'a kayıtlı olduğu, dolayısıyla da tamamen yasalar gereği İngiliz bayrağı taşıdığı için, İngiliz çıkar gruplarının Kanton'daki temsilcilikleri, aslında komik olan bu olayı kasıtlı olarak abarttılar ve Çin resmi makamlarıyla öyle büyük bir anlaşmazlık içindelermiş gibi gösterdiler ki, sonuçta İngilizlerin limanı işgal etmekten ve valilik binasını bombalamaktan başka çıkar yolu kalmamış izlenimi uyandırıldı. Neredeyse aynı günlerde, Fransız basınında, Kwangsi eyaleti memurlarının Chapdelaine adlı bir misyoner papazı idam ettiğine dair haberlerin yayımlanması daha da elverişli bir ortam hazırladı. Bu yürek parçalayıcı idam sahnesinin betimlenmesinde en can alıcı nokta, cellatların öldürdükleri papazın göğsünü yararak kalbini çıkarttıkları, sonra da pişirip yedikleri iddiasıydı. Fransa'dan yükselen intikam ve misilleme çağrıları Westminster'daki savaş yanlılarının çabalarına öyle mükemmel bir uyumla eklendi ki, gerekli hazırlıkların tamamlanmasının ardından, bu emperyalist rekabet çağında eşine az rastlanır bir Anglo-Fransız ortak mücadele gösterisi sergilendi. Lojistik açıdan büyük zorlukları olan bu teşebbüsün dönüm noktası, on sekiz bin İİngiliz ve Fransız askerinin Pekin'e sadece yüz elli mil kadar uzaklıktaki Pechili Körfezi'ne çıkarma yaptığı 1860 Ağustosu'dur. Kanton'da toplanan yardımcı Çin birlikleri tarafından desteklenen bu kuvvetler, Peiho Irmağı'nın denize döküldüğü yerdeki bataklıklar, derin hendekler, toprakla yapılmış yüksek siperler ve bambu kazıklarla çevrili Taku tabyalarını ele geçirdiler. Müstahkem mevkideki savunma kuvvetlerinin koşulsuz teslim olmasıyla birlikte askerî açıdan başarıyla tamamlanan savaşın kâğıt üzerinde de uygun koşullarda tamamlanabilmesi için yapılan müzakereler sırasında müttefik devletlerin temsilcileri üstün durumdaki taraf konumundaydı, buna karşın kısmen ejder ülkesinin karmakarışık protokol kurallarından, kısmen de imparatorun

korkusu ve çaresizliğinden kaynaklanan bir yalanlar diplomasisinin oluşturduğu kâbus gibi bir labirentin içinde gittikçe daha çok kayboldular. Muhtemelen, temsilcilerin dünya görüşleri temelden farklı olduğu ve aralarındaki anlayış farkını hiçbir çevirmen aşamadığı için, müzakereler sonuçsuz kaldı. İngilizler ve Fransızlar zorla kabul ettirmek istedikleri barış antlaşmasını uygarlığın tinsel ve maddesel zenginliklerinden hiç nasibini almamış, can çekişen bir imparatorluğun sömürgeleştirilmesindeki ilk adım olarak görürken, imparatorun elçileri de Çin geleneklerinden bihaber olduğu hemen anlaşılan bu yabancılara, vergi vermekle yükümlü muhafız kuvvetlerinin temsilcilerinin, Göklerin Oğlu'na karşı öteden beri içinde bulundukları yükümlülüğün ne olduğunu gözler önüne sermeye çalışıyorlardı. Sonuçta savaş gemileriyle Peiho Irmağı'ndan yukarı çıkıp karadan da Pekin'e doğru ilerlemekten başka yol kalmamıştı. Genç yaşına rağmen sağlığı epey bozulmuş, hidropsiden mustarip İmparator Xianfeng, bir sürü haremağası, katırlar, eşya taşınan arabalar ve tahtırevanlarla birlikte 22 Eylül'de Çin Seddi' nin öbür tarafındaki Cehol kentine sığınarak yaklaşan tehlikeyle yüzleşmekten kurtulmuş oldu* Düşman birliklerin komutanlarına giden habere göre ise imparator hazretleri, yasalar gereği sonbaharda ava çıkmak zorunda kalmıştı. Bundan sonra nasıl hareket edecekleri konusunda kararsızlık içinde olan müttefik birlikleri, ekim ayının başında, güya şans eseri, Pekin yakınlarındaki fantastik Yuan Ming Yuan Bahçesi'ne rastladılar. Saraylar, köşkler, üstü kapalı geçitler, fantastik kameriyeler, tapınaklar ve kulelerin süslediği bu bahçedeki yapay dağların yamaçlarındaki çalılıklar arasında, olağanüstü boynuzları olan geyikler otluyor, doğanın akıl almaz ihtişamı ile insan elinin doğaya kattığı mucizeler, en ufak bir kıpırtının bile olmadığı karanlık suyun yüzeyinde yansıyordu. İlerleyen günlerde bu masal gibi bahçeye yapılanlar, hiçbir askerî disipline ve hatta mantığa sığmayacak kadar korkunçtu; öyle ki böyle bir yıkım, kesin sonuçların sürüncemede kalmasına duyulan öfkeden kaynaklanmış olsa bile, yine de tüm bunların tam olarak anlaşılması mümkün değildir. Büyük olasılıkla Yuan Ming Yuan'ın yakılıp yıkılmasının asıl nedeni, Çinlilerin uygarlaşmamış bayağı bir halk olduğuna dair her türlü düşünceyi geçersiz kılan bu fantastik dünyanın, kendi yurtlarından çok uzakta bulunan ve güç kullanmaktan, yoksunluktan, kendi arzularını bastırmaktan başka bir şey bilmeyen askerler için dayanılmaz bir kışkırtıcılığı olmasıydı. Ekim ayının o günlerinde olup bitenler hakkında çıkan haberler pek güvenilir olmasa da, İngiliz

karargahındaki savaş ganimetlerinin artması gerçeği bile, kayıp saraydan geriye kalan taşınabilir süs eşyası ve mücevherin, yeşim taşı ya da altından, gümüş ya da ipekten yapılmış her şeyin çapulcu askerlerin eline geçtiğini gösteriyor. Daha sonra bahçenin geniş arazisinde ve yine saraya ait komşu bölgelerde bulunan iki yüzü aşkın kameriyenin, avcı köşkleri ve tapınakların yakılıp yıkılması emrini de ordu komutanları vermişti. Bunun İngiliz temsilciler Loch ve Parkes'a kötü davranılmasına misilleme olarak yapıldığı söylense bile, asıl neden, daha önceden gerçekleştirilen yıkımın izlerini örtmekti. Çoğu sedir ağacından yapılmış tapınaklar, köşkler ve saraylar, diye anlatır İngiliz Yüzbaşı Charles George Gordon, inanılmaz bir hızla birbiri ardına alevler arasında kalıyor, yangın sıçraya sıçraya yeşil çalılık ve ağaçlıklar arasında yayılıyordu. Birkaç taş köprü ve mermer pagoda dışında her şey kısa sürede yerle bir oldu. Bütün bölgenin üzerini kaplayan ince bir duman tabakası uzun bir süre dağılmadı ve güneşi perdeleyen büyük bir kül bulutu batıdan esen rüzgârla Pekin'e sürüklendi ve bir süre sonra orada insanların ve evlerin üzerine döküldü, Pekinliler de bunun gökyüzünden gelen bir ceza olduğunu sandılar. Aynı ayın sonunda, Yuan Ming Yuan' da verilen ibret cezasının ardından, imparatorluk görevlileri sürekli ertelenen Tianjin Antlaşması'nı artık daha fazla geciktirmeden imzalamaya mecbur kaldıklarını hissettiler. Bu antlaşmanın ana maddeleri arasında, altından kalkılması mümkün olmayan yeni tazminatların dışında, serbest dolaşım ve ülke içinde misyonerlik çalışmalarını engelsiz yürütme hakkı, afyon ticaretinin yasallaştırılması için bir gümrük tarifesi uygulanması da vardı. Buna karşılık olarak Batılı güçler de hanedanlığın sürmesi, yani Taiping Ayaklanması'nın ve Shaanxi, Yunnan ve Gansu vadilerindeki Müslüman halkın özerklik mücadelesinin bastırılması için destek vermeye hazırdılar. Farklı tahminlere göre bu vadilerdeki altı ila on milyon insan evinden sürülmüş ve öldürülmüştü. Daha önce değindiğimiz, Kraliyet Ordusu'nda yüzbaşı olan Charles George Gordon, o dönemde yaklaşık otuz yaşında, yüreği Hıristiyanlık inancıyla dolu, ürkek ama hem kolay öfkelenebilen hem de ağır melankolik bir insandı. İleride kuşatma altındaki Hartum kentinde şanlı bir biçimde ölecek olan Charles George Gordon, cesareti kırılmış İmparatorluk Ordusu'nun başına geçti ve bu orduyu kısa bir süre içinde savaş gücüne sahip bir ordu haline getirdi. Bu yararlı çalışmalarından dolayı ülkeden ayrılırken ona Orta Krallık'ın en büyük onur nişanı olan Sarı Şövalye kıyafeti verildi.

Aylar süren bir kararsızlık döneminin ardından, 1861 Ağustosu'nda İmparator Xianfeng, Cehol'de sürgünde sürdürdüğü kısa ve sefih yaşamının son demlerindeydi. Karın bölgesinde toplanan su göğsüne kadar çıkmıştı ve vücudunun gitgide dağılan hücreleri, damarlarından dokuların arasına sızan tuzlu sıvının içinde, denizdeki balıklar gibi yüzüyordu. Bilinci sürekli gidip gelen Xianfeng, imparatorluğun yabancı güçlerce işgal edilişini, ibret olacak şekilde, ölmekte olan kendi bedeninde ve toksinlerle dolan organlarında yaşadı. Çin'in çöküşünün gerçekleştiği o muharebe meydanı kendi bedeniydi artık, ayın yirmi ikisinde gecenin karanlığı üzerine çöktüğünde, sayıklamalar içinde ölümün kucağına düştü. İmparatorun naaşı tabuta konmadan önce karmaşık astrolojik hesaplamalara bağlı olarak yapılması gereken hazırlıklar ve yerine getirilmesi gereken prosedürler yüzünden, cenaze 5 Ekim'den önce Pekin'e doğru yola çıkamadı. Devasa bir altın cenaze teskeresine yerleştirilen katafalk, yüz yirmi dört kişinin omuzlarında sürekli düşecek gibi sallanıyor; bir milden daha uzun olan cenaze alayı durmaksızın yağan sonbahar yağmurunu yararak tepelerden inip çıkıyor, vadiler ve uçurumları aşıyor, kar altında kalmış ıssız geçitlerden geçiyordu. Üç hafta süren yürüyüşün ardından 1 Kasım sabahı cenaze alayı nihayet hedefine vardığında, Yasak Kent'in kapılarına uzanan yol sarı kumla kaplanmış, her iki tarafına da mavi Nanjing ipeğinden perde gerilmişti, böylece sıradan halkın bakışları, Xianfeng'in son günlerinde ejder tahtının vârisi olarak ilan ettiği beş yaşındaki çocuk İmparator Tongzhi'nin yüzüne değmemiş olacaktı. Tongzhi, eskiden imparatorun sıradan bir cariyesiyken şimdi imparatorun tek oğlunun annesi olmak gibi şanlı bir unvana sahip olan Cixi ile birlikte, üzeri yumuşak bir döşemeyle kaplı bir tahtırevanda evine taşındı. Tahtın henüz reşit olmayan vârisinden yönetim erkini geçici olarak devralma ve Pekin'deki İmparatorluk Sarayı'na dönüş hakkı için sürdürülen mücadeleler, çok kısa bir süre içinde, karşı konulmaz bir iktidar hırsıyla yanıp tutuşan Cixi'nin lehine sonuçlandı. Xianfeng'in yokluğunda naiplik yapan prensler, meşru hükümdara ihanet etmek gibi affedilmesi mümkün olmayan bir suç işlemekle itham edildiler ve uzuvlarının kesilmesi, bedenlerinin dilim dilim doğranması yoluyla gerçekleştirilecek bir idam cezasına çarptırıldılar. Vatan hainlerine verilen bu cezanın değiştirilerek, onlara kendilerini ipekten bir iple asma izninin tanınması, yeni yönetimin hoşgörülü bir tavır benimsediğinin göstergesiydi. Prens Cheng, Su-shun ve Yi'nin kendilerine tanınan bu ayrıcalıktan görünüşe göre hiç duraksamadan

faydalanmalarının ardından Cixi, Çin İmparatorluğu'nun tartışmasız naibi oldu ve en azından kendi oğlu yönetimi devralabilecek yaşa gelinceye ve annesinin kendi sınırsız güç kullanma yetkisini daha da artırmak için ortaya attığı, büyük ölçüde de gerçekleştirdiği planlara aykırı önlemler almaya başlayıncaya kadar bu durum böyle devam etti. Olayların bu biçimde yön değiştirdiği göz önünde bulundurulursa, Tong-zhi'nin tahta çıktıktan bir yıl sonra, çiçek hastalığı ya da söylentiye göre Pekin'in günahkâr sokaklarındaki dansçılar ve travestilerden kaptığı başka bir hastalık yüzünden güçsüz düşmüş bir halde öylece yatıyor olması, adeta kaderin bir cilvesiydi ve 1874 sonbaharında Venüs gezegeni güneşin önünden geçerken bu hayra alamet değildi, henüz on dokuz yaşını bile doldurmamış olan Tongzhi'nin vakitsiz bir ölümle karşı karşıya kalacağına dair uğursuz kehanetler vardı. Gerçekten de Tongzhi birkaç hafta sonra, 12 Ocak 1875'te öldü. Yüzünü güneye çevirdiler ve öte dünyadaki sonsuz yaşama yapacağı yolculuk için onu giydirdiler. Kurallara uygun bir biçimde gerçekleştirilen cenaze töreninin hemen ardından, artık atalarının yanına göçmüş imparatorun on yedi yaşında ve yakında bir çocuk doğuracak olan hamile karısı, yüksek dozda afyon alarak kendini zehirledi. Esrarengiz bir biçimde gerçekleşen bu ölümün nedeni, resmi açıklamalara bakılacak olursa, kadının dinmek bilmez acılarına yenik düşmesiydi; ama bu açıklama, imparatorun tek oğlunun annesi olan Cixi'nin naiplik süresini uzatma amacıyla genç imparatoriçeyi öldürdüğü kuşkusunu tam olarak ortadan kaldırmadı. Cixi, kendi konumunu daha da garantiye almak için, şimdi de iki yaşındaki yeğeni Kuang-hsu'yu tahtın vârisi ilan ettirmişti. Oysa Cixi'nin bu ustaca oyunu geleneklere tamamen aykırıydı; çünkü Kuang-hsu ile Tongzhi soy silsilesinde aynı kuşakta yer alıyordu, dolayısıyla mutlak geçerliliği olan Konfiçyüsçü inanışın yasalarına göre, ölünün huzur bulması için yapılması gereken dinsel merasimleri yerine getirmezdi. Başka açılardan kendini son derece muhafazakâr biri gibi gösteren Cixi'nin gerektiğinde en kutsal geleneklere bile aykırı davranabilmesi, onun sahip olduğu sınırsız gücü kullanma konusunda her geçen yıl daha da insafsızlaştığının göstergelerinden biriydi. Kaldı ki mutlak güce sahip tüm hükümdarlar gibi o da, akıl almaz boyutlara varan harcamalarla, kendi histerik durumunu dünyanın ve kendi gözlerinin önüne sermek için çabalıyordu. Resmin sağ tarafında gördüğünüz baş haremağası Li Lienying tarafından idare edilen kendi özel bütçesi bile, o dönem için hakikaten çok büyük bir rakam olan altı milyon sterlin gibi bir miktardı. Ama otoritesini

sergilemek için kullandığı araçlar ne kadar çok dikkat çekiyorsa, türlü hilelerle elde ettiği mutlak gücü yitirme korkusu da o kadar çok artıyordu. Uyuyamadığı için, geceleri gölgelerin sarayın bahçesinde sergilediği acayip manzarada, yapay kayalıkların, eğreltiotlarının ve servi ağaçlarının arasında dolaşıp duruyordu. Sabah erkenden, dokunulmazlığını koruyabilsin diye toz haline getirilmiş incilerden yapılan bir iksir içiyor ve en çok cansız nesnelerden keyif aldığı için, gündüzleri saatlerce odalarının penceresinde duruyor, bir tabloyu andıran kuzeydeki durgun göle bakıyordu.

Uzaklardaki zambak tarlalarında küçücük figürler biçiminde görünen bahçıvanlar ya da kışın buz üzerinde paten kayan saray mensupları ona, insanoğlunun doğal heyecan ve duygulanımlarını anımsatmıyordu, aksine onlar daha çok, kavanoz içindeki sinekler gibiydiler ve ölümün keyfiliğine mahkûmdular. Gerçekten de 1876-1879 arasında Çin'de yolculuk yapan gezginler, yıllarca süren kuraklık dönemi yüzünden, bütün imparatorluğun camdan bir hapishanenin içindeymiş izlenimi uyandırdığını söylerler. Kesin sayılar hiçbir zaman saptanamamış olmakla birlikte, çoğunluğu Shansi, Shensi ve Shantung'da olmak üzere yedi ila

yirmi milyon insanın açlıktan ve bitkinlikten öldüğü sanılıyor. Sözgelimi Timothy Richard adlı bir Baptist vaiz, felaketin etkilerinden biri olarak, tüm hareketlerin haftalar geçtikçe giderek yavaşladığını anlatır. İnsanlar ya tek tek ya gruplar halinde ya da birbirlerinden kopuk bir biçimde, yalpalaya yalpalaya ülkeyi geçiyorlardı ve çoğu kez hafif bir esinti bile pek çoğunun yere yığılıp yol kenarında sonsuza dek öylece kalakalması için yeterli oluyordu. Bir elin öylesine kaldırılması, bir gözkapağının düşmesi, son nefesin verilmesinin üzerinden bazen yarım yüzyıl geçmiş gibi görünür. Zamanın ayrışıp dağılmasıyla birlikte diğer bütün ilişkiler ve dengeler de dağıldı. Anne babalar, çocuklarının can çekişirken duyduğu acılara tanık olmamak için, çocuklarını değiş-tokuş ettiler. Köyler ve şehirler tozdan çöllerle çevriliydi; bunların üzerinde, içinden derelerin geçtiği vadiler ile çevresi ağaçlarla kaplı göllerin titrek serapları yansıyordu sürekli. Bazen sabahın ilk ışıklarıyla birlikte, ağaçların dallarındaki kuru yaprakların hışırtısı insanları hafif uykusundan uyandırdığında, bir an için yağmur yağacağını sanıyorlardı; bunun olmayacağını biliyorlardı aslında, ama yağmura duydukları istek, bu bilgiyi unutturacak kadar güçlüydü. Gerçi başkent ve çevresi bu kuraklığın en kötü etkilerine maruz kalmamıştı; ama güneyden kötü haberler gelmeye başladığında Cixi, minik ipekböcekleri yemyeşil çimenlerden yoksun kalmasın diye, her gün akşam yıldızı çıktığında, tapınağında ipek tanrılarına bir kurban sundu. Cixi, bütün canlılar arasında sadece bu olağanüstü böceklere yoğun bir ilgi duyuyordu. Bu böceklerin ürediği böcekhaneler de, Yazlık Saray’ın en güzel binalarıydı. Cixi, maiyetindeki beyaz önlüklü kadınlarla birlikte, işlerin nasıl gittiğini kendi gözleriyle görmek için her gün sarayın havadar salonlarında dolaşıyor, akşamları ise tek başına pencerede oturmayı çok seviyor, taze dut yapraklarını kemiren ipekböceklerinin çıkardığı hafif, düzenli ve sakinleştirici sesi dinlemek onu kendinden geçiriyordu. Yaptıkları ince iplikler uğruna yakında hayatlarını feda edecek olan bu mat, neredeyse saydam yaratıkları gerçek dostları olarak görüyordu. İdeal halk onlardı, hizmet isteğiyle dolu, ölmeye hazırlardı; kısa sürede istenildiği kadar çoğalabiliyorlardı ve onlar için önceden belirlenmiş bir amaca kenetlenmişlerdi; insanların tamamen zıddıydılar, insanlara güven olmazdı, ne dışarıdaki imparatorlukta yaşayan isimsiz halka ne de en yakın çevresine güvenmesi mümkündü; çevresindeki bu insanlar, Cixi’nin bizzat tahtın vârisi ilan ettirdiği ama şimdi başına buyruk davranışlar sergileyerek onu kaygılandıran ikinci çocuk imparatorun tarafını tutmaya hazır

görünüyorlardı. Kuang-hsu ise modern makinelere büyük bir hayranlık duyuyor, henüz zamanının çoğunu Danimarkalı bir girişimcinin Pekin'deki dükkânında sattığı mekanik oyuncaklar ve saatleri parçalamakla geçiriyordu; onun uyanmaya başlayan ihtirasını, ülkesinde dolaşabileceği hakiki bir tren alma sözü vererek başka yönlere çekmek halâ mümkündü, ama naiplik süresi uzadıkça yetkilerinden vazgeçmesi de zorlaşan Cixi'den iktidarı devralacağı gün hiç uzak değildi. İleride Halesworth ve Southwold arasında işlemeye başlayacak olan ve üzerinde Çin ejderinin resmi bulunan o küçük imparatorluk treninin ilk olarak Kuang-hsu için sipariş edildiğini, ama sonra genç imparator 1890'lı yılların ortalarında Cixi'nin planlarına giderek daha da aykırı düşen reform hareketinden etkilenmeye ve bu hareketi benimsemeye başlayınca, bu siparişin iptal edildiğini hayal ediyorum. Ama sonuçta şurası kesin ki, Kuang-hsu'nun iktidarı ele geçirme çabaları, onun Yasak Kent'in hendekle çevrili saraylarından birinde kalebent olarak tutulmasına yol açmış ve yönetme yetkisini hiçbir sınırlama olmaksızın Cixi'ye devreden bir feragat beyannamesi imzalamaya zorlanmıştır. Kuang-hsu, cennet adasını andıran bu yerde sürgünde geçirdiği on yıl boyunca hastalıklarla uğraşıp durdu, nihayet 1908 yazının son günlerinde, tahttan indirildiğinden beri her geçen gün daha çok acı çekmesine neden olan çeşitli rahatsızlıklara -kronik baş ve sırt ağrıları, böbrek sancıları, ışığa ve sese aşırı duyarlılık, ciğerlerde zayıflama ve ağır depresyon- tamamen yenik düştü. Batı tıbbına vâkıf Dr. Chu adında bir doktora başvuruldu ve doktor, Kuang-hsu'ya Bright hastalığı tanısı koydu, ama hastalığa uymayan bazı belirtilere de -kalp çarpıntısı, yüzdeki morluklar ve dilin sararması- rastladı, ki bunlar da eskiden beri tahmin edildiği üzere, Kuang-hsu'nun yavaş yavaş zehirlendiğini gösteriyordu. Bunun yanı sıra Dr. Chu, muayene için saraya yaptığı ziyaretlerde, yerde ve tüm mobilyaların üzerinde kalın bir toz tabakası olduğunu fark etti, orası sanki uzun zaman önce terk edilmiş gibiydi; bu da kimsenin imparatorun sağlığıyla yıllardır ilgilenmediğinin göstergesiydi. 14 Kasım 1908'de karanlık çökerken, Kuang-hsu acılar içinde hayata gözlerini yumdu. Öldüğünde otuz yedi yaşındaydı. Kuang-hsu'nun ruhunu ve bedenini planlı bir biçimde öldüren yetmiş üç yaşındaki Cixi ise onun ölümünün ardından, ne garip ki bir gün bile yaşayamadı. 15 Kasım sabahı aslında gücü hâlâ yerinde sayılırdı ve yeni durum hakkında mütalaada bulunan büyük konseye başkanlık etmişti, ama öğle yemeğinden sonra, özel doktorun uyarılarını dikkate almayıp en sevdiği yiyecekten -kremalı

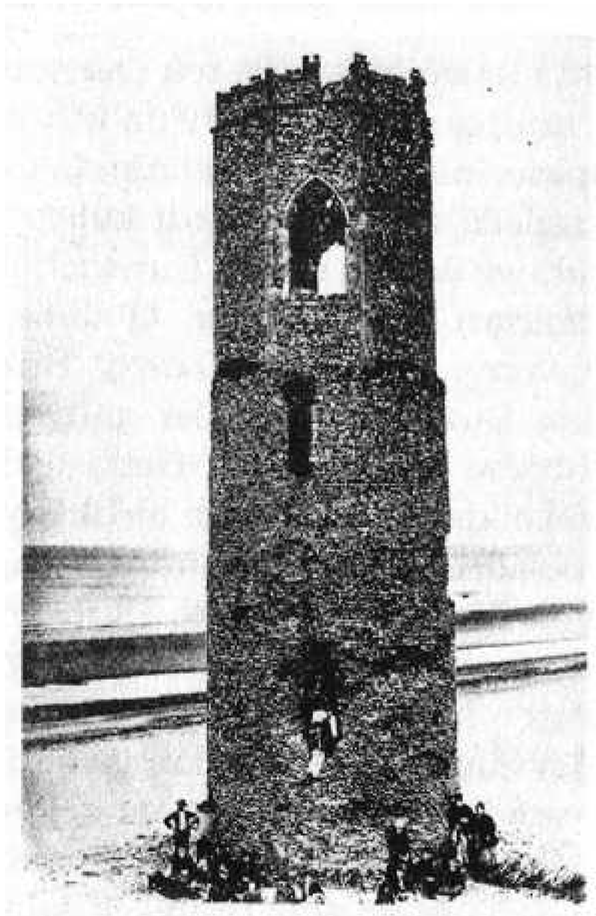
dağ elması- iki porsiyon yiyince, dizanteriyi anımsatan bir nöbet geçirdi ve bu nöbeti atlatamadı. Saat üçe doğru öldü. Yarım yüzyıl süren naiplik döneminin sonunda dağılma aşamasına gelen imparatorluğa vedasını, kefene sarılmış bir halde dikte etti. Şimdi geçmişe dönüp baktığımda, dedi, deniz kıyısında birbiri ardı sıra kumsala vuran dalgalar misali, tarihte de üzerimize çöken talihsizlikler ve sıkıntılardan başka bir şey yok, öyle ki, diye devam etti, dünyada korku duymadan tek bir gün bile geçirmiyoruz.

Tlön'deki felsefe okullarının en önemli ilkesi, deniyordu Orbis Tertius hakkındaki yazıda, zamanın reddedilmesidir. Bu ilkeye göre, gelecek, şimdi'de var olan korku ve umutlarımızdan, geçmiş ise anıdan başka bir şey değildir. Başka bir görüşe göre, gezegenimiz ve şimdi üzerinde yaşayan her şey, bütün ama yanılsama niteliğindeki bir geçmişle birlikte sadece birkaç dakika önce yaratılmıştır. Üçüncü bir öğreti ise, dünyayı Tanrı'nın büyük şehrindeki bir çıkmaz sokak, anlaşılmaz imgelerle dolu karanlık bir mağara ya da daha iyi bir güneşin çevresini saran bir sis kümesi olarak betimler. Dördüncü bir felsefe okulunun temsilcileri de tüm zamanın çoktan sona ermiş olduğunu, yaşamlarımızın ise geriye döndürülmesi imkânsız, günbatımını andıran bir sürecin yansımasından başka bir şey olmadığını iddia eder. Aslında dünyanın olası mutasyonlarından kaç tanesini geçirdiğini ve eğer varsa, geriye ne kadar zaman kaldığını bilmiyoruz. Kesin olan tek şey, kişisel yaşamı ya da yaşamın bütününü ya da zamanın kendisini tek tek Üzerlerindeki sistemle karşılaştırdığımızda, gecenin gündüzden çok daha uzun olduğudur. Thomas Browne 1658 yılında kaleme aldığı incelemesi *The Garden of* Cyrus'ta (Kyros'un Bahçesi), zamanın gecesi gündüze baskın çıkar; kaldı ki ekinoks ne zamandı, kim biliyor ki, diye yazar. - Blyth Irmağı üzerindeki köprünün biraz ilerisindeki terk edilmiş tren yoluna geldiğimde aklımdan bunun gibi şeyler geçiyordu işte. Daha sonra bu meyilli araziden aşağıya, alüvyonlu bölgeye indim; bu topraklar, Walberswick'in güneyinden Dunwich'e kadar uzanıyordu, burası sadece birkaç ailenin yaşadığı küçük bir yerdir. O kadar boş ve o kadar ıssızdır ki, bir insanı burada tek başına bıraksanız, Kuzey Denizi sahilinde mi, Hazar Denizi kıyısında mı, yoksa Liaodong Körfezi'nde mi olduğunu söyleyemez. Sağ tarafımda hafifçe dalgalanan sazlık, sol tarafımda gri renkli sahil, asla ulaşılamayacak kadar uzaktaymış gibi görünen Dunwich'e yaklaşıyordum. Damtaşı ya da kiremitle örülmüş çatılar

ve ağaçlandırılmış küçük bir tepe uzakta yavaş yavaş belirginleşmeye başlayıncaya kadar sanki saatlerce yürümüştüm.

Bugünkü Dunwich, ortaçağ Avrupa’sının önemli liman kentlerinin günümüze ulaşan son örneğidir. Bir zamanlar burada ellinin üzerinde kilise, manastır ve hastane varmış ve de bir tersane, ayrıca seksen gemilik bir balıkçılık ve ticaret filosu ile düzinelerce yel değirmeni. Ama bütün bunlar suların dibine gömülmüş ve şimdi alüvyonlu kumun ve çakıl taşlarının altında, iki-üç mil karelik bir alana yayılmış halde duruyorlar. Aziz James, Leonard, Martin, Bartholomew, Michael, Patrick, Mary, John, Peter, Nicholas ve Felix kiliseleri, aşınarak sürekli içeriye doğru çekilen kayalığın üzerinden, birbiri ardı sıra aşağıya kaymış ve bir zamanlar üzerine bir şehir kurulmuş olan taş toprakla birlikte yavaş yavaş dibe batmışlar. Çok tuhaf bir biçimde geriye, çevresine duvar örülmüş kuyu çukurları kalmış sadece; yüzyıllardır çevresindeki her şeyden bağımsız bir halde ve çeşitli tarihçilerin anlattığına göre, boşlukta yukarıya doğru yükselmeye devam etmişler, yeraltındaki bir demirhanenin bacası gibi tıpkı, sonunda kayıp kentin bu simgeleri de yıkılmış. Ama Eccles Church Tower denen kule yaklaşık olarak 1890’lara kadar Dunwich sahilinde hâlâ duruyormuş.

Vaktiyle o kadar Yüksekte bulunan bir kulenin deniz seviyesine kadar yıkılmadan nasıl indiğini kimse bilmiyor. Bunun sırrı günümüze kadar çözülemememiş, ama kısa bir süre önce bir model üzerinde yapılan bir deneye göre, gizemli Eccles Tower'ın, kuma inşa edildiği için kendi ağırlığıyla kayarak, duvarları hiç zarar görmeden aşağı inmiş olması muhtemel görünüyor. 1900 civarlarında Eccles Tower'in yıkılmasının ardından, yukarıda, kayalığın kenarında ayakta kalabilmiş olan tek Dunwich Kilisesi, Al Saints Kilisesi'nin harabesiydi.

1919’da kilise mezarlığında yatanların kemiklerini de yanına katarak uçurumdan aşağıya kaymış ve sadece dört köşeli batı kulesi bu esrarengiz bölgede yükselmeye devam etmiş. Dunwich’in gelişim tarihinde doruk noktası 13. yüzyıldır. O dönemde her gün Londra’dan, Stavoren, Stralsund, Danzig, Brügge, Bayonne ve Bordeaux’dan Dunwich’e gemiler geliyor ve Dunwich’ ten de bu şehirlere gidiyorlardı. Hatta 1230 Mayısı’nda Portsmouth’tan yelken açıp atlarıyla birlikte yüzlerce şövalyeyi, binlerce piyade erini ve kralın tüm maiyetini Poitou’ ya götüren büyük filonun dörtte biri, Dunwich’ten yola çıkmıştı. Gemi yapımı ve kereste, mısır, tuz, ringa, yün ve hayvan postu ticareti o kadar büyük bir kazanç getiriyordu ki, Dunwich kısa bir süre içinde karadan gelebilecek saldırılara ve sahili durmadan kemiren denizin şiddetine karşı her türlü önlemi alabilecek duruma geldi. Söz konusu sağlamlaştırma çalışmaları başlangıçta Dunwich sakinlerine ne kadar güven veriyordu, bunu bilemeyiz. Ama şu kadarı kesin ki, 1285’i 1286’ya bağlayan yılbaşı gecesi, fırtınalı bir met, şehrin alçak kesimleri ile liman bölgesini korkunç bir biçimde harap edince, yapılan her şeyin sonuçta yetersiz olduğu anlaşılmıştı. Fırtınanın ardından aylar boyunca kimse, denizin nerede bitip karanın nerede başladığını söyleyemiyordu. Her yer yıkılmış duvarlar, moloz yığınları, harabeler, kırılmış çatı kirişleri, darmadağın olmuş gemi iskeletleri, gevşemiş tuğla harcı, çakıl taşları ve kumla dolmuştu. Birkaç on yıl süren yeniden inşa döneminin ardından, insanı yadırgatacak denli sakin bir sonbahar ve Noel döneminden sonra 14 Ocak 1328’de, çok daha korkunç bir felaket yaşandı. Kuzeydoğudan esen kasırga kadar şiddetli bir rüzgâr, o ayın en büyük met olayıyla birleşti. Liman bölgesinin sakinleri, karanlık

çökerken taşıyabildikleri eşyayı alıp hemen şehrin yüksek kısımlarına kaçtılar. Bütün gece boyunca dalgalar yan yana dizilmiş evleri birbiri ardı sıra yıkıp geçti. Sudaki çatı ve destek kirişleri, eskiden kale kapılarını yıkmak için kullanılan o devasa kütükler misali, henüz yıkılmamış duvarlara sürüklenip onları hızla devirdi. Sabah güneş doğarken hayatta kalan ve aralarında FitzRichartlar, FitzMauriceler, Valeinler ve de la Falaiseler gibi seçkinler ile sıradan halktan insanların da bulunduğu iki-üç bin kişilik bir kalabalık, yukarıda uçurumun kenarında göğüslerini rüzgâra siper etmiş, tuzlu suyun köpükleri üzerinde oluşan sis bulutunun içinden aşağıya dehşetle bakıyorlardı. Balya ve fıçılar, parçalanmış vinçler, yel değirmenlerinin yerinden kopmuş kanatları, sandık ve masalar, kutular, kuştüyü yataklar, kuru odunlar, samanlar ve boğulmuş hayvanlar kahverengiye çalan sudaki girdabın içinde dönüp duruyordu. Denizin karaya yaptığı bu yıkıcı saldırılar, ilerleyen yüzyıllarda da sürekli tekrarlanmış ve sakin geçen ara dönemlerde de kıyıdaki aşınmalar doğal olarak yavaş yavaş devam etmiştir. Zamanla Dunwich halkı bu olayların önüne geçilemeyeceğini kabullendi. Boşu boşuna mücadele etmeyi bıraktılar, denize sırtlarını döndüler ve giderek azalan olanakları izin verdiği ölçüde, kuşaklar boyunca süren bir batıya doğru kaçış girişiminde bulundular; yavaş yavaş ölmekte olan bu şehir -diyebiliriz ki refleks olarak- insanın temel davranış kalıplarına uygun hareket etmiş oldu böylelikle. Yerleşim bölgelerimizin çoğu dikkat çekici bir biçimde batıya yönelmiştir ve koşullar elverdiği ölçüde de batıya kaymaktadır. Doğu, umutsuzlukla eşanlamlıdır. Özellikle Amerika kıtasının sömürgeleştirildiği dönemde doğudaki yerleşim bölgeleri yıkılırken, şehirlerin batıya doğru genişlediği görülmüştür. Brezilya'da ülke toprakları fazlasıyla istismar edilmekten artık tükendiği için, kentlerin yarısı bugüne kadar ateş gibi sönüp gitmiş ve batıya doğru yeni alanlar açılmıştır. Kuzey Amerika'da da bölgeye dağılmış sayısız yerleşim bölgesi benzin istasyonları, motelleri ve alışveriş merkezleriyle birlikte otobanlar boyunca batıya doğru kaymıştır ve refah ve sefalet bu hat üzerinden iki kutba ayrılmıştır. Dunwich'in kaçış hareketi de bana bunu hatırlatıyor. İlk ciddi felaketin ardından şehrin en kuzey kısmında binalar inşa edilmiş, fakat oradaki Fransisken manastırından günümüze birkaç kalıntıdan başka bir şey ulaşmamıştır. Dunwich, kuleleri ve binlerce ruhuyla birlikte suda, kum, çakıl taşları ve havada yok olup gitmiştir. Uçurumun tepesinde durup denizin üzerinden bir zamanlar kentin bulunduğu yöne doğru bakınca, boşluğun o güçlü çekimini

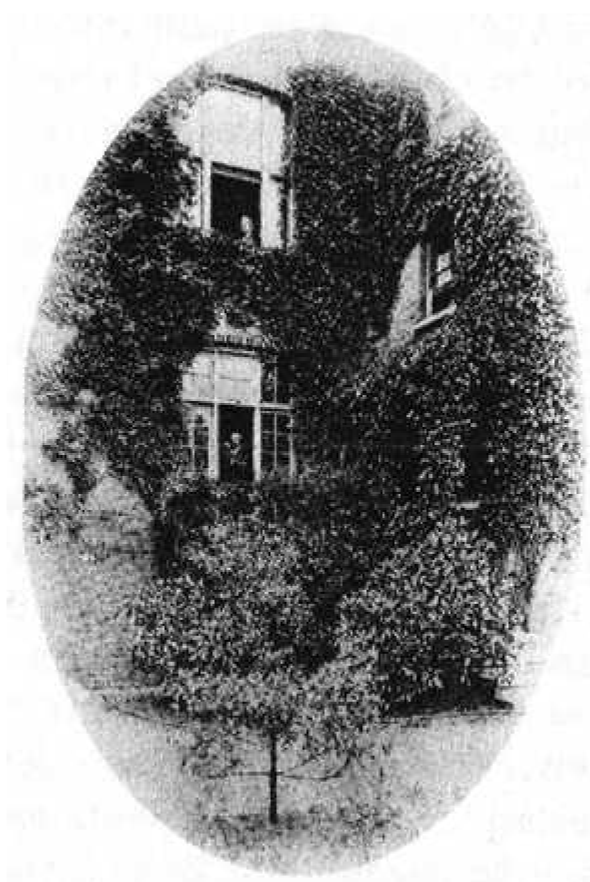
hissediyor insan. Dunwich'in Victoria döneminde bile melankolik yazarlar için bir tür hac mekânı haline gelmesinin nedeni de büyük bir ihtimalle buydu. Sözgelimi Algernon Swinburne buna bir örnektir. Londra edebiyat dünyası yüzünden yaşadığı huzursuzluklar, çocukluğunun ilk dönemlerinden beri zaten hassas olan sinirlerini iyice yıpratmaya başladığında Swinburne, kendisine yardımcı olan arkadaşı Theodore Watts Dunton ile pek çok kez buraya gelmiştir. Genç yaşında büyük bir ün kazanan Swinburne, Pre-Raphalitlerin salonlarında sanat hakkında yaptığı göz kamaştırıcı sohbetlerde ya da olağanüstü bir şiirsellikle süslü oyunlarını ve şiirlerini yazarken büyük bir zihinsel çaba harcadığında sık sık duygusal krizler geçirir, sesini ve kollarıyla bacaklarını kontrol edemez hale gelirdi. Sara nöbetine benzeyen bu krizleri geçirdikten sonra haftalarca yataktan kalkamazdı. Bir süre sonra bu durum öyle bir hal aldı ki, topluma ayak uyduramayan biri olarak Swinburne, artık sadece güvendiği birkaç kişiyle görüşebiliyordu. İyileşme dönemlerini başlangıçta ailesinin taşradaki malikânesinde geçirirken, sonraları vefakâr arkadaşı Watts Dunton'la birlikte deniz kenarında geçirmeyi daha çok tercih etmeye başladı. Rüzgârda savrulan sazlıkların içinden geçerek Southwold'dan Dunwich'e yaptığı geziler ve ıssız deniz manzarası onun üzerinde sakinleştirici etkisi yapıyordu. *Kuzey Denizi'nin Kıyısında* başlıklı uzun şiir, Swinburne'ün yaşamın aşama aşama kendini yok etmesine övgüsüdür. Alçak kayalıklar unufak olup kül gibi dağılıyor ve yamaçlar toz haline geliyor. Hatırladığım kadarıyla Swinburne üzerine bir çalışmada, onun Watts Dunton ile birlikte All Saints kilise mezarlığını ziyaret ettiği bir yaz akşamında, çok uzaklarda denizin üzerinde yeşilimsi bir parıltı gördüğünü sandığı yazıyordu. Söylendiğine göre Swinburne, bu parıltı bana Dunwich'in İngiltere Krallığı'nın en büyük kentlerinden biri olduğu dönemde, Kubilay Han'ın bugünkü Pekin'de inşa edilmiş olan sarayını anımsattı, demiş. Yine aynı çalışmaya göre Swinburne, yanlış hatırlamıyorsam, o akşam Watts Dunton'a bu efsanevi sarayı bütün ayrıntılarıyla anlatmış: dört milden daha uzun bembeyaz duvarlarını; eyerler, dizginler ve her türlü araç gereçle dolu silah ve mühimmat deposunu; ardiye ve hazine odasını, uzayıp giden bir sıra halinde dizilmiş en güzel atların bulunduğu ahırları, altı binden fazla misafiri ağırlayabilen tören salonlarını, oturma odalarını, içinde tek-boynuzlu at bulunan kafesiyle hayvan parkını ve Kubilay Han'ın sınırsız bir manzarası olması için kuzey tarafını toprakla doldurttuğu üç yüz fit yüksekliğindeki tepeyi anlatmış. Bu tepenin turkuaz renkli lapis taşıyla

kaplı dik yamaçları bir yıl içinde, demiş, her zaman yeşil kalan en heybetli ve en nadir olgun ağaçlarla donatıldı. Bu ağaçlar bulundukları yerden toprak ve bitki kökleriyle birlikte kazılıp çıkarıldıktan sonra, çoğunlukla çok uzaklardan ve de sadece bu amaç için eğitilmiş fillerle getirildi. Kış ortasında bile yemyeşil kalabilen ve tepesinde de yine aynı şekilde yeşil bir dinlenme köşkü bulunan bu yapay tepe kadar güzel bir şey yaratılmamıştır bugüne dek, demiş rivayete göre Swinburne. — Çin imparatorunun tek oğlunun annesi olan Cixi ile neredeyse aynı dönemde yaşayan Algernon Charles Swinburne, 5 Nisan 1837'de, Amiral Charles Henry Swinburne ile eşi Lady Jane Henrietta'nın altı çocuğunun en büyüğü olarak dünyaya geldi. Lady Jane Henrietta üçüncü Ashburnham Kontu'nun kızıydı ve her iki ailenin de soyu, Kubilay Han'ın sarayını yaptırttığı ve Dunwich'in o dönemde deniz yoluyla ulaşılabilecek bütün ülkelerle hâlâ ticaret ilişkilerinin olduğu döneme kadar uzanıyordu. Swinburneler ile Ashburnhamlar oldum olası kralın maiyetindendiler; önemli savaşçı ve askerlerden, geniş alanlara yayılmış toprak sahiplerinden ve keşif gezilerine çıkan kâşiflerindendiler. Algernon Swinburne'ün büyük amcalarından biri olan General Robert Swinburne, Papa'nın mutlak egemenliğinden yana olan eğilimin etkisi dolayısıyla olsa gerek, tuhaf bir biçimde Papalığın hizmetine girmiş ve Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nda baronluk mertebesine yükselmişti. Öldüğünde Milano valisiydi; oğlu ise 1907'de hayli ilerlemiş bir yaşta ölünceye kadar İmparator filanz Joseph' in mabeyinciliğini yapmıştı. Ailenin bir kolunda böylesine aşırı bir politik Katolisizmin görülmesi, büyük bir olasılıkla çöküşün ilk işaretiydi. Bütün bunlar bir yana, yaşama böylesine düşkün bir soydan, sürekli sinir krizinin eşiğinde yaşayan bir çocuğun nasıl çıkabildiği sorusu hâlâ yanıt beklemektedir. Israrla ailenin kökeni ve kalıtımsal özellikleriyle uğraşan Swinburne yaşam öykücüleri, uzun süre bu paradoksun sırrını çözmeye çalışmış ve sonunda da Atalante Kalydon'da'nın şairini bütün doğal olasılıkların ötesinde, adeta hiçlikten meydana gelmiş epigenetik bir fenomen olarrak tanımlamışlardır.

Gerçekten de Swinburne’ün sırf dış görünüşünün bile basbayağı delice bir hali vardı. Gelişimin her aşamasında normal ölçülerin çok gerisinde kalmış, ürkütücü derecede narin bir vücut yapısı olan bu çok kısa boylu çocuk güçsüz, aşağı sarkık omuzlarının üzerinde çok büyük, hatta olağanüstü büyük bir kafa taşıyordu. Yandan ayrılmış, ateş kırmızısı, kabarık ve darmadağınık saçlar ve yemyeşil gözlerle daha da çok dikkat çeken bu sıradışı kafa -Swinburne’ün çağdaşlarından birinin değişiyle-, okulları Eton’da tam bir şaşkınlık kaynağıydı. 1849 yazıydı ve Swinburne o zamanlar on iki yaşındaydı - Eton’daki en büyük şapka onunkiydi. Swinburne’ün yıllar sonra, 1868 sonbaharında Le Havre’dan birlikte yola çıkıp Manş Denizi’ni birlikte geçtiği Lindo Myers adında biri, rüzgârda Swinburne’ün şapkasının başından uçup güverteden düştüğünü ve Southampton’a vardıktan sonra ancak baktıkları üçüncü şapkacıda kafasına uyan bir şapka bulabildiklerini anlatmakta, ayrıca bu şapkanın deri şeridini ve astarını da çıkarmak zorunda kaldıklarını eklemektedir. Bedenindeki aşırı boyutlara varan orantısızlıklar bir yana, Swinburne küçüklüğünden beri, özellikle de gazetelerde Balaklava Çarpışması’yla ilgili yazıları okuduğundan beri hep süvari birliğine katılmanın ve buna benzer çılgınca bir savaşta yakışıklı bir asker olarak şehit düşmenin hayalini kuruyordu. Oxford’daki öğrencilik dönemlerinde bile, bu hayal onun geleceğiyle ilgili tüm olası planlarını gölgede bırakıyordu ve az gelişmiş bedeni yüzünden bir

kahraman gibi ölme umudunu tamamen yitirdiğinde, ancak o zaman kendini kayıtsız şartsız edebiyata adadı; kaldı ki bu da kendini yok etmenin en radikal biçimlerinden sayılırdı. Swinburne yaşamının kontrolünü, her zaman yanında olan Watts Dunton'a bırakmasaydı, zamanla daha da ağırlaşan sinir krizlerini atlatması muhtemelen mümkün olmazdı. Kısa bir süre içinde Watts Dunton bütün yazışmalarla ilgilenmeye, Swinburne'ü durmaksızın büyük bir panik içine sokan bütün ıvır zıvır işleri halletmeye başladı ve böylece yazarın silik yaşamını yaklaşık otuz yıl kadar daha sürdürmesine yardımcı oldu. Swinburne, 1879'da geçirdiği bir sinir krizinin ardından dört atın çektiği bir İngiliz arabasıyla Londra'nın güneybatısındaki Putney Hill'e götürüldüğünde neredeyse ölmek üzereydi; iki bekâr orada, The Pines, No. 2'de mütevazı bir banliyö evinde yaşamaya başladılar ve her türlü telaş ve heyecandan uzak durmaya özen gösterdiler.

Günlerini her zaman, Watts Dunton'un tam olarak planladığı biçimde geçiriyorlardı. Başarısı kanıtlanmış sisteminden gurur duyan

Watts Dunton'un şöyle söylediği anlatılır: Swinburne, her sabah yürür, öğleden sonraları yazar ve akşamları da okur. Bunun dışında yemek saatlerinde tırtıl gibi yer, geceleri ise sincap gibi uyur. Ara sıra, sürgünde yaşadığı banliyöde bu olağanüstü yazarı görmek isteyen biri öğle yemeğine davet edilirdi. Böyle zamanlarda üçü birlikte kasvetli karanlık yemek salonundaki masaya otururlardı. Kulakları zor duyan Watts Dunton sohbet sırasında adeta gürleyerek konuşur, Swinburne ise terbiyeli bir çocuk gibi başını tabağa eğmiş, sessizce önündeki koca bir porsiyon sığır etini yiyor olurdu. Yüzyıl sonunda Putney'de bu iki ihtiyarı ziyaret eden biri, onları bir Leiden şişesinin içindeki iki tuhaf böceğe benzettiğini yazıyor ve devam ediyor: Swinburne'e her bakışımda, gri renkli ipekböceği Bombyx mori geldi aklıma, önündeki yemeği küçük tırtıllar gibi minik minik ısırarak hızla yiyip bitirmesi yüzündendir belki, ama belki de yemeğin ardından biraz kestirdikten sonra, birdenbire enerji dolan yeni bir yaşama uyandığında, ürkek pervaneler misali çırpınan elleriyle kütüphanede koşuşturup durması ve raflarda değerli şu ya da bu kitabı bulabilmek için sehpa ve merdivenleri inip çıkması yüzündendir. Kapıldığı bu heyecan, Marlowe, Landor ve Hugo'yla ilgili duygu dolu yazılarında ve Wight Adası ve Northumberland'de geçen çocukluk anıları hakkındaki notlarında da ifadesini bulmaktadır. Böyle anlardan birinde, sevinçten tamamen kendinden geçmiş bir halde, sözgelimi çocukken yaşlı teyzesi Ashburnham'ın dizlerinin dibine oturup genç bir kızken teyzesiyle annesinin büyük bir baloya ilk kez gidişlerinin hikâyesini dinlediğini anımsamış olabilir. Bu balodan sonra eve dönmek için buz gibi bir kış gecesinde millerce yol aldıktan sonra, bir grup karaltının yanında arabaları aniden durmuştu. Sonradan anlaşıldığı üzere, bu insanlar intihar eden birini yan yollardan birine gömüyorlardı. Swinburne yüz elli yıl geçmişe uzanan bu anıyı yazarken, diye anlatır, kendisi de çoktan ölmüş olan misafiri, ben de Swinburne'ün resmettiği o tüyler ürpertici Hogarthvari gece manzarasını tüm ayrıntılarıyla gözümün önüne getirebiliyordum: Heyecandan dimdik olmuş saçları ve koca kafasıyla bu küçük oğlan, ellerini birleştirmiş, yalvarıyordu: Anlatmaya devam et Ashburnham Teyze, lütfen anlatmaya devam et.

VII

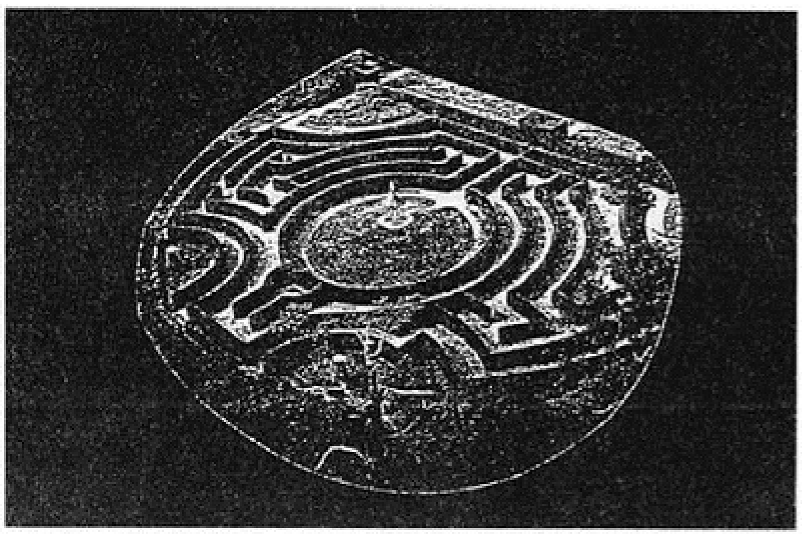
Öğle saatlerinde sahilde kısa bir mola verdikten sonra, deniz seviyesinden yukarıda bulunan Dunwich fundalığına çıkmaya başladım; hava alışılmadık bir biçimde kararmış ve bunaltıcı bir hal almıştı. Bu melankolik bölgenin oluşum öyküsü, sadece toprağın özellikleri ve okyanus ikliminin etkileriyle değil; çok daha önemli bir oranda, son buz çağından bu yana Britanya Adaları'nın tümüne birden yayılmış olan sık ormanların yüzlerce, hatta binlerce yıldır gittikçe daha fazla zarar görmesi ve azalmasıyla yakından bağlantılıdır. Norfolk ve Suffolk'taki fundalıklarda çoğunlukla meşe ve karaağaç yetişiyordu; bunlar küçük tepeler ve çukurlukların üzerinden kesintisiz dalgalar halinde geçerek sahile kadar uzanıyordu. Az yağış alan güney sahiline yerleşmek isteyen ilk yerleşimciler buradaki ormanları yakınca, bunların gerileme dönemi de başlamış oldu. Eskiden nasıl yeryüzünde düzensiz kümeler halinde ağaç kolonileri oluşmuş, zamanla bunlar birleşerek iç içe geçmişse, şimdi de aynı şekilde düzensiz kümeler halinde giderek genişleyen kül kaplı alanlar, ağaçların yeşil dünyasını kemiriyor. Bugün uçakla Amazon Nehri ya da Borneo Adası üzerinden uçarken yukarıdan, yosun tabakasını andıran ormanlık bölgenin üzerinde hiç hareket etmiyormuş gibi görünen devasa duman tabakasına bakarsanız, kimi zaman aylarca süren bu yangınların olası etkilerine dair bir fikir edinebilirsiniz. Tarihöncesi dönemlerde Avrupa'da yangınlardan korunabilmiş olanlar ise, sonraki dönemlerde ev ve gemi yapımı ya da demir eritmek için çok miktarda ihtiyaç duyulan odun kömürünü elde etme amacıyla kesildi zaten. Henüz 1 7. yüzyılda bile bütün bir adalar topluluğunda eski ormanların yalnızca önemsiz, küçük bir kısmı kalabilmişti ki bunların da büyük bir çoğunluğu çürümeye bırakılmıştı. Şimdi de okyanusun öbür tarafında çıkarılıyor bu yangınlar. Pek göz önünde bulundurulmayan bir ülke olan Brezilya'nın adının Fransızca' da odun kömürü anlamına gelmesi rastlantı değildir. Gelişmiş bitki türlerini kömüre çevirmek ve yanabilecek ne varsa hepsini durmaksızın yakmak; bizi yeryüzüne yayılmaya iten temel dürtü budur. Yapılan ilk gemici lambasından 18. yüzyılın fenerlerine, bu fenerlerin yaydığı parlak

ışıktan Belçika otoyollarındaki ark lambalarının soluk parıltısına kadar her şeyde yanma vardır ve yanma, bizim yarattığımız her nesnenin ilksel ilkesidir. Olta iğnesinin üretilmesi, porselen bir kabın yapımı, bir televizyon programının prodüksiyonu sonuç olarak aynı yanma işlemine dayanmaktadır. Tıpkı bedenlerimiz ve özlemlerimiz gibi, tasarladığımız makinelerin de yavaşça, için için yanan bir yüreği vardır. İnsanlığın kurduğu bütün bu uygarlık ta baştan beri, her geçen saat daha da yoğunlaşan bir parlaklıktan başka bir şey değildir, ne kadar artacağını ya da ne zaman sönüp gideceğini kimsenin bilmediği bir parlaklık. Şehirlerimiz şimdilik parıldamaya ve çevrelerine alevler yaymaya devam ediyor. İtalya, Fransa ve İspanya'da, Macaristan, Polonya ve Litvanya'da, Kanada ve Kaliforniya'da yazları ormanlar yanıyor, tropikal bölgelerde hiç sönmeyen olağanüstü büyük yangınlardan söz etmek bile istemiyorum. 1900'lara kadar hâlâ çepeçevre ormanlarla kaplı olan bir Yunan adasında yangının kurumuş bitkileri nasıl hızla yakıp geçtiğine birkaç yıl önce kendi gözlerimle tanık olmuştum. O günlerde kaldığım liman kentinin biraz dışında, caddenin kenarında bir grup öfkeli adamın ortasında duruyordum, arkamızda karanlık gece, önümüzde ise, aşağıda, bir uçurumun dibinde, rüzgâr yüzünden çoktan yamacı tırmanmaya başlamış, hızla ilerleyen, sıçrayarak yayılan alevler. Yansıyan alevler arasında karaltılar halinde görünen ardıç ağaçlarının, alevler değer değmez patlama benzeri boğuk bir gürültüyle nasıl boydan boya alev aldığını ve hemen ardından da sanki çıradan yapılmışçasına sessizce kıvılcımlar saçarak nasıl yanıp çöktüklerini asla unutmayacağım.

Dunwich'ten sonra, önce bir Fransisken manastırın yıkıntılarının yakınlarından geçtim, sonra yolum bir dizi tarla boyunca uzandı, ardından bir çalılığa geldim, kayın ve çam ağaçlarının, katır tırnaklarının iç içe geçtiği, belli ki son zamanlarda bakımsız bırakılmış ve hızla boy atmış olan bu çalılıktan geçmek için büyük zorluklara katlanmam gerekti. Hatta tam geri dönmeyi düşünüyordum ki, bir anda fundalık beliriverdi karşımda. Açık leylaktan koyu erguvana, yığınla renk batıya doğru uzanıp gidiyordu ve beyaz bir yol izi hafif kıvrımlarla bütün bu renklerin arasından geçiyordu. Zihnimde sürekli dönüp duran düşünceler arasında kaybolmuş, çılgınca açmış çiçekler arasında kendimden geçmiş bir halde kumlu yolda ilerliyordum ki, kendimi yine, yaklaşık bir saat önce -adeta uzak bir geçmişten gelir gibi, şimdi öyle geliyor bana- içinden çıktığım o küçük

yabani ormanın karşısında bulunca korku değilse de, büyük bir şaşkınlık yaşadım. Tek bir ağacın bile olmadığı bu fundalıkta yön bulmayı sağlayabilecek tek şey, çepeçevre camla kaplı bir manzara kulesi olan garip bir villaydı. Bana tuhaf bir biçimde Ostende'yi anımsatan bu villa, ancak şimdi farkına varıyorum ki, ben dikkatsizce yürüdüğüm sırada, sürekli hiç beklenmedik, farklı perspektiflerden görünüyor, bir anda yakınlaşıveriyor, sonra bir anda uzaklaşıyor, bir bakıyorum ki sol tarafa, sonra sağ tarafa düşüyordu. Hatta bir keresinde manzara kulesi çok kısa bir süre içinde, satrançta rok yapma misali, binanın bir tarafından öteki tarafına geçmiş, birdenbire gerçek villa gitmiş, aynadaki aksi belirivermişti sanki karşımda. Yola devam ederken, yolların ayrıştığı ya da kesiştiği yerlerde gördüğüm işaret levhalarının istisnasız hiçbirinin üzerinde herhangi bir yazı olmadığını ve yer ya da uzaklık belirten bilgiler yerine sadece o tarafı ya da bu tarafı gösteren suskun bir ok olduğunu fark ettiğimde -ki bu benim için giderek daha da tedirgin edici oluyordu- şaşkınlığım daha da arttı. Burada içgüdüleri doğrultusunda ilerleyen herkes, yolun ulaşmak istediği hedeften sürekli olarak uzaklaştığını er ya da geç mutlaka anlardı. Diz boyunda odunlaşmış süpürge otları yüzünden alanın dosdoğru ortasından geçmek mümkün olmadığı için, kıvrıla kıvrıla ilerleyen kumlu yolda yürümeye devam etmekten ve en küçük bir işareti, manzaradaki en ufak bir kaymayı bile zihnime iyice kaydetmekten başka çarem kalmamıştı. Belki de yalnızca Belçika tarzındaki villanın billur köşkünden tam olarak görülebilen bu alanda uzun uzun yürüyüp defalarca geri döndüm ve tüm bunlardan sonra giderek artan bir panik duymaya başladım. İyice basık, kurşuni bir gökyüzü, fundalığın gözleri bulandıran hastalıklı eflatun rengi, midye kabuklarının içinden gelen deniz sesi gibi insanın kulaklarında uğuldayan sessizlik, sürekli çevremde uçuşup duran sinekler, bütün bunlar bana korkutucu ve endişe verici geliyordu. Orada bu ruh hali içinde, yolumu kaybetmiş bir halde ne kadar dolanıp durdum ve sonunda çıkış yolunu nasıl buldum, bilmiyorum. Birdenbire kendimi bu alanın dışında, büyük bir meşe ağacının altında, şose yolda bulduğumu ve bir de, az önce atlıkarıncadan inmişim gibi ufuk çizgisinin dönüp durduğunu anımsıyorum yalnızca. Bugüne kadar bir türlü açıklama bulamadığım bu yaşantının üzerinden aylar.geçtikten sonra, rüyamda yine Dunwich fundalığında olduğumu görmüştüm, o karmakarışık biçimde iç içe girmiş yollardan geçmiştim yine ve sırf benim için yapıldığını düşündüğüm o labirentten yine çıkamamıştım. Karanlık çökmek üzereyken yorgunluktan bitmiş ve herhangi bir yere

kendimi bırakmaya hazır bir halde, normalden daha yüksekte duran bir alana geldim. Bu alanda, Somerleyton'un porsuk ağaçlarıyla oluşturulmuş labirentinin ortasında olduğu gibi, küçük bir pagoda kurulmuştu. Her yeri görmeye elverişli olan bu noktadan aşağıya baktığımda, labirenti kendim de gördüm, açık renkli kumlu zemini, bir insan boyunu aşan simsiyah çalıların oluşturduğu keskin köşeli çizgileri gördüm; rüyamda içinden geçtiğim ve beynimin kesitini gösterdiğinden kesinlikle emin olduğum labirentin sadece basit bir örneğiydi bu. Labirentin öte yanında, sisler içindeki fundalığın üzerine yavaş yavaş gölgeler düşüyordu, ardından da evrenin derinliklerinden yıldızlar çıktı birbiri ardı sıra.

Şaşırtıcı ve insanca olan her şeye yabancı gece, yaslı ve ışıltılı, dağların tepesine çöküyor. Yeryüzünün en yüksek noktasında duruyordum sanki ve gökyüzü kışa özgü görüntüsüyle hiç değişmemecesine durmuş, parıldıyordu; fundalık adeta soğuktan donup öylece kalmıştı, engerek yılanları, kertenkeleler kumun içindeki oyuklarda olduğu gibi, şeffaf buzun altında uyukluyordu sanki. Dinlenmek için köşkün minik banklarından birine oturup baktığımda, fundalığın ötesinde çepeçevre uzanan geceyi görüyordum. Ve denize sınırı olan toprak parçalarının sahil tarafından güneye doğru koparak dalgalara gömüldüğünü gördüm. Belçika villası uçurumun hemen üzerinde dengesiz bir biçimde duruyordu, bu arada manzara kulesinin billur köşkünde, üzerinde kaptan üniforması olan iri yarı bir adam telaşlı hareketlerle bir projektörle uğraşmaktaydı, projektörün güçlü ışığından yayılan, karanlığı yarıp geçen ışın huzmesi bana savaşı anımsatıyordu. fundalığı gördüğüm rüyada, pagodada şaşkınlıktan donup

kalarak öylece oturmama karşın, aynı anda dışarıda, uçurumun yalnızca bir adım gerisinde duruyordum ve dosdoğru aşağıya bakmanın ne kadar berbat bir şey olduğunun farkındaydım. Uçurumun ortalarında uçan kargalar ve alakargalar, böcekler kadar küçük görünüyordu. Deniz kenarındaki balıkçılar fare büyüklüğündeydiler, çağıldayarak kıyıya çarpıp oradaki sayısız çakıl taşını aşındıran büyük dalgalar benim bulunduğum yere kadar çıkmıyordu. Ama kayaların hemen aşağısında, siyah bir toprak yığınının üzerinde bir evin enkazı vardı. Parçalanmış duvarların, yerinden fırlamış dolap çekmecelerinin, trabzanlar, devrilmiş küvetler ve ısıtma tesisatının eğilmiş borularının arasında, uyumak üzere az önce yataklarına gitmiş olan ya da televizyonun karşısında oturan ya da bir balıkçı bıçağıyla dil balığı kesen ev sakinlerinin her yeri korkunç bir biçimde kırılmış bedenleri sıkışıp kalmıştı. Bu yıkım sahnesinin biraz uzağında, saçları birbirine karışmış ihtiyar bir adam ölü kızının yanında tek başına oturuyordu, her ikisi de sanki millerce uzaktaki bir sahnedeymişçesine minicik görünüyordu. Ne son bir inleme, ne son bir söz duyuluyordu, ne de şu son umutsuz yalvarış: Bana bir ayna ver, eğer kızımın nefesi aynanın üzerinde buğu ya da leke bırakırsa, o zaman yaşıyor demektir. Hayır, hiçbir şey yok. Sessizlikten başka hiçbir şey. Sonra derinlerden, cenaze marşının hafif sesi duyuldu. Gece sona ermiş, gün ışımaya başlamıştı artık. Uzakta, kurşuni denizin üzerindeki adalardan birinde, Sizewell elektrik santralının anıt mezarlara benzeyen magnoks blokları belirginleşiyordu, bir zamanlar burada ringa sürülerinin yumurtalarını bıraktıkları Dogger Bank’ın olduğu tahmin ediliyor, çok daha eskiden de Ren Irmağı’nın deltası buradaymış, sürüklenip gelmiş kumların arasında yemyeşil nehir yatakları oluşturmuş.

Fundalık labirentinden mucizevi bir biçimde kurtuluşumdan yaklaşık iki saat sonra nihayet Middleton Köyü’ne ulaştım, neredeyse yirmi yıldır burada yaşayan yazar Michael Hamburger’i ziyaret edecektim. Saat dörde geliyordu. Ne köy yolunda tek bir insan vardı ne de bahçelerde, evler insanın üzerinde itici bir etki bırakıyordu ve elimde şapkam, sırtımda çantamla ben, kendimi geçmiş yüzyıllarda yaşamış bir gezgin delikanlı gibi hissediyordum, o kadar aykırı görünüyordum ki, bir grup sokak çocuğu birdenbire peşime takılsa ya da Middletonlılardan biri kapının eşiğine çıkıp bana, “Bir daha buralardan geçersen gösteririm sana!” dese hiç şaşırmayacaktım. Sonuçta yürüyerek dolaşan bütün gezginler, eğer yaygın

gezgin imgesine uymuyorlarsa, bugün bile, hatta özellikle de bugün, hemen yöre sakinlerinin kuşkularına hedef olurlar. Köy bakkalındaki kızın o masmavi gözleriyle böylesine büyük bir şaşkınlık içinde bana bakmasının nedeni buydu büyük ihtimalle. Kapıdaki çanın sesi çoktan kesilmişti ve tavana kadar konserve kutuları ve başka bozulmaz yiyeceklerle dolu olan bakkalda bir süredir duruyordum; o sırada bu kız, içeride televizyonun titrek ışığının seçildiği yan odadan gelmiş ve hafifçe aralanmış ağzıyla bana başka bir dünyadan gelmiş bir yaratıkmışım gibi bakakalmıştı. Biraz kendini topladıktan sonra yüzünde hoşnutsuz bir ifadeyle beni süzmüş, bakışları son olarak tozlu ayakkabılarıma takılmıştı ve kendisine iyi günler dilediğimde ise yine şaşkın şaşkın yüzüme bakmıştı. Köyde yaşayan insanların bir yabancı gördüklerinde tüylerinin ürperdiğine ve kendi dillerini çok iyi bilse bile o yabancıyı genellikle çok az anladıklarına ya da hiç anlamadıklarına pek çok kez tanık olmuştum. Middleton köy bakkalındaki kız da, bir soda istediğimde sadece başını anlamadığını belirtecek şekilde sallayarak karşılık vermişti. Sonunda bana bir kutu buz gibi kiraz aromalı gazoz satmıştı, Michael'in evine yüz metre kala kilise duvarına yaslanıp gazozu bir kupa dolusu baldıran içermişçesine bir dikişte bitirdim.

Michael, 1933 Kasımı'nda kardeşleri, annesi ve annesinin anne babasıyla İngiltere'ye geldiğinde dokuz buçuk yaşındaydı. Babası Berlin'den aylar önce ayrılmıştı. Edinburgh'daki ısıtılması mümkün olmayan şu taş evlerden birinde yün battaniyelere sarılmış halde oturuyor ve gecenin ilerleyen saatlerine kadar sözlük ve ders kitaplarını karıştırıp duruyordu; çünkü çocuk doktorluğu alanında Charite'de profesör olduğu halde, doktorluk mesleğini yapmaya devam etmek istiyorsa, tıp sınavlarına girmek, üstelik bu sınavları pek de iyi bilmediği bir dil olan İngilizce olarak başarmak zorundaydı, hem de ellisini geçkin biri olarak. Michael'in sonraları kaleme alacağı otobiyografik notlarında, başlarında babaları olmadan bilinmeze doğru yolculuk yapan ailenin tedirginlikleri ve korkularının Dover'daki gümrük işlemleri salonunda nasıl doruk noktasına ulaştığı ve de büyükbabanın o âna kadar hiç zarar görmeden yolculuğu atlatmış muhabbet kuşlarına nasıl el konulduğu anlatılmaktadır. Bu evcil hayvanları yitirmek, hiçbir şey yapamadan öylece durup onların bir tür paravanın ardında yok olmalarını seyretmek zorunda kalmak, diye yazar Michael, var olan koşullar altında başka bir ülkeye geçmenin hangi

kepazelikleri beraberinde getirdiğini her şeyden çok daha net olarak gözlerimizin önüne serdi. Muhabbet kuşlarının Dover gümrük salonunda ortadan kaybolması, Berlin'deki çocukluğun, sonraki on yıl boyunca parça parça yeniden edinilen bir kimliğin ardında kaybolmasının da başlangıç ânıydı. Ruhumda bana anavatanımı anımsatan ne kadar az şey var, diye bir saptamada bulunur akıbeti meçhul çocuğa bir anma yazısı yazmaya yetmeyecek kadar az sayıdaki anılarını gözden geçirirken. Prusyalı bir aslanın yelesi, Prusyalı bir mürebbiye, yerküreyi omuzlarında taşıyan karyatidler, Lietzenburgerstrasse'den eve dolan esrarengiz trafik gürültüsü ve korna sesleri, cezalandırıldığımız zamanlarda yüzümüz duvara dönük olarak ayakta dikildiğimiz karanlık köşedeki duvar kâğıdının ardından gelen, merkezi ısıtma sisteminin borularındaki fıslama sesi, çamaşırhanedeki mide bulandırıcı sabunlu su kokusu, Charlottenburg'daki bir parkta oynanan misket oyunu, malt kahve, şalgam, balıkyağı ve Büyükanne Antonina'nın gümüş şekerliğinden alınan yasaklanmış ahududu şekerleri - bunlar boşlukta dağılıp gitmiş fanteziler, hayaller değil miydi yalnızca? Büyükbabanın Buick marka arabasındaki deri koltuklar, Grunewald'deki Hasensprung durağı, Baltık Denizi kıyıları, Heringsdorf, mutlak bir hiçlikle çevrili bir kum tepesi, güneş ışığı ve bu ışığın düşüş biçimi... İnsanlar ruhsal yaşamlarında gerçekleşen herhangi bir kayma sayesinde, birdenbire bu türden bir parça su yüzüne çıkınca, hatırlayabileceklerine inanırlar. Ama gerçekte hatırlamazlar elbette. Çok fazla bina yıkılmış, çok fazla moloz yığını birikmiştir, bu yığınlar ve birikintiler aşılamayacak durumdadır. Bugün dönüp Berlin'e baktığımda, diye yazar Michael, lacivert bir arka plan ile üzerindeki gri lekeden başka bir şey görmüyorum; taş kalemle yapılmış bir çizim, üzerinde de okunamayan rakamlar ve harfler, bir B, bir Z, bir tahta silgisi ile silinip yok olmuş. Büyük ihtimalle bu kör nokta, benim için yitirilmiş olan bir dönemin izlerini aramak üzere 1947'de anavatanıma ilk dönüşümde aralarında dolaşmış olduğum harabelerin bir suretiydi. O tarihte, binaların tek başına duran ön cepheleri, yangın duvarları ve harabelerle dolu alanlar arasında birkaç gün dolaşıp Charlottenburg'un sonu gelmez caddelerinden geçtim, ta ki bir gün öğleden sonra kendimi birdenbire, içinde bizim kiralık evimizin de olduğu Lietzenburgerstrasse'deki apartmanın karşısında buluncaya kadar. Bu binanın yıkılmadan ayakta kalabilmiş olması bana anlamsız görünmüştü. Apartmana girdiğimde alnımı sıyırıp geçen havanın o soğuk nefesini hâlâ hissediyorum ve dökme demirden trabzanların;

duvarlardaki alçı kabartmaların; sürekli bir çocuk arabasının durduğu yerin; teneke mektup kutularının üzerinde bulunan ve büyük ölçüde değişmeden kalan ev sakinlerinin isimlerinin bana resimli bir bulmacanın parçaları gibi geldiğini anımsıyorum. Göç ettiğimizden beri yaşanan bu eşi benzeri görülmemiş olayları hiç olmamış kılmak için, sadece hecelerle görüntüleri bir araya getirip bulmacayı doğru çözmem yeterli olacaktı. Her şey bana bağlıydı sanki, ufacık bir zihinsel çabayla bütün öykü tersine dönebilirdi, bizimle İngiltere'ye gelmeyi reddeden Büyükanne Antonina eskiden olduğu gibi Kantstrasse'de yaşıyordu sanki ve deyiş yerindeyse savaşın patlak vermesinden kısa bir süre önce bize gönderdiği Kızılhaç kartpostalında haber verdiğinin aksine yolculuğa da çıkmamıştı; aksine eskiden olduğu gibi yine her gün mutfaktaki musluğun altında yıkadığı ve iyi havalarda biraz temiz hava alsın diye pencerenin pervazına koyduğu kırmızı süs balıklarını mutlu etmekle uğraşmaktaydı. Heceleri birleştirerek bulmacada saklı anahtar kelimeyi oluşturmak için bir anlık yoğun bir konsantrasyon yeterli olacaktı aslında ve ondan sonra her şey tekrar eski haline dönecekti. Ama ben ne bu kelimeyi bulabildim ne de merdiveni çıkıp evimizin kapısını çalabildim. Bunun yerine midemde bir bulantı hissiyle evden ayrıldım ve amaçsızca, kafamda en basit bir düşünceyi bile toparlayamayacak bir halde dosdoğru yürüdüm hiç durmadan, hatta Westkreutz'u, Halle Kapısı'nı ya da Tiergarten'ı bile geçtim sanırım, bilmiyorum; tek hatırlayabildiğim, sonunda boş bir araziye geldiğim ve orada yıkıntıların arasından çıkarılmış sağlam tuğlaların düzgün bir biçimde üst üste sıralanmış bir halde uzun bir dizi oluşturduğu, on çarpı on çarpı on, her küpte bin ya da dokuz yüz doksan dokuz tane, çünkü bütün küplerin tepesinde bu bininci tuğla dikey olarak duruyordu, ya bir tür kefaret işaretiydi bu ya da küplerin daha rahat sayılmasını sağlıyordu. Bugün geçmişe dönüp orayı düşündüğümde, tek bir insan bile görmüyorum, sadece tuğla görüyorum, milyonlarca tuğla, ufka değin uzanan kusursuz bir tuğla düzeni ve üzerinde de kasım ayını yaşayan Berlin'e özgü bir gökyüzü, kar yağdı yağacak - vakitsiz gelen ve mezarlık kadar sessiz bir kış görüntüsü, öyle sessiz ki, bir halüsinasyondan kaynaklanıp kaynaklanmadığını soruyorum kendime zaman zaman, özellikle de hiçbir hayal gücüne sığmayan bu boşluktan çıkıp *Freischütz* uvertürünün son notalarını duyduğumu sandığım ve ardından da günler, hatta haftalar boyunca durmaksızın bir gramofon iğnesinin gıcırtısını kulaklarımda işittiğim zaman. Halüsinasyonlarım ve düşlerim, diye yazar

Michael başka bir yerde, kısmen, bir metropol olan Berlin'i kısmen de kırsal Suffolk'u anımsatan bir çevrede geçiyor çoğunlukla. Sözgelimi ben evimizin üst katındaki pencerelerden birinde duruyorum, ama karşımda tanıdık alüvyonlu topraklar ve sürekli hareket halindeki çayırların manzarası uzanmıyor, aksine yüzlerce metre yukarıdan bakıldığında, aşağıda bir hobi bahçesi kolonisi görünüyor, bir tarla kadar büyük burası ve ortasından dümdüz bir yol geçiyor, yolda da siyah taksiler şehirden çıkmış, hızla Wannsee yönünde ilerliyorlar. Ya da akşamın alacakaranlığında uzun bir yolculuktan eve dönüyorum. Sırtımda çantam, eve giden yolun son kısımını yürüyorum, anlaşılmaz bir biçimde evin önüne çeşitli araçlar park edilmiş, görkemli limuzinler, yan tarafında tuhaf el frenleri ve havalı kornaları olan motorlu tekerlekli sandalyeler ve içinde iki kadın diyakozun oturduğu, fildişi renginde, uğursuz ambulanslar. Diyakozların bakışları altında çekine çekine eşikten geçiyor ve sonra artık nerede olduğumu bilemez duruma geliyorum. Odalar solgun bir ışığa bulanmış, duvarlar çıplak, mobilyalar ortadan kaybolmuş. Parkenin üzerinde gümüş yemek takımları, ağır ve süslü bıçaklar, çatal ve kaşıklar ile Leviathan'ın karnını doyuracak kadar insan için balık yemekte kullanılan sayısız sofra takımı var. Gri paltolu iki adam bir gobleni indirmek üzere. Porselen sandıklarından talaşlar dökülüyor. Middleton'daki evde değil de, annemin anne ve babasının Bleibtreustrasse'deki büyük malikânesinde olduğumu fark edebilmem için, rüyamda bir saat, hatta daha uzun bir sürenin geçmesi gerekiyor. Çocukluk dönemimde buraya yaptığım ziyaretlerde, malikânenin geniş odaları beni en az Sanssouci Sarayı'ndaki odalar kadar etkilemiştir. Şimdi ise herkes burada toplanmış, Berlinli akrabalar, Alman ve İngiliz arkadaşlar, kayınvalidemle kayınpederim, çocuklarım, yaşayanlar ve ölüler. Kimseye görünmeden aralarından yürüyerek bir odadan diğerine ilerliyorum, salonlardan, koridorlardan ve hollerden geçiyorum, hepsi de tıklım tıklım misafirle doluydu, ta ki fark edilemeyecek kadar hafif bir eğime sahip bir koridorun en sonundaki ısıtılmamış misafir odasına gelinceye kadar, Edinburg'daki evimizde Cold Glory olarak bilinirdi burası. Babam orada fazlasıyla alçak, küçük bir taburede oturmuş, çello çalışıyor, bu sırada büyükannem de yüksek bir masanın üzerinde, tören kıyafetleri içinde yatıyordu. Rugan ayakkabılarının parıldayan uçları tavanı gösteriyordu, yüzüne gri ipekten bir örtü sermişti ve düzenli aralıklarla tekrarlanan melankoli nöbetlerini yaşadığı dönemlerde hep olduğu gibi, günlerdir yine

tek bir kelime bile etmemişti. Pencereden dışarıya baktığımda, uzaklarda tipik bir Silezya manzarası gözüme çarptı. Ağaçlarla kaplı dağların çevrelediği bir vadiden kubbe biçimli, altın renkli bir çatının ışıltısı yükseliyordu. Burası Myslowice, Polonya'da bir yer, dediğini duydum babamın ve arkama döndüğümde babamın sözcükleri taşıyan buğulu soluğunun buz gibi havada hâlâ asılı durduğunu gördüm.

Michael'in Middleton'ın dışındaki verimli çayırlarda yer alan evine vardığımda neredeyse öğleden sonra olmak üzereydi. Bu huzurlu bahçede, fundalıktaki labirentte yolu bulabilmek için yaptığım yürüyüşlerin yorgunluğunu atabileceğim için minnettardım; hatta bütün bunları anlatırken, elimde olmadan o arazi, hayalî bir karaktere bürünmeye başlamış gibi görünüyordu bana. Michael bir fincan çay getirmişti, çaydan ara sıra küçük bir buhar bulutu yükseliyordu, oyuncak buhar makinelerindeki gibi tıpkı. Bunun dışında hiçbir şey kıpırdamıyordu, hatta bahçenin öbür yanında bulunan çimenlikteki söğüt ağaçlarının gri yaprakları bile. Issız ve sessiz ağustos ayı hakkında konuştuk. Haftalardır, dedi Michael, tek bir kuş bile görünmedi ortalıkta. Nasıl olduysa her şey bir anda uçup gitti sanki. Her şey ölmek üzereydi, yalnızca yabani otlar uzayıp gidiyor, kahkaha çiçekleri fundaları sarmış, soluksuz bırakıyor, ısırganların sarı kökleri kayıp toprağın altına kaçıyordu, 'dul avrat otları' insan boyunu geçmişti, çürükler ve kurtçullar her yere yayılıyordu, hatta sözcükler ve cümlelerin güçlükle sıralandığı kâğıdın üzeri bile mantarla kaplıydı sanki. Günler, haftalar boşuna kafa yorarak geçiyordu; alışkanlıktan mı, yoksa kendini kanıtlama isteğinden mi yazmaya devam ettiğini, yoksa başka türlüsünü öğrenmemiş olduğundan ya da yaşama karşı bir şaşkınlıktan, hakikat aşkından, umutsuzluk ya da kızgınlıktan mı böyle yaptığını bilemiyordu insan; aynı şekilde insanın yazarak aklını başına daha mı çok topladığını, yoksa daha mı çok delirdiğini de söylemek mümkün değildi. Belki de her birimiz, kendi eserimizi inşa ederken geneli görebilme yeteneğimizi kaybediyorduk ve belki de bu nedenle, zihinsel tasarımlarımız karmaşıklaştıkça, bilgide aşama kaydettiğimizi sanıyor, ama sonra, gerçekte hayatımızın yönünü saptayan önceden hesaplanamaz belirsizlikleri hiçbir zaman kavrayamayacağımızı da hemen anlıyorduk. Hölderlin'in gölgesi, kendisinden iki gün sonra doğan birini, bir ömür boyu izler mi? Bu yüzden aklını eski bir palto gibi çıkarıp bir kenara koyar,, mektuplarını ve şiirlerini

aciz kulunuz Scardanelli adıyla imzalamaya, kendisine bakmaya gelen sevimsiz konukları, onlara Ekselansları ya da Majesteleri diye hitap ederek kendinden uzak tutmaya çalışır mı sürekli? Vatanından sürüldüğü için on beş-on altı yaşlarında ağıtları çevirmeye başlar mı? Daha sonra Suffolk’taki bu eve, sırf bahçesindeki su pompasında Hölderlin’in doğum yılı olan 1770 sayısı yazıyor diye yerleşmesi mümkün mü? Yakındaki adalardan birinin Patmos olduğunu öğrendiğimde, oraya yerleşmek ve o karanlık mağaraya yaklaşmak için gerçekten büyük bir arzu duydum. Hem Hölderlin de Patmos’u Homburg Landgrafı’na adamamış mıydı ve Homburg da annesinin kızlık soyadı değil miydi? Gönül yakınlıkları ve benzeşimler hangi zaman dilimine değin uzanıyordu? Peki bir insan nasıl oluyor da başka bir insanda kendini ya da kendini olmasa bile kendi selefini görebiliyordu? Michael’den otuz üç yıl sonra ilk kez İngiltere sınırından geçmiş olmam, onun yaptığı gibi benim de şimdi öğretmenlik mesleğini bırakmayı düşünüyor olmam, onun Suffolk’ta, benim de Norfolk’ta yazmayla uğraşıyor olmam, ikimizin de kendi çalışmamızın anlamı konusunda kuşku duyuyor olmamız ve ikimizin de alkol alerjisinden mustarip olmamız; bunların hiçbiri artık şaşırtıcı değil. Ama Michael’i daha ilk ziyaretimde niçin hemen, sanki onun evinde yaşıyormuşum ya da bir zamanlar yaşamışım gibi bir izlenime kapıldığımı kendime açıklayamıyorum. Bildiğim tek şey, pencereleri kuzeye bakan yüksek tavanlı çalışma odasında bulunan ve Berlin’deki evden getirilmiş olan maun ağacından ağır yazı masasının karşısında büyülenmişçesine kalakalmış olduğumdu. Bana söylediğine göre Michael, çalışma odası yazın bile buz gibi soğuk olduğundan, bu masayı çalışma yeri olarak kullanmaktan vazgeçmişti ve biz eski evleri ısıtmanın zorlukları hakkında konuşurken, giderek kendimi, sanki bu soğuk çalışma mekânını terk eden o değilmiş de benmişim, sanki kuzeye özgü o yumuşak ışığın altında belli ki aylardır hiç dokunulmadan duran o gözlük kapları, mektuplar ve yazı malzemeleri benim gözlük kaplarım, benim mektuplarım ve benim yazı malzemelerimmiş gibi hissetmeye başlamıştım.

Bahçeye açılan verandada da, ben ya da benim gibi biri işleriyle uzun süre orada uğraşmış gibi göründü bana. İçinde ateşi tutuşturmak için kullanılan çalı çırpıların bulunduğu sepetler; soluk mavi renkli duvarın karşısında duran konsolun üzerindeki beyaz ve açık gri renkte parlatılmış taşların, midye kabukları ve deniz kenarından toplanmış diğer nesnelerin oluşturduğu sessiz koleksiyon; kilere açılan kapının yanındaki bir köşede yeniden kullanılmayı özlemle bekleyen karton kutu ve poşetler; sanki bunlar bizzat benim değersiz olanı korumayı seven elim tarafından yaratılmış bir natürmort izlenimi uyandırıyordu bende.

Ve benim üzerimde özel bir çekim gücü yaratan kilerden içeriye baktığımda, büyük bir kısmı boş olan raflarda birkaç konserve kavanozu duruyor, bir porsuk ağacının gölgelediği pencerenin pervazında kırmızıya çalan altın renkli elmalar parıldıyordu, evet gerçekten, tıpkı Kutsal Kitap'taki öyküde olduğu gibi ışıklar saçıyordu elmalar; itiraf etmeliyim ki, tamamen mantıksız bir düşünceye kaptırmıştım kendimi, sanki ben çoktan ölmüştüm ve bütün bu şeyler de, çalıçırpılar, karton kutular, konserveler, midye kabukları ve bunların içinden gelen o deniz sesi benden sonra da varlığını sürdürebilmişti ve Michael beni, uzun zaman önce yaşamış olduğum bir evin içinde dolaştırıyordu. Ama bu tür düşünceler insanın aklına nasıl bir hızla geliyorsa, aynı hızla da dağılıp gidiyor. Sonuçta ben, aradan geçen yıllar boyunca bunların peşinden gitmedim. Bunun nedeni belki de insanın aklını yitirmeden bunların peşinden gidemeyecek olmasıdır. Bütün bunların üzerine daha da şaşırtıcı olan bir başka şey de, geçenlerde Michael'in otobiyografik notlarını tekrar okumaya başladığımda, Manchester'da geçirdiğim dönemden tanıdığım, ama o

dönemden sonra neredeyse tamamen aklımdan çıkmış olan Stanley Kerry ismine rastlamamdı. Nedense notları ilk okuyuşumda bu isim hiç dikkatimi çekmemişti. Söz konusu bölümde Michael, 1944 Nisanı'nda İngiliz Ordusu'nda Queen's Own Royal West Kent Regiment'e katıldıktan dokuz ay sonra Maidstone'dan Manchester yakınlarında, Blackburn'de bulunan terk edilmiş bir iplikhanede konuşlandırılan tabura gönderilişini ve Blackburn'e vardıktan hemen sonra asker arkadaşlarından birinin Paskalya'nın ikinci gününü onun Burnley'deki evinde geçirmek üzere kendisini davet ettiğini anlatır. Yağmurda simsiyah parıldayan kaldırım taşlarıyla, faaliyeti durmuş dokuma fabrikalarıyla ve işçi evlerinin ejder dişi misali gökyüzüne doğru zikzak çizen çatılarıyla Burnley, Michael'de o güne kadar İngiltere'de gördüğü her şeyden daha hüzünlü bir etki bırakmıştı. Bundan yirmi iki yıl sonra 1966 sonbaharında İsviçre'den Manchester'a geldiğimde, Ölüler Günü'nde, gelecek vaat eden bir ilkokul öğretmeniyle yaptığım gezinin ilk durağının Burnley kenti ve aynı şekilde Burnley'in yukarısındaki bataklık arazi olması da tuhaftır. Öğretmenin küçücük kırmızı kamyonetiyle bataklıktan aşağıya doğru inişimiz, Burnley ve Blackburn üzerinden Manchester'a dönüşümüz, aylardan kasım olduğu için saat henüz akşamüzeri dört olmasına karşın çökmeye başlayan karanlığın içinden geçişimiz hâlâ gözümün önünden gitmiyor. Manchester sınırlarının ilk kez dışına çıktığında Burnley'e giden yalnızca ben değildim, Michael de 1944'te aynı yolculuğu yapmış ve o zamanlar bu yolculuğa, benim Manchester'da tanıdığım ilk kişilerden biri olan Stanley Kerry ile çıkmıştı. Manchester Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak göreve başladığımda, Stanley Kerry, öteki iki profesörü saymazsak, Almanca bölümünün herhalde en kıdemli doçentiydi. Eksantrik bir yanı olduğu söylenirdi, bu özelliği meslektaşlarına karşı mesafeli duruşundan ve çalışma saatleri ile boş zamanlarının büyük bir kısmını Almanca konusundaki mesleki bilgilerini geliştirmek yerine, Japonca öğrenmeye ayırmasından da belli oluyordu, üstelik Japonca'da şaşırtıcı ilerlemeler kaydetmişti. Manchester'a geldiğimde, Japonca yazma sanatını geliştirmekle uğraşıyordu artık. Koca koca kâğıt tomarlarının karşısında saatler harcıyor, büyük bir dikkat harcayarak, karakterleri fırçayla arka arkaya sıralıyordu. Hâlâ hatırlıyorum, bir keresinde bana, yazarken en büyük zorluklardan birinin, fırçanın ucuyla birlikte sadece ama sadece yazılacak kelimeyi düşünmek, bu arada betimlemek istenen şeyi tamamen unutmak olduğunu söylemişti. Ayrıca Stanley hem yazarlar hem de yazmayı yeni öğrenen öğrenciler için geçerli

olan bu cümleyi kurduğu sırada, Wythenshaw'daki tek katlı müstakil evinin arka tarafında kurduğu Japon bahçesinde olduğumuzu da anımsıyorum. Akşam olmak üzereydi. Yosun öbekleri ve taşlar karanlığa gömülmeye başlamıştı, ama akçaağaçların dallarındaki yaprakların arasından sızan güneş ışınları altında, üzerine bastığımız iri kumdaki tırmık izleri hâlâ görülüyordu. Stanley'in üzerinde her zamanki gibi biraz buruşmuş gri bir takım elbise, ayağında da kahverengi süet ayakkabılar vardı ve yine her zamanki gibi, belki ilgiden, belki de koşulsuz bir nezaketten dolayı, konuşurken tüm gövdesiyle bana doğru eğiliyordu. Bu duruşuyla rüzgâra karşı yürüyen birini anımsatıyordu ya da atlama platformundan havaya henüz yükselmiş bir kayakçıyı. Gerçekten Stanley'le konuşurken insan çoğu zaman onun sanki yüksek bir yerden süzüle süzüle aşağıya indiği izlenimine kapılıyordu. Eğer birini konuşurken dinliyorsa, yüzünde mutlu bir ifadeyle gülümseyerek başını yana yatırıp omzuna yaslıyor, kendisi konuşurken de adeta soluk almak için umutsuzca çabalıyormuş gibi görünüyordu. Suratı sık sık ekşiyor, kendini zorladığı için alnında boncuk boncuk terler birikiyor ve kelimeler ağzından tutuk tutuk ve telaşla çıkıyor, bu hali de ağır bir içsel tutukluğa işaret ediyordu ki, kalbinin vaktinden çok önce duracağı daha o zamandan belliydi zaten. Şimdi geriye dönüp Stanley Kerry'yi düşündüğümde, Michael'in yaşamıyla benimkinin, alışılmadık derecede ürkek biri olan bu insanda kesişmiş olması ve onunla karşılaştığımız 1944 ve 1966 yıllarında her ikimizin de tam yirmi iki yaşında olmamız bana akıl almaz görünüyor. Bu türden rastlantıların bizim farkına vardığımızdan çok daha büyük bir sıklıkla gerçekleştiğini, çünkü bizim, art arda hepimizin, kökenimizin ve umutlarımızın önceden belirlediği yollarda hareket ettiğimizi kendime ne kadar çok söylesem, zihnimde giderek daha büyük bir sıklıkla dolanıp duran, yinelemenin hayaletlerine aklımla karşı koymayı o denli az başarabiliyordum. Ne zaman bir topluluk içine girsem, hep aynı fikirlerin aynı insanlar tarafından ve tam da aynı biçimde, aynı kelimeler, kalıplar ve jestlerle ifade edildiğine başka bir yerde daha önceden de tanık olmuşum gibi hissediyorum. Çok uzun süren ve son derece yadırgatıcı olan bu fiziksel his, yoğun kan kaybından kaynaklanan uyuşma haline benzer, hatta böylesi durumlarda olduğu gibi, düşünme yetisinde, konuşma yetisinde, kol ve bacak hareketlerinde geçici felçlere bile neden olabilir; insan kendini, ne olduğunu bile anlayamadan bir tarafına inme inmiş gibi hisseder. Bugüne kadar yerinde bir açıklama getirilememiş bu fenomende muhtemelen sonu-önceleme, boşluğa-adım-

atma gibi bir şey ya da bir tür serbest kalma durumu söz konusudur, tıpkı takıldığı için sürekli aynı sesi çıkaran bir gramofonda, bunun aletin bozulmasından çok bu alete yüklenen programdaki tamir edilmesi mümkün olmayan bir noksanlıktan kaynaklanması gibi. Her neyse, sonuçta ben o ağustos gününün akşamüzeri saatlerinde Michael'in evindeyken, ya aşırı yorgunluktan ya da başka bir nedenden dolayı, pek çok kez ayağımın altından yerin kaydığını hissettim. Nihayet vedalaşma zamanı geldiğinde, birkaç saattir dinlenmekte olan Anne odaya gelip yanımıza oturdu. Bugün artık kimsenin yas tutmadığı, insanların en azından kollarına siyah bir bant ya da siyah bir yaka iğnesi bile takmadığı konusuna sözü getiren o muydu, anımsayamıyorum. Neyse, bu konuyla bağlantılı olarak Anne, Middleton'da oturan ve neredeyse emeklilik yaşı gelmiş olan Mr. Squirrel adında bir adamın öyküsünü anlattı. Squirrel oldum olası matem kıyafetinden başka bir şey giymemişti, gençliğinde, henüz Westleton'da cenaze işleri görevlisinin yanında çalışmaya başlamasından önceki dönemlerde bile. Anne'in dediğine göre, adının taşıdığı anlamın aksine Mr. Squirrel[6] sözgelimi pek de aceleci ve çevik biri değil, aksine asık suratlı, ağırkanlı, dev gibi bir adammış. Cenaze işleri görevlisi onu yas tutmaya düşkünlüğünden çok, olağanüstü fiziksel gücünden dolayı, tabutları taşıması için işe almış olmalıymış. Buralarda, dedi Anne, Squirrel'in hiç hafızasının olmadığı ve çocukluğunda, geçen yıl, geçen ay ya da geçen hafta neler olup bittiğini hiç hatırlayamadığı söylenir. Ölüler için nasıl yas tuttuğuysa kimsenin yanıtını bilmediği bir sırdır. Squirrel'in hafızasının olmayışını hiç umursamadan, küçük yaşlardan beri oyuncu olmayı istemesi de ayrıca tuhaftır. Hatta Squirrel, ara sıra Middleton ve civarlarında sahnelenmek üzere oyun hazırlayan insanları bu isteğiyle o kadar bıktırmıştır ki, sonunda Kral Lear'ın Westleton kırlarında yapılan bir açık hava gösteriminde ona, dördüncü perdenin yedinci sahnesinde sahneye çıkan ve olayı sessizce izledikten sonra yalnızca sonunda bir-iki cümle söyleyen bir beyzadenin rolünü vermişlerdi. Bütün bir yıl boyunca, dedi Anne, Squirrel bu bir çift cümleyi çalıştı ve gösterimin yapıldığı o önemli akşamda bu cümleleri gerçekten de çok dokunaklı bir biçimde söyledi. O günden beridir de ara sıra fırsatını yakaladığında, uygun düşse de düşmese de, bu cümlelerden birini ya da öbürünü tekrarlıyor. Bir keresinde ben de, diye devam etti Anne, buna tanık oldum. Ona günaydın dediğimde yüksek sesle caddeye doğru bağırarak şöyle karşılık verdi: Sürgüne giden oğlu, Kent Kontu'yla birlikte Almanya'daymış. Anne öyküsünü bitirir bitirmez,

ondan bana bir taksi çağırmasını rica ettim. Telofon edip döndüğünde, ahizeyi yerine koyarken, öğle uykusundan uyanmadan az önce gördüğü rüyanın aklına geldiğini söyledi. Ben Michael'le Norwich'teymişim, böyle dedi Anne ve Michael'in halletmesi gereken bazı işlerinden dolayı orada kalması gerektiği için, ben Anne'e bir taksi çağırmışım. Taksi geldiğinde, pırıl pırıl parlayan kocaman bir limuzin olduğu anlaşılmış. Ona kapıyı açmışım ve o da limuzine binip arka koltuğa oturmuş. Limuzin hiç ses çıkarmadan hareket etmiş ve Anne daha arkasına bile yaslanmamışken, limuzin şehirden çoktan çıkmış ve içinde tek tük ışık huzmelerinin titreştiği akıl almaz derecede sık bir ormanın içine girivermiş. Bu orman ta Middleton'daki evin kapısına kadar uzanıyormuş. Limuzin yavaş ya da hızlı olduğu söylenemeyecek bir hızla ilerliyormuş, ama bir caddeden değil, ara sıra hafif kavisler çizen olağanüstü yumuşak bir yoldan gidiyormuş. Arabanın içinden geçtiği atmosfer havadan daha yoğun bir maddedenmiş, neredeyse sessizce akıp giden bir su gibiymiş. Dışarıda yanımdan kayıp giden ormanı, dedi Anne, betimlenmesi imkânsız en ufak ayrıntısına kadar kusursuz bir netlik içinde görebiliyordum. Bataklığın üzerindeki küçücük çiçekli dalları, çimenlerin tüy gibi incecik saplarını, titreyen eğrelti otlarını ve ağaçların yukarı doğru uzanan ve birkaç metre yükseğe çıkınca, aralarında yetişen çalıların yaprakları arasında kaybolan kahverengi ve gri renkli, pürüzsüz ya da kabuklu köklerini görebiliyordum. Biraz ileride bir mimoza ve ebegümeci denizi uzanıp gidiyor ve gittikçe büyüyen bu ormanlar diyarının bir üst basamağında, ağaçların orkidelerle, böğürtlenlerle yüklü olan ve yelkenli gemilere benzeyen dallarından aşağıya, kısmen kar beyazı, kısmen de pembe renkli kümeler halinde bulutlar gibi bir araya toplanmış yüzlerce sarmaşık sarkıyordu. Ve onların da üzerinde, gözümüzün göremeyeceği kadar yüksekte, palmiyelerin tepesi salınıyordu. İncecik tüylerle kaplı ve yelpaze biçimli yaprakları sanki altın ya da pirinçten yapılmışçasına anlaşılmaz bir biçimde siyaha çalan yeşil renkteydiler, tıpkı Leonardo'nun sözgelimi Meryem'e *Müjde* 'de ya da *Ginevra* de *Bencinin* Portresi'ndeki ağaçların tepeleri gibi. Tüm bunlar öyle inanılmaz bir güzelliğe sahipti ki, diye devam etti Anne, şu anda bunu sadece belli belirsiz bir sezgi olarak hissedebiliyorum ve şoförü olmadığı anlaşılan bir limuzinle yolculuk etme duygusunu da tarif edemem. Aslında bu bir taşıtla gitmekten çok havada süzülmek gibi bir şeydi, havada, yerden birkaç santim yukarıda durduğum çocukluk yıllarımdan bu yana bir kez bile hissetmediğim bir

duyguydu. Anne bunları anlatırken, gecenin karanlığının artık iyice çökmüş olduğu bahçeye çıkmıştık. Hölderlin su pompasının yanında durmuş, taksinin gelmesini bekliyorduk ve oturma odalarından birinin penceresinden çevresine duvar örülmüş kuyuya düşen belli belirsiz bir yansımada, bir böceğin suyun yüzeyinde, karanlık bir kıyıdan diğerine yüzdüğünü gördüm ve baştan aşağı bütün vücudumu dolaşan bir ürperti hissettim.

VIII

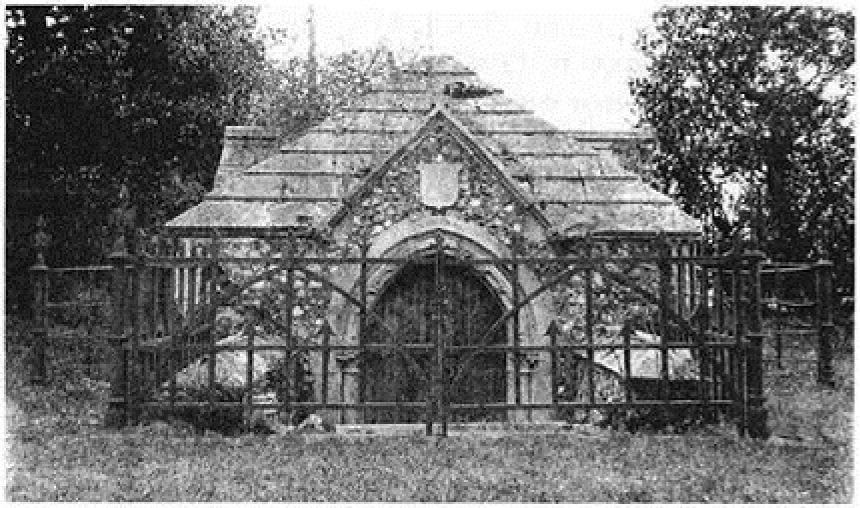
Middleton'da arkadaşımı ziyaret ettikten sonra ertesi gün, Southwold'daki Crown Hotel'in barında Cornelis de Jong adlı bir Hollandalıyla sohbete daldım; de Jong, defalarca Suffolk'ta bulunmuştu ve artık, emlak büroları tarafından sık sık satışa çıkarılan ve çoğunlukla bin hektardan daha büyük olan devasa arsalardan bir tane almak istiyordu. Bana anlattığına göre, çocukluğu Surabaya yakınlarındaki bir şeker kamışı plantasyonunda geçmiş ve daha sonra, Wageningen Ziraat Enstitüsü'nü bitirmesinin ardından, şekerpancarı üreten bir çiftçi olarak aile geleneğini, biraz daha mütevazı boyutlarda da olsa, Deventer yöresinde sürdürmüştü. Şimdi ilgisini İngiltere'ye kaydırma planlarının ise, öncelikle ticari nedenleri olduğunu söylüyordu. East Anglia'da sürekli olarak satışa çıkarılan bu büyüklükteki araziler onun ülkesinde pazara çıkmıyor, dolayısıyla bu türden arazilerle birlikte neredeyse bedavaya satın alınabilen malikânelere de Hollanda'da rastlanmıyordu. Hollandalılar en şaşaalı dönemlerinde paralarını ağırlıklı olarak kentlere, İngilizler ise taşraya yatırdı tabii, dedi. O akşam bar kapanın-caya dek, iki ulusun yükselişi ve çöküşü ile şeker tarihi ve sanat tarihi arasındaki ta 20. yüzyıla kadar uzanan yakın ilişkiler hakkında konuştuk; şeker kamışı ekimi ve ticaretini az sayıdaki birkaç aile elinde bulunduruyor ve bu aileler olağanüstü miktarlarda kazanç elde ediyordu. Giderek artan zenginliklerini açıkça sergileyebilme olanakları sınırlı olduğu için, bu kazançlarının önemli bir kısmını, uzun bir süre boyunca, görkemli çiftlik evleri ve şehir merkezindeki malikânelerin döşenmesi, bakımı ve onarımı için kullanmışlardı. Lahey'deki Mauritshuis ya da Londra Tate Galerisi gibi pek çok önemli müzenin, geleneksel olarak şeker üretimini sürdüren ailelerin bağışlarından kaynak sağladığına ya da hiç değilse bir biçimde şeker ticaretiyle bağlantılı olduğuna da dikkatimi çeken yine Cornelis de Jong'du. 18. ve 19. yüzyıllarda çeşitli biçimlerde sürdürülen köle ticareti sayesinde biriken sermaye, dedi de Jong, hâlâ tedavülde, hâlâ kâr üstüne kâr getiriyor, katlanarak artıyor ve kendinden aldığı bu güçle sürekli yeni filizler veriyor. Eskiden beri bu türden bir parayı meşru kılmak için

kullanılan ve güvenilirliği deneyimle sabit olan en geçerli yollarından biri, sanata destek vermek, sanat eserlerini satın almak, sergilemek ve günümüzde de görüldüğü üzere, büyük müzayedelerde fiyatları gülünç bir biçimde giderek artırmaktır, dedi de Jong. Üzeri boyanmış yarım metrekarelik bir tuval için yüz milyon sınırı birkaç yıl içinde aşılmış olacak. Bazen, dedi de Jong, sanki tüm sanat eserleri şekerle kaplıymış ya da tamamen şekerdenmiş gibi geliyor, tıpkı Viyana saray şekercilerinden birinin yaptığı Esztergom Savaşı'nın modeli gibi, söylendiğine göre İmparatoriçe Maria Theresia, geçirdiği korkunç bir melankoli nöbeti sırasında bu tatlının hepsini midesine indirmiş. Pek çok konunun yanı sıra Çinhindi'ndeki şekerpancarı ekim ve üretim yöntemlerine kadar uzanan sohbetimizin ardından, ertesi sabah de Jong ile birlikte aşağıya, Woodbridge'e indik; çünkü de Jong, almak istediği tarlayı görmek istiyordu. Söz konusu tarla, bu küçük şehrin sınırından başlayarak batıya doğru uzanıyor, kuzeyde ise tam da terk edilmiş Boulge Park'ın orada bitiyordu ve ben bu parkı ziyaret etmeyi zaten kafama koymuştum.

Birazdan anlatacağım yazar Edward FitzGerald, yaklaşık iki yüzyıl önce orada büyümüş ve 1883 yazında yine orada toprağa verilmişti. Gördüğüm kadarıyla Cornelis de Jong'da da karşılığını bulan samimi bir vedalaşmanın ardından, A12 yolundan Bredfield'a kadar uzanan tarlaları boydan boya geçtim, FitzGerald 31 Mart 1809'da oradaki White House denen yerde dünyaya gelmiş, ancak bu White House'tan günümüze yalnızca, binanın limonluk kısmı ulaşabilmişti. Kalabalık bir aileye ve bir o

kadar da hizmetkâra yetebilecek kadar geniş bir mekâna sahip olan bu binanın ana kanadı 18. yüzyılın ortalarında inşa edilmiş, ama 1944 Mayısı'nda, muhtemelen Londra'ya düşmesi planlanan bir roket tarafından yerle bir edilmişti, İngilizlerin doodle *bugs* dediği ve bir Alman misilleme silahı olan bu roket birdenbire rotasından çıkmış, hiç gereği yokken ta Bredfield'da hasara sebep olmuştu. FitzGeraldlar 1825'te bu binanın hemen yanındaki malikâne Boulge Hall denen malikâneye taşınmış, ama ondan da eser kalmamıştı. 1826'da tamamen yandıktan sonra, kömür haline gelmiş duvarlar uzun bir süre boyunca parkın ortasından yükselmeye devam etti. Harabe ancak savaştan sonra, o da muhtemelen inşaat malzemesi elde etmek için tamamen yıkıldı. Park da bugün tamamen bakımsız bir halde, her yeri yıllardır biçilmeyen otlar bürümüş. Dalları teker teker kuruyan meşeler artık ölüyorlar; araçlar için ayrılmış özel yollar yer yer kırık tuğlalarla düzeltilmeye çalışılmış ve bunlar, içlerinde simsiyah suların biriktiği bir sürü çukurla dolu. FitzGerald'ın onarırken pek de özen göstermediği Boulge'daki küçük kiliseyi çevreleyen koru da aynı şekilde bakımsız durumda. Çürümüş tahtalar, paslanmış demirler ve başka işe yaramaz şeyler çevrede her yere yayılmış, duruyor. Gitgide yayılan akçaağaçların gölgelediği mezarlar yarısına kadar toprağa gömülmüş. Her türlü törenden olduğu gibi cenazelerden de nefret eden FitzGerald'ın bu karanlık yerde gömülmek yerine, küllerinin parıldayan deniz yüzeyine saçılmasını istemesinde şaşılacak bir şey yok, diye düşünüyor insan elinde olmadan. Ama buna karşın burada, ailesinin çirkin mozolesinin yanındaki bir mezara konulmuş olması, insanın son arzusuyla bile üstesinden gelemediği kaderin o kötü cilvelerinden biridir. FitzGeraldlar eski bir Anglo-Norman aileydi ve Eward Fitzgerald'ın anne babası Suffolk'a yerleşinceye dek bu aile altı yüzyılı aşkın bir süre boyunca İrlanda'da yaşamıştı.

Diğer derebeylere karşı yürütülen mücadelelerden, yöre halkının acımasızca boyunduruk altına alınmasından ve aynı derecede acımasızca olan evlilik politikalarından elde edilen aile serveti, toplumun en yüksek tabakasının sahip olduğu zenginliğin o güne kadarki tüm sınırları aşmaya başladığı bir dönemde bile efsanevi boyutlara ulaşmıştı ve bu servet, İngiltere'deki mülkler sayılmazsa, İrlanda'daki uçsuz bucaksız arazilerden, bu araziler üzerinde bulunan taşınır ve taşınmaz tüm mallardan, sayıları bini aşan ve gerçekte kölelerden farksız olan köylülerden oluşuyordu. Edward Fitzgerald'ın annesi Mary Frances FitzGerald, bu servetin tek vârisi olarak krallığın kuşkusuz en zengin kadınlarından biriydi ve aile şiarı sayılan aynı kan, aynı kader ilkesine bağlı kalarak evlendiği kuzeni John Purcell, eşinin sosyal konumunun daha yüksek olduğunu kabul ederek, FitzGeraldlar uğruna kendi soyadından vazgeçmişti. Tabii buna karşılık olarak Mary Frances FitzGerald da, John Purcell ile yaptığı evlilik dolayısıyla servetini kullanma hakkının hiçbir biçimde kısıtlanmamasını sağlamıştı. Günümüze kadar ulaşmış olan portrelerinde Mary Frances FitzGerald güçlü, dimdik omuzları ve neredeyse korku uyandırdığı söylenebilecek göğüsleriyle heybetli bir kadın olarak görünüyor ve o dönemde yaşayan pek çok kişi, onun genel görüntüsü açısından Wellington Dükü'yle şaşırtıcı bir benzerlik taşıdığını düşünüyordu. Tahmin edilebileceği üzere, Mary Frances FitzGerald'ın evlendiği kuzeni, onun yanında küçümsenmese de kimse tarafından önemsenmediği için, kısa bir süre sonra silik bir figür haline geldi. Bir yandan maden işletmecisi olarak, diğer yandan da çeşitli spekülatif projelerle kendine sağlam bir konum elde edebilmek ve önlenemez bir hızla gelişen endüstride bağımsız bir

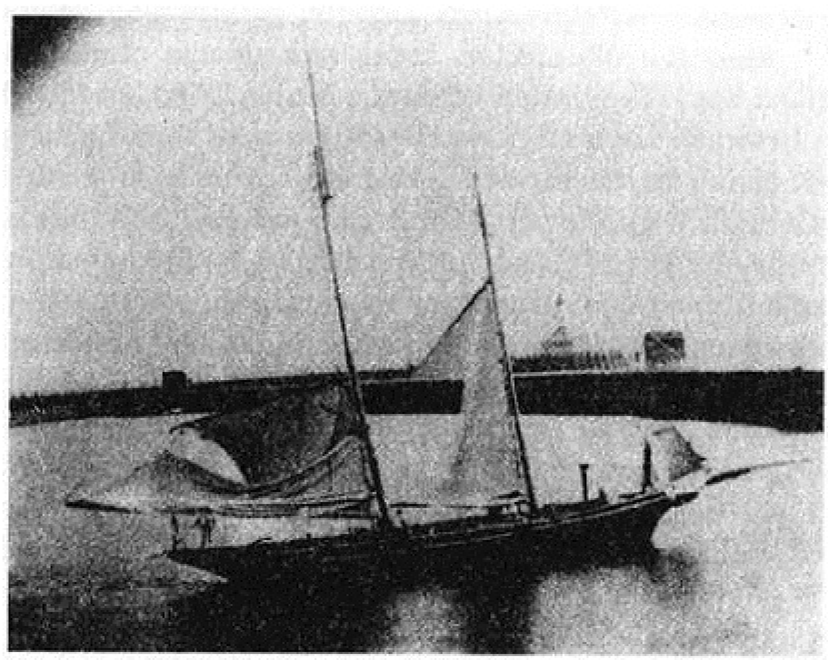
pozisyon edinebilmek için yaptığı denemelerin hepsi birbiri ardı sıra başarısızlıkla sonuçlandı ve bu da onun, hem hiç de az olmayan kendi servetinin hem de karısının ona verdiği paraların tamamen tükenmesiyle sonuçlandı. Londra mahkemesinde görülen iflas davasının ardından ümitsiz, karısının acıdığı için mecburen katlandığı, işe yaramaz biriydi artık yalnızca. Bu koşullara uygun olarak, zamanının çoğunu Suffolk'taki aile mülkünde geçiriyor, bıldırcın ve çulluk avlamakla ya da buna benzer başka işlerle uğraşıyor, bu arada Mary Frances de Londra'daki konutunda yaşamını sürdürüyordu. Bazı zamanlarda Mary Frances, dört siyah atın çektiği kanarya sarısı bir araba, eşyasını taşıyan başka bir araç ve kendisine eşlik eden bir uşak ve hizmetçi sürüsüyle birlikte yola koyulur, çocukları görmek ve kısa bir süre evde zaman geçirerek kendisine çok uzak olan bu yerde de hâkimiyetini kurabilmek için Bredfield'a giderdi. Bredfield'a geldiği ya da Bredfield'dan ayrıldığı anlarda, Edward ile kardeşleri tavan arasındaki odalarının pencerelerinin ardında taş kesilmiş gibi durur ya da araba kapısının yanındaki çalılıkların arasında saklanırlardı. Onun bu göz kamaştırıcı, şaşaalı halinden öyle ürkerlerdi ki, koşup onu karşılamaya ya da el sallayarak veda etmeye cesaret edemezlerdi. FitzGerald'ın altmış yaşını geçtiği dönemde bile hâlâ hatırladığı üzere, annesi Bredfield ziyaretleri sırasında zaman zaman tavan arasındaki çocuk odasına çıkar, orada, hışırdayan elbisesiyle ve koca bir parfüm bulutuyla sarmalanmış halde, adeta masallardaki devler gibi bir aşağı bir yukarı bir süre gidip gelir, şuna ya da buna işaret ettikten sonra merdivenden inip hemen yine ortadan kaybolurdu, ardında biz çocukları teselli edecek pek de bir şey bırakmadan. Bu arada baba da giderek daha çok kendi dünyasına çekildiğinden, çocuklara gözkulak olma işi dadıları ile özel öğretmenlerine kalmıştı. Onların odaları da tavan arasındaydı ve işverenlerinin kendilerine karşı sık sık sergiledikleri küçümseyici tavırlara duydukları bastırılmış öfkeyi, bu küçük çocuklardan çıkarmaya meyilliydiler doğal olarak. Çocukların gündelik yaşamı, misilleme amaçlı bu tür cezalardan ve bunlardan kaynaklanan aşağılanmalardan duydukları korkulardan, bitmek bilmez matematik ve yazma alıştırmalarından, tabii en iğrenç olanı da, bunlar hakkında her hafta annelerine verilen raporlardan ve en az o kadar keyifsiz geçen, dadı ve özel öğretmenle birlikte yenen yemeklerden ibaretti; bu düzenin yanı sıra da ölçüsüz bir can sıkıntısı, zira kendi yaşıtlarıyla herhangi bir ilişki kurmaktan neredeyse tamamen yoksun olduklarından, boş zamanlarında odalarının mavi boyalı ahşap döşemesinin

üzerinde dalgın dalgın saatlerce yatmaktan ya da pencereden dışarıya, parka bakmaktan başka yapacak bir şey bulamıyorlardı, zaten parkta da neredeyse tek bir canlı varlık bile görünmezdi. Olsa olsa bahçıvanlardan biri tekerlekli bir el arabasıyla çimenliğin üzerinde ilerliyor ya da baba FitzGerald av korucusuyla avdan dönüyor olurdu. FitzGerald'ın sonradan anımsadığı üzere, yalnızca havanın pırıl pırıl olduğu bazı ender günlerde, Bredfield'dan uzaklara doğru bakıldığında, ağaçların tepelerinin üzerinden, on mil uzakta bulunan sahilin açıklarında rüzgâra karşı volta vuran gemilerin beyaz yelkenleri görünürdü hayal meyal ve bu çocuk zindanından kurtulma hayalleri kurulurdu belli belirsiz. FitzGerald'ın, ailesinin ağır halılarla döşenmiş, odaları altın kaplamalı mobilyalar, sanat eserleri ve yolculuk hatıralarıyla hıncahınç dolu malikânesine karşı duyduğu dehşet öyle büyüktü ki, Cambridge'te eğitimini tamamlayıp döndüğünde, bu evin kapısından içeriye bir kez daha adım atmayı reddetti. Kendine yakışır bir biçimde oradaki dairelerden birine yerleşmek yerine, parkın hemen yanında bulunan iki odalı minicik bir kulübeye taşındı ve sonraki on beş yıl boyunca, 1837' den 1853'e kadar, daha sonra edineceği eksantrik alışkanlıklarından birini pek çok açıdan önceleyen bekâr hayatı sürdü. Bu inziva mekânında çoğu zaman, çok çeşitli dillere dağılabilen okumalarla, mektuplar yazmakla, bir beylik laflar sözlüğü için notlar almakla, gemicilik ve denizcilik dilini içeren kapsamlı ve açıklamalı bir sözlük için kavramları ve deyişleri bir araya getirmekle ve akla gelebilecek her türlü resim ve gazete kupürlerini yapıştırdığı çeşitli defterler hazırlamakla uğraşıyordu. Geçmiş zamanlara ait mektuplaşmalar üzerinde daha da özel bir ilgiyle yoğunlaşıyordu, Madam de Sevigne'nin mektupları üzerinde olduğu gibi sözgelimi; hâlâ hayatta olan arkadaşlarından çok daha gerçekti o FitzGerald için. Onun yazdıklarını tekrar tekrar okuyor, kendi mektuplarında ondan alıntılar yapıyor, onun hakkında aldığı notları durmaksızın genişletiyor, bir Sevigne Sözlüğü için planlar yapıyor ve bu sözlüğü, yalnızca Sevigne' nin mektuplaştığı ya da mektuplarında adı geçen kişiler ve mekânların hakkında yorumlar içeren bir sözlük olarak değil, onun bir yazar olarak gelişim sürecini anlatan bir kılavuz kitap olarak tasarlıyordu. FitzGerald, tıpkı diğer yazınsal projeleri gibi, Sevigne projesini de sonuçlandıramadı, belki de sonuçlandırmayı zaten hiç istememişti. Ancak 1914 yılında, bir devir sona ererken, FitzGerald'ın yeğenlerinden birinin kızı, bugün hâlâ Trinity College'ın kütüphanesinde birkaç karton kutunun içinde muhafaza edilen geniş

kapsamlı materyali iki cilt halinde yayımladıysa da, bunları bulmak artık pek mümkün değildir. FitzGerald'ın hayatta olduğu dönemde tamamladığı ve bizzat yayımladığı tek çalışması, İranlı şair Ömer Hayyam'ın rubailerinin muhteşem çevirisidir; FitzGerald, sekiz yüz yıllık bir uzaklığın ötesinde, kendi gönlüne en yakın hissettiği kişiyi keşfetmiştir. İki yüz yirmi dört dizelik şiiri aktarmak için harcadığı sonu gelmez saatleri, bize bu ölü adamdan havadisler getirebilmek için onunla yaptığı bir söyleşi olarak betimlemiştir. Onun bu niyetle sıraladığı İngilizce dizeler, görünüşte amaçsallık-tan tamamen uzak güzellikleriyle, aslında her türlü yazarlık iddiasını çok gerilerde bırakan bir anonimlik taşırlar ve her kelimesinde, ortaçağın Şark dünyası ile ışığı sönmekte olan Garp dünyasının, tarihin talihsiz seyrinde olduğundan daha farklı bir biçimde karşılaşabileceklerini gösteren görünmez bir noktaya işaret ederler. İçeride ve dışarıda, yukarıda ve aşağıda; büyülü bir gölge oyunundan ibaret her şey / Gölgelerin sırayla girip çıktığı / ve güneşin aydınlattığı bir sahnede oynanan. 1859, rubailerin yayımlanma tarihiydi, aynı zamanda da FitzGerald için muhtemelen dünyadaki tüm diğer insanlardan daha çok şey ifade eden William Browne'ın bir av kazasında aldığı ağır yaralar yüzünden acılar içinde öldüğü tarihti. Bu ikisinin yolları ilk kez, FitzGerald yirmi üç, Browne ise henüz on altı yaşındayken, Wales'e yaptıkları bir gezide kesişmişti. FitzGerald, Browne'ın ölümünün hemen ardından yazdığı bir mektupta karşılaşmalarını anımsıyor ve Bristol'den yola çıkan bir buharlı gemide bir süre sohbet ettiklerini, sonra her ikisinin de konakladığı Tenby'deki bir pansiyonda tekrar karşılaştıklarını, Browne'ın yanağında bilardodan kalan küçük bir tebeşir izi olduğunu gördüğünde -kim bilir kaç zamandır özleyip durduğu birini görmüşçesine- ne kadar duygulandığını anlatıyordu. Wales'teki ilk karşılaşmayı takip eden yıllarda Browne ve FitzGerald, Suffolk ya da Bedfordshire'da birbirlerini pek çok kez ziyaret ettiler, tek atın koşulduğu arabalarla kırlarda dolaştılar, tarlaların içinden geçtiler, öğle saatlerinde yollarının üzerindeki bir handa durup bir şeyler yiyip içtiler, durmadan doğuya doğru kayıp giden bulutlara baktılar ve belki de bazen alınlarında zamanın akıp gittiğini hissettiler. Biraz ata binerek, biraz araba sürerek, biraz da yiyip içerek (sigarayı da unutmamalı) ve benzeri şeylerle günler geçiyordu, diye yazıyordu FitzGerald. Browne'in oltası ile av tüfeği çoğunlukla yanında olurdu ve de suluboya yapmak için bir şeyler; FitzGerald da yanına bir kitap almış olurdu ama, gözünü arkadaşından ayıramadığı için pek okuyamazdı. FitzGerald'ın o dönemde

ya da başka herhangi bir zamanda, kendisini kışkırtan bu arzuyla hesaplaşıp hesaplaşmadığını bilmiyoruz; ama sırf Browne'ın sağlık durumuyla ilgili olarak sürekli duyduğu endişeler bile, derin tutkusunun göstergesidir. Browne, FitzGerald için kuşkusuz bir tür idealdi; ama zaten tam da bu nedenle ona, Browne'ın üzerine daha en başından faniliğin gölgesi düşmüş gibi geliyor ve o gözlerin artık kendisine bakamayacağı zamanların o kadar da uzak olmadığından korkuyordu. Çünkü, diyordu FitzGerald, çürümüşlüğün işaretlerini çoktan göstermeye başlamıştı. Browne'ın ilerleyen dönemde evlenmesi de FitzGerald'ın ona olan duygularında hiç değişiklik yaratmadı, aksine onu sıkı sıkı tutamayacağına ve arkadaşının erken bir ölüme yazgılı olduğuna dair içine doğan kötü bir hissi haklı çıkarmış oldu. FitzGerald'ın etmeyi muhtemelen hiçbir zaman göze alamadığı ilanı aşk, Browne'ın dul eşine yazdığı başsağlığı mektubunda ilk kez dile gelmiş oldu, öyle ki kadın mektubu okuduktan sonra pek telaşla olmasa da, mutlaka hayretle elinden bırakmış olmalı. FitzGerald, William Browne'ı kaybettiğinde elli yaşındaydı. Kendi içine giderek daha çok kapanıyordu. Birlikte ziyafet çekme ritüeli FitzGerald'a yüksek sosyetenin tüm iğrenç alışkanlıkları arasında en iğrenci olarak görünür, bu nedenle annesinin o mükellef ziyafetlere katılması için düzenli olarak yaptığı Londra davetlerini eskiden beri zaten reddederdi; ama artık başkentin konser salonları ve galerilerine yaptığı olağan ziyaretlerden de vazgeçmişti ve kendi dar çevresinden yalnızca istisnai durumlarda çıkar olmuştu. Sanırım Suffolk'un en kuytu köşesine çekilip rahatıma bakacağım, diye yazıyordu. Sahip oldukları araziler sayesinde ellerinden geldiğince çok para vuran emlak sahiplerinin yeni bir darbesiyle yaşadığı bu dar çevre de çekilmez hale gelmemiş olsaydı, bu kadarıyla da yetinecekti kuşkusuz. Bütün ağaçları kesiyorlar, diye şikâyet ediyordu, çalıları da yoluyorlar. Çok yakında kuşlar nereye gideceklerini bilemeyecekler. Ormancıklar birbiri ardına yok oluyor, yol kenarlarına bodur ağaçlarla yapılmış olan ve ilkbaharlarda içinde çuha çiçeklerinin ve kokulu menekşelerin yetiştiği çitler yerinden söküldü, toprak dümdüz oldu, Bredfield'dan Hasketon'a giden ve bir zamanlar böylesine güzel olan bu yoldan bugün geçerken, insan sanki çölden geçiyormuş gibi hissediyor kendini. Toprağın her geçen yıl daha da acımasız bir biçimde istismar edilmesi, sürekli daha da kuşkulu bir hal alan araçlar sayesinde özel mülkiyetin artırılması ve kamu haklarının giderek daha da radikal bir biçimde sınırlandırılması, tüm bunlar, kendi sınıfına karşı henüz çocukluk döneminde bile antipati duymaya başlamış

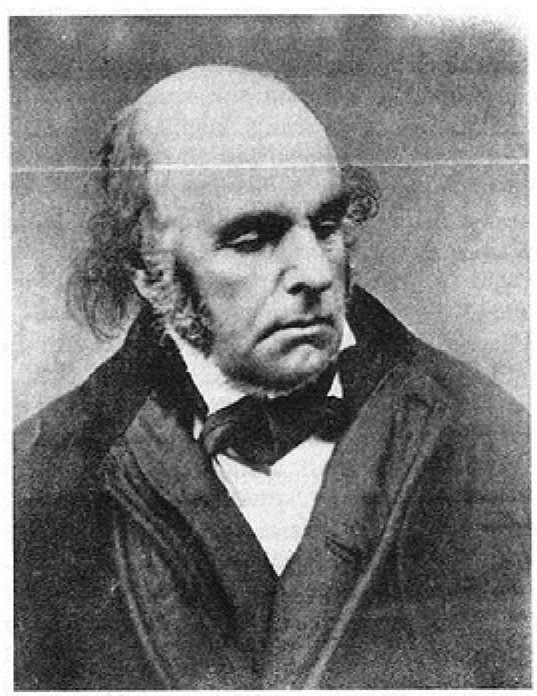
olan FitzGeraid'ın ruhunda tiksinti yaratıyordu. İşte böylece, diyordu, suyun olduğu yere gittim: arkadaşların ölmediği, yaya yollarının tıkanmadığı yere. FitzGerald, 1860'tan sonra zamanının büyük bir çoğunluğunu gerçekten de deniz kenarında ya da kendisi için yaptırdığı ve *Scandal* adını verdiği açık deniz teknesinin güvertesinde geçirdi. Woodbridge'ten yola çıkıp Deben'den aşağıya indi, Lowestoft'a kadar kıyıdan ilerledi ve orada ringa balıkçıları arasından tayfasını toplayıp kendisine William Browne'i anımsatacak bir yüz aramaya koyuldu.

Kuzey Denizi'nde daha uzaklara da gitti FitzGerald ve bunu da, duruma uygun özel kıyafetler giymeyi her zaman reddeden biri olarak, o sıralarda moda olan yelkenci kıyafetiyle değil, eski bir redingot, kafasında da sıkıca bağlanmış bir silindir şapkayla yaptı. Bir tekne sahibinden beklenen şık görüntüyü anımsatabilecek tek lüksü, beyaz tüylü uzun bir boyun kürküydü; söylendiğine göre, FitzGerald güvertede olduğu zamanlarda bunu boynuna dolamaktan hoşlanıyor, kürkün FitzGerald'ın sırtında rüzgârda dalgalandığı uzaktan bile görülebiliyordu. 1863 sonbaharında FitzGerald, *Scandal* ile Hollanda'ya gitmeye ve orada, genç Louis Trip'in 1652'de Ferdinand Bol tarafından yapılmış olan ve Lahey Müzesi'nde bulunan portresini görmeye karar verdi. Rotterdam'a vardığında, adı George Manby olan Woodbridgeli rehberi onu, önce bu büyük liman kentini gezmeye ikna etti. Böylece üstü açık bir arabayla, diye yazar FitzGerald, bütün günü yollarda geçirdik,

bir o yöne gittik, bir bu yöne, ta ki artık nerede olduğumu bilemeyecek duruma gelinceye ve akşamleyin yorgunluktan bayılacak halde kendimi yatağa atıncaya kadar. Aynı rahatsız edici durum, ertesi gün bu kez de Amsterdam'da yaşandı ve nihayet üçüncü gün, muhtelif aptalca olayların ardından Lahey'e vardık; ama tam biz vardığımız sırada müze kapandı, üstelik bir sonraki haftanın başına kadar açılmayacaktı. Karada yaptığı yolculuğun huzursuzluğuyla artık iyice fenalaşan FitzGerald, anlaşılmaz bulduğu bu uygulamayı, Hollandalıların doğrudan kendi kişiliğini hedef alan kabalığı olarak algıladı, korkunç bir öfke ve umutsuzluk krizine girdi. Bu kriz ânında bir dar kafalı Hollandalılara, bir rehberi Georg Manby'ye, bir kendine küfrediyor, derhal Rotterdam'a gidip eve doğru yelken açmakta ısrar ediyordu. — O yıllarda FitzGerald kış aylarını Woodbridge'te, pazar meydanındaki tüfekçinin yanında kiraladığı bir-iki odada geçiriyordu. Sık sık düşüncelere dalmış bir halde şehirde dolaşırken görülüyordu, sırtında İskoç pelerini, ayağında da çoğunlukla, hatta kötü havalarda bile, terlikleriyle. Browne'ın ona hediye ettiği labrador cinsi siyah bir köpek olan Bletsoe da peşinden gelirdi. Eksantrik kiracısının alışkanlıklarını uygunsuz bulduğu için, tüfekçinin karısıyla yaşanan bir anlaşmazlığın ardından FitzGerald, son ikametgâhına, Woodbridge'in dışında kalan, epeyce epey yıkık dökük bir çiftlik evine taşındı ve kendi deyişiyle burada, kendini son perdeye hazırladı. Her zaman son derece mütevazı olan beklentileri, zaman içinde daha da azaldı. Yaşama güçlerini korumak için yarı pişmiş kocaman et dilimleri yemeleri gerektiğini düşünen çağdaşlarının aksine, on yıllardır zaten sırf sebzeyle beslenen FitzGerald, bu saçma sapan yemek pişirme külfetinden artık tamamen vazgeçmişti; ekmek, tereyağı ve çay dışında yiyip içtiği pek az şey vardı. Güzel günlerde bahçede oturur, beyaz güvercinler çevresinde uçuşurdu, diğer zamanlarda ise çoğunlukla, budanmış ağaçların çevrelediği bir çayıra bakan penceresinde otururdu uzun süre. İşte böylesi bir yalnızlık içinde -mektuplarından da anlaşıldığı üzere- şaşırtıcı bir biçimde keyfi hep yerindeydi, gerçi uzun yıllar önce güzel kız kardeşi Andalusia'yı yiyip bitiren melankolinin o mavi şeytanı -FitzGerald bunu böyle adlandırıyordu- sık sık üzerine saldırıyordu, ama olsun. 1877 yılının sonbaharında, *Sihirli Flüt'ü.* izlemek üzere tekrar Londra'ya doğru yola koyuldu. Ama son anda, kasım ayının sisinden, sokakların yağmur çamurundan bunalmış bir halde, Covent Garden'daki opera binasına gitme planından vazgeçti. FitzGerald'ın yazdığı üzere, oraya gitmek, Maria Malibran ve Henriette Sontag'a dair

o güzel hatıralarını mahvetmekten başka bir işe yaramayacaktı zaten. Bence en iyisi, diye yazıyordu, insanın bu operaları kendi hatıralarının salonunda sahneleniyormuşçasına izlemesi. Ne var ki, kısa bir süre sonra FitzGerald hatıralarında bile bu türden sahnelemeleri başaramaz oldu; çünkü kulaklarındaki susmak bilmez uğultu, zihnindeki müziği bastırıyordu. Ayrıca gözlerinin feri de neredeyse gözle görülecek kadar hızla sönüyordu. Artık çoğu zaman mavi ve yeşil renkli gözlüğünü takmak zorunda kalıyor ve kitapları kâhya kadının oğluna yüksek sesle okutuyordu. FitzGerald, yetmişli yıllarda çekilmiş bir fotoğrafta -bu onun çektirdiği tek fotoğraftır- yüzünü çevirmiş olarak görülür, bunun nedeni ise, özür dilemek amacıyla yeğenlerine de yazdığı üzere, doğrudan makineye baktığında gözlerinin kamaşıyor olmasıydı. — FitzGerald, Norfolk'ta Merton bölge papazı olan arkadaşı Georg Crabbe'yi neredeyse her yaz birkaç günlüğüne ziyaret ederdi.

1883 Haziranı'nda bu yolculuğa son kez çıktı. Merton, Woodbridge'ten aşağı yukarı altmış kilometre uzaktır; ama FitzGerald'ın yaşadığı dönem boyunca her yöne yayılmış karmaşık demiryolu ağı üzerinden yapılacak bir tren yolculuğu bütün bir gün boyunca beş kez aktarma yapmayı gerektiriyordu. Vagonundaki koltuğa yaslanmış, dışarıda çalılıklar ve mısır tarlalarının önünden geçip gidişini seyrederken FitzGerald'ın yüreğindeki

kıpırtının nedeni neydi, bunun hakkında günümüze ulaşan bir bilgi yok, ama bir zamanlar posta arabasıyla Leicester'dan Cambridge'e giderken dışarıdaki yaz manzarasını seyrettiği sırada, nedenini kendi de anlayamadığı halde birdenbire gözlerinden nasıl mutluluk gözyaşları süzüldüyse ve kendini nasıl bir melek gibi hissettiyse, burada da aynı duygulara kapılmış olabilir. Merton'da Crabbe, tek atın çektiği bir arabayla FitzGerald'ı istasyondan almıştı. Alışılmadık derecede sıcak ve uzun bir gün olmasına karşın, FitzGerald havanın serinliğinden dem vurmuş, küçük arabanın içinde otururken, İskoçlara özgü ekose desenli şalına iyice sarınmıştı. Yemekte biraz kahve içtiyse de bir şeyler yemeyi reddetmişti. Saat dokuza doğru bir bardak brandi ile su istemiş ve dinlenmek üzere yukarı çıkmıştı. Ertesi gün sabah erken saatlerde Crabbe onun odasında dolaştığını duymuş, ama daha sonra FitzGerald'ı kahvaltıya çağırmaya gittiğinde, onu yatağında boylu boyunca uzanmış ve yaşamını yitirmiş olarak bulmuştu.

Boulge Park'tan Woodbridge'e doğru yürürken gölgelerin uzunluğu iyice artmıştı, ben de geceyi Woodbridge'te Bull Inn'de geçirdim. Otel sahibinin bana gösterdiği oda tavan arasındaydı. Bardaki bardakların şıngırtısı ve müşterilerin uğultulu sesleri yukarıya, benim bulunduğum yere kadar geliyor, kimi zaman gürültülü bir haykırış ya da kahkahanın duyulduğu da oluyordu. Bar kapandıktan sonra her şey yavaş yavaş sessizliğe büründü. Eski kâgir binanın öğle sıcağında esnemiş olan tavan kirişlerinin şimdi milimetre milimetre sıkıştığını, ek yerlerinin gıcırdadığını duyuyordum. Bu yabancı odanın karanlığında gözlerim ister istemez seslerin geldiği yöne kayıyor ve alçak tavanı her an boydan boya yürüyebilecek bir çatlak, sıvanın duvardan yaprak yaprak ayrıldığı ya da tahta döşemenin arkasında harcın ufalanarak döküldüğü bir yer arıyordu. Bir an gözlerimi kapasam, sanki bir geminin kamarasında uzanmış yatıyormuşum, sanki açık denizdeymişim gibi hissediyordum kendimi, bütün bina bir dalganın sırtında yükselip biraz sarsıldıktan sonra uğultuyla derinliklere gömülüyordu sanki. Kulağımda bir karatavuğun çığlığıyla, uykuya ancak şafak sökerken dalabildim ve hemen ardından da gördüğüm bir düşten uyanıverdim, önceki gün bana eşlik eden arkadaşım FitzGerald'ı görmüştüm, gömleğinin kollarını sıvamış, siyah ipekten göğüslüğü ve başında silindir şapkasıyla, bahçesinde mavi bir metal masada oturuyordu. Çevresinde, bir insan boyunu aşan, çiçekler açmış

ebegümeciler vardı, bir mürver ağacının altındaki kum çukurunun içinde tavuklar eşeleniyordu, siyah renkli köpek Bletsoe da gölgede boylu boyunca uzanmış yatıyordu. Ben ise, düşte kendimi görmüyor, bir hayalet gibi FitzGerald'ın karşısına oturmuş, onunla domino oynuyordum. Çiçek tarhının öteki tarafında, yemyeşil, bomboş bir park dünyanın öbür ucuna uzanıyor, orada da Horasan'ın minareleri görünüyordu. Ama FitzGerald'ın Boulge'daki parkı değildi bu, Manda'da Slieve Bloom Dağları'nın eteklerinde bulunan ve benim de birkaç yıl önce konuk olduğum bir malikânenin parkıydı. Uzaklarda, Ashburylerin yaşadığı, sarmaşıklarla kaplı üç katlı binayı da görebiliyordum. Muhtemelen bugün bile hâlâ orada aykırı yaşamlarını sürdürüyorlardır. En azından ben onlarla tanıştığım dönemde, tuhaf demeyelim de, son derece aykırı bir yaşam biçimleri vardı. Dağdan aşağı inerken, Clarahill' deki biraz karanlık bir dükkâna girmiş, kalabileceğim yerler hakkında bilgi edinmiş ve üzerinde ince pamuklu kumaştan tarçın renkli tuhaf bir manto olan Mr. O'Hare adlı dükkân sahibiyle uzun bir sohbete dalmıştım, anımsayabildiğim kadarıyla sohbetimiz Newton'ın kütle çekimi yasasının etrafında dönüyordu. Mr. O'Hare, konuşmanın ortasında birdenbire durup bağırmıştı: Ashburyler seni misafir edebilirler. Birkaç yıl önce kızlarından biri gelip oda-kahvaltı pansiyon hizmeti verdiklerini gösteren bir ilan getirmişti. İlanı vitrin camına asmanın doğru bir fikir olduğunu sanmıştım. Ama sonuçta ne olacağını ya da müşteri gelip gelemeyeceğini bilemezdim. Zaten solunca ilanı çıkaracaktım. Ya da belki de kendileri gelip ilanı sökeceklerdi. Daha sonra Mr. O'Hare kamyonetiyle beni Ashburylere götürdü ve biri gelip beni içeriye alıncaya kadar her tarafını ot bürümüş avluda bekledi. Kapı ancak defalarca çaldıktan sonra açılmıştı. Catherine soluk kırmızı renkli yazlık elbisesiyle karşımda duruyordu, kaskatı kesilmiş gibi o kadar tuhaf görünüyordu ki, hiç haber vermeden ortaya çıkan bir yabancıyı birdenbire karşısında görünce şaşırmış, aynı şaşkınlıkla donup kalmıştı sanki. Kocaman açılmış gözleriyle bana bakıyor, daha doğrusu bakışları içime işliyordu. Ben ricamı dile getirdikten sonra, donup kaldığı o kaskatı halinden çözülmesi biraz zaman aldı, bir adım kenara çekilerek içeri girip avludaki koltuğa geçmem için sol eliyle belli belirsiz bir işaret yaptı. Sonra hiçbir şey söylemeden dönüp taş döşemenin üzerinde yürüyerek oradan uzaklaşırken, ayaklarının çıplak olduğu gözüme çarptı. Arka tarafın karanlığında sessizce kayboldu ve bana kesinlikle ölçülemezmiş gibi gelen birkaç dakikanın ardından, yine aynı şekilde sessizce karanlığın içinden

çıkıp geldi, başıyla işaret edip beni çağırdı ve basamaklardan çıkmayı şaşılacak kadar kolaylaştıran bir merdivenden ilk kata çıkardı, çeşitli koridorlardan geçirerek büyük bir odaya getirdi. Odanın yüksek pencerelerinden bakıldığında, ahır ve arabalıkların çatılarının ve küçük sebze bahçesinin üzerinden, rüzgârda dalgalanan otlaklar güzel bir görüntü oluşturuyordu. Daha ilerde, nehrin kavis çizdiği yerde de, derin kıyının yanında çağıldayarak akan suyun parıltısı görünüyordu. Bunların ardında ise, yeşilin çok çeşitli tonlarında ağaçlar vardı, ağaçların üzerinde de pürüzsüz masmavi gökyüzünden güçlükle ayrılabilen, dağların oluşturduğu çizgi. Oradaki üç pencereden ortadakinde durup bu manzaraya dalıp gitmiş bir halde ne kadar kaldım, hiç hatırlamıyorum; sadece, kapının girişinde duran Catherine'in, "Burası iyi mi?" diye sorduğunu ve bunun üzerine ona doğru dönerken saçma sapan bir şeyler kekelediğimi hatırlıyorum. Salonu andıran bu odanın farkına ancak Catherine gittikten sonra varabildim. Yerdeki ahşap döşemenin üzeri kadifemsi bir toz tabakasıyla kaplıydı. Perdeler ve duvar kâğıtları kaldırılmıştı. Çürüyen bir bedenin teni gibi mor çizgilerle kaplı kireç beyazı bu duvarlar, dedim kendi kendime, kuzeyin en uzak bölgelerine ait olan ve üzerinde neredeyse hiçbir şeyin gösterilmediği o hayran olunası haritalardan birine benziyor. Odanın tüm mobilyası da bir masa, bir sandalye ve bir zamanlar savaşlarda yüksek rütbeli askerler için hazır bulundurulan, kolayca açılıp kapanabilen, demirden bir yataktan ibaretti. Her ne kadar ilerleyen günlerde bu yatakta dinlendirmiş olsam da, bilincim dağılmanın eşiğinde gezinmeye başlamıştı, öyle ki zaman zaman buraya nasıl geldiğimi ya da nerede olduğumu bile söyleyemeyecek duruma geliyordum. Pek çok kez kendimi, bir tür sahra hastanesinde, yaralanmadan kaynaklanan çok yüksek bir ateşle yatıyormuşum gibi hissettim. Dışarıdan tavuskuşlarının insanın iliklerine kadar işleyen çığlıklarını duyuyordum, ama zihnimde, yıllardır üst üste yığılmış ıvır zıvırların bulunduğu, bunların en tepesine de tavuskuşlarının yerleştiği avlu değil, üzerinde akbabaların daireler çizdiği Lombardia'daki muhabere meydanlarından biri canlanıyordu, dört bir yanı savaş yüzünden yakılıp yıkılmış çorak ülke. Ordular çoktun oradan ayrılmış. Baştan aşağı talan edilmiş evde bir tek ben yatmış, arka arkaya baygınlıklar geçiriyorum. Ashburyler kendi çatıları altında bile, korkunç olaylar atlatmış ve şimdi de ulaştıkları kıyıda yerleşmeye cesaret edemeyen mülteciler gibi yaşadığı için, bu görüntüler zihnimde daha da yoğunlaşıyordu. Ailenin tüm üyelerinin koridorlarda ve merdivenlerde durmaksızın oradan oraya gidip

gelmesi dikkatimi çekmişti. Tek başlarına ya da birlikte şöyle rahatça oturdukları çok nadir görülüyordu. Hatta yemeklerini bile çoğunlukla ayakta yiyorlardı. Yaptıkları işlerin tamamen plansız ve anlamsız bir yanı vardı ve bunlar, her zamanki gündelik yaşamın bir ifadesi olmaktan çok tuhaf bir takıntının veya kronikleşmiş derin bir sarsıntının ifadesiydiler. En gençleri olan Edmund, 1974'te okuldan ayrıldığından beri, neredeyse on metre uzunluğunda olan, iri gövdeli bir gemi yapmakla uğraşıyordu, laf arasında bana söylediği üzere, ne gemi yapımından anladığı vardı ne de bu biçimsiz kayıkla denize açılmak gibi bir niyeti. Bu suya inmeyecek. Benim yaptığım bir şey bu sadece. Yapacak bir şeylerim olmalı. Mrs. Ashbury kese kâğıtlarının içinde çiçek tohumları topluyordu. Üzerine isimlerini, tarihlerini, yetiştikleri çevreyi, renklerini ve diğer bilgileri yazdıktan sonra bunları, ot bürümüş çiçek tarhlarında, bazen de daha uzaktaki çayırlıkta kurumuş çiçeklerin tepesine yerleştirdiğini ve iple bağladığını görmüştüm. Bunların saplarını kesip eve götürüyor ve eskiden kütüphane olarak kullanılan yerde, tavanın biraz aşağısında yere paralel olarak sağdan sola, soldan sağa gerilmiş olan ve bir sürü küçük parçadan oluşan ipin üzerine asıyordu. Kütüphanenin tavanından aşağı sarkan, üzeri beyaz kese kâğıtlarıyla sarılmış bu çiçek saplarından o kadar çok vardı ki, bunlar bir tür kâğıttan bulut oluşturuyorlardı. Kütüphanenin merdivenine çıkmış, hışırdayan tohum keselerini toplamakla ya da ipe asmakla uğraşan Mrs. Ashbury'nin ise, göğe yükselen bir azize gibi bedeninin yarısı bu bulutların içinde kaybolmuş oluyordu. Toplanan kese kağıtları, görünüşe göre Üzerlerindeki kitap yükünden çok uzun zaman önce kurtulmuş olan raflarda ve anlaşılmaz bir sistemle muhafaza ediliyordu. Mrs. Ashbury' nin kendi topladığı bu tohumların günün birinde doğanın hangi parçasında topraktan fışkıracağını bildiğini sanmıyorum, aynı şekilde Catherine ile kız kardeşleri Clarissa ve Christine'in kuzey kanattaki kumaş parçalarıyla dolu odalardan birinde her gün birkaç saatlerini niçin renkli yastık kılıfları, yatak çarşafları ve benzeri şeyler dikmek için harcadıklarını bildiklerine de inanmıyorum. Neredeyse aynı yaşlarda olan bu üç bekâr kadın, kendilerine büyü yapılmış çocuk devler gibi, yerde kumaş yığınlarının oluşturduğu tepelerin ortasında oturup çalışıyorlar, birbirleriyle pek az konuşuyorlardı. Dikerken iğneyi her batırıştan sonra ipi sağa sola ve yandan yukarıya doğru kaldırarak yaptıkları hareket, bana çok uzun zaman öncesinde kalmış şeyleri, hayatta çok az vaktimin kaldığına dair duyduğum endişeyi anımsatmıştı. Bir keresinde Clarissa bana, kız kardeşleriyle birlikte iç

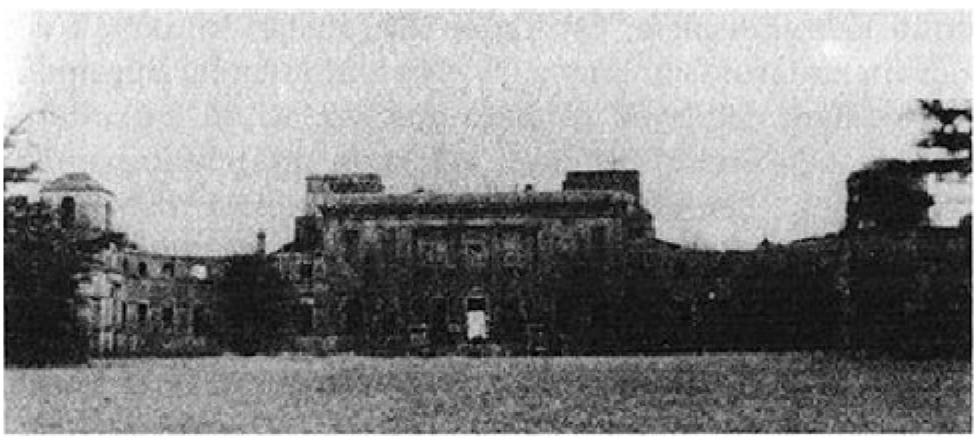
mekân tasarımı işine girmeye kalkıştıklarını, ama hem tecrübesiz oldukları hem de böylesi bir iş için yakınlarında tek bir müşteri bile olmadığı için planlarının başarısızlıkla sonuçlandığını anlatmıştı. Bugün diktiklerini genellikle ertesi ya da daha sonraki gün tekrar sökmelerinin nedeni buydu belki de. Ya da hayallerinde olağanüstü güzelliğe sahip öyle bir şey canlandırıyorlardı ki, ortaya çıkardıkları işler onları büyük bir hayal kırıklığına uğratıyordu, diye düşündüm. En azından, çalıştıkları odaya yaptığım ziyaretlerden birinde bana, sökülmekten kurtulabilmiş birkaç parçayı gösterdiklerinde böyle düşünmüştüm. İpekli kumaş parçalarından yapılmış, ipekli ipliklerle işlenmiş, daha doğrusu örümcek ağı gibi dokunmuş bir gelinlikti bu, başı olmayan terzi mankenlerinden birinde asılı duran bu gelinlik öyle güzel ve renkli bir sanat eseriydi ve öyle gösterişli, öyle mükemmel görünüyordu ki, adeta her an canlanabilecek gibiydi ve ben gözlerime inanamamıştım, tıpkı şimdi de hafızama güvenemediğim gibi.

Oradan ayrılmadan önceki akşam Edmund'la birlikte dışarıda taraçada taş parmaklıklara yaslanmış, duruyordum. Her şey o kadar sessizdi ki, havada zikzaklar çizerek uçan yarasaların çığlıklarını duyduğumu sandım. Park karanlığa gömülüyordu, Edmund, uzun bir suskunluğun ardından birdenbire konuşmaya başladı. Projeksiyon aletini kütüphaneye kurdum. Annem eskiden burada her şeyin nasıl yürüdüğünü görmek isteyebileceğini düşündü. Mrs. Ashbury, içeride, kütüphanede gösterimin başlamasını hazır bir biçimde bekliyordu zaten. Kesekâğıtlarının oluşturduğu gökyüzünün altında, Mrs. Ashbury'nin yanına oturdum, ışık söndü ve projeksiyon aleti vızıldayarak çalışmaya başladı. Şömine rafının üzerindeki çıplak duvarda geçmişin sessiz görüntüleri yansıyor, bunlar bazen neredeyse tamamen hareketsiz duruyor, bazen de kesik kesik birbiri ardı sıra diziliyor, bazıları hızla, paldır küldür geçiyor, bazılarının ise üzerindeki çizgiden dolayı ne olduğu anlaşılmıyordu. Bunların istisnasız hepsi dış mekânlarda çekilmiş görüntülerdi. Üst katlardaki bir pencereden bakan birinin gözüyle, çevreyi yarım daire şeklinde saran doğa, ağaç kümeleri, tarlalar, çayırlıklar görünüyor ya da tam tersi, parktan bahçenin ön kısmına gelen birinin gözüyle, evin cephesi önce uzaktan, oyuncak gibi küçücük görünüyor, daha sonra giderek yukarı yükseliyor, sonunda da görüntünün çerçevesinden taşıyordu. Hiçbir yerde ihmalkârlıktan eser yoktu. Araç yollarına kum serpilmiş, çalılar budanmıştı, sebze bahçesindeki tarhlar düzenlenmişti,

artık yarısı yıkılmış olan müştemilat henüz yerli yerindeydi. Daha sonra, Ashburyler pırıl pırıl bir yaz gününde, yanları açık olan bir tür çadırda oturmuş, çay içerlerken göründü. Olağanüstü güzel bir gündü, dedi Mrs. Ashbury, Edmund'un vaftiz töreninin olduğu gündü. Clarissa ile Christina badminton oynuyorlardı. Catherine'in kucağında siyah bir İskoç teriyesi vardı. Arka planda yaşlı bir uşak, elinde ağır bir tepsiyle girişe doğru ilerlemeye çalışıyordu. Kapıda, başında başlık olan bir hizmetçi kız belirdi ve güneşe karşı elini gözlerine siper etti. Edmund başka bir film makarası koydu. Bundan sonraki görüntülerin çoğu, bahçe ve arazilerdeki çalışmalarla ilgiliydi. Eski zamanlardan kalma kocaman bir el arabasını iten çelimsiz bir oğlanı; sonra küçücük bir atın çektiği, cüce kalmış birinin kullandığı bir çim biçme makinesini, çimlerin üzerinde nasıl düzgün hatlar çizerek bir sağa bir sola gittiğini; salatalıkların yetiştiği karanlık seranın görüntüsünü; ayrıca ekin biçen düzinelerce işçinin buğdayları kesip ekin demetleri oluşturmakla uğraştığı, fazla ışık aldığı ve parladığı için bembeyaz görünen tarlaları anımsıyorum. Son makara da bittiğinde, giriş holünden gelen ışığın hafifçe aydınlatabildiği kütüphanede uzun bir sessizlik oldu. Mrs. Ashbury ancak Edmund projeksiyon aletini kutusuna yerleştirip odadan çıktıktan sonra konuşmaya başladı. Eşiyle, o ordudan ayrılır ayrılmaz, 1946'da evlendiğini, sonra kayınpederinin birdenbire öldüğünü, bundan birkaç ay sonra da, geleceğe dair yaptıkları planların tam aksine, miras kalan ve o zamanlar satılması mümkün olmayan mülkü devralmak üzere Manda'ya geldiklerini anlattı. Söylediğine göre Mrs. Ashbury falanda'daki koşullar hakkında hiçbir fikre sahip değildi ve bugüne kadar da bunlara hep yabancı kalmıştı. Bu evde ilk gece nasıl uyandığımı, kendimi nasıl bütün dünyanın dışına itilmiş gibi hissettiğimi anımsıyorum. Pencereden içeriye ay ışığı süzülüyordu ve bu ışık, yüz yıldan daha uzun zamandır damlayan mumların yerde oluşturduğu tabakanın üzerinde çok garip görünüyordu, kendimi bir cıva denizinin üzerinde sürükleniyor gibi hissediyordum. Benim kocam, dedi Mrs. Ashbury, İrlanda'daki koşullar hakkında ne düşündüğüne dair tek kelime bile etmedi aslında, üstelik iç savaş sırasında korkunç şeylere tanık olmasına rağmen ya da belki de bu yüzden. Bu konu hakkında sorduğum sorulara verdiği kısa ve öz yanıtlardan, ailesinin geçmişine ve iç savaştan sonraki yıllarda toprak sahiplerinin öyküsüne dair parçaları ben ancak zamanla bir araya getirebildim. Ama bu yolla oluşturmaya çalıştığım resim, kaba bir taslak olmaktan öteye asla geçemedi. Duygularını

fazlasıyla gizleyen ketum kocamı saymazsak, dedi Mrs. Ashbury, bir bakıma trajik ama öte yandan da gülünç olan İrlanda'daki koşullar hakkında sahip olduğum tek bilgi kaynağı, tüm mobilyalarla birlikte bize miras kalan ve deyiş yerindeyse bizzat tarihin bir parçası olan hizmetkârların kafalarında uzun kriz dönemi boyunca oluşan efsanelerdi. Sözgelimi uşağımız Quincey'den ancak buraya taşındıktan yıllar sonra, 1920 yazının ortalarında yaşanan o korkunç gece hakkında birkaç şey öğrenebildim. Randolphlar tam benim müstakbel kayınvalidem ve kayınpederimle akşam yemeği yedikleri sırada, yaklaşık altı mil uzaktaki Randolph Malikânesi kundaklanmıştı. Quincey'nin anlattığına göre, ayaklanma başlatan Cumhuriyetçiler, önce hizmetkârları giriş holünde toplamış ve lafı hiç dolandırmadan onlara bir saatleri olduğunu, bu süre içinde kişisel eşyalarını toplayabileceklerini, bunun üzerine bir de hem kendileri hem de özgürlük savaşçıları için çay demleyebileceklerini söylemişlerdi; bu bir saatin sonunda büyük bir intikam yangını çıkartacaklardı. Önce çocukların uyandırılması ve kötü bir şeyler olacağını önceden sezdikleri için çok huzursuz olan kedi ve köpeklerin yakalanması gerekmiş, dedi Mrs. Ashbury. O zamanlar Albay Randolph'un uşağı olan Quincey' nin anlattığına göre, malikânenin tüm sakinleri dışarıdaki çimenlikte, bavulların, çeşitli mobilya parçalarının ve korkuyla alınıvermiş bir sürü saçma sapan şeyin ortasında duruyorlarmış. Quincey, yaşlı Mrs. Randolph'un papağanını kurtarma, için son anda tekrar koşup ikinci kata çıkmak zorunda kaldığını ve ayrıca o âna kadar aklı tamamen yerinde olan Mrs. Randolph'un, olaydan sonraki gün aklını kaçırdığının ortaya çıktığını anlattı. Cumhuriyetçiler garajdan koca bir varil benzin almış, naralar atarak bunları merdivenlerden aşağıya, giriş holüne yuvarlamışlar. Benzin varilden dışarıya akarken herkes korkudan bayılacakmış gibi bir halde tüm bu olup bitenleri izlemek zorunda kalmış. Ellerindeki meşaleleri attıktan sonra yalnızca birkaç dakika içinde alevler pencereleri ve çatıyı sarmış bile. Hemen ardından, içi kor gibi ateşle dolu, dışarıya kıvılcımlar saçılan devasa bir sobaya bakıyormuş gibi hissetmiş herkes kendini. Sanmıyorum ki, dedi Mrs. Ashbury, böyle bir manzarayla karşı karşıya kalanların aklından neler geçtiğini hayal etmek bile mümkün olabilsin. Randolphlar, aslında bir biçimde her zaman bekledikleri, ama olacağına hiç ihtimal veremedikleri bu kötü olayın haberini, olay yerinden bisikletle kaçmış bir bahçıvandan almışlar. Kayınvalidem ve kayınpederimle birlikte, gecenin karanlığının içinden geçerek, uzaktan

görünen alevlere doğru yol almışlar. Bu yıkım mekânına ulaştıklarında, evlerini ateşe veren kişilerin çoktan ortadan kaybolduğunu görmüşler. Sonuçta çocuklarını kucaklamaktan ve korkudan donup kalmış, dilleri tutulmuş olan diğerlerine katılmaktan ve geçirdikleri deniz kazasının ardından bir salın üzerinde duran yolcular misali, yanan binanın karşısında büzülüp oturmaktan başka yapacak bir şeyleri yokmuş. Yangın ancak sabaha karşı yavaş yavaş sönmeye başlamış ve harap olmuş binanın kapkara iskeleti dumanların içinden ortaya çıkmış. Daha sonra bu harabeyi yıkmışlar, dedi Mrs. Ashbury. Ben bu binayı hiç görmedim. İç savaş döneminde iki yüz-üç yüz kadar malikâne yakılıp yıkılmış olmalı. Bir zamanlar Avusturya İmparatoriçesi Elisabeth'in mutlu günler geçirdiği Summerhill gibi yüksek tabakaya ait şatolar ile görece daha mütevazı olan mülkler arasında hiç ayrım yapılmamış. Bildiğim kadarıyla, dedi Mrs. Ashbury, ayaklanma çıkaran gruplar insanlara hiç zarar vermemişler.

İngiliz hükümetinin yandaşı olan, nefret ettikleri aileleri, haklı ya da haksız, oradan sürmenin en etkili yolu, belli ki bu ailelerin evlerini yakmaktı. İç savaştan sonraki yıllarda, savaştan zarar görmemiş olanlar bile ilk fırsatta ülkeyi terk ettiler. Geriye yalnızca, sahip oldukları topraklardan elde ettikleri dışında hiçbir gelirleri olmayanlar kaldı. Evleri ve arazileri satmak için yapılan her deneme, daha baştan olumsuzlukla sonuçlanıyordu; çünkü birincisi, ortada tek bir müşteri bile yoktu; ikincisi, bir müşteri çıksa bile, satıştan elde edilen parayla sözgelimi Bournemouth ya da Kensington gibi yerlerde olsa olsa birkaç ay yaşamak mümkündü. Öte yandan İrlanda'da insan kendini nelerin beklediğini bilemiyordu. Tarım sektörü tamamen çökmüş durumdaydı. İşçiler ücretlerini istiyor, ama kimse onlara ödeme yapamıyordu, giderek daha az ekim yapılıyor, giderek daha

az kazanç sağlanıyordu. Her geçen yıl durum daha da umutsuz bir hal alıyordu, yoksullaşmanın her yerde görülen işaretleri giderek daha da belirginleşiyordu. Evlerin en temel onarımlarını yapmak bile uzun zamandır mümkün değildi. Pencere pervazlarının ve kapıların boyaları dökülmüş, perdeler eskiyip incelmiş, duvar kâğıtları duvarlardan kalkmış, koltuk döşemeleri aşınmıştı; her yerden içeriye yağmur giriyor, her yerde teneke leğenler, kâse ve tencereler duruyor, yağmur suyu bunlara doluyordu. Kısa bir süre sonra insanlar, henüz binanın tamamından vazgeçmek zorunda kalmamışlarsa, üst katlardaki odaları bırakmak ve bodrum katlarında bulunan, iyi kötü kullanılabilir durumda olan odalara çekilmek zorunda kaldılar. Kilitli katlardaki odaların pencereleri örümcek ağlarının ardında karanlığa gömülmüştü, her yeri küf kaplıyordu, böcekler mantarları ulaşılması en güç yerlere kadar taşıyıp yayıyorlardı; devasa boyutlara varmış, korkunç biçimli, kahverengiye çalan mor ve siyah renkli tahta mantarları duvarlardan ve tavanlardan sarkıyordu, çoğu da öküz kafası kadar büyüktü. Yerdeki ahşap döşemeler kalkmaya başlamıştı, çatı kirişleri aşağıya sarkıyordu, tahta kaplamalar ve merdivenler ayrılıyordu, içleri çoktan çürümüştü, bazen geceleri un ufak olup kükürt sarısı bir toz haline geliyorlardı. Sinsice ilerleyen, bir bakıma olağan bir durum haline gelen, dolayısıyla artık fark edilmeyen, zaten bir günden diğerine fark edilmesi mümkün olmayan bu yıkılmanın ortasında sürekli ani ve sonuçları feci göçükler meydana geliyor ve bunların çoğu, uzun süren yağmurlu ya da kurak dönemlere veya genel olarak havanın birdenbire değiştiği zamanlara denk geliyordu. İnsanlar tam belirli bir çizgiyi tutturduklarını düşünürken, hiç beklenmedik bir anda durum dramatik bir biçimde kötüleşiyor, onlar da gerçekten büyük bir çaresizlik içinde en uzak köşeye sığınmaktan başka çare bulamıyor, kendi evlerinde birer mahkûm gibi yaşıyorlardı. Eşimin County Clare’deki büyükamcalarından biri, dedi Mrs. Ashbury, bir zamanlar çok gösterişli olan evinin mutfağında yaşamak zorunda kalmıştı. Söylendiğine göre, yıllar boyunca akşamları, olasılıkla artık aşçılığını da yapan uşağının hazırladığı basit bir patates yemeği yemişti yalnızca, ama eskiden olduğu gibi üzerine yine smokinini giyiyor, yanında da henüz tamamen boşalmamış mahzeninden çıkardığı bir şişe Bordeaux şarabı alıyordu. Quincey’nin bana anlattığı kadarıyla, ikisinin de adı William olan ve ikisi de sekseni çoktan geçtiği bir yaşta aynı gün ölen bu büyük amca ile uşağın yatakları da yine mutfaktaydı ve acaba, diye devam etti Mrs. Ashbury, acaba uşak mı beyefendisinin ona ihtiyacı

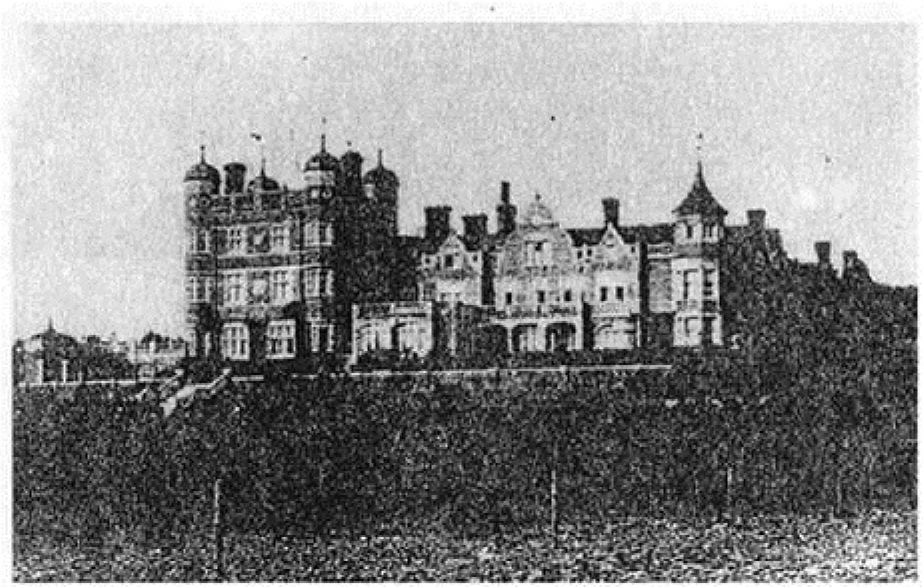
kalmayıncaya kadar hayatta kaldı, yoksa büyük amca mı uşağı olmadan tek bir gün bile hayatta kalamayacağını bildiği için onun ölümünden kısa bir süre sonra ruhunu teslim etti, diye kim bilir ne kadar çok düşünmüşümdür. Ama muhtemelen hizmetkârlardır bunu yapanlar, çoğunlukla çok önemsiz bir ücret karşılığında yıllarca görevlerini yerine getirirler ve beyefendileri gibi onların da, yıllardır yaşadıkları ve işlerin iyi kötü tıkırında gittiği yer dışında başka bir sığınak bulma şansları pek yoktur. Ölümleri yaklaştığında, hizmet edip baktıkları kişilerin de sonu gelmiş olur çoğunlukla. Bizde de durum pek farklı olmadı. Tek fark, bizim bu genel çöküşü küçük bir gecikmeyle yaşamış olmamızdı. Hemen ardından öğrendim ki, Ashburylerin mülklerini İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki döneme kadar ellerinde tutabilmiş olmasının tek nedeni, otuzlu yılların başında onlara kalan büyük mirastan gelen paralardı. Ama eşimin ölümüne dek geçen sürede, bu mirastan geriye yalnızca küçük bir miktar kalmıştı. Bunların hiçbirini umursamıyor, bir gün her şeyin iyiye gideceğine hep inanıyordum. Ait olduğumuz toplumun çoktan çökmüş olduğunu bir türlü kabullenmek istemiyordum. Biz Manda'ya geldikten kısa bir süre sonra, Gormanston Castle açık artırmayla satıldı, Straffan 1949'da, Carton yine 1949'da, French Park ise 1953'te, Killeen Rockingham 1957'de, Powerscourt da 196l'de satıldı, daha küçük arazilerden söz etmeye bile gerek yok. Ailemizin yaşadığı fiyaskonun boyutlarını ben ancak, her şeyi tek başıma çekip çevirmek zorunda kalınca anladım. İşçilerin maaşlarını ödeyecek param olmadığı için, tarım yapmaktan vazgeçmek tek seçeneğimdi. Arazileri parça parça satarak, kendimizi bir felaketle karşılaşmaktan birkaç yıl boyunca koruduk ve evde iki hizmetkâr olduğu sürece, hem dışarıdakilere hem de kendimize karşı saygınlığımızı koruyor görünüyorduk. Ama Quincey öldüğünde gerçekten ne yapacağımı bilemedim. Önce gümüş ve porselenleri açık artırmaya çıkardım, sonra da yavaş yavaş resimleri, kütüphaneyi, mobilyaları... Ama giderek daha da bakımsızlaşan ev için tek bir müşteri bile çıkmadı tabii ve biz de, lanetlenip bir yere kapatılmış ruhlar gibi, bu eve bağlı kaldık. Yapmaya kalkıştığımız bütün işler, kızların durmaksızın diktiği dikişler, bir keresinde Edmund'un başladığı bahçecilik işi, pansiyoner alma planımız, hepsi başarısızlıkla sonuçlandı. Yaklaşık on yıl önce Clarahill'deki dükkâna ilan yapıştırdığımızdan beri yolu buraya düşen ilk müşterimiz sizsiniz, dedi Mrs. Ashbury. Ne yazık ki ben doğuştan beceriksiz, sonsuza dek düşüncelerle cebelleşmeye mahkûm bir insanım. Aslında biz hepimiz, yaşama becerisi

olmayan hayalperestleriz, çocuklar da benden farklı değil. Bazen sanki biz bu dünyada hiç var olmamışız ve hayat da sürüp giden büyük ve açıklanamaz aptalca bir hataymış gibi geliyor bana. Mrs. Ashbury hikâyesini tamamlandığında, bu hikâye bana yapılan sessiz bir davetmiş gibi geldi, sanki onların yanında kalabilir ve masumiyeti her geçen gün artan yaşamlarını onlarla paylaşabilirdim. Ama bunu yapmayışım, kendimi bundan mahrum bırakışım, bugün bile zaman zaman ruhuma gölgeler düşmesine neden oluyor. Ertesi sabah vedalaşma zamanı geldiğinde, uzun bir süre Catherine'i aramak zorunda kaldım. Sonunda güzel avrat otlarının, kedi otlarının, melek otları ve ışkınların her yeri sardığı sebze bahçesinde onu buldum. Oraya geldiğim ilk gün giydiği kırmızı yazlık elbisesi vardı üzerinde, yüksek tuğla duvarlarla çevrili bahçenin bir zamanlar merkez noktası olan dut ağacının gövdesine yaslanmış duruyordu. Çalı çırpının arasından kendime yol açarak, içinden Catherine'in bana baktığı gölgeli adacığa doğru ilerledim. Sana hoşçakal demek için geldim, dedim ve sarkan dalların oluşturduğu kameriyenin içine girdim. Catherine'in elinde hacıların taktığı türden bir başlık vardı, elbisesi gibi kırmızıydı ve geniş kenarlıydı. O anda Catherine' in yanında durduğum halde, o bana çok uzak görünüyordu. Boş gözlerle bakıyor, bakışları beni delip geçiyordu. Adresimi ve telefon numaramı bıraktım, eğer bir gün istersen... Cümlemi tamamlayamadım, sonunu nasıl getireceğimi bilemiyordum. Fark ettim ki, Catherine zaten beni dinlemiyordu. Bir keresinde, dedi bir süre sonra, bir keresinde boş odalardan birinde ipekböceği yetiştirebileceğimizi düşünmüştük. Ama bunu hiçbir zaman yapmadık. Ah, insanın yapmayı beceremediği ne çok şey var! Catherine Ashbury'yle birbirimize söylediğimiz bu son birkaç sözün üzerinden yıllar geçtikten sonra onu tekrar gördüm ya da gördüğümü sandım, 1993 Martı'nda Berlin'de. Metroyla Silezya Kapısı' na gitmiş, o can sıkıcı yerde bir süre dolaştıktan sonra, daha önce olasılıkla binek arabalarının durduğu bir garaj ya da ona benzer bir şey olan bakımsız bir binanın önünde, içeriye girmek için bekleyen bir grup insanla karşılaşmıştım. Bir ilanda yazdığına göre, teatrallikten tamamen uzak görünen binanın bu ön yüzünün ardında olduğu anlaşılan tiyatroda, Jakop Michael Reinhold Lenz'in benim o güne kadar bilmediğim, tamamlanmamış bir oyunu vardı. Bu loş mekâna girince, alçak taburelerde oturmak zorunda kalıyordunuz. Bunların üzerinde insan kendini, mucizelere özlem duyan çocuksu bir ruh hali içinde buluyordu. Aklımdan geçen bu tür düşüncelerle henüz hesaplaşamamışken, akıl

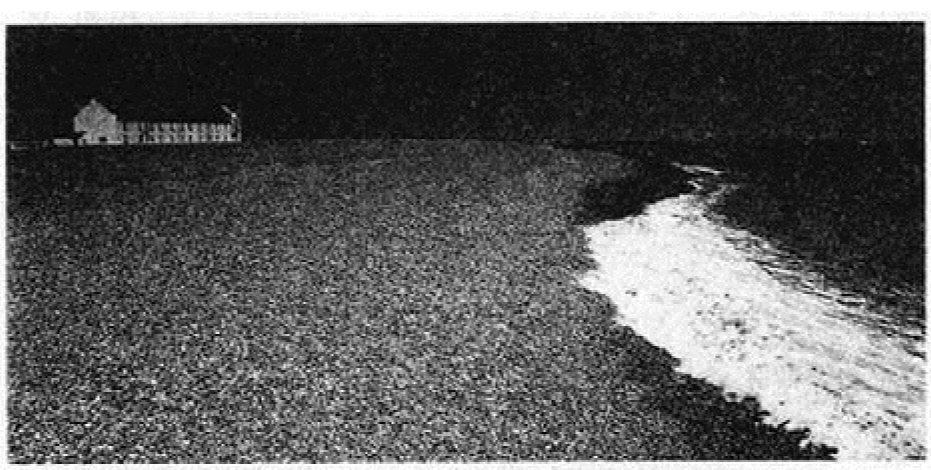
almaz bir biçimde aynı kırmızı elbise içinde, aynı açık renkli saçlar ve aynı hacı başlığıyla Sienalı Azize Caterina sahnede beliriverdi, boş bir odadaydı, üstelik de babasının evinden çok uzaklarda, günün sıcağından, dikenler ve taşlar yüzünden yorgun. Anımsadığım kadarıyla, arka planda soluk renkli bir dağ manzarası vardı, Trentino'daki bir dağ yamacı belki, Alpler'in eteklerinde, su yeşili, az önce buz denizinden fırlamış gibi adeta. Güneş batarken Caterina da görünmeyen bir ağacın altına çöküp ayakkabılarını çıkardı ve başlığını bir kenara koydu. Burada uyuyabilirim diye düşünüyorum, dedi, en azından biraz kestirebilirim. Sakin ol hayatım. Asude akşam, mantosuyla bizim hastalıklı duyularımızı örter...

Woodbridge'ten Orford'a, denize inmek için en az dört saat kadar yürünür. Caddeler ve yollar kumlu boş bir araziden geçer ve burası, geçirdiği uzun ve kuru yazın sonunda adeta bir çöle benzer. Burada yerleşim yoğunluğu eskiden beri çok az olmuş, toprak çok az ekilip biçilmiştir ve aslında bu arazi bir uçtan diğer uca uzanan koskoca bir meradan başka bir şey değildir. 19. yüzyılın başında çobanlar sürüleriyle birlikte ortadan kaybolduktan sonra, her yeri çalılar ve süpürge otları sarmaya başlamış. Rendlesham Hall, Sudbourne Hall, Orwell Park ve Ash High House'taki çiftlik sahipleri bu gelişmeden farklı bir yönde yararlanmış ve Sandlings denen bölgenin tamamını en küçük, en önemsiz parçasına kadar aralarında paylaşıp burasını Victoria döneminde giderek moda olan küçük hayvan avcılığına uygun hale getirmek için ellerinden geleni yapmışlar. O dönemde ticari işletmeleri sayesinde olağanüstü bir zenginlik kazanmış olan burjuva sınıfından kişiler, yüksek sosyetede kendilerini kabul ettirebilmek için büyük çiftlikler, araziler satın alıyorlardı. Bu arazilerde, hiçbir faydası olmayan, sırf yok etmeyi amaçlayan, ama anlaşılan kimsenin de sapkınlık olarak görmediği avcılık uğruna, ticari açıdan faydalı ve anlamlı işler yapmak gibi çok önemsedikleri prensiplerinden vazgeçtiler. Eskiden avcılık, sarayın ve aristokrasinin bir ayrıcalığıyken ve yüzyıllar içinde oluşmuş av parkları ve korularında yapılıyorken, artık borsada kazandıklarıyla saygınlık ve ün satın almak isteyen herkes, olası en yüksek harcamaları yaparak bir sezonda birçok kez olmak üzere, kendi arazisinde *hunting parties* adı verilen av partileri düzenlemeye başlamıştı. Böyle bir topluluğa ev sahipliği yaparak kazanılacak saygınlık, davetlilerin toplumsal statüleri ve isimlerinin yanı sıra öldürülen hayvan sayılarının tam oranlarına da

bağlıydı. Dolayısıyla arazilerin idare biçimini belirleyen, av hayvanlarının tehlikelerden korunması ve sayılarının artırılması için gerekli olan düzenlemelerdi. Her yıl büyük kuş kafeslerinde binlerce ama binlerce sülün yetiştiriliyor, daha sonra bunlar, artık tarım yapmaya elverişli olmayan, büyük bir bölümü içine girilemez hale gelen bu geniş arazilere bırakılıyordu. Hakları giderek kısıtlanan yöre halkı ise, eğer sülün ya da köpek yetiştiricisi, av korucusu, avcı yamağı olarak ya da avcılıkla ilgili herhangi bir işte çalışma olanağı bulamazlarsa, çoğunlukla yüzyıllardır yaşadıkları evlerden vazgeçmek zorunda kalıyorlardı. Yirminci yüzyılın başlarında, Hollesley Bay'da sahilin hemen arka tarafında işsizler için bir çalışma kampı kuruldu. Daha sonra Collonial College adı verilen bu kamptaki binlerce kişi, belli bir sürenin ardından çoğunlukla Yeni Zelanda'ya ya da Avustralya'ya göç etti. Hollesley Bay'ın müştemilatları, günümüzde genç tutuklular için açık cezaevi olarak kullanılıyor, çok uzaktan bile fark edilebilen parlak portakal renkli gömlekler giymiş gençlerin çevredeki tarlalarda gruplar halinde çalıştığı görülüyor her zaman. Sülün çılgınlığı, Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki son yıllarda doruk noktasına ulaştı. O dönemde sırf' Sudbourne Hall'de iki düzine av korucusu ve av korucularının giydiği üniformaları hazırlayan ve bakımını yapan özel bir terzi vardı. Bazen tek bir günde altı bin sülün vuruluyordu, diğer kümes hayvanlarından, tavşanlardan ve adatavşanlarından söz etmeye bile gerek yok. Birbiriyle yarış halinde olan ailelerin kayıtlarında, baş döndürücü miktarlara varan bu sayılar titizlikle belirtilmiştir. Sandlings'teki en önemli toprak arazilerinden ve av alanlarından biri olan Bawdsey Estate, Deben'in kuzey kıyısından başlayıp üç bin hektardan daha geniş bir alana yayılmaktadır. Toplumun aşağı kesimlerinden yükselmiş bir işadamı olan Sir Cuthbert Quilter, 1880'lerin başında, nehir ağzında, göze çarpacak bir konuma bir malikâne yaptırdı. Malikâne kısmen Elisabeth dönemi malikânelerini, kısmen de mihrace saraylarını anımsatıyordu. Quilter, bu mimarlık harikasını oraya dikip bir de asalet arması için, burjuvaziyle her türlü uzlaşmayı reddeden "Değişmektense Ölürüm" sözünü seçmekle, ulaştığı toplumsal statünün haklılığını benzersiz bir biçimde sergileyebileceğine inandı.

O dönemde onun gibi adamların iktidarlarına duydukları güven doruk noktasındaydı. Kendi fildişi kulelerinde, bir sansasyonel başarıdan diğerine koşmanın niçin her zaman mümkün olamayacağını anlamıyorlardı. Alman imparatoriçesinin dinlenmek için son yıllarda seçkin bir sayfiye yeri haline gelen, Felixstowe'daki ırmağın diğer tarafını seçmesi boşuna değildi. Orada haftalar boyunca demirli duran *Hohenzoüem* yatı, girişimci ruhların önüne serilen olanakların somut göstergelerinden biriydi. Kuzey Denizi sahilleri, majestelerinin de desteğiyle, modern yaşamın gerektirdiği her türlü donanıma sahip, toplumun yüksek kesimlerine uygun bir şifa kolonisi olarak kalkınabilirdi artık. Verimsiz toprağın her yerinden oteller türedi. Gezinti yolları ve plajlar yapıldı, iskeleler denize doğru uzadı.

Hatta bugün yalnızca bir dizi cazibesiz, gösterişsiz ev ve kulübenin olduğu, bunun dışında şimdiye kadar tek bir insan bile görmediğim Shingle Street'te, tüm bölgenin bu en ıssız yerinde, -eğer kaynaklarda yazanlar doğruysa- iki yüz insan kapasiteli bir kaplıca inşa edilmişti. Geriye hiçbir iz bırakmadan ortadan kaybolan bu kaplıcaya *Germ.an Ocean Mansions* gibi ihtişamlı bir ad verilmişti ve personelde görevlendirilenlerin hepsi Almanya'dandı. Görünüşe göre o yıllarda, Britanya ile Alman imparatorlukları arasında, Kuzey Denizi üzerinden bütün olası bağlantılar kurulmuştu ve bu bağlantılar öncelikle, ne pahasına olursa olsun güneşin altında bir yer garantilemek isteyenlerin korkunç zevksizliklerinde karakteristik ifadesini buluyordu. Cuthbert Quilter'in kum tepeciklerinin ortasına yerleştirilmiş Anglo-Hint tarzındaki fantastik sarayı, akla gelebilecek her türlü eksantrikliği her şeyden çok seven Alman imparatorunun sanatsal beğenisine uygundu kuşkusuz. Aynı şekilde, varlığına varlık kattığı her milyon için sahil şatosuna yeni bir kule daha ekleten Quilter'i de Hohenzollern'in güvertesinde misafir olarak hayal edebilir, sözgelimi deniz kuvvetlerinden öteki davetli beyefendilerle birlikte, denizin ortasında gerçekleşen pazar ayininden önce yapılması alışkanlık haline gelmiş jimnastik egzersizlerine katıldığını kolaylıkla düşünebiliriz. Kendisiyle aynı düşünce yapısına sahip İmparator Wilhelm'in teşvikiyle Quilter gibi bir adam öyle cüretkâr planlar kurmuştur ki, sözgelimi Ftelixstowe'dan başlayıp Norderney üzerinden Sylt'a kadar uzanan ve ulusun genel beden sağlığını korumayı amaçlayan bir açık hava cennetinin tesis edilmesi; gerçek bir Anglo-Cermen ittifakı olmasa bile, yeni bir Kuzey Denizi uygarlığının kurulması, bunun simgesi olarak da Helgoland Adası'nda, denizden bakıldığında çok uzaklardan bile görülebilen bir ulusal kilisenin dikilmesi bunlar arasındadır. Ama tarih bundan tamamen farklı bir seyir izledi tabii ki; çünkü ne zaman mükemmel bir gelecek hayali kursak, hemen köşebaşında bir felaket bizi bekliyor olur. Savaş ilan edildi, Alman otel görevlileri ülkelerine geri gönderildiler, yazın tatile gelen kimse olmuyordu. Bir sabah, uçan bir balina misali, sahilin üzerinde bir zeplin belirdi, Manş Denizi'nin diğer tarafında, cepheye savaş malzemeleriyle birlikte sayısız askerî birlik yığıldı, her yer havan toplarıyla yerle bir edildi, cepheler arasındaki ölüm bölgesinde cesetler fosfor gibi parlıyordu. Alman imparatoru imparatorluğunu kaybetti; bir zamanlar bitmek tükenmek bilmez gibi görünen mal varlığını kâr getirecek biçimde değerlendirme olanağı artık olmadığı için, servetinin azıcık kaldığını

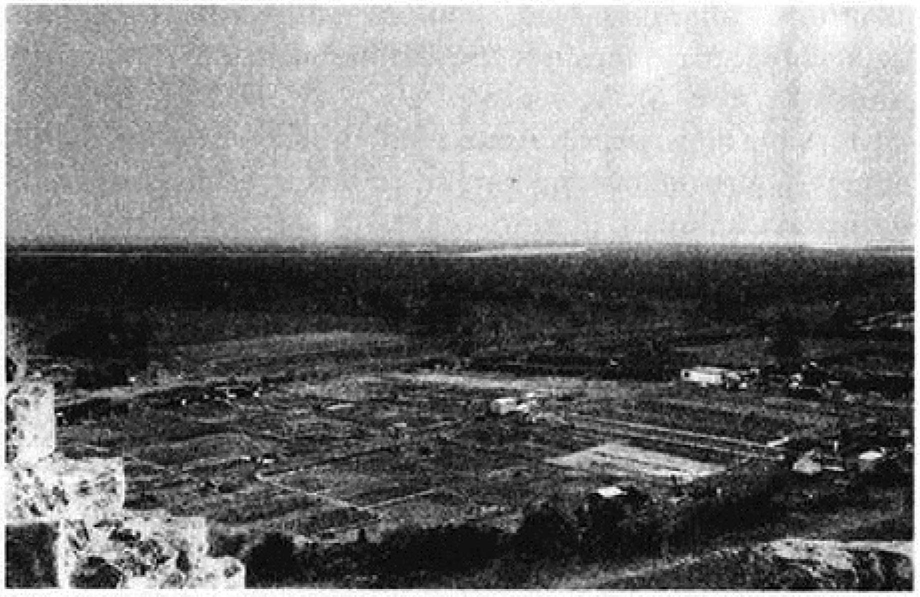
anlayan Cuthbert Quilter’m imparatorluğu da yavaş yavaş çöküyordu. Bu arada Bawdsey’in bir sonraki mirasçısı Raymond Quilter, sahile paraşütle atlamak gibi sansasyonel aktiviteler düzenleyerek, Felixstowe’a gelen ama eskisi kadar soylu sayılamayacak turistlerin eğlenmesine yardımcı olmaya çalışıyordu. 1936’da Bawdsey, malikânesini devlete satmak zorunda kaldı. Eline geçen para, vergi borçlarını kapatmaya ve her şeyden önce gelen uçuş tutkusu için gerekli olan masrafları karşılamaya yetiyordu. Öte yandan aile mülkünü devrederken eskiden şoförün kaldığı yere taşınan Raymond Quilter’ın, Londra’da Dorchester’dan başka bir yerde kalmamak gibi bir alışkanlığı vardı. Orada itibar gördüğünün kanıtı olarak, her gelişinde Quilter standartları uygulanıyor, Birleşik Krallık bayrağının yanına, siyah zemin üzerinde altın renkli bir sülünün olduğu bir flama asılıyordu. Quilter’ın muhtemelen şövalyelik unvanına borçlu olduğu ve bu tür şeylerde son derece muhafazakâr olan malikâne personelinin yanında keyfini sürdüğü ender ayrıcalıklardan biriydi bu; ne de olsa büyük amcasının satın aldığı arazilerden -görünüşe göre hiç üzüntü duymadan- ayrıldıktan sonra, bir miktar nakit paranın dışında, geriye yalnızca uçağından ve bir de tek başına öylece duran bir arazideki uçuş pistinden başka hiçbir şeyi kalmamıştı. — Birinci Dünya Savaşı’ndan sonraki yıllarda, Quilter’ın Bawdsey arazisindeki serveti gibi birçok servet dağılıp gitti. Malikâneler ya yıkılmaya terk edildi ya da başka amaçlarla kullanılmak üzere yatılı okullara, ıslahevlerine, akıl hastanelerine, huzurevlerine veya III. Reich’tan kaçanlar için kamplara dönüştürüldü. Bawdsey Malikânesi, uzun bir süre, Robert Watson-Watt başkanlığında çalışan ve günümüzde görünmez bir ağla tüm atmosferi baştan sona kaplayan radar sistemini geliştiren araştırma grubunun ikametgâhı ve laboratuvarı oldu. Öte yandan Woodbridge ile deniz arasında kalan bu bölge bugün bile askerî üslerle doludur. Bu geniş platoda yürüyen biri, sürekli kışla kapılarının ve çitlerle çevrilmiş askeri bölgelerin yanından geçer; buralarda, seyrek duran karaçam adalarının ardında gizlenmiş bir halde duran kamuflaj rengindeki hangarlarda ve üzerini çimlerin kapladığı yeraltı sığınaklarında silahlar durmaktadır. Mecbur kalınırsa, bunlarla ülkeler ve kıtalar çok kısa bir süre içinde üzerinde dumanlar tüten taş ve kül yığınına dönüştürülebilecek. Orford’dan çok uzak olmayan bir yerde, uzun bir yolu yürüyerek geçtiğim için zaten yorulmuşken, kum fırtınasına yakalanınca, aklıma bu gelmişti. Kilometrekarelerce genişliğinde bir alana yayılan ve 1987 yılında 16 Ekim’i 17 Ekim’e bağlayan gece çıkan

kasırgada büyük bir kısmı keresteye dönüşen Rendelsham Ormanı'nın doğu sınırına yaklaşıyordum. O âna kadar pırıl pırıl olan gökyüzü yalnızca birkaç dakika içinde karardı, rüzgâr çıktı ve kurumuş toprağın üzerindeki toz tabakasını yerden kaldırıp girdaplar oluşturdu. Güneşin son ışıkları da kararıp kaybolmaya yüz tutarken, bütün konturlar, güçlü rüzgârlarla durmaksızın gümbürdeyen, her şeyi boğan karanlıkta kaybolmaya başladı. İç içe geçmiş ağaç köklerinin oluşturduğu bir setin arkasında çömelip oturdum ve ufuk çizgisinden başlayarak bütün gökyüzünün çizgi çizgi olduğunu gördüm.

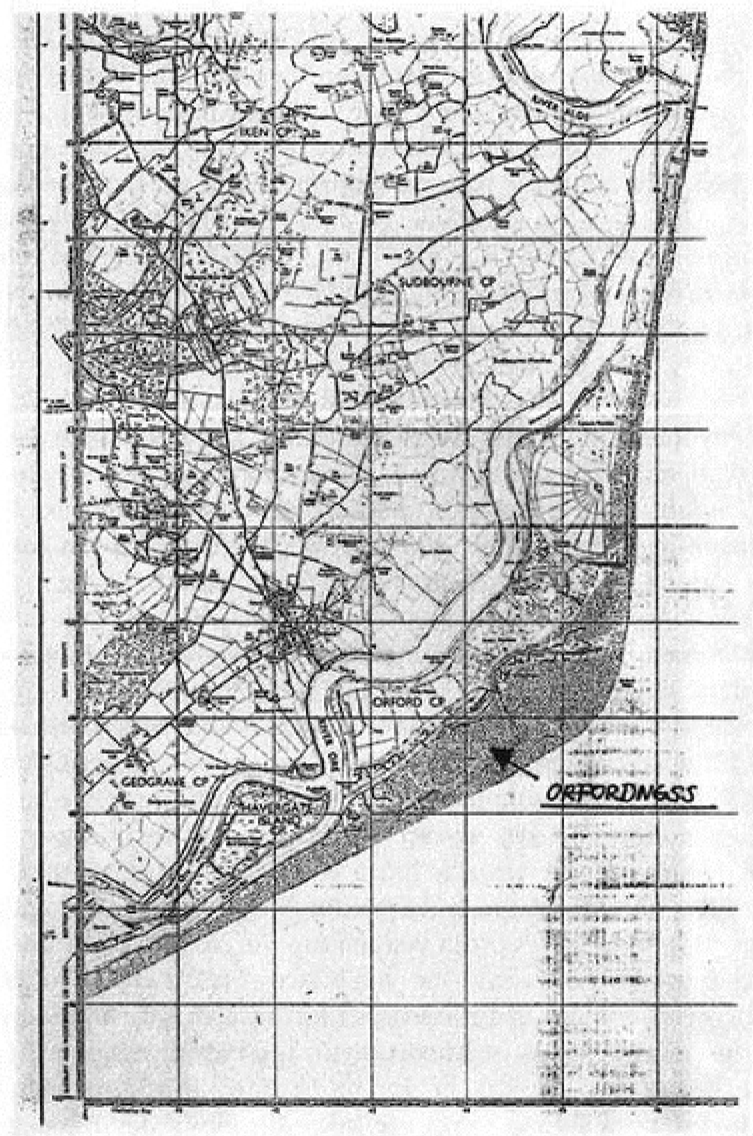
Gökyüzündeki giderek yoğunlaşan bu keşmekeşin ortasında, hâlâ görüş mesafemin içinde bulunan işaretler aradıysam da, bulmayı başaramadım; zira çevremdeki alan her geçen saniye daralıyordu. Hatta en yakınımda bile herhangi bir çizgi ya da herhangi bir siluet görünmüyordu. Sağdan sola, soldan sağa, dört bir yandan toz bulutları savruluyor, havaya yükselip sonra yukarıdan aşağıya serpiliyordu. Görünen tek şey, bir titreme ve çalkalanma hareketiydi ve bu en az bir saat boyunca devam etti. Sonradan öğrendiğime göre, o sırada daha içeri kısımlarda çok şiddetli bir kasırga kopmuştu.

Fırtına dindiğinde, keresteye dönmüş ormanın üzerini örten dalga biçimli kum tepeleri karanlığın içinden belirmeye başladı. Dilim damağım kurumuş, soluksuz kalmış bir halde, çevremde oluşmuş olan çukurluktan sürünerek çıktım, çölde devrilen bir kervanda hayatta kalan tek kişi olarak, diye düşündüm. Çevreye ölüm sessizliği hâkimdi, hafif bir esinti bile yoktu, ne bir kuş sesi ne bir hışırtı vardı, hiçbir şey duyulmuyordu. Hava tekrar aydınlandığı halde, tam tepede olan güneş, polenler kadar incecik toz tanelerinin oluşturduğu şeritlerin ardında saklıydı hâlâ. Uzun bir süre daha havada asılı kalan bu toz taneleri, değirmende öğütürmüşçesine yavaş yavaş kendini öğüten bir dünyadan geriye kalan son taneciklerdi. — Yolun kalan kısmını yürürken kendimde değildim. Yalnızca dilimin damağıma yapıştığını ve olduğum yerde sayıyormuşum hissine kapıldığımı anımsıyorum. Nihayet Orford’a vardığımda, ilk olarak kale zindanının tepesine çıktım. Oradan bakıldığında, yöreye özgü tek katlı, kiremit çatılı evlerin, yeşil bahçelerin ve sararmış tarlaların üzerinden, ta uzaklarda kuzey ve güney yönünde sisler içinde kaybolan sahil şeridine kadar uzanan geniş bir alan görülebiliyordu. Orford Kalesi’nin yapımı 1165’te tamamlandı ve yüzyıllar boyunca, burayı sürekli tehdit eden düşman saldırılarına karşı en önemli kale oldu. Ancak Napoleon Britanya Adası’nı fethetme fikrine kapıldığında -bilindiği üzere, Napoleon’un cesur mühendisleri Manş Denizi’nin tabanından geçmesi planlanan bir tünel tasarlıyor ve bir balon donanmasının hayalini kuruyorlardı-, yeni savunma önlemleri alındı ve sahilde, birbirinden yalnızca birkaç mil uzaklıkta bulunan, yuvarlak biçimli güçlü kaleler inşa edildi.

Sırf Ftelixstowe ile Orford arasında, Martello Kuleleri denen bu kalelerden yedi tane vardır; ama bildiğim kadarıyla, bunların işe yarayıp yaramadığı hiç test edilmedi. Askerî birlikler kısa bir süre sonra geri çekildi. Yıkık dökük boş duvarlar o günden beri öncelikle, surlardan aşağıya sessizce kendilerini bırakarak gece uçuşlarını yapan baykuşların işine yarıyor. Kırklı yılların başlarında, Bawdseyli mühendisler doğu kıyıları boyunca ilk radar antenlerini diktiler, seksen metreden daha yüksek olan bu gizemli tahta direklerden sessiz gecelerde gıcırtı sesleri gelirdi ve Orford çevresindeki askerî araştırma üslerinde geliştirilen sayısız başka gizli proje gibi, bunun amacı hakkında da insanlar çok az bilgiye sahipti. Tabii bu durum çeşitli tahminlerin yapılmasına yol açıyor, ölümcül ışınların oluşturduğu görünmez bir ağ ya da yeni bir tür sinir gazı, dahası insanın hayal gücünü aşacak denli etkili bir kitle imha silahı hakkında söylentiler dolaşıyor, Almanların çıkarma yapması durumunda bu kitle imha silahının kullanılabileceğinden söz ediliyordu. Gerçekten de kısa bir süre öncesinde, Savunma Bakanlığı'nın arşivlerinde, Suffolk, Shingle Street'teki Sivil Halkın Tahliyesi başlıklı bir dosya vardı. Benzer dokümanların genel olarak otuz yıl sonra açılmasına karşın, bu dosya yetmiş beş yıl kilit altında kalmıştı, çünkü -ortadan kaldırılması mümkün olmayan bir söylentiye göre- Shingle Street'te gerçekleşen ve kamuoyuna hesabı verilemeyecek kadar korkunç bir olayla ilgili ayrıntıları içeriyordu. Sözgelimi, benim kulağıma geldiği kadarıyla o dönemde Shingle Street'te, tüm bölgeyi yaşanmaz hale getirebilecek biyolojik

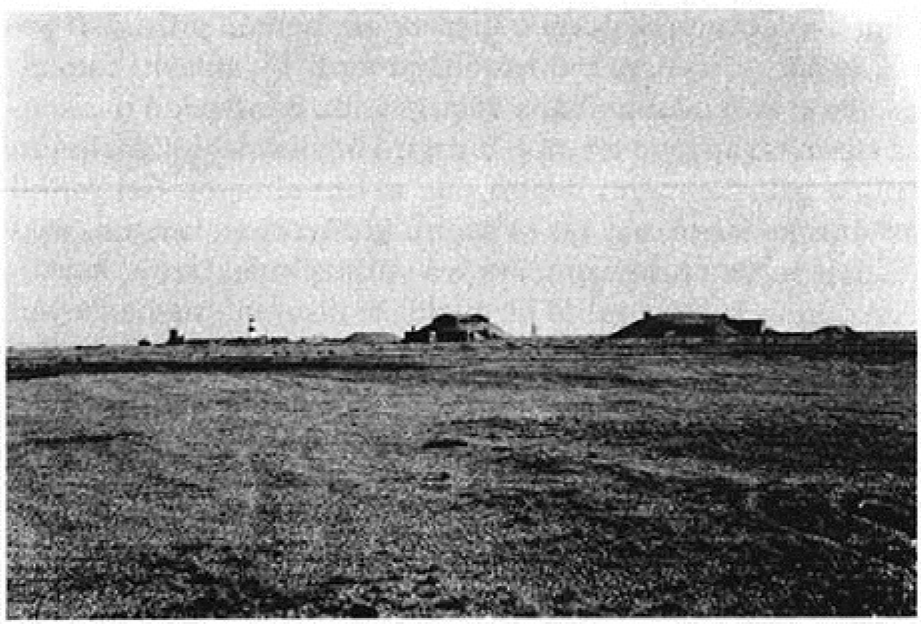
silahlarla deneyler yapılmıştı. Denize kadar uzanan bir boru hattından söz edildiğini de duymuştum. Bu boru hattı sayesinde, bir düşman saldırısı sırasında, petrol yakılarak büyük bir hızla bir yangın çıkarılabilecek, üstelik bu öyle büyük bir yangın olacaktı ki, suyun yüzeyi kaynamaya başlayacaktı. Bu deneyler sırasında bir İngiliz istihkâm bölüğünün tamamı yanlışlıkla -yanlışlıkla denebilirse tabii- ölmüş, hem de akla gelebilecek en korkunç biçimde. Görgü tanıkları, kayıkların içinde acıdan büzülmüş oturan, kömür haline gelmiş cesetler gördüklerini söylüyorlar. Başkalarının iddiasına göre ise, bu ateş duvarında ölenler, İngiliz askeri üniforması giymiş Alman kara kuvvetleri askerleriydi. Yerel gazetelerin başlattığı uzun bir kampanyanın ardından, sonunda 1922'de Shingle Street dosyası açıldığında, dosyada, görece daha zararsız olan sinir gazı denemeleriyle ilgili birkaç bilgi haricinde, dosyanın gizli tutulmasını ve savaş bittikten sonra ağızdan ağıza çeşitli hikâyeler dolaşmasını haklı çıkaracak hiçbir şeyin olmadığı anlaşıldı. Ama öyle görünüyor ki, diye yazmış bir yorumcu, tehlikeli maddeler dosya açılmadan önce ortadan kaldırılmış ve sonuçta, Shingle Street gizemi hâlâ devam ediyor. — Shingle Street hakkındaki bu türden söylentilerin sürüp gitmesinin başlıca nedeni, Soğuk Savaş döneminde Suffolk sahilinde Savunma Bakanlığı'nın Gizli İmha Silahları Araştırma Kurumu'nun faaliyetlerine devam etmesiydi ve bu faaliyetler hakkında büyük bir suskunluk hâkimdi. Orford sakinleri, Orfordness'taki araştırma merkezinde neler olup bittiği hakkında ancak tahminlerde bulunabiliyorlardı.

Bu merkez onların görebileceği bir uzaklıkta olmasına karşın, gerçekte onlara Nevada Çölü ya da Pasifik Okyanusu'ndaki mercan adalar kadar uzaktı. Kendi adıma ben, 1972 yılında Orford'a ilk gidişimde limanda durup yöre sakinlerinin yalnızca "ada" dedikleri ve Uzakdoğu'daki ceza kolonilerine benzeyen bu yere nasıl baktığımı çok iyi anımsıyorum. Daha önce haritaya bakmış ve bu ilginç biçimli Orford sahilini dikkatle incelemiştim. Deyiş yerindeyse karadan bir bakıma bağımsız olan bu Orfordness Burnu ilgimi çekmişti. Binlerce yıllık bir süreçte kuzeyden gelerek Alde Irmağı'nın denize döküldüğü yerde biriken taşlarla oluşan bu burun, ırmağın Ore denen aşağı mecrasının, bugünkü sahil ile eski sahil arasında on iki millik bir mesafeyi daha geçmesine yol açıyordu.

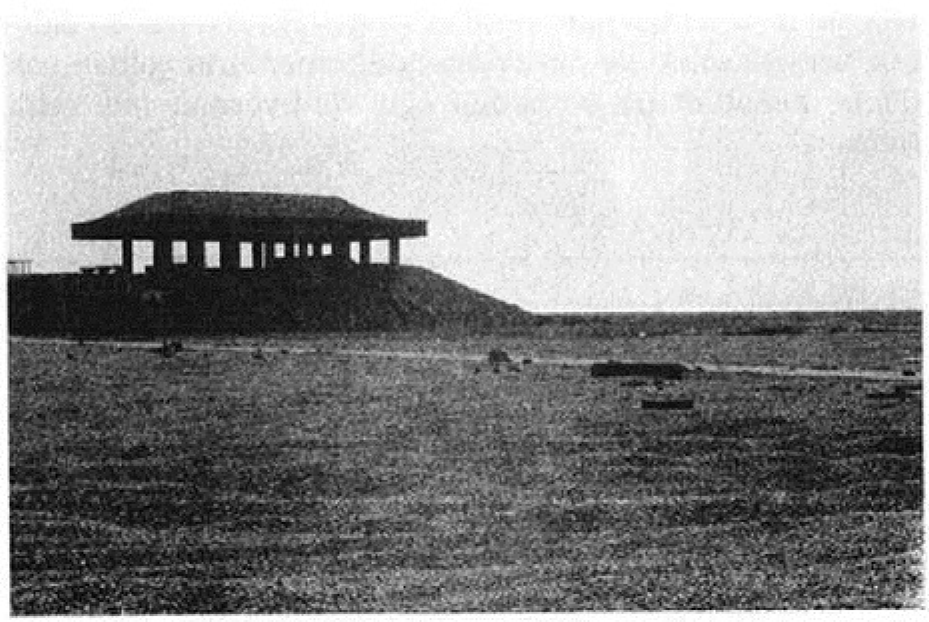
Orford’a ilk gelişimde “ada”ya geçiş yasaktı; ama artık bunu engelleyecek hiçbir şey kalmamıştı. Savunma Bakanlığı birkaç yıl önce gizli araştırmalarına son vermişti. Limandaki sette boş boş oturan adamlardan biri birkaç pound karşılığında beni oraya götürebileceğini söyledi. Ben çevreyi dolaştıktan sonra karşı kıyıdan işaret edince tekrar gelip beni alacaktı. Onun mavi boyalı motorlu teknesiyle 'ırmağın karşı kıyısına geçerken bana, insanların eskiden olduğu gibi Orfordness’tan yine uzak durduğunu anlattı. Hatta ıssızlığa ve tek başınalığa herkesten daha çok aşina olan balıkçılar bile birkaç denemenin ardından geceleri orada olta atmaktan vazgeçmişler, güya orada balık avlamaya değmiyormuş. Oysa asıl neden, hiçliğe uzanan bu kuş uçmaz kervan geçmez yerin dayanılamayacak bir yer olması, hatta uzun süren duygusal çöküntüler yaratabildiğinin de görülmüş olmasıydı. Irmağın öbür kıyısında kayıkçımla vedalaştım ve yüksek setin üzerinden atladıktan sonra, yer yer otların bittiği asfalt yolda yürüyerek, çok geniş bir alana yayılan sararmış bir tarladan geçtim. Hava kapalı ve bunaltıcıydı, hiç rüzgâr esmiyordu, öyle ki tüy gibi incecik bozkır otları bile kıpırdamıyordu. Birkaç dakika sonra, sanki hiç keşfedilmemiş bir ülkeden geçiyormuşum gibi geldi bana ve hâlâ hatırladığım üzere, kendimi aynı anda hem tamamen özgürleşmiş hem de sonsuz bir baskı altında kalmış gibi hissettim. Aklımdan geçen tek bir düşünce bile yoktu. İçimdeki ve çevremdeki boşluk, attığım her adımla birlikte artıyor, sessizlik derinleşiyordu. Yol kenarındaki otların arasında saklanmış bir tavşanı birdenbire ayaklarımın dibinde görünce korkudan ölecekmişim gibi hissetmemin nedeni de muhtemelen aynı boşluk ve sessizlikti. Tavşan hızla kaçıp önce düzgün olmayan asfalt yol boyunca koşmuş, sonra bir-iki kere yön değiştirerek tarlaya girmişti. Ben yaklaşırken, o da orada büzüşmüş bir halde, yüreği hızla çarparak durmuş, hayatını kurtarmak için neredeyse çok geç kaldığı bir âna kadar orada beklemiş olmalıydı. Donup kaldığı o kısacık an, hemen ardından panik içinde kaçış hareketine dönüşüverdi; bu an aynı zamanda, onun korkusunun bana geçtiği andı. Saniyeden daha kısa süren bu anda neler olup bittiğini böylesine net gözümün önüne getirebilmemi benim bile aklım almıyor. Gri renkli asfaltın kenarını, her bir ot sapını görüyorum, tavşanı, saklandığı yerden fırlayışını, arkaya yatmış kulaklarını, korkudan donup kalmış, tuhaf bir biçimde insanınkine benzeyen yüzünü görebiliyorum ve onun kagarken geriye dönmüş, korkudan neredeyse başından fırlayacakmış gibi görünen gözlerinde de kendimi görüyorum, onunla bir olmuş kendimi.

Ancak yarım saat sonra, sararmış otlarla kaplı düzlüğü deniz kenarına kadar inen çakıl taşlı araziden ayıran geniş sete ulaştığımda, damarlarımda akan kan yavaş yavaş sakinleşmeye başladı. Ardından, eski araştırma merkezine giden köprünün üzerinde uzun bir süre durdum. Arkamda, batı yönünde çok uzaklarda, meskûn bir bölgenin hafif yükseltileri hayal meyal seçilebiliyor, kuzeye ve güneye doğru ırmağın kurumuş kolunun çamurlu yatağında akan cılız, küçük bir akarsu ışıldıyordu, ileride ise yıkıntılardan başka bir şey yoktu.

Çevrede içi taşla doldurulmuş bir yığın beton yapı vardı. Benim yaşamımın büyük bir kısmı boyunca, bunların içinde yüzlerce mühendis yeni silah sistemleri geliştirmek için çalışmıştı. Koni biçimli bu tuhaf yapılar, uzaktan bakıldığında, tarih öncesi dönemlerde büyük hükümdarların bütün aletleri, malzemeleri, gümüşleri ve altınlarıyla birlikte gömüldüğü anıt mezarlara benziyordu. Askerî üslerle bağlantısını bir türlü kuramadığım tarzda yapılmış, tapınaklara ya da pagodalara benzeyen bu yapılarla karşılaştığımda, dünyevi olanın ötesine geçmeyi amaçlayan bir alanda bulunduğum izlenimi daha da kuvvetlendi. Harabelere yaklaştıkça, gizemli bir ölüler adası hayali kayboldu ve gelecekte yaşanacak bir felakette yok olan kendi uygarlığımızın kalıntıları arasında olduğumu sandım. Uygarlığımızın doğası hakkında hiçbir şey bilmeden, bizden geriye kalan metal ve makine yığınları arasında dolaşan, gelecekten gelen bir

yabancı misali, burada bir zamanlar ne tür varlıkların yaşadığı ve çalıştığı benim için de bir muammaydı; bütün bu beton ambarların içindeki ilkel tesisler, çatıların altındaki raylar, bir kısmı fayans kaplı duvarlardaki çengeller, tencere büyüklüğündeki süzgeçli kovalar, tümsekler ve lağım kuyuları ne işe yarıyordu?

Orfordness'ta geçirdiğim o gün gerçekte nerede ve hangi zaman dilimindeydim, bunu bugün bunları yazarken bile söyleyemem. Bildiğim kadarıyla, son olarak setin üzerinden yürüyerek, Chinese Wall Bridge'ten başlayıp eski su kuyusundan geçmiş ve iskeleye doğru yürümüştüm, solumda bozkırın orta yerinde siyah prefabrik binalar topluluğu, sağımda, ırmağın karşı kıyısında da anakara vardı. Dalgakıranın üzerinde oturmuş, kayıkçıyı beklerken, akşam güneşi bulutların ardından çıktı ve kıvrıla kıvrıla uzayıp giden sahil şeridini aydınlığa boğdu. Deniz kabarmış, ırmağın içine doğru ilerlemişti, suyun yüzeyinde metalimsi yansımalar vardı, çayırlardan yukarıya doğru yükselen radyo antenlerinden belli belirsiz duyulabilen, aralıksız bir siren sesi geliyordu. Orford'un çatıları ve kuleleri, ağaçların tepelerinin ardından bakıyorlardı, öyle yakın görünüyorlardı ki, elimi uzatsam yakalayacaktım sanki. Bir zamanlar evim gibiydi orası, diye düşündüm ve sonra, karşıdan yansıyan ışık giderek daha da göz kamaştırıcı bir hale gelince, çevredeki renkler de giderek karardı sanki ve

birdenbire, değirmenlerin çoktan yok olmuş kanatları rüzgârda ağır ağır dönüyormuş gibi geldi bana.

IX

Orford'dan sonra, Eastern Counties Otobüs Şirketi'nin kırmızı otobüslerinden biriyle, Woodbridge üzerinden daha içeriye, Yoxford'a gittim ve oradan da, eski bir Roma yolundan kuzeye doğru yürüyerek Harleston Kasabası'nın aşağı kısmında bulunan ve az sayıda insanın yaşadığı bir bölgeye geldim. Neredeyse dört saatimi yolda geçirmiş olmama karşın, ekinin büyük bir kısmı şimdiden biçilmiş, ufka dek uzanan mısır tarlalarından, yoğun bulut kümeleriyle kaplı gökyüzünden ve her biri birbirinden birkaç mil uzakta bulunan, küçük ağaç adacıklarıyla çevrili çiftliklerden başka bir şey görmemiştim. Sonsuza dek gidiyormuş gibi görünen dümdüz yollarda yürürken karşıma tek bir araç bile çıkmamıştı ve bu tek başına yürüme durumu hoşuma mı gitmişti, yoksa eziyet gibi mi gelmişti, bunu ne o gün anlayabilmiştim ne de bugün anlayabiliyorum. Bazen kurşun gibi ağır, bazen de tüy kadar hafif olarak anımsadığım o gün, gökyüzündeki bulut kümeleri ara sıra biraz aralanıyordu. O zaman güneş ışınları yelpazeler oluşturarak toprağa düşüyor ve şurada buradaki karanlık lekeleri aydınlatıyordu, tıpkı bizden yukarıda konumlanmış bir mercinin hâkimiyetini sembolize eden bir zamanların dinsel temsillerinde olduğu gibi. Araç yoluna ulaştığımda öğleden sonra olmuştu. Burada yol üstündeki bir sığır engelinin üzerinden geçerek Roma yolundan aşağıya iniliyor, çimenliğin içinden geçince, karanlık bir su hendeğinin çevrelediği Moat Farm'a ulaşılıyordu. Alec Garrard burada yirmi yıldır, Kudüs Tapınağı'nın bir maketini yapmakla uğraşıyordu. Altmışlı yaşlarının başında olan Alec Garrard bütün hayatı boyunca çiftçilik yapmıştı. Köy okulundan ayrılır ayrılmaz, maket yapma sevdasına kapılmış ve maket yapan birçok kişi gibi o da uzun kış gecelerinde küçük ahşap parçaları birbirine yapıştırarak çeşitli barkaların, yelkenlilerin ve *Cutty Sark, Mary* Rose gibi ünlü gemilerin maketlerini yapmıştı. Kısa bir süre sonra tutkuya dönüşen bu uğraşı ve Metodist bir halk vaizi olarak İncil'in gerçek temellerine duyduğu ilgi -bana söylediğine göre- altmışlı yılların sonunda bir akşam, tam çiftlikte hayvanların gece bakımını yaparken, miladi takvimin başlangıç dönemindeki biçimiyle Kudüs Tapınağı'nın bir maketini

yapma fikrinin aklına gelmesini sağlamıştı. — Moat Farm sessiz, biraz da kasvetli bir mekândır. Orayı her ziyaret ettiğimde ne zaman araç yolundan gelip hendeğin üzerindeki küçük köprüden geçerek giriş kapısına doğru ilerlediysem, oralarda tek bir insan bile görmemişimdir. Pirinçten yapılmış ağır kapı tokmağıyla kapıya vurulduğunda da içeriden karşılık veren kimse olmaz. Ön bahçedeki Şili arokaryası hiç kıpırtısız öylece durur. Ördekler bile hendekteki suyun üzerinde hiç hareket etmezler.

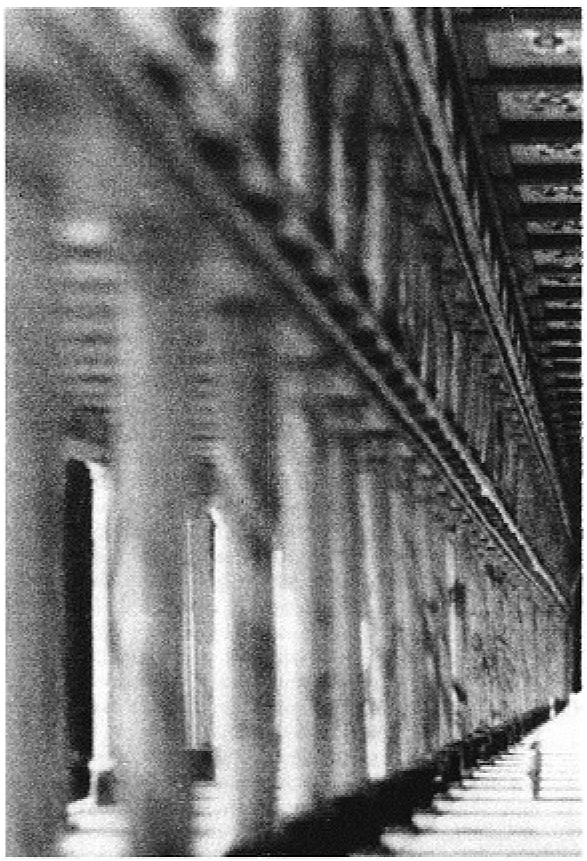
Pencereden içeriye bakıldığında, ezelden beri oldukları yerde hiç değişmeden duruyormuş gibi, uyku ile uyanıklık arasında gidip geliyormuş gibi görünen içerideki mobilyalara, sonra ayna gibi pırıl pırıl yemek masasına, koltuklara, maun ağacından küçük dolaba, koyu kırmızı kadifeyle kaplanmış diğer koltuklara, şömineye, şömine rafının üzerindeki süs eşyasına ve biblolara bakıldığında, evin sahipleri seyahate çıkmış ya da ölüp gitmiş gibi bir izlenim uyanır insanda. Ama uzun süre bekledikten, içeriye kulak kabartıp sessizce dinledikten sonra, belki de yanlış zamanda geldim düşüncesiyle tam geri dönmek üzereyken, Alec Garrard biraz ilerde bekliyor olur. Yazın son günlerinden birinde, Yoxford'dan yürüyerek geldiğim o gün de aynı şey olmuştu. Alec Garrard'ın üzerinde her zamanki

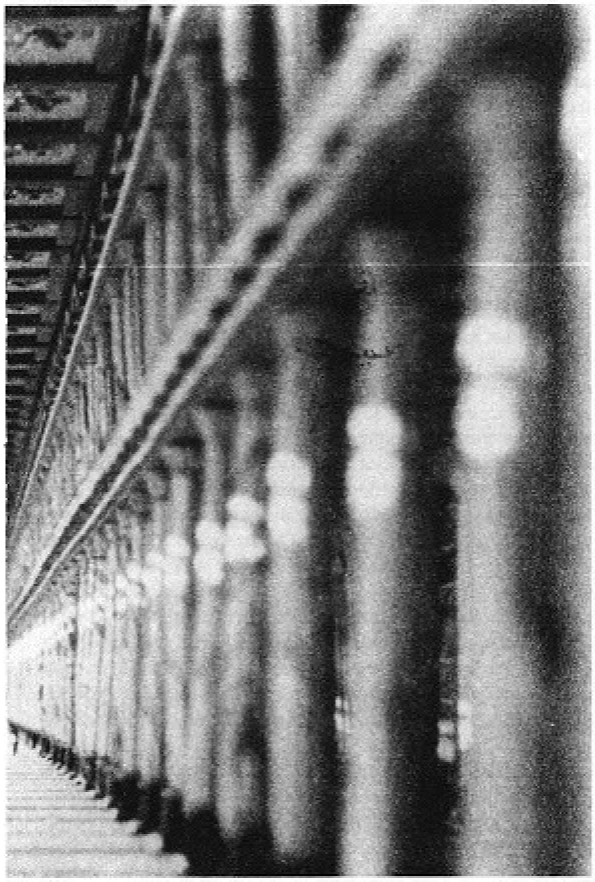
gibi yeşil iş tulumu ve gözünde de saatçilerin kullandığı büyüteçlerden vardı. Birlikte samanlığa doğru ilerlerken birkaç önemsiz şey hakkında konuştuk. Tapınağın durduğu ve şekillendiği yer orasıydı. Ama maket yaklaşık on metrekarelik bir alanı kaplayacak kadar büyük olduğu, buna karşılık küçücük parçaların tek tek titizlikle yerleştirilmesi gerektiği için, maketin tamamlanma süreci o kadar yavaş ilerliyordu ki, bir yıl sonunda en ufak bir ilerleme bile fark edilmiyordu. Oysa bana söylediğine göre, Alec Garrard, tapınağın maketini yapmaya kendini daha çok adayabilmek için, her geçen gün çiftlikle daha az ilgilenir olmuştu: Sadece birkaç tane hayvanı kaldığını söylemişti, onları da kazanç sağlamak istediğinden değil, sevdiğinden elinde tutuyordu. Evinin çevresindeki geniş tarlalar ise, benim de gördüğüm üzere, yine otlaklara, çayırlıklara dönmüştü. Alec Garrard, kuru otları komşularından birine satıyordu. Çok uzun zamandır kendisi traktör kullanmamıştı. En azından birkaç saatini tapınağın maketi üzerinde çalışarak geçirmediği tek bir gün bile olmuyordu. Bir santimetre büyüklüğünde bile olmayan yüz adet figürü boyamak için koskoca bir ay harcamıştı, üstelik tapınağın içinde bulunan bu figürlerin sayısı iki binden fazlaydı. Yaptığım araştırmalar beni yeni sonuçlara götürdükçe makette yapmak zorunda kaldığım değişikliklerden söz etmek bile istemiyorum, dedi.

Alec Garrard. Bilindiği üzere arkeolaglar tapınak planının tüm ayrıntıları hakkında kesin bir görüş birliğine varamıyorlar, benim büyük zorluklar sonucunda vardığım kendi görüşlerim, dedi Alec Garrard, kendi aralarında tartışmayı sürdüren bilim insanlarının fikirlerinden her halükârda daha güvenilir, üstelik benim yaptığım maket, tapınağın şimdiye kadar yapılmış en doğru kopyası olarak görülüyor. Alec Garrard'ın söylediğine göre, Oxfordlu tarihçiler, Manchesterlı İncil araştırmacıları, Kutsal Topraklar'dan arkeologlar, Londralı aşırı Ortodoks Yahudiler, hatta Alec Garrard'ın bilgileri ışığında tapınağı Nevada Çölü'nde yeniden inşa etmeyi teklif eden KaliforniyalI Evanjelikler gibi dünyanın her yerinden ziyaretçiler geliyordu. Çeşitli televizyon kuruluşları ve yayıncılar türlü planlarla ona baskı yapıyorlardı, hatta Lord Rothschild bile tapınağın maketi bittikten sonra, onu Aylesbury yakınlarındaki malikâne konağının giriş holünde halka sergilemeye hazır olduğunu bildirmişti. Başlangıçtan beri bu çalışmanın sağladığı tek avantaj, zaman zaman Alec Garrard'ın muhakeme gücü hakkındaki şüphelerini açıkça dile getiren akrabalarının ve

komşularının bu türden küçümseyici yorumlardan artık biraz olsun vazgeçmiş olmalarıydı. Aslında insanların benim gibi birine hemen deli gözüyle bakmalarını çok iyi anlıyorum, dedi Alec Garrard, özellikle de bu kişi, peşine takıldığı hayalinin içine her geçen yıl daha da batıyorsa ve ısıtılmamış bir samanlıkta, normal boyutları fazlasıyla aşan ve sonuçta anlamsız, amaçsız bir iş olan bir maketle uğraşıyorsa; dahası bu insan, tarlaları ekmeyi ve hakkı olan para yardımını almayı ihmal ediyorsa, buna hiç şaşırmıyorum. Söylediğine göre Alec Garrard, Brüksel'in saçma sapan tarım politikaları sayesinde giderek şişmanlayan komşularının kendisi hakkında ne düşündüğüyle hiç ilgilenmemişti, ama zaman zaman karısının ve çocuklarının onun aklını kaçırdığını düşünmesi, işte bu, dedi Alec Garrard, beni kendime itiraf edebildiğimden çok daha fazla üzüyordu. Hal böyleyken, diye devam etti, Lord Rothschild'in limuziniyle benim bahçeme girdiği gün, gerçekten de hayatımın önemli dönüm noktalarından biriydi, zira o günden beri ailem de beni, önemli şeyler üzerinde çalışan bilge biri olarak görüyor. Öte yandan sayıları sürekli artan ziyaretçiler beni çalışmaktan alıkoyuyor, buna karşılık yapılması gereken iş hâlâ çok büyük, hatta diyebilirim ki, konu hakkındaki bilgilerim giderek daha da netlik kazandığı için, bu işin altından kalkmak bugün bana on-on beş yıl öncesine göre çok daha zor görünüyor. Amerikalı Evanjeliklerden biri bir keresinde, zihnimdeki tapınak tasavvurunun bana vahiy yoluyla inip inmediğini sormuştu. Ben ona ona bunun vahiyle hiçbir ilgisinin olmadığını söylediğimde ise büyük bir hayal kırıklığına uğramıştı. Eğer vahiy söz konusu olsaydı, dedim ona, niye başından beri değişiklik yapıp durayım ki? Yo hayır, bu gerçek bir araştırma, gerçek bir çalışma, sonsuz saatlerin harcandığı bir çalışma, dedi Alec Garrard. Mişna'yı, sonra ulaşılabilir bir sürü başka kaynağı, Roma mimarisini, Masada ve Borodium'daki Herodes tarafından inşa ettirilmiş yapıları incelemek gerek, diye devam etti; çünkü doğru fikirlere ulaşmanın tek yolu budur. Sonuçta bütün çalışmalarımız yalnızca ve yalnızca fikirlere dayanır ve fikirler de zaman içinde değişir, bu nedenle çoğu kez, yeni bitirdiğimiz bir şeyi tekrar bozar ve yeniden başlarız. Giderek genişleyen ve derinleşen bu çalışmanın beni böyle zorunlulukların içine sokacağına dair en ufak bir fikrim olsaydı, muhtemelen bu işe hiç girişmezdim. Sonuçta eğer tapınak gerçekmiş gibi bir izlenim yaratılacaksa, çatıdaki bir santimetrekare büyüklüğündeki her bir ışık boşluğunun, yüzlerce sütundan, binlerce yontma yapı taşından her birinin elle yapılması ve renklendirilmesi gerekiyor. Görüş alanımın

sınırlarından başlayarak gözlerime yavaş yavaş karanlığın çökmeye başladığı şu günlerde kendime bazen, maketi bir gün bitirebilecek miyim, bugüne kadar yaptığım her şey değersiz, önemsiz bir işten başka bir şey değil mi acaba, diye soruyorum. Ama sonra başka bir gün, akşam güneşinin ışıkları pencereden içeriye doluyor ve tapınağın genel görünümünün etkisine kapılıyorum; bütün avluları, rahiplerin odalarını, Roma garnizonunu, hamamları, pazaryerini, kurban sunaklarını, koridorları, sarrafların yerlerini, büyük kapıları ve merdivenleri, dış avluları, tapınağın dışında kalan yerleri ve arka plandaki dağları, bir an için bunların hepsini bitmiş gibi görüyor ve kendimi, tapınağın içinden sonsuzluğun diyarlarına bakıyormuşum gibi hissediyorum.

Son olarak Alec Garrard kâğıt yığınlarının arasından çıkardığı bir dergide bana, bugünkü haliyle tapınak bölgesinin yukarıdan çekilmiş iki sayfalık bir fotoğrafını gösterdi: beyaz taşlar, koyu renkli servi ağaçları, ortada da Kubbetü’s-Sahra’nın altın yaldızlı kubbesi. Bu kubbe bana hemen, tapınaklar misali, mehtaplı gecelerde ışığı karaları ve denizleri aydınlatan Sizewell reaktörünün kubbesini anımsattı. Çalışma mekânından ayrılırken Alec Garrard, tapınak yalnızca yüz yıl ayakta kalabildi, dedi. Herhalde bu biraz daha uzun süre dayanacaktır, diye ekledi. Daha sonra hendeğin üzerindeki küçük köprüde bir süre oyalandık. O sırada Alec Garrard bana ördeklere duyduğu sempatiden söz etti. Bir çift ördek' suyun üzerinde dolaşıyor ve Alec Garrard’ın ara sıra pantolonunun cebinden çıkarıp suya attığı yemleri yiyorlardı. Her zaman ördek besledim, dedi, çocukken bile; onların tüylerinin rengi, özellikle koyu yeşil ve kar beyazı, eskiden beri aklımı kurcalayan soruların olası tek yanıtı gibi görünmüştür bana. Hatırlayabildiğim bütün zamanlarda bu hep böyle olmuştur. Vedalaşırken, Yoxford’dan yürüyerek geldiğimi ve yine yürüyerek Harleston’a gideceğimi söyleyince, Alec zaten şehirde halletmesi gereken bir iş olduğunu ve onunla birlikte arabayla gidebileceğimi söyledi.

Harleston'a gidinceye kadar, on beş dakika boyunca Alec Garrard'ın kamyonetinin sürücü kısmında sessizce yan yana oturduk ve ben karadan yaptığımız bu kısa yolculuğun hiç son bulmamasını, yolumuza aralıksız devam edip Kudüs'e kadar gitmeyi diledim. Ama Harleston' daki Swan Hotel'de inmek zorundaydım. Kısa bir süre içinde anladım ki, bu yüzlerce yıllık binanın odaları, akla gelebilecek en korkutucu mobilyalarla döşenmişti. Pembe renkli yatağın başucunda, yaklaşık bir buçuk metre yüksekliğinde, çeşitli bölmeleri ve çekmeceleri olan, siyah mermerden bir konsol vardı ve kilise sunaklarına benziyordu; ince bacaklı bir tuvalet masasının üzerinde bir yığın altın renkli kıvrım ve süsleme vardı ve giysi dolabının kapağına monte edilmiş aynada, görüntüler tuhaf ve çarpık bir biçimde yansıyordu. Yer döşemesi düzgün olmadığı ve pencere tarafına doğru meyilli olduğu için, mobilyalar ilginç bir biçimde eğri duruyor, böylece insan kendini yıkılmakta olan bir binanın içinde yatıyormuş gibi hissediyor, bu his insanın peşini geceleri derin uykuya dalmışken bile bırakmıyordu. Bu nedenle ertesi sabah Swan Hotel'den ayrılmak ve şehrin dışına çıkıp doğu yönünde tarlalara doğru yürümek içimi rahatlatmıştı. Geniş bir kavis çizerek boydan boya dolaştığım bu bölgedeki nüfus yoğunluğu, bir önceki gün dolaştığım bölgedekinden daha fazla değildi. Aşağı yukarı her iki milde bir, çoğunlukla bir düzineden daha fazla olmayan evden oluşan bir köy vardı ve bu köylerin istisnasız tümü, kendi kiliselerinin koruyucu azizlerinin adını taşıyordu, yani bu köylerin adı St. Mary, St. Michael, St. Peter, St. James, St. Andrew, St. Lawrence, St. John ve St. Cross'tu, dolayısıyla yöre sakinleri bütün bu bölgeye “Azizler” diyordu. Sözgelimi şöyle söyleniyordu: Azizler'den toprak aldı, Azizler'in gökyüzünü bulutlar kapladı, Azizler'in dışında bir yerlerde vesaire. Düzlüğün büyük bir kısmı ağaçsız olmasına karşın görüş mesafesi dar olduğu için, Azizler'de yolumu kolayca kaybedebilirim, diye düşündüm, fugilizlerin karmaşık keçi yolları yüzünden sık sık yön değiştirmek ya da haritada gösterilen bir yola ekin ekildiği veya yolun üzerini otların kapladığı durumlarda dosdoğru tarlaların içine dalmak zorunda kalıyordum. Tam kaybolduğumu düşünmeye başlamıştım ki, öğleye doğru, ulaşmaya çalıştığım Ilketshall St. Margaret'in yuvarlak kulesinin uzaklarda belirdiğini gördüm. Bir saat sonra sırtımı mezar taşlarından birine yaslamış, nüfusu ortaçağdan beri yaklaşık hep aynı kalmış olan köyün mezarlığında oturuyordum. 18. ve 19. yüzyıllarda bu türden ücra yerlerde görev yapan papazlar, çoğunlukla aileleriyle birlikte en

yakındaki küçük bir şehirde yaşar, ayin yönetmek ya da her şeyin yolunda gidip gitmediğine bakmak için haftada sadece bir-iki kere at arabalarıyla köye giderlerdi.

Reverend Ives de Ilketshall St. Margaret'in bu papazlarından biriydi, bir matematikçi ve itibarlı denebilecek bir Helenistti. Karısı ve kızıyla birlikte Bungay'da oturuyordu ve rivayete göre, akşam saatlerinde bir bardak köpüklü şampanya içmekten keyif alan biriydi. Yıl 1795'tir. Devrim korkusuyla İngiltere'ye kaçan bir Fransız aristokratı sık sık burayı ziyarete geliyordu. Ives onunla çoğunlukla Homeros destanları ve Newton'ın matematik dehası hakkında sohbet ediyor, birlikte çıktıkları Amerika yolculuklarından söz ediyorlardı. Ne kadar geniş düzlükler katetmek gerekiyordu orada ve ne kadar geniş ormanlardı vardı, ağaçlar nasıl da en büyük katedrallerden bile daha yükseğe uzanıyordu! Peki ya Niagara Şelalesi'nden dökülen o sular; şelalenin kenarında duran ve bu dünyadaki terk edilmişliğinin farkında olan insan da olmasa, şelalenin sonsuzca çağıldayan sularının ne anlamı olurdu ki? Kilise papazının on beş yaşındaki kızı, bu konuşmalara gizlice kulak kabartıyor, bunlara kendini giderek daha da kaptırıyor, özellikle saygıdeğer misafirleri, içinde tüyler takmış savaşçıların ya da koyu tenlerinde ahlaksal zayıflığın izlerini taşıyan Kızılderili kızların olduğu fantastik hikâyeler anlatırken daha da büyük bir ilgiyle dinliyordu. Hatta bir keresinde, bir keşişin sadık köpeğinin, ruhu Hıristiyanlık inancıyla dolu bir kıza tehlikeli bir bölgeden geçerken eşlik edişi anlatılırken çok etkilenip hızla bahçeye fırlamıştı. Hikâyenin anlatıcısı daha sonra, hikâyesinde onu en çok neyin heyecanlandırdığını sorduğunda, Charlotte, özellikle, gecenin karanlığında yüreği korkuyla dolan Atala'nın yolunu aydınlatabilmek için, bir sopanın yardımıyla ağzında fener taşıyan köpek imgesi olduğunu söylemişti. Charlotte her zaman, yüce düşüncelerden çok, bu tür küçük ayrıntılardan etkileniyordu. Bu açıdan bakıldığında, kendi vatanından sürülmüş olan vikont, Charlotte' un gözünde kuşkusuz romantik bir figürdü ve haftalar geçtikçe, yavaş yavaş bir özel öğretmen ve sırdaş rolünü üstlenmeye başlamıştı. Elbette Fransızca çalışıyorlar, yazma ve konuşma alıştırmaları yapıyorlardı. Ama Charlotte arkadaşından, çalışma planlarını antik çağı, Kutsal Topraklar'ın topografyasını ve İtalyan edebiyatını da kapsayacak biçimde genişletmeyi rica etmişti.Öğleden sonraları uzun saatler boyunca Tasso'nun *Gerusalemme Libemta*'sini (Kurtarılmış Kudüs)

ve *Vita* Nuova'sını (Yeni Hayat) okuyorlardı. Bu arada genç kızın boynunda sık sık kırmızı lekeler beliriyor, vikontun yüreği yerinden fırlayacakmış gibi çarpıyordu. Günleri çoğunlukla müzik dersiyle sona eriyordu. Evin içinde karanlığın çökmeye başladığı, ama dışarıda, batıdan yansıyan ışığın bahçeyi hâlâ aydınlattığı saatlerde, Charlotte repertuvarındaki parçalardan birini çalıyor, vikont ise piyanonun ucuna dayanmış, sessizce onu dinliyordu. Vikont, bu dersler sırasında her geçen gün birbirlerine daha da yakınlaştıklarının farkındaydı, duygularını gizleyebilmek için büyük bir çaba harcıyordu. Charlotte'u baştan çıkarmaya cüret edemeyeceğini biliyor, buna karşın onun cazibesine kapılmaktan kendini alıkoyamıyordu. Şaşkınlık ve telaş içinde, diye yazacaktır vikont sonraları *Mezar Ötesinden* Hatıralar'da, kısa bir süre sonra, kendimi geri çekmem gereken ânın gelip çattığını fark ettim. Veda yemeği çok kederli geçmiş, yemek boyunca kimse ne söyleyeceğini bilememiş ve sonunda vikontu şaşırtan bir şey olmuştu. Beklenenin aksine Charlotte'un annesi değil, babası Charlotte'la birlikte misafir odasına geçti. Annesi ise bütün gelenekleri hiçe sayarak alışılmadık bir rol üstlendi. Vikontun belirttiği kadarıyla, olağanüstü ayartıcı görünüyordu ve deyiş yerindeyse, giderayak fark edilen vikonta, kızının kalbinin yalnızca ona ait olduğunu söyledi ve onunla evlenmesini teklif etti. Artık bir anavatanınız yok, dedi, bütün malınız mülkünüz satıldı, anne babanız da artık hayatta değil, öyleyse niçin Fransa'ya döneceksiniz? Bizimle kalın, bizim manevi oğlumuz ve mirasçımız olun. Vikont, beş kuruş parası olmayan bir göçmene böylesi cömert bir teklif yapılmasını kavramakta güçlük çekiyordu. Reverend Ives'in de onayladığı anlaşılan bu teklif, vikontu tahmin edilemeyecek kadar büyük bir karmaşanın içine sürüklemişti. Çünkü yazdıklarından anlaşıldığı üzere, bir yandan dünyada kimse tarafından tanınmaksızın, bu yalnız ailenin ocağında hayatının kalanını geçirmeyi her şeyden çok istiyordu; ama öte yandan zaten evli olduğunu açıklamak zorunda kalacağı o melodramatik an gelip çatmıştı. Fransa'da yaptığı ve bir bakıma kardeşlerinin başına sardığı bu evlilik gerçi yalnızca bir formalite olarak kalmıştı, ama içinde bulunduğu ve suçta kendisinin de payı olduğu üzücü durum açısından en ufak bir değişiklik yaratmıyordu bu. Vikont, Madam Ives'in teklifini hafifçe aşağı devirdiği gözleriyle reddederken, Durun! Evliyim ben, diye umutsuzluk içinde haykırmış ve konuksever ailenin evini bir daha dönmemek üzere terk etmekten başka şansı kalmamıştı. Daha sonra, o uğursuz günle ilgili anılarını yazarken, bir değişim yaşasa ve

İngiltere’nin o ücra köyünde kibar bir avcı olarak yaşamını sürdürseydi neler olurdu, diye soruyordu kendine. Muhtemelen tek kelime bile yazamazdım, hatta kendi dilimi bile unutmuş olabilirdim. Ben havada böyle dağılıp, savrulup gitseydim, Fransa neler kaybederdi, diye soruyordu. Kaldı ki sonuçta daha iyi bir yaşam olmaz mıydı? Bir insanın yeteneğini geliştirmek uğruna mutluluğunu heba etmesi haksızlık değil mi? Bir gün tamamen değişmiş bir dünyada bunları kavrayabilen herhangi biri olacak mı? — Vikont bu satırları 1822’de yazmıştı. IV. Georges’un sarayında fransız büyükelçisiydi. Bir sabah çalışma odasında oturmuş çalışırken, odacısı gelip Lady Suttan adlı bir hanımın arabasıyla geldiğini ve onunla konuşmak istediğini söyledi. Bu yabancı kadın, yanında kendisi gibi matem kıyafeti giymiş yaklaşık on altı yaşlarında iki oğlanla kapıdan içeri girdiğinde, vikont kadının heyecandan kendini zor ayakta tuttuğunu düşündü. Elinden tutup onu bir koltuğa oturttu. Çocuklar da kadının yanına oturdular. Kadın, başlığından sarkan siyah ipekten kurdeleleri hafifçe kenara doğru çevirirken, kısık, kırık bir sesle, Lordum, beni hatırladınız mı, diye sordu. Onu hatırlamıştım, diye yazıyordu vikont, yirmi yedi yıl sonra tekrar yanında oturuyordum, gözlerim yaşlarla doldu, gözlerimi perdeleyen gözyaşlarının arasından ona baktım, tıpkı çok uzun zaman önce, hafızamın gölgeleri arasında kaybolmuş o yaz aylarında olduğu gibiydi. Ya siz Madam, siz beni hatırladınız mı, diye sordum ona. Ama o yanıt vermedi, bunun yerine öyle hüzünlü bir gülümsemeyle baktı ki bana, birbirimize karşı, o zamanlar kendime itiraf ettiğimden çok daha büyük bir sevgi duymuş olduğumuzu anladım. — Annemin yasını tutuyorum, dedi, babam zaten yıllar önce öldü. Bunları söylerken ellerini elimden çekip yüzünü kapadı. Çocuklarım, diye devam etti bir süre sonra, siz yanımızdan ayrıldıktan üç sene sonra evlendiğim Amiral Sutton’un oğullarıdır. Bizi bağışlayın. Bugün size daha fazlasını söyleyemem. — Ona kolumu uzattım, diye yazıyordu vikont notlarında, o da koluma girdi ve dışarı çıkıp merdivenlerden inerek onu arabasına götürdüm, elini alıp kalbimin üzerine koydum, bütün vücudunun titrediğini hissediyordum. Arabayla oradan uzaklaşırlarken, karşısında oturan koyu renk saçlı oğlanlar iki suskun hizmetkâr gibi görünüyordu. Kaderin nasıl bir cilvesiydi bu böyle! İlerleyen günlerde Lady Sutton’u, verdiği Kensington adresinde dört kez ziyaret ettim, diye devam ediyordu. Oğulları her defasında dışarıdaydı. Konuştuk, sustuk ve her “Hatırlıyor musunuz?” sorusuyla birlikte geçmiş yaşamımız, zamanın acımasız uçurumunun derinliklerinden yukarıya daha

da büyük bir netlikle çıkıyordu. Dördüncü ziyaretimde Charlotte benden, Bombay'a gitmeyi planlayan büyük oğlu için, yeni Hindistan valisi olan George Canning'e tavsiyede bulunmamı rica etti. Sırf bu ricada bulunmak için Londra'ya geldim, dedi ve şimdi tekrar Bungay'a dönmek zorundayım. Elveda! Sizi bir daha asla göremeyeceğim! Elveda! —Yüreğimi sızlatan bu ayrılığın ardından büyükelçilikteki odama kapandım ve sürekli nafile düşüncelere ve yakınmalara kendimi kaptırarak hüzünlü hikâyemizi kâğıda döktüm. Ama bunları yazarak Charlotte Ives'e bir kez daha mı ihanet ediyorum, bu kez sonsuza dek olmak üzere onu bir kez daha mı kaybediyorum, sorusu kaçınılmaz olarak aklımı kurcalamaya devam etti. Ama şu da bir gerçek ki, böylesine sık ve böylesine beklenmedik anlarda üzerime çöken hatıralarla, yazmaktan başka bir başa çıkma yolu bilmiyorum. Bunlar hafızamın içinde kapalı kaldığı takdirde, zamanla öyle ağırlaşacaklar ki, sonunda bunların sürekli artan ağırlığının altında ezilip gideceğim. Hatıralarımız aylarca, yıllarca içimizde uyur ve sessizce çoğalırlar, ta ki önemsiz, küçücük bir şey onları uyandırıp bizi tuhaf bir biçimde hayata karşı kör edinceye kadar. Bu nedenle kim bilir kaç kez hatıralarımı ve hatıralarımı yazıya dökmeyi küçültücü ve lanet olası bir iş olarak görmüşümdür! Peki ama, hafızamız olmasaydı ne olurduk? En basit bir düşünceyi bile bir yere yerleştiremezdik, duygulu yüreğimiz bir başkasına ilgi duyma yeteneğini yitirirdi, varlığımız yalnızca, sonsuza dek birbirini kovalayan anlamsız anlar silsilesinden ibaret hale gelirdi ve geçmişe dair en ufak bir iz bile olmazdı Hayatımız nasıl da bir sefalet! Öyle ters hayallerle dolu, öyle boşuna ki, hafızamızın serbest bıraktığı kuruntuların gölgesinden başka bir şey değil. Uzaklaşma duygusu içimde giderek daha da korkutucu bir hal alıyordu. Dün Hyde Park'tan geçerken, tüm bu renkli kalabalık içinde kendimi tarif edilemeyecek kadar zavallı ve dışlanmış hissettim. Genç ve güzel İngiliz kadınlarını, eskiden kucaklaşırken hissettiğim o özlem dolu şaşkınlıkla uzaktan izliyordum. Bugün ise başımı eserimden kaldıramıyorum. Neredeyse tamamen görünmez oldum, adeta bir ölüye benziyorum. Bulunduğum yerden baktığımda, neredeyse tamamen terk ettiğim bu dünyanın özel bir gizemle çevrelenmiş gibi görünmesinin nedeni budur belki de.

Charlotte Ives'le karşılaşmalarının hikâyesi, Chateaubriand Vikontu'nun binlerce sayfayı kapsayan hatıraları içinde yalnızca küçük bir fragmandır.

Chateaubriand, ruhunun derinliklerini ve sığlıklarını araştırma arzusunu ilk kez 1806'da, Roma'da duymuştu. 1811'de bu projeyi ciddi olarak ele aldı ve bu tarihten sonra, parıltılı olduğu kadar acıyla da dolu olan yaşamı ne zaman izin verse, giderek gelişen eseri üzerinde çalıştı. Kendi duygu ve düşüncelerindeki gelişmelerin arka planında, o yılların köklü değişiklikleri gerçekleşiyordu: Devrim, Terör Dönemi, sürgünler, Napoleon'un yükselişi ve düşüşü, Restorasyon Dönemi ve Temmuz monarşisi dünya tiyatrosunun sahnesinde oynanan ve bitmek tükenmek bilmeyen oyunda sırayla sahneye çıkıyor, üstelik bu oyununun yarattığı sarsıntı ayrıcalıklı seyircileri de en az isimsiz kitleleri olduğu kadar etkiliyor. Kulisler sürekli değişiyor. Bir geminin güvertesinden Virginia sahillerine bakıyor, Greenwich'teki tersaneyi ziyaret ediyor, işgal sırasında Moskova'da çıkan yangını gösteren muazzam tabloyu hayretle izliyor, Bohemya'daki kaplıca tesislerinin arasında dolaşıyor, Thionville bombardımanının tanıkları oluyoruz. Fenerler, binlerce asker tarafından işgal edilen şehir surlarını aydınlatıyor, ateşler saçarak ilerleyen top mermilerinin yolları havada kesişiyor ve her top atışından önce, parlak bir yansıma yükselip üst üste kümelenmiş bulutların üzerinden ta gökyüzünün en yüksek noktasına kadar çıkıyor. Çarpışmaların gürültüsü bazen birkaç saniyeliğine diniyor. O zaman trompet sesleri, fanfarlar ve insanın iliklerine işleyen, delirmenin eşiğine getirerek emir yağdıran sesler duyuluyor. Nöbetçiler, kendinizi koruyun ya da gardınızı alın! Askerî temsiller ve geniş çaplı operasyonların bu türden renkli betimlemeleri, hatırlama çalışmasının bütününde, körü körüne bir felaketten diğerine savrulan tarihin doruk noktalarını oluşturur. Olaylar yaşanırken orada bulunan ve gördüklerini yeniden gözünde canlandıran tarihçi, deneyimlerini kendi bedenine çöken bir kötürümlük hali içinde yazar. Bunları yazmakla, kaderin bizi sürüklediği bir olayda örnek bir şehit olur, henüz hayattayken bile hatıratının temsil ettiği mezarda yatmaktadır zaten. Geçmişin özetlenerek tekrarlanması, daha en başından tek bir güne doğru ilerler, o da kurtuluş günüdür. Chateaubriand açısından bu gün 4 Haziran 1848'dir ve ölüm Rue du Bac'da bir giriş katında kalemi onun elinden almıştır. Combourg, Rennes, Brest, St. Malo, Philadelphia, New York, Boston, Brüksel, Jersey Adası, Londra, Beccles ve Bungay, Milano, Verona, Venedik, Roma, Napoli, Viyana, Berlin, Potsdam, İstanbul, Kudüs, Neuchâtel, Lozan, Basel, Ulm, Waldmünchen, Teplice, Karlsbad, Prag ve Plzen, Bamberg, Würzburg ve Kaiserslautern ve bunların arasında da yine Versailles, Chantilly, Fontainebleau, Rambouillet, Vichy ve

Paris - bunlar sonuna gelmiş bir yolculuğun birkaç uğrağıdır yalnızca. Yolun başında da Combourg'daki çocukluk dönemi vardır. Daha ilk okuyuşumda bu döneme ait betimlemeler hafızama kazınmıştı. François-Rene on kardeşin en küçüğüydü ve bu çocuklardan ilk dördü yalnızca birkaç ay hayatta kalabilmişti. Daha sonra doğanlar ise Jean-Baptiste, Marie-Anne, Benigne, Julie ve Lucile adlarıyla vaftiz edildiler. Kızların dördü de eşine az rastlanır bir güzelliğe sahipti, özellikle de Julie ve Lucile, ikisi de fırtınalı devrim günlerinde hayatını kaybetti. Chateaubriand ailesi birkaç hizmetkârla birlikte Combourg'daki aile mülkünde, tamamen kendi köşelerine çekilmiş halde yaşıyorlardı. Bu şatonun salonları ve koridorları öyle genişti ki, koskoca bir şövalye ordusu bile burada kaybolabilirdi. Monlouet Markisi ya da Goyon-Beaufort Kontu gibi yakınlarda oturan soylular haricinde şatoyu ziyaret eden neredeyse kimse olmazdı. Özellikle kış dönemlerinde, diye yazar Chateaubriand, aylar geçer, ama çoğunlukla tek bir yolcu ya da bir yabancı bile şatomuzun kapısını çalmamış olurdu. Dolayısıyla bu ıssız evin içindeki hüzün, çevremizdeki çayırların üzerine çöken hüzünden çok daha büyüktü. Buranın kemerlerinin altında dolaşan herkes, kendini bir Carthusian manastırına girmiş gibi hissederdi. Her akşam saat sekizde, akşam yemeğini haber veren çan çalardı. Yemekten sonra birkaç saat şöminenin başında otururduk. Şöminenin içinde rüzgârın sesi uğuldardı, annem kanepenin üzerinde iç geçirirdi, masanın haricinde hiçbir yerde oturduğunu görmediğim babam ise uyku saati gelinceye kadar koskoca salonda bir aşağı bir yukarı dolaşıp dururdu. Üzerinde her zaman tüylü, beyaz yün kumaştan bir cüppe, başında da yine aynı kumaştan bir başlık olurdu. Yalnızca şöminenin titrek ateşiyle ve tek bir mumla aydınlanan salonda yaptığı gezintiler sırasında, salonun orta noktasından uzaklaşır uzaklaşmaz, gölgeler arasında kayboluverir ve karanlığın içine tamamen daldıktan sonra, o tuhaf kıyafetleri içinde bir hayalet gibi tekrar ortaya çıkıncaya kadar yalnızca ayak sesleri duyulurdu. Havanın güzel olduğu mevsimlerde, gecenin karanlığı çökerken biz çoğunlukla dışarıda, evin önündeki merdivenlerde otururduk. Babam av tüfeğiyle, uçan baykuşları vururdu ve biz çocuklar da annemizle birlikte, ormandaki ağaçların karanlık tepelerinin üzerinden yukarıya, birbiri ardına yıldızların belirdiği gökyüzüne bakardık. On yedi yaşında Combourg'dan ayrıldım, diye yazar Chateaubriand. Babam bir gün bana, bundan böyle kendi yolumu çizmem gerektiğini, süvari birliğine katılacağımı ve ertesi gün Rennes üzerinden Cambrai'ye gideceğimi açıkladı. Burada yüz Louis

altını var. Sakın bunları boşa harcama ve adımıza leke sürecek bir şey yapma, dedi. Oradan ayrıldığım dönemde babam kısmi felç geçirmişti ve hastalığı giderek ilerliyordu, sonunda bu hastalık onu mezara kadar götürdü. Sol kolu sürekli seğiriyor, sağ eliyle kolunu tutmak zorunda kalıyordu. Eski kılıcını bana verdikten sonra, yemyeşil bahçede hazır bekleyen Cabriolet'nin önünde dururken bu durumdaydı. Küçük balık havuzunun yanındaki yoldan çıktık, değirmen deresinin ışıldayan suyuna bir kez daha baktım, sazlıkların üzerinde kırlangıç kuşları uçuşuyordu. Sonra ileriye, önümde açılan geniş alana baktım.

Ilketshall St. Margaret'ten Bungay'a gitmek için bir saat, Bungay'dan sonra da Waveney Vadisi'ndeki çayırlardan Ditchingham'ın öbür tarafına ulaşmak için de iki saat daha yürümem gerekiyordu. Kuzeyden inen dimdik bir yamacın eteğindeki Ditchingham Lodge uzaktan görülebiliyordu. Düzlüğün sona erdiği yerde tek başına duran bu yapı, Charlotte Ives'in evlendikten sonra Amiral Sutton'la birlikte taşındığı ve yıllarca yaşadığı evdi. Buraya yaklaştıkça, pencere camlarında güneş ışıkları yansımaya başladı. İki sütunun taşıdığı bir pergolanın altından beyaz önlüklü bir kadın -ne kadar da alışılmadık bir görüntü, diye düşündüm- çıktı ve bahçede oradan oraya koşuşturan siyah köpeği çağırdı. Bunun dışında çevrede tek bir insan bile görünmüyordu. Yamaçtan yukarıya tırmanıp ana caddeye kadar yürüdüm, sonra hasadı yapılmış tarlalardan geçtim ve Ditchingham' ın biraz dışında kalan kilise mezarlığına ulaştım. Charlotte'un Bombay'da şansını denemek isteyen o büyük oğlu burada yatıyordu. Taş lahdin üzerinde şöyle yazıyordu: Tuğamiral Sutton'un Büyük Oğlu, 1. Tabur 60. Tüfekli Birlik'ten Merhum Yüzbaşı, Kıdemli Albay ve Emekli Kurmay Subay Samuel Ives Sutton Burada Yatıyor, 3 Şubat 1850. Samuel Sutton'un mezarının yanında, daha etkileyici görünen, aynı şekilde taş tabletlerden yapılmış ve tepesinde kül kavanozu bulunan bir mezar taşı yükseliyordu. Bu mezar taşının yan kısımlarının üst kenarındaki yuvarlak delikler hemen dikkatimi çekti. Bir biçimde bunlar bana, eskiden mayıs böceklerini içine kapatıp yanlarına da yiyecek olarak yaprak koyduğumuz kutuların kapaklarına açtığımız hava deliklerini anımsatmıştı. Muhtemelen, burada yatan kişinin yasını tutan duyarlı biri, kaybettiği kişi mezarında belki tekrar soluk almak isteyebilir diye, bu delikleri bizzat açtırmıştı. Böylesine bir ilgi gören hanımın adı Saralı Camell'di.

26 Ekim 1799'da ölmüştü. Ditchingham doktorunun karısı olan bu kadın, Ives ailesinin tanıdıklarından olmalıydı ve büyük ihtimalle Charlotte, ailesiyle birlikte defin sırasında orada bulunmuş, hatta belki de cenaze töreninde piyanoda bir pavane çalmıştı. Karısının ölümünden sonra neredeyse kırk yıl daha yaşayan Dr. Camell'in, açık gri renkli mezar taşının güney tarafına yazdırdığı yazının güzel kıvrımlı harflerinde, o dönemde Saralı ile Charlotte'un ait olduğu çevrelerde beslenen derin duyguları okuyabiliyoruz:

İlkelerine sıkı sıkıya bağlı

ve dindar biriydi.

Yaşamı erdemin huzuruyla doluydu

Alçak gönüllülüğü, hal ve tavırlarındaki

incelik ve zarafeti,

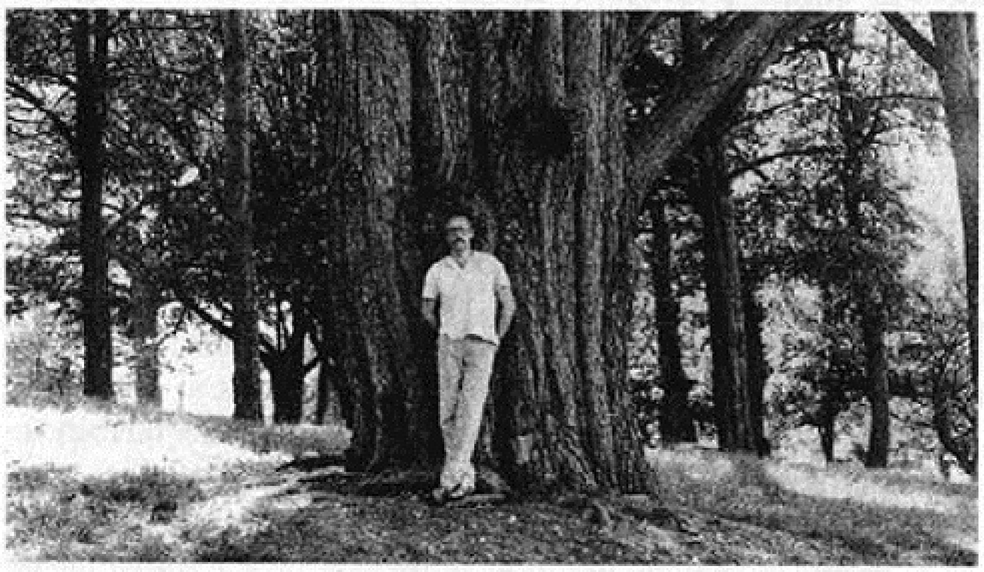
içtenliği ve iyi yürekliliği

insanda saygınlık, sempati,

güven ve derin bir mutluluk uyandırırdı.

Ditchingham Mezarlığı, Suffolk Kontluğu'nda yürüyerek yaptığım yolculuğun neredeyse son uğrağıydı. Akşam olmak üzereydi, bu nedenle tekrar anayola çıkıp sonra Norwich yönünde biraz yürüyerek Hedenham'daki Mermaid'e gitmeye karar verdim. Barı birazdan açacaklarına emindim. Oradan evi arayıp beni almalarını söyleyebilirdim. Yürümem gereken yol, Ditchingham Hall'dan geçiyordu. Burası 1700 civarında, leylak renkli çok güzel tuğlalarla inşa edilmiş, pencerelerine alışılmadık biçimde koyu yeşil panjurlar takılmış bir malikâneydi. Burası, dört bir yana uzanan bir parkın içindeki yılankavi bir gölün yukarısında, oldukça sapa bir yerde kalıyordu. Daha sonra Mermaid'de Clara'yı beklerken, Ditchingham Parkı'nın düzenlenmesinin Chateaubriandların burada yaşadıkları dönemde tamamlanmış olması gerektiği düşüncesi aklımdan geçti. Ditchingham Parkı gibi parklar ilk olarak 18. yüzyılın ikinci yarısında moda olmuştu ve bu parklar sayesinde, egemen elit kesim, uçsuz bucaksız izlenimi yaratan ve göze hoş görünen arazilerle yaşadıkları yerleri çevrelemiş oluyordu. Bir arazının parklaştırılması için gerekli olan planlama ve uygulama süresi çoğunlukla yirmi-otuz yılı bulabiliyordu. Mevcut mülkü bir park ile tamamlayabilmek için, çoğunlukla çeşitli arsaların satın alınması veya değiş-tokuş edilmesi; caddelerin, yolların, başkalarına ait çiftliklerin, hatta kimi zaman bütün bir yerleşim bölgesinin yerinin değiştirilmesi gerekiyor, çünkü insana dair hiçbir izin olmadığı, başka hiçbir şeyin araya girmediği saf bir doğa manzarası oluşturulmak isteniyordu. Bu nedenle çitlerin de üzeri çimlerle kaplanmış geniş hendeklere dikilmesi gerekiyor, bunların kazılması ise binlerce saatlik bir çalışmayı gerektiriyordu. Yalnızca toprağa değil, çevredeki yerleşim birimlerinin yaşamına da müdahaleyi gerektiren bu türden projeler uygulanırken elbette her zaman tartışmalar da yaşanıyordu. Sözgelimi Ditchingham Hall'ın şimdiki sahibi Kont Ferrer'in atalarından birinin, söz konusu dönemde kâhyalarından biriyle yaşadığı ve çok şiddetli olduğu anlaşılan bir tartışmada onu kısa yoldan hemen kurşuna dizdiği ve bu yüzden daha sonra, Lordlar

Kamarası’ndaki İngiliz soyluları tarafından idama mahkûm edilip Londra’da halkın önünde asıldığı yazıyor. — Doğa manzaralı bir parkın oluşturulmasındaki en masrafsız iş, ağaçları küçük gruplar ve birbirinden ayrı duran duran örnekler biçiminde düzenlemelerle dikmekti, gerçi bu aşamada da pek çok kez parkın genel görünümüne uymayan ağaç topluluklarını kesmek ya da gösterişsiz çalıları, küçük ağaçları yakmak gerekiyordu. Bugün bu parkların çoğunda, o dönemde dikilmiş ağaçların yalnızca üçte birinin kalmış olduğunu ve çoğunlukla yaşlılıktan ve başka birçok nedenden dolayı her yıl bunların büyük bir kısmının öldüğünü düşünürsek, 18. yüzyılın başlarında taşra malikânelerinin Torricelli’nin icat ettiği türden bir hava boşluğunun ortasında nasıl durduğunu hayal edebiliriz. Daha sonra Chateaubriand da boşluğa çizilen bu doğa idealini -görece daha mütevazı boyutlarda- gerçekleştirmeye çalışacaktı. 1807 yılında İstanbul ve Kudüs’e yaptığı uzun bir yolculuktan döndükten sonra, Aulnay yakınlarında La Vallee aux Loups’ta, ağaçlı tepelerin arasında saklı olan bahçeli bir ev aldı. Hatıralarını yazmaya orada başladı ve ilk yazdığı şey, kendi diktiği ve her birine kendi elleriyle baktığı ağaçlar oldu. Şimdi o kadar küçükler ki, diye yazıyordu, onlarla güneşin arasında durduğum zaman, onlara ben gölge yapıyorum. Ama bir gün serpilip geliştiklerinde, bu gölgeyi bana geri verecekler ve ben nasıl onları gençlik dönemlerinde koruduysam, onlar da benim yaşlılık dönemlerimin koruyucusu olacaklar. Kendimi bu ağaçlara bağlı hissediyorum, onlara soneler, ağıtlar, şiirler yazıyorum; birer çocukmuşçasına her birinin ismini biliyorum ve tek arzum bir gün onların arasında ölebilmek. Bu fotoğraf yaklaşık on yıl önce Ditchingham’da, malikânenin bağış toplama amacıyla halka açıldığı bir cumartesi günü öğleden sonra çekilmişti.

Benim o günden sonra yaşanacak olan kötü şeylerden habersiz yaslandığım Lübnan çamı, park oluşturulurken dikilmiş, ama daha önce sözünü ettiğim ortadan kaybolmuş o ağaçların bir örneği. Yaklaşık yetmişli yılların ortalarından bu yana, ağaçların sayısı gözle görülür ölçüde azalmış. Özellikle İngiltere'de en çok rastlanan ağaç türleri arasında büyük kayıplar yaşanıyor, hatta bunlardan biri neredeyse tamamen yok olmuş. 1975 civarında, güney sahillerinden yayılan Hollanda karaağaç hastalığı, Norfolk'a kadar ulaştı ve aradan sadece iki-üç yaz geçtikten sonra çevremizde tek bir karaağaç bile kalmadı. Bahçemizdeki küçük havuzu gölgeleyen altı karaağaç, 1978 Haziranı'nda, o olağanüstü güzel, açık yeşil renkli yapraklarını çıkardıktan sonra, yalnızca birkaç hafta içinde kuruyup gitti. Hastalığa sebep olan mantarlar, yol kenarlarına dizili ağaçların tüm köklerine inanılmaz bir hızla yayılıyor, su iletim borularını büzüştürüyor, bu da ağaçların kısa zamanda susuzluktan kurumasına neden oluyordu. Hastalığı yayan böcekler, nadide ağaç örneklerini bile hiç şaşmadan buldular. Hayatımda gördüğüm en mükemmel ağaçlardan biri, evimizin yakınlarında bulunan ve açık alanda tek başına duran, neredeyse iki yüz yaşındaki bir karaağaçtı. Havada gerçekten de olağanüstü büyük bir alan kaplıyordu. Buradaki karaağaçların çoğu hastalık yüzünden ölmesine karşın, bu ağacın hafif asimetrik, incecik dişli sayısız yaprağının hafif bir rüzgârda nasıl salındığını ve kendi türünden ağaçların hepsini kırıp geçiren salgının onda hiç iz bırakmadan geçip gidecekmiş gibi göründüğünü anımsıyorum. Ama aradan daha on dört gün bile geçmemişken, hiç zarar görmemiş gibi görünen bu yaprakların hepsinin

kahverengiye dönüp kıvrıldığını ve sonbahar gelmeden dökülerek toz olup gittiğini de anımsıyorum. Dişbudak ağaçlarının tepelerindeki yaprakların giderek seyrekleştiğini, meşe yapraklarının giderek azaldığını ve mutasyonlar geçirerek ilginç biçimler aldığını da aynı dönemde fark etmeye başlamıştım. Ayrıca ağaçların doğrudan kalın ve sert dallarından yapraklar çıkmaya ve yaz ortasında, üzeri yapışkan bir maddeyle kaplı çarpık çurpuk, taş gibi sert meşe palamutları dökülmeye başlamıştı. O zamana kadar iyi kötü ayakta kalabilmiş kayın ağaçları, aşırı kurak geçen yılların ardından büyük zarar gördüler. Yaprakları normal büyüklüklerin yarısı kadardı, kayın kozalaklarının neredeyse istisnasız hepsinin içi boştu. Çimenlikteki kavaklar birbiri ardı sıra ölüyordu. Ölü ağaç gövdelerinin bir kısmı hâlâ yerlerinde duruyor, bir kısmı ise parçalanmış, havadan dolayı rengi solmuş bir halde çimenlikte yatıyorlar.

Ardından, 1987 sonbaharında, daha önce kimsenin yaşamadığı kadar şiddetli bir fırtına koptu. Resmî makamlarca yapılan tahminlere göre, on dört milyonun üzerinde yetişkin ağaç bu fırtınanın kurbanı oldu, öbür küçük ağaçlardan söz etmek bile istemiyorum. 16 Ekim'i 17'ye bağlayan geceydi. Fırtına önceden hiç fark ettirmeden Biskay Körfezi'nden başlayıp Fransa'nın batı kıyısından yukarı tırmandı, Manş Denizi'ni geçti ve Britanya Adaları'nın güneydoğusunu dolaşarak Kuzey Denizi'ne çıktı. Ben sabah saat üçe doğru uyandım, ama fırtınanın gümbürtüsü yüzünden değil, daha çok, tuhaf sıcaklıktan ve odamdaki hava basıncının sürekli artması yüzünden. Burada yaşadığım diğer tropik siklonların aksine, bu fırtına ani ve şiddetli rüzgar şeklinde değil, devam eden ve görünüşe göre sürekli daha da şiddetlenen bir sürüklenme biçimindeydi. Pencerede durmuş, patlamak üzere olan camdan aşağıya, bahçenin bittiği yere bakıyordum. Yan taraftaki piskoposluğa ait parktaki büyük ağaçların

tepeleri eğilmiş ve suyun derinliklerindeki akıntıya kapılan su bitkileri gibi buruş buruş olmuştu. Beyaz bulutlar karanlığın içine doğru ilerliyordu ve gökyüzünde sürekli olarak korkunç derecede parlak ve titrek bir ışık beliriyordu. Sonradan öğrendim ki, birbiriyle temas eden yüksek gerilim hatları buna neden oluyormuş. Bir ara kısa bir süre için öteki tarafa dönmem gerekti. Sonra tekrar dışarıya baktığımda, hâlâ hatırlıyorum, gözlerime inanamamıştım. Az önce ağaçların oluşturduğu karanlık kümelerin orada fırtınalar koparan hava akımlarının yerinde, solgun bir ışıltının hâkim olduğu bomboş bir ufuk çizgisi görünüyordu yalnızca. Sanki biri perdeyi açmıştı ve ben de ölüler filemine doğru uzanan, insansız bir sahneye bakıyordum. O anda, parkın üzerinde geceleri görmeye alışık olmadığımız bir aydınlık fark ettim, aşağıdaki her şeyin mahvolduğunu biliyordum. Ama yine de bu korkunç boşluğun başka bir açıklaması olmasını ümit ediyordum; çünkü fırtınanın gümbürtüsünün içinde, ağaçlar devrilirken çıkan o çatırtı sesini hiç duymamıştım. Ancak daha sonra fark ettim ki, köklerine sıkıca tutunmuş ağaçlar yavaş yavaş devriliyordu ve ağaçların iç içe geçmiş tepeleri, böyle yavaşça yere doğru düşerken parçalanmıyor, aksine neredeyse hiç zarar görmüyordu. Böylece ağaç kümeleri, ezilerek dümdüz olan buğday tarlaları gibi yere yığıldı. Fırtına biraz dinmeye başladığında sabah olmak üzereydi ve ben dışarıya, bahçeye çıkmaya cesaret edebildim. Bu yıkıntıların arasında uzun süre durdum, boğulacak gibiydim. Bir tür rüzgar tüneli oluşmuştu sanki ve bu mevsim için çok sıcak olan hava akımının çekiş gücü de o denli kuvvetliydi. Parkın kuzey kenarı boyunca uzanan gezinti yolunun iki yanını süsleyen, yüz yılı aşkın ağaçların tümü, sanki baygınlık geçirmişçesine yerde yatıyordu. Türk ve İngiliz meşeleri, dişbudak ağaçları, çınarlar, kayın ve ıhlamur ağaçları paramparça olmuş, onların gölgesinde yetişen ömür ağaçları, porsuk ağaçları, fındık ve defne ağaçları, çoban püskülleri ve Alp gülleri gibi küçük ağaç ve çalılar da kırılmıştı. Güneş, ışıklarını saçarak yükseliyordu. Rüzgar bir süre daha esmeye devam etti, sonra birdenbire dindi. Eskiden bu çalılar ve ağaçları mesken tutmuş olan kuşlar dışında hiçbir şey kıpırdamıyordu. Düzinelerce kuş telaşla ağaç dallarının arasında oradan oraya koşuşturuyordu. Bu ağaçların yaprakları o yıl sonbahara kadar yeşil kaldı. Fırtınadan sonraki günü nasıl atlatabildiğimi bilmiyorum, ama kendi gözlerimle gördüklerime bile inanamadığımı, bu yüzden o gece bir kez daha parkta dolaştığımı hatırlıyorum. Bütün bölgenin elektrikleri kesilmiş olduğu için her şey derin bir karanlığa gömülmüştü. Dolayısıyla

yollarımızdan ve evlerimizden en hafif bir ışık bile yansımıyor, gökyüzünün parlak karanlığını hiçbir şey matlaştırmıyordu. Aksine yıldızlar çıkmıştı, öylesine göz alıcıydılar ki, böylesini yalnızca çocukluğumda Alpler'de ve rüyalarımdaki çölün üzerinde görmüştüm. En kuzeyden başlayıp eskiden görüntüyü ağaçların kapadığı en güneye kadar uzanan ufuk çizgisi boyunca ışıldayan takımyıldızlar sıralanıyordu: Arabacı, Ejderha, Üçgen, Ülker, Kuğu, Kanatlıat, Yunus. Hiç değişmemiş, hatta eskisinden çok daha güzel bir halde gökyüzünde dönüyorlardı. — Fırtınadan sonraki o parıltılı gece ne kadar sessiz idiyse, kış ayları boyunca duyduğumuz testere gıcırtılarının gürültüsü de aksine o denli rahatsız ediciydi. Beş işçi mart ayının ortasına kadar durmaksızın dalları kesmekle, döküntüleri yakmakla, ağaç gövdelerinden kalan kısımları sürükleyerek götürmekle uğraşmıştı. Son olarak bir kazı makinesiyle büyük delikler açıldı ve bazıları saman yüklü bir araba büyüklüğünde olan kök gövdeler bunların içine gömüldü. Böylece kelimenin tam anlamıyla her şey ters yüz oldu. Geçen yıl eğrelti otlarının ve yosunların arasında kardelenlerin, menekşelerin ve dağ lalelerinin yetiştiği ormanın toprağı artık yoğun bir balçık tabakasıyla kaplıydı. Bir süre sonra tamamen kuruyan topraktan yalnızca, tohumları kim bilir ne kadar uzun zamandır toprağın derinliklerinde kalmış olan bataklık otları çıkmış, tek tük püsküller halinde duruyordu. Artık önünde hiçbir engel bulunmayan güneş ışınları, bahçedeki gölge seven bütün bitkileri kısa sürede mahvetti. Giderek insan kendini bir bozkırın yanında yaşıyormuş gibi hissediyordu. Oysa kısa bir süre önce güneş doğarken burada bir sürü kuş çığlıklar atarak şarkılar söylerdi, öyle ki bazen yatak odasının penceresini kapamak zorunda kalırdık; sabahları tarlaların üzerinde tarla kuşları uçar, hatta kimi zaman akşamları sık çalıların arasından bir baykuş sesinin duyulduğu da olurdu; ama şimdi oradan herhangi bir canlıya ait tek bir ses bile gelmiyor.

X.

Meyve-sebze ve çiçek bahçeleri, Norfolk, Brampton'daki ölü külü kapları mezarlığı, yapay tepeler ve dağların oluşturulması, peygamberlerin ve havarilerin söz ettiği bitkiler, ada ülkesi Manda, eski Sakson dili, Delphoi kehanetinin karşılıkları, Kurtarıcımızın yediği balıklar, böceklerin alışkanlıkları, şahin ve doğanla avlanmak, bir aşırı yemek yeme düşkünlüğü vakası ve daha pek çok başka konu hakkındaki çeşitli yazıların olduğu Thomas Browne'a ait bir kitapta, başlıklı bir liste de bulunmaktadır.

MUSÆUM CLAUSUM

or

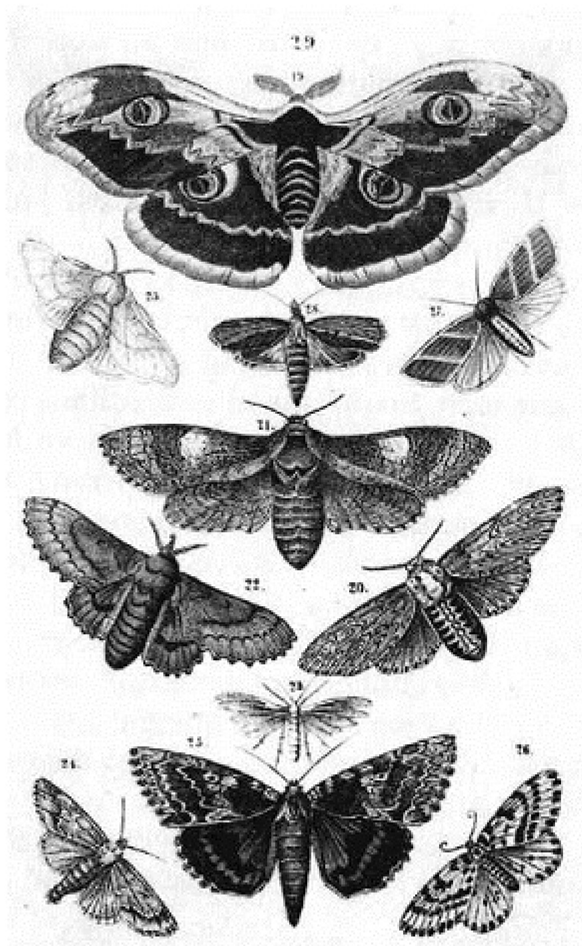
Bibliotheca Abscondita

Bu listede ilginç kitaplar, resimler, antik eserler ve başka alışılmadık nesneler sıralanmıştır. Gerçekten de bunlardan bazıları bizzat Browne'ın nadir eserler koleksiyonuna ait olabilir, ama çoğu yalnızca onun kafasının içinde var olan ve kâğıtlardaki harfler üzerinden ulaşılabilen hayali bir hazine odasına ait parçalardır. Browne, bilinmeyen bir okura hitaben yazdığı kısa önsözde bu *Musaeum Clausum*'unun, dönemin en ünlü sanat ve doğa tarihi koleksiyonlarını barındıran Aldrovandi Müzesi, Verona'daki Calceolarianum Müzesi, Loretto'daki Casa Abbel-litta ve İmparator Rudolf'un Prag ve Viyana'daki hazineleriyle kıyaslanabileceğini söyler. *Musaeum Clausum,* nadir bulunan belgeler ve kitapların yanı sıra Bavyeralı düklerin arşivinden alınmış olan, Kral Süleyman'ın düşünmenin gölgeleri hakkındaki bir risalesini; 1 7. yüzyılın en bilge iki kadını olan Utrechtli Anna Maria Schurman ile Sedanlı Molinea arasında İbranice olarak gerçekleşmiş mektupların koleksiyonunu; deniz diplerindeki kayalık dağlardan vadilere kadar her yerde yetişen bütün canlıları, tüm su yosunu, mercan ve sulak bölgelerde görülen eğreltiotu türlerini, o güne

kadar kimsenin görmediği, sıcak su akıntılarıyla oluşan devasa bitkileri ve alize rüzgarlarıyla bir kıtadan diğerine sürüklenen bitkisel planktonları ayrıntılarıyla tasvir eden bir denizaltı botanik kitabını da içerir. Öte yandan Browne'ın hayali kütüphanesinde, dünyayı gezen Marsilyalı Pytheas'ın gezi raporundan Strabon'un alıntıladığı bir fragman da vardır. Bu fragmanda, dünyanın en kuzeyinde, Thule bölgesinin de ötesinde havanın, denizanaları misali jelatinimsi bir yoğunluğa sahip olduğunu ve nefes almanın imkânsızlaştığı söyleniyordu, bir de Ovidius Naso'nun kayıp bir şiiri vardı, Tomi'de sürgündeyken Getick dilinde yazılmış bir şiirdi bu ve mumlanmış bir bez parçasına sarılmış bir halde Macaristan sınırındaki Savaria'da bulunmuştu. Anlatıldığına göre, burası aynı zamanda ya Ovidius'un suçu bağışlandıktan sonra ya da Augustus'un ölümünün ardından Karadeniz'den dönerken öldüğü yerdi. Çeşitli garip nesnelerin yanı sıra, Browne'ın müzesinde görülmeye değer öbür şeyler ise şunlardı: Arabistan'da El Mahara'da aşırı sıcaklardan korunabilmek için geceleri kurulan büyük pazarın tebeşir çizimi; Romalılar ile Yazigler arasında, donmuş Tuna Irmağı'nın üzerinde gerçekleşen bir savaşın resmi; Akdeniz'de Provence sahillerinin açıklarındaki bir bitkisel planktonun hayalî bir imgesi; Kanuni Sultan Süleyman, Viyana Kuşatması sırasında atının üstünde, arkasında da sayısız bembeyaz çadırdan oluşan ve ta ufuk çizgisine kadar uzanan bir şehir; üzerinde deniz aygırlarının, ayıların, tilkilerin ve yırtıcı kuşların olduğu, suda yüzen bir buz dağının göründüğü bir deniz manzarası ve izleyiciye en korkunç işkence yöntemlerini gösteren bir dizi taslak çizim, bunların arasında, Perslerin kurbanın baş, el ve ayaklarının dışında kalan bedenini bir teknenin içine kapatmaları, Küçük Asya'da idam cezalarının infazı sırasında bedenin parça parça kesilmesi, Trakların darağacı şölenleri, Thomas Minadori'nin en ince ayrıntısına kadar betimlediği, kürek-kemiklerinin ortasını yararak başlayan canlı canlı deri yüzme yöntemi vardı. Doğal olan ile olmayan arasında belirsiz bir yere yerleştirilmiş olan, siyahilerin veya Etiyopyaların ten rengindeki zarif bir İngiliz hanımefendisinin portresine de rastlarız; doğuştan sahip olduğu soluk beyaz renkli teniyle kıyaslandığında, renginin böyle koyulaştırılması ona çok daha büyük bir güzellik katmış, der Browne, şu sözlerle unutulmaz bir imza atarak: *sed quandam volo nocte nigriorem.*[7] Bu tür şaşırtıcı yazılı eserler ve sanat eserlerinin dışında, Musaeum Clausum'da, madalyalar ve madeni paralar; akbaba kafasından bir mücevher; bir kurbağanın kafatası kemiklerinden yapılmış haç; devekuşu ve sinek kuşu yumurtaları;

rengârenk papağan tüyleri; Sargasso Denizi'nden kurumuş yosunsu bitkilerle hazırlanmış toz iskorbüt ilacı; Doğu Hindistan'da melankoliye karşı kullanılan ve çok etkili bir ilaç olan kâdıhindî türünden bir öz ve gün ışığında çok uçucu olduğu için yalnızca kış aylarında ya da bir Bologna taşının ışıltısı altında üzerinde çalışılabilen, bu nedenle ağzı hava geçirmeyecek kadar sıkı kapatılmış bir şişenin içinde saklanan, tuz ruhundan elde edilmiş bir esans da vardı. Tüm bunlar, bir doğa araştırmacısı ve hekim olan Thomas Browne'ın tuhaflıklar açısından zengin listesinde kayıtlıydı; hatta bundan çok daha fazlası vardı; ama şimdi bunları sıralamaya devam etmeyeceğim. Belki yalnızca, bambu kamışından yapılmış yürüyüş değneğinden söz edebilirim. Bizans İmparatoru İustinianos döneminde iki İranlı keşiş, ipekböcekçiliğinin gizemlerini araştırmak için uzun süre Çin'de kalmış ve bu değneğin içinde ilk ipekböceği yumurtalarını imparatorluk sınırları dışına çıkararak Batı dünyasına getirmeyi başarmıştı.

Beyaz dut ağaçlarında yaşayan ipekböceği *Bombyx mori*, *Bombycidae* ya da ipekböceğigiller takımındandır ve *Lepidoptera* (pul kanatlılar) takımının alt familyalarından biridir. En güzel gece kelebeklerinden birkaçı bu familyaya aittir - iri kukumav pervanegiller, *Harpyia vinula*, atlas kelebekleri, *Bombyx Atlas*, *Liparis Monacha*, tavus kelebekleri *Saturnia carpini*. Ama en gelişmiş ipekböceği türü (bkz. aşağıda Tabela 29, Şekil 23), renkleri hiç göze çarpmayan bir tür pervanedir. Kanat açıklığı dört santimetre, boyu ise iki buçuk santimetre bile değildir. Kanatları küllü beyaz rengindedir, üzerinde soluk kahverengi çizgiler ve çoğunlukla fark edilmeyen, ay biçiminde lekeler vardır. Bu kelebeğin yaptığı tek iş, üremektir. Erkekleri çiftleşmenin hemen ardından ölür. Dişileri ise günlerce arka arkaya üç ila beş yüz yumurta bırakır ve ardından onlar da aynı şekilde ölür.

1844 tarihli bir ansiklopediye göre, yumurtalardan çıkan tırtıllar, dünyaya geldikleri anda siyah kadifemsi tüyle kaplıdır. Yalnızca altı ila yedi hafta süren kısa yaşamları boyunca dört kez uykuya dalar ve bu uykuların her birinden eski derilerini değiştirmiş, yenilenmiş olarak uyanırlar. Her defasında da daha beyaz, daha düzgün, daha büyük, yani daha güzel ve nihayet neredeyse şeffaf bir hal alırlar. Son kez deri değiştirdikten sonra boyunlarında kırmızı bir leke fark edilir. Bu, başkalaşım vaktinin yaklaştığına işarettir. Tırtıl artık yemeyi keser, çılgınca çırpınmaya başlar, sürekli yukarıya doğru çıkmaya çalışır, adeta aşağıdaki dünyayı küçümsercesine gökyüzüne yükselir, ta ki uygun yeri buluncaya, sonra da orada, içinde ürettiği sıvıları salgılayarak kozasını örmeye koyuluncaya kadar. Etil alkolle öldürülen tırtılların sırtı uzunlamasına kesildiğinde, küçük kanallardan oluşan ve bağırsak gibi birbirine sarmalanmış bir demeti olduğu görülür. Tırtılın ağzına kadar uzanan bu kanalların ucunda iki küçük delik vardır, az önce sözü edilen sıvılar bu deliklerden salgılanır. İlk iş

gününde tırtıl, düzgün olmayan, parça parça duran çok geniş bir ağ örer. Bu ağ, kozayı tutmaya yarayacaktır. Daha sonra tırtıl, başını sürekli öne ve arkaya hareket ettirip neredeyse 1500 metre uzunluğunda kesintisiz bir ipek ipliği salgılayarak kendi çevresinde yumurta biçimli bir koza örer. İçine ne havanın ne de nemin girebildiği bu kozada tırtıl, son kez deri değiştirerek krizalit dönemine girer. Krizalit dönemi iki-üç hafta sürer ve sonra yukarıda betimlenen kelebek çıkar. — Görünüşe göre ipekböceği tırtılının anavatanı, temel besin kaynakları olan beyaz dut ağaçlarının her yerde görüldüğü Asya ülkeleridir. Aslında bunlar bu ülkelerde, kendi hallerine bırakılmış bir halde açıkta yaşarlar. Ama işe yarar canlılar oldukları için insanlar onların bakımını üstlenmiştir. Çin tarihinde anlatıldığına göre, miladi takvimin başlangıcından iki bin yedi yüz yıl önce, "Sarı İmparator" Huangdi'nin hükümdarlığı yüz yıldan daha uzun sürmüş ve Huangdi halkına araba, gemi ve kırma un değirmeni yapmasını öğretmiş, bunların yanı sıra ilk karısı Xi ling-shi'yi de tırtılları gözlemlemeye, onlardan faydalanmaya yönelik deneyler yapmaya teşvik etmiş, böylece onu halkın mutluluğu için çalışmaya yönlendirmiştir. Bunun üzerine ling-shi sarayın bahçesindeki tırtılları toplamış ve onları kendi himayesi altında, sarayın odalarına getirmiştir. Tırtıllar orada, doğadaki düşmanlarından ve ilkbaharda çoğunlukla son derece düzensiz olan hava koşullarından korunmuş, böylece o kadar iyi gelişmişlerdir ki, evcil ipekböceği yetiştiriciliğinin başlangıç noktası bu sayılır. Bunun sonucunda kozalardan iplik çekilmesi, kumaşların dokunup Üzerlerinin işlenmesi tüm imparatoriçelerin saygın uğraşı haline gelmiş ve bu uğraş onların ellerinden tüm kadınların ellerine geçmiştir. Aradan daha sadece birkaç kuşak geçtikten sonra ipekböceği yetiştiriciliği ve ipek üretimi, hükümdarlardan her zaman mümkün olan en büyük destekleri görerek öyle büyük bir gelişme göstermiştir ki, Çin ismi, ipek ülkesi ve bitmek tükenmek bilmeyen ipek zenginliği anlamına gelmeye başlamıştır. O dönemde Çinli tüccarlar, ipek yüklü kervanlarla Asya'yı boydan boya geçiyor, Çin Denizi'nden Akdeniz sahillerine ulaşabilmek için iki yüz kırk gün harcıyorlardı. Arada böylesine büyük bir uzaklığın olması, ayrıca ipekböcekçiliği bilgisinin yayılması ve ipekböcekçiliğinin yapılabilmesi için gerekli malzemenin imparatorluk sınırlarının dışına çıkarılması durumunda büyük cezalar uygulanıyor olması yüzünden, hatta belki tam da bu nedenle, ipek üretimi binlerce yıl boyunca Çin ile sınırlı kaldı, ta ki az önce adı geçen keşişler içi boş yürüyüş değnekleriyle Bizans'a ulaşana dek. Ama ipekçiliğin Yunan sarayında ve Ege adalarında

gelişmesinin ardından, hüner gerektiren bu hayvan yetiştirme çeşidinin Sicilya ve Napoli üzerinden İtalya'nın kuzeyine doğru yayılması ve Piemonte, Savoie ve Lombardia'ya ulaşması, Cenova ve Milano'nun ipek kültürünün Avrupa'daki başkentleri haline gelmesi için aradan bin yıl daha geçmesi gerekecekti. İpekçilik bilgisinin Kuzey İtalya'dan Fransa'ya gelmesi ise yarım yüzyıl içinde gerçekleşti. Buna önayak olan başlıca isim, bugüne dek Fransız tarımcılığının babası olarak görülmüş olan Olivier de Serres'di. Arazi sahipleri için el kitabı niteliğindeki kitabı, *Theatre d'agriculture et mesnage de Champs* (Tarım Sanatı ve Arazi Yönetimi) başlığıyla 1600 yılında yayımlanmış ve çok kısa bir süre içinde on üç baskı yapmıştı. Ayrıca IV. Henri bu kitaptan o kadar çok etkilenmişti ki, takdirlerini ve desteğini sunarak onu başvekili ve maliye bakanı Sully'den sonra birinci danışmanı olarak Paris'e getirtmişti. Kendi arazisinin yönetimini başkasına devretmekten pek de hoşnut olmayan de Serres, kendisine teklif edilen görevi kabul etmenin koşulu olarak tek bir iyilik istedi, o da ipekçiliğin Fransa'ya getirilmesi ve bu amacı gerçekleştirebilmek için önce ülkedeki tüm sarayların bahçelerinden yabani ağaçların sökülmesi, bunlardan boşalan alanlara da dut ağaçlarının dikilmesiydi. Kral, de Serres'in projesinden çok etkilendi, fakat bu projeyi uygulayabilmek için önce, çok değer verdiği Sully'nin direnişini bertaraf etmek zorunda kaldı. Sully, ya ipekçiliği gerçekten büyük bir saçmalık olarak gördüğü ya da Serres'in giderek güç kazandığını ve pek de haksız sayılmayacak nedenlerle onun kendisine rakip olduğunu düşündüğü için bu projeye karşı çıkıyordu.

Sully Dükü Maximilien de Bethune'ün hükümdarına karşı öne sürdüğü nedenlerin hepsi, hatıratının on altıncı cildinde sıralanır. Yıllar önce, Norwich'in kuzeyindeki küçük bir kasaba olan Aylsham'de yapılan bir müzayedede, bu eserin EJ. Desoer tarafından 1788'de Liâge'de, á la croix d'or güzel bir baskısını birkaç şilin karşılığında almıştım.

MÉMOIRES
DE SULLY.

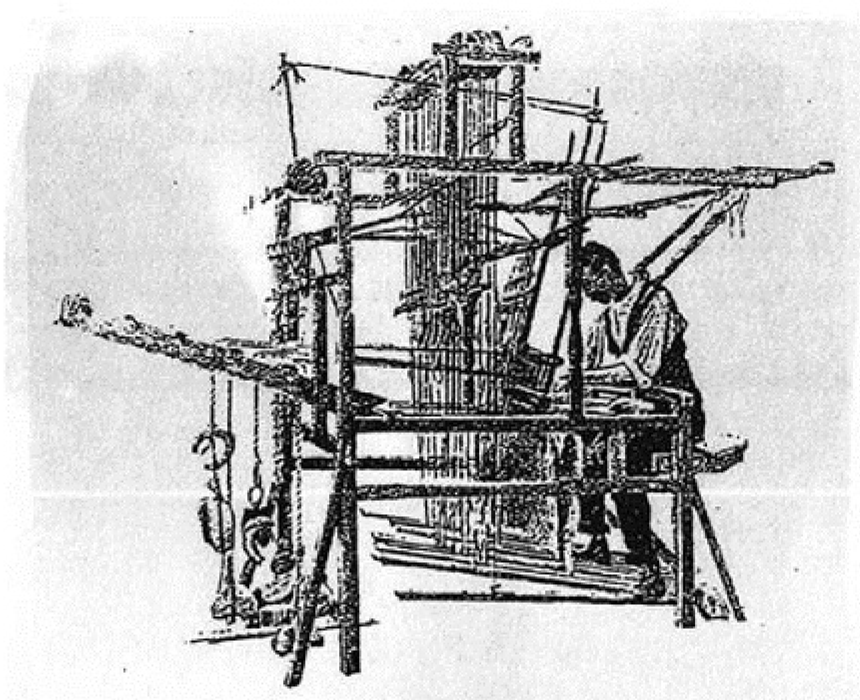
LIVRE SEIZIÈME.

IL ne s'agissoit plus que de donner une dernière forme aux conventions qui ve- 1603.

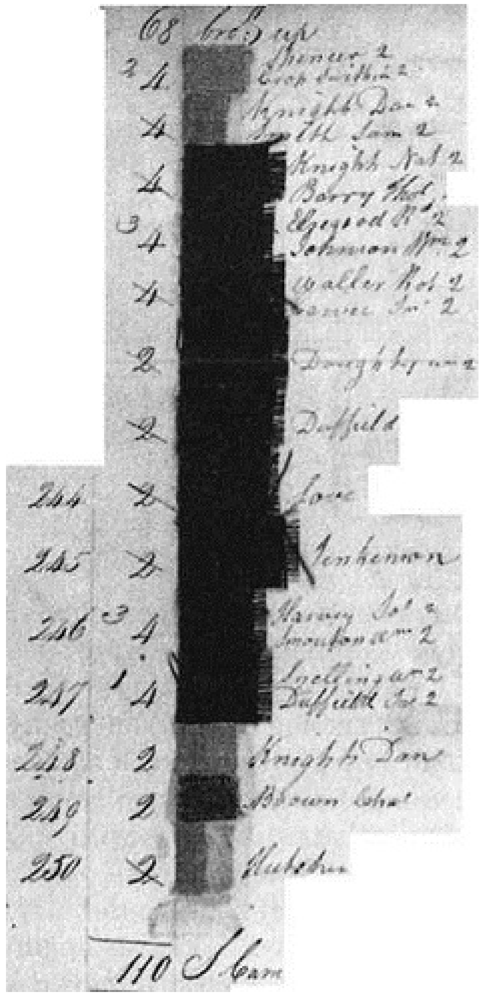
O günden beri en sevdiğim kitaplardan biridir. Fransa'nın iklimi, ipekçilik yapmak için uygun değildir, diye başlar Sully bu nedenleri sıralamaya. İlkbahar çok geç gelir ve geldiğinde de, genelde nem oranı çok yüksek olur, nemin bir kısmı tarlaların üzerine çöker, bir kısmı da tarlalardan yukarı yükselir. Sırf bu uygun olmayan, değiştirilmesi de imkânsız olan iklim koşulları bile, son derece dezavantajlı görünüyordu ve bu durum, hem yumurtadan sağlam çıkmaları çok zor olan ipekböceği tırtıllarını hem de dut ağaçlarını olumsuz etkiliyordu; çünkü bu ağaçların gelişebilmelerinin temel koşulu, özellikle çiçek açıp yeni filizler verdikleri mevsimlerde havanın mutlaka yumuşak olmasıydı. Ama bu temel sorunun dışında göz önünde bulundurulması gereken başka bir şey ise, diye devam eder Sully, Fransa'da kırsal yaşamla ilgili iş ve uğraşlar yüzünden kimsenin, tabii isteyerek tembellik yapmayanların, hiç boş zamanlarının kalmamasıdır. İşte bu nedenle, bu ipekçilik işi büyük çapta yapılmak isteniyorsa, köylülerin işgücünü alışık oldukları günlük işler ve sağladıkları güvenli, bol kazanç için harcamaktan vazgeçirmek, bunun yerine bu işgücünü her açıdan kuşkulu görünen ipekçilik işine kaydırmak gerekir. Gerçi köylüleri yaşam koşullarında böyle bir değişiklik yapmaya ikna etmek büyük ihtimalle kolay olacaktır, der Sully, kim ipekçilik gibi pek de zahmetli olmayan bir iş için, böylesine yorucu ve zor bir işten

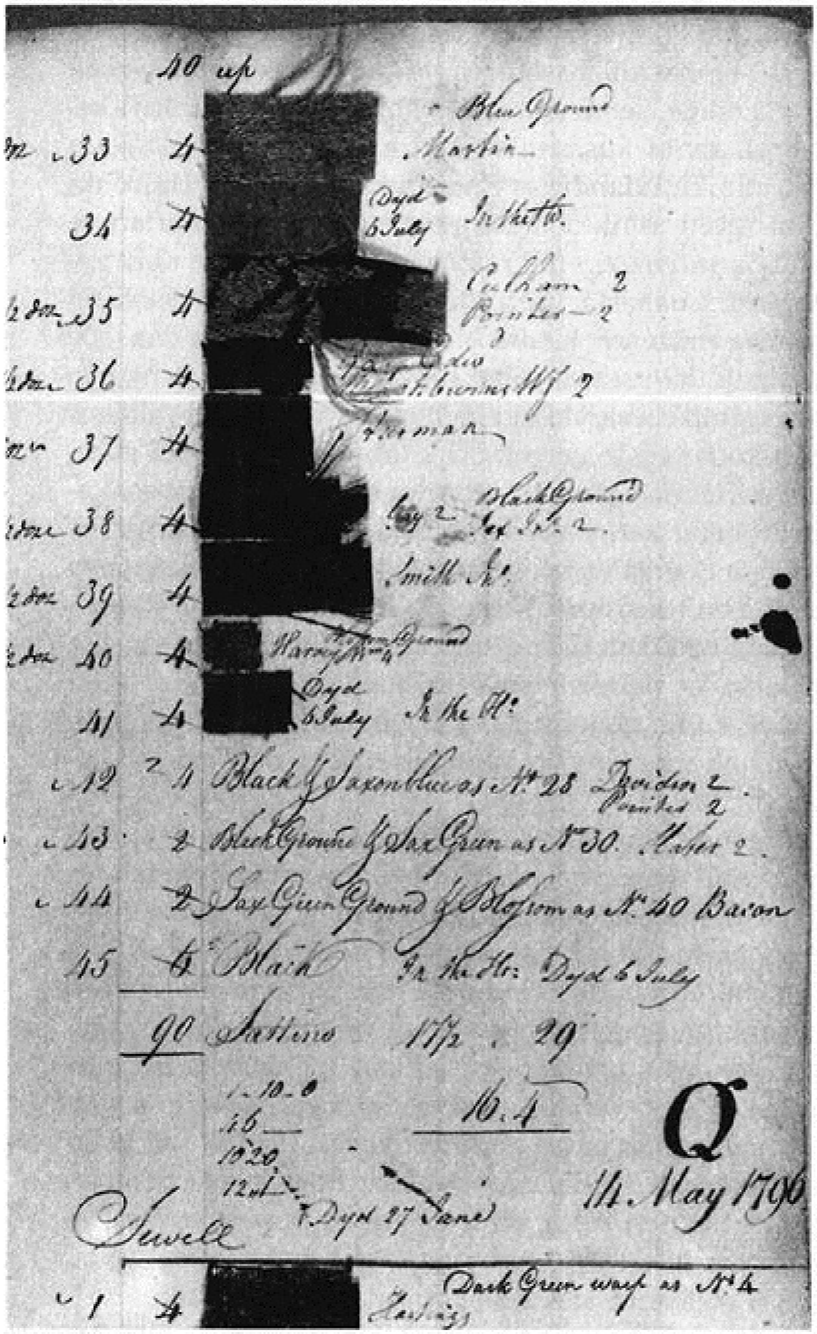
vazgeçmez ki! Ama ipekçiliği Fransa'da yaygınlaştırmamak için en önemli neden, diye iddia eder Sully, ustaca bir dönüşle bu kez doğrudan asker krala hitap ederek, eskiden beri orduya en iyi süvarileri ve piyadeleri gönderen köy halkının, gerçekte yalnızca kadınların ve çocukların ellerine uygun olan bu iş yüzünden, bizzat Siz Saygıdeğer Majesteleri'nin vazgeçilmez olarak gördüğü güçlü bünyelerini heba etme tehlikesiyle karşı karşıya kalacak olmalarıdır. Bunun sonucunda kısa bir süre sonra, askerlik sanatını icra edecek yeni nesiller bulmakta zorlanacağız. Ayrıca köylü sınıfının ipekçiliğin etkisiyle dejenere olması, diye devam eder Sully, lüks yaşam ve -tembellik, gevşeklik, laubalilik ve savurganlık gibi- böyle bir yaşamın getirdiği tüm öbür şeyler yüzünden kentli sınıflarda görülen dejenerasyonu da artıracaktır. Kısa bir süre sonra Fransa'nın her yerinde, görkemli bahçeler ve ihtişamlı saraylar, pahalı mobilyalar, altın süslemeler ve porselen tabaklar, arabalar ve Cabrioletler, şenlikler ve şölenler, likörler, parfümler için çok fazla paralar harcanıyor olacak, der Sully, hatta memuriyet için bile fahiş fiyatlarda pazarlıklar yapılacak, yüksek sosyeteye mensup, evlenmesinde sakınca olmayan hanımlar açık artırmada en yüksek fiyatı verene satılacak. Tüm krallıkta ipekçilik yapılmaya başlanması, bu genel ahlaksal çöküntüye daha da hız kazandıracaktır, diye yazar Sully, dolayısıyla kralını bu tehlikelere karşı uyarmak ve daha az gelirle geçimlerini sağlayanların sahip olduğu erdemleri hatırlatmak zorunda hissettiğini söyler. Ama başvekilin tüm itirazlarına rağmen, on yıl içinde Fransa'da ipek sanayisi kurulmuş oldu. Bunun başlıca nedenlerinden biri, 1598'de ilan edilen Nantes Fermanı'nın, o zamana kadar en ağır baskılara maruz kalan Protestan Huguenotlara en azından belli sınırlar dahilinde toleransı garantilemesi ve ipekçilikte önemli bir rol oynamış bu insanların anavatanları Fransa'da kalmalarını sağlamış olmasıydı. — Fransa örneğinden alınan esinle, neredeyse aynı dönemde İngiltere'de de sarayın desteğiyle ipekçilik benimsendi. L James, bugünkü Buckingham Sarayı'nın bulunduğu yerde, kim bilir kaç dönümlük bir araziye bir dut ağacı bahçesi yaptırmıştı ve Essex'te bulunan en sevdiği kır evinde, ipekböceği tırtılları yetiştirmek üzere kendine ait bir böcekhaneye sahipti. James'in bu gayretkeş yaratıklara duyduğu ilgi öyle büyüktü ki, onların alışkanlık ve ihtiyaçlarını incelemek için saatler harcıyor, hatta krallığı içinde yaptığı yolculuklarda bile, içi tıkabasa saray tırtıllarıyla dolu bir sandığı her zaman yanında götürüyordu. Bu sandığın her türlü bakımından da özel olarak bu göreve atanmış bir uşak sorumluydu. James, İngiltere'nin doğusunda

bulunan ve pek de yağış almayan kontluklara yüz binin üzerinde dut ağacı diktirdi ve çeşitli tedbirler sayesinde, 18. yüzyılın başlarında en parlak dönemine giren imalatçılık dallarından birinin temel ilkelerini belirlemiş oldu. O dönemde Louis, Nantes Fermanı'nı yürürlükten kaldırdıktan sonra, elli binin üzerinde Huguenot İngiltere' ye göç etmişti ve bu insanların çoğu ipekböceği tırtılları yetiştirmek, ayrıca ipekli kumaşlar hazırlamak konusunda tecrübeliydi. Aralarında Lefevreler, Tilletteler, De Haguelar, Martineauler, Columbineler gibi ailelerin de bulunduğu bu zanaatçı ve tüccar aileler, o zamanlar Londra'dan sonra İngiltere'nin en büyük ikinci kenti olan Norwich'e yerleştiler. 16. yüzyılın başından beri bu kentte, Flaman ve Valon dokumacılardan oluşan beş bin kişilik bir koloni zaten vardı. Aradan iki kuşak bile geçmeden, 1750 yılına kadar Norwichli Huguenot dokuma ustaları tüm krallığın en varlıklı, en nüfuzlu ve en kültürlü sınıfı haline geldi. İşletmelerinde ve onların tedarikçilerinde gece gündüz akıl almaz bir yoğunluk yaşanıyordu, hatta yakın zamanda okuduğum, İngiltere'deki ipek imalatının tarihini anlatan bir kitaba göre, o zamanlar bir kış gecesi çökmekte olan karanlığın içinde, simsiyah gökyüzünün altında uzaktan Norwich'e doğru yaklaşan bir gezgin, o kadar geç bir saat olmasına karşın imalathanelerin pencerelerinden dışarıya süzülen ışığın kentin üzerinde böylesine bir parıltı oluşturmasına şaşıp kalmıştı. Işığın çoğalması ile işin çoğalması, doğaldır ki bunların gelişim çizgileri birbirine paralel ilerler. Kentin ve çevresinin üzerindeki donuk ışık yansımasının içinden bakışlarımızın artık geçemediği günümüzden geriye gidip 18. yüzyılı düşündüğümde, en azından bazı yerlerde ne kadar çok insanın o zavallı bedenleriyle ahşap çerçeveler ve çıtalarla yapılmış, ağırlıklar asılmış ve işkence aletlerine benzeyen dokuma tezgâhlarına bir ömür boyu mahkûm olduğunu düşünmek beni hayrete düşürüyor. Dokuma tezgâhlarında sürdürülen bu kendine özgü ortak yaşam, herhalde görece daha ilkel bir üretim biçimi olduğundan, bu dünyadaki yaşamımızı yalnızca kendi icat ettiğimiz makinelere bağlı olduğumuz sürece sürdürebildiğimizi, günümüzün sanayileşmiş üretim biçimlerinden çok daha net bir biçimde gözler önüne serer.

İşte bu nedenle -yaklaşık aynı dönemde Almanya’da yayımlanan ve Aydınlanma döneminin psikoloji kuramlarını yansıtan bir dergi olan *Magazin für Erfahrungsseelenkunde* ’de (Ampirik Psikoloji Dergisi) anlatıldığı üzere- özellikle dokumacılar, ayrıca onlarla birçok açıdan benzerlik taşıyan bilginler ve arzuhalciler melankoliye ve melankoliden kaynaklanan tüm rahatsızlıklara meyilli kişilerdi. İnsanı durmaksızın kambur oturmaya, sürekli olarak dikkat kesilmeye ve karmaşık desenleri sonsuza dek üst üste dizmeye mecbur bırakan bir işin böyle sonuçlar doğurması normaldi. Mesai sona erse de ardı arkası kesilmeyen o derin düşüncelerin, rüyalara kadar giren o yanlış bir iplik atılmış olabileceği duygusunun insanı ne tür çıkmaz sokaklara ve derin kaygılara sürükleyebileceğini anlamak, tahminimce hiç kolay değildir. Ama şunu da burada saptamamız gerekir ki, dokumacıların yaşadığı bu ruhsal rahatsızlıkların öbür yüzü, Sanayi Devrimi öncesinde Norwich’teki imalathanelerde üretilen sayısız kumaş türüdür - ipek brokarlar ve şanjanlı poplinler, satenler ve saten taklidi kumaşlar, devetüyü kumaşlar, desenli ve parlak yünlü kumaşlar ve kabartma çizgili ipek kumaşlar, ipek karışımından yapılmış incecik kumaşlar, ipek tül ve danteller, bombazenler.

68
Spencer 2
Knight Dan 2
Smith Sam 2
Knight Nat 2
Barry Thos
Johnson Wm 2
Waller Rob 2
Duffield
244
Love
245
Jenkenson
246
247
248
Knight Dan
249
Brown Chas
250
110

Bunlar gerçekten de olağanüstü bir çeşitliliğe sahiptir ve kelimelere sığamayacak öyle bir güzelliğe, kendi içlerinden gelen öyle bir parıltıya sahiptirler ki, sanki kuşların tüyleri gibi bunlar da doğanın kendi yaratımlarındandır. — En azından Strangers Hall'daki küçük müzenin camlı dolaplarında sergilenen, kenarları ve içindeki boş yerleri gizemli rakamlar ve simgelerle dolu desen kitaplarına bakarken ben sık sık böyle düşünmüşümdür. Söz konusu müzenin binası bir zamanlar Fransa'dan

göç eden bir ipek dokumacısı ailenin eviydi. Sayfaları bana hep yazılı ve resimli eserlerimizin hiçbirinin yanına bile yaklaşamayacağı kadar eşsiz, gerçek bir kitabın sayfaları gibi görünen bu desen katalogları, 18. yüzyılın sonlarında Norwich'teki imalathaneler batıncaya değin Riga'dan Rotterdam'a, Petersburg'dan Sevilla'ya kadar tüm Avrupa'daki ithalatçıların bürolarında bulunuyordu. Kumaşlar ise Norwich'ten Kopenhag, Leipzig ve Zürih ticaret fuarlarına gönderiliyor, oradan toptancıların ve perakendecilerin depolarına geliyor, belki de yarı ipekten bir gelinlik duvağı olarak bir Yahudi çerçinin sırtındaki bohçada Isny'ye, Weingarten'a ya da Wangen'a gidiyordu.

O dönemde görece daha geri kalmış olan kimi yönetim merkezlerinde akşamları saray meydanlarında domuzların dolaştığı Almanya'da ipekçiliği geliştirmek için, tahmin edilebileceği üzere, büyük çabalar sarf ediliyordu. Friedrich, Fransız göçmenlerin de yardımıyla Prusya'da resmi bir ipek endüstrisini hayata geçirmeye çalıştı ve bunun için dut ağacı plantasyonları oluşturttu, karşılıksız ipekböceği tırtılları dağıttı, ipekböceği yetiştiriciliğiyle uğraşıp da yarar sağlayanlara büyük miktarlarda ödüller verdi. 1774'te sırf Magdeburg, Halberstadt, Brandenburg ve Pomeranya bölgelerinde üç buçuk ton saf ipek üretilmiştir. Saksonya'da, Hanau Kontluğu'nda, Württemberg, Ansbach ve Bayreuth'ta, Liechtenstein Prensi sayesinde onun Avusturya'daki arazilerinde, ayrıca 1777'de Bavyera'ya gelen ve Münih'te de hemen bir ipekçilik idare merkezi kuran Karl Theodor aracılığıyla Rheinland-Pfalz'te aynı şey gerçekleşmişti. Freising, Egelkofen, Landshut, Burghausen, Straubing'de, hatta eyalet başkentinde hiç gecikmeden dut ağacı bahçeleri kuruldu ve yolların kenarlarına, surlara ve bütün caddelere dut ağacı ekildi, böcekhaneler ve iplikhaneler inşa edildi, fabrikalar kuruldu ve bir sürü memur görevlendirildi. Ama tuhaftır ki, Bavyera'da ve öteki Alman prensliklerinde böylesine büyük bir azimle desteklenen ipekçilik endüstrisi henüz tam yaygınlaşma aşamasındayken yok olma noktasına geldi. Dut ağacı bahçeleri tekrar ortadan kayboldu, ağaçlar yakacak olarak kullanılmak üzere kesildi, memurlar emekli edildi, buhar kazanları, iplik makineleri ve tezgâhlar kırıldı, satıldı ya da yağma edildi. 1 Nisan 1822'de, Kraliyet Bahçeler Müdürlüğü, Tarımcılık Derneği Genel Kurulu'na, hâlâ hayatta olan yaşlı kumaş boyama ustası Seybolt'un -bugün Münih Eyalet Kütüphanesi'nde bulunan bir belgede belirtildiği üzere- eski hükümet dönemindeki bir ipek imalathanesinde ipekböceği

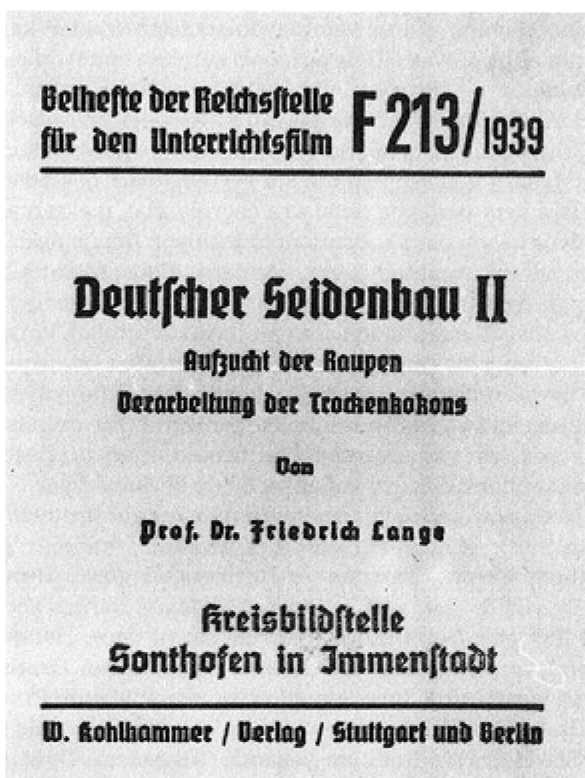
tırtılları sorumlusu ve iplik sarma şefi olarak 350 florinlik bir ücret karşılığında dokuz yıllığına görevlendirilmiş olduğunu bildirmiş ve kendilerine, yani müdürlüğe, onun zamanında yüce majestelerinin emriyle kentin çevresindeki tüm araziye binlerce dut ağacı dikilip bunların numaralandığı ve bu ağaçların kısa bir süre içinde şaşırtıcı bir boya ulaşıp çok güzel yapraklarla dolduğu bilgisinin kayıtlara geçirilmesi sağlanmıştı. Seybolt, bu ağaçlardan birinin von Utzschneider'in Einlasstor yakınlarındaki kumaş fabrikasının bahçesinde hâlâ durduğunu söylüyordu. İkincisinin ise, bildiği kadarıyla, ipekçilik yapmak için ufak tefek girişimlerde bulunan Augustinusçu manastırın bahçesinde bulunduğunu belirtiyordu. İpekçiliğin daha başlar başlamaz çöküşünün tek nedeni ticari hesapların tutmaması değil, daha çok Alman hükümdarların despot bir yaklaşım sergilemeleri ve ne pahasına olursa olsun ipekçiliği geliştirmek istemeleriydi. Karlsruhe'deki Bavyera Büyükelçisi Bay Kont von Reigersberg'in verdiği ve Schwetzingen'de hâlâ ipekçilikle uğraşan tek plantasyon denetçisi olan Kall adında birinin ifadelerine dayanan bir muhtıradan, vaktiyle ipekçiliğin en yoğun yapıldığı Rheinland-Pfalz bölgesinde, yarım dönümden daha büyük bir araziye sahip olan her uyruğun, her memurun, her vatandaşın ya da asli vatandaşlık haklarına sahip olmayanların, tarlalarını hangi amaç için kullanıyor olurlarsa olsunlar, belli bir zaman dilimi içinde, yarım dönüm başına altı ağaç dikme zorunluluğu olduğu anlaşılıyordu. Burada yazılanlara göre, asli vatandaşlık haklarından yararlanmaya aday her yeni kişi iki, asli vatandaşlık haklarına sahip olmayanlar bir, biracılık ve fırıncılık yapma izni verilmiş her uyruğun bir, dahası her türlü mirasçının belli miktarda ağaç dikmesi gerekiyordu. Bütün açık alanların, caddelerin, setlerin, sınırlardaki hendeklerin, hatta kilise mezarlıklarının ağaçlandırılması gerekiyordu, öyle ki uyruklar her yıl İpekçilik Enstitüsü' nün fidanlıklarından yüz bin ağaç almak zorunda kalıyordu. Her beldede en genç on iki vatandaşa, bu dut ağaçlarının dikimi ve bakımıyla ilgilenmek gibi zorunlu bir görev verilmişti. Bunların dışında, daha masraflı görevlendirmeler de yapıldı, ipekçilikten sorumlu yirmi dokuz temsilci ve her bölge için, kişisel ve toplumsal angaryalardan belli muafiyetlerle ödüllendirilmiş ve günlük harcamaları için 45 kron ödenen uzman denetçiler atandı. Bu düzenlemelerin neden olduğu masraflar kısmen her bölgenin kendi kaynaklarından, kısmen de köylülerin ödemek zorunda kalacağı vergilerden karşılanacaktı. İpekçilik endüstrisinin gerçek ekonomik değerinin bile hiçbir açıdan haklı çıkaramayacağı böylesi

bir yük, ayrıca ipekçilikle ilgili her türlü suça verilen son derece etkili para cezaları ve fiziksel cezalar, aslında faydalı bir şey olan ipekçiliğe halk arasında derinden nefret duyulmasına yol açmış, bunun sonucunda da yığınlarla dilekçe, izin başvurusu, şikâyet ve dava ortaya çıkmış, yüksek hukuki merciler ve idari makamlar yazışmalarla dolup taşmıştı. Nihayet, Kari Theodor'un ölümünden sonra Elektör Max Joseph bu zorunlu hizmeti kaldırdı ve böylece giderek daha da içinden çıkılmaz bir hal alan bu saçmalığı deyiş yerindeyse kökünden halletmiş oldu. 1811 yılında, yani Almanya' da ipekçilik endüstrisinin çöktüğü tarihte Viyana'daki Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Harp Şurası'na, açık alanda yapılan ipekçiliği araştırmakla görevlendirilen sınır alayının ulaştırdığı raporlar hiç de cesaret verici görünmüyordu. Biri Caransebeş'teki Eflak-Illirya sınır alayı, öbürü Pançova'daki 12. Alman-Banat sınır alayı olmak üzere Albay Michalevics ve Hordinsky tarafından kaleme alınmış iki muhtıra neredeyse birbirinin aynısıydı ve bunlarda, tırtılların iyi yetiştirilebileceğine dair başlangıçtaki umutların aksine, kasırgalar, sağanak yağmurlar yüzünden, ayrıca Glogow, Perlasvaroş ve Isbitie'de ilk, Omoljica ve Opova'da ise ikinci uykularını tamamladıktan sonra bastıran dolu fırtınasında yapraklardan düşmeleri yüzünden tırtılların öldüğünden söz ediliyordu. Buna ek olarak, diye devam ediyordu muhtıra, tırtıllar, serçeler ve sığırcık kuşları gibi ağaçlarda bulunan ve onları büyük bir zevkle midelerine indiren sayısız düşman yüzünden sıkıntılı durumlar yaşıyorlardı. Gradişka sınır alayından Albay Minitinoviç, tırtılların iştahsızlığından, ani hava değişikliklerinden, sivrisineklerden, yaban arılarından ve karasineklerden yakınıyor, Brod 7. Sınır Alayı'ndan Albay Milletiç ise 12 Temmuz'da hâlâ ağaçlarda olan tırtılların ve tırtılların dönüştüğü kelebeklerin bir kısmının o yılki sıcaklarda kavrulduğunu ya da çok kalın yaprakları yiyemedikleri için öldüğünü bildiriyordu. Bu tür olumsuzlukları dikkate almayan Bavyera Devlet Müşaviri Joseph von Hazzi, 1826'da yayımladığı *Lehrbuch des Seidenbaus für Deutschland* (Almanya İçin İpekçilik Öğretim Kitabı) adlı kitabında, o güne kadar yapılmış yanlış girişimler ve hatalardan mümkün olduğunca kaçınarak, yavaş yavaş gelişmekte olan ulusal ekonominin önemli bir kolu haline getirmek için ipekçiliğin desteklenmesi konusunu ele alıyordu. Von Hazzi'nin bütünlüklü bir eğitim programı olarak tasarlanmış bu eserini, Varese Kontu Dandolo'nun 1810'da Milano'da yayımlanan yazısı Dell *arte di governare i bachi da* Setta'yı (İpekböceği Yetiştirme Sanatı Üzerine) Bonafou'nun De

l'education des vers a soie (İpek-böcekçiliği Eğitimi Üzerine), Bolzano'nun *Wegweiser zum Seidenbau'su* (İpekçilik Kılavuzu), Kettenbeil'ın *Anleitung zur Behandlung des Maulbeerbaums und Erziehung der Seidenraupe* (Dut Ağaçlarının Bakımı ve İpekböceği Tırtıllarının Yetiştirilmesine Giriş) izledi. Almanya'da ipekçiliği yeniden diriltebilmek, diye yazıyordu von Hazzi, öncelikle yapılmış hataların görülebilmesine bağlıdır, bu hatalar ise hükümetin yönetiminden, devletin tekel oluşturma çabalarından ve girişimci ruhları gülünesi yönetmeliklerle boğan beceriksiz yönetim biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Von Hazzi'nin görüşüne göre, ipekçilik her zaman masraflı olan ve kışlalara ya da hastanelere benzeyen kendine ait bir binayı ya da kurumu gereksinmemektedir, aksine bir zamanlar Yunanistan'da ve İtalya'da olduğu gibi, adeta hiçliğin içinden kendiliğinden doğmalı ve sıradan odalarda kadınlar ve çocukların, hizmetkârların, yoksullar ve yaşlıların, kısacası herhangi bir kazançtan yoksun olan herkesin konuştuğu gündelik bir mesele haline gelmelidir. Von Hazzi'ye göre ipekçiliğin toplum içinde popüler bir konuma yerleşmesi, öteki uluslarla içinde bulunulan yarışta tartışmasız ekonomik avantajlar sağlamakla kalmayacak, ayrıca kadınların ve halkın düzenli bir işle uğraşmaya alışık olmayan tüm kesimlerinin yaşam koşullarında da düzelme sağlayacaktır. Buna ek olarak, görünüşte önemsiz olan bu böceklerin, insanlar tarafından özenle yetiştirilmeleri sayesinde nasıl aşama aşama geliştiğini ve sonunda en narin ve en faydalı kumaşları nasıl oluşturduğunu gözlemlemek, gençlerin eğitiminde kullanılabilecek olan son derece uygun bir araçtır. Von Hazzi'nin görüşüne göre, her ulus için vazgeçilmez erdemler olan düzen ve temizlik alışkanlığını toplumun aşağı kesimlerine aşılamanın en iyi yolu, ipekçiliğin yaygınlaştı-rılmasıdır. Hatta von Hazzi, Alman ailelerinin çoğunun sıcak yuvasında ipekböceği tırtılı yetiştirilmesinin, toplumda ahlaki bir dönüşüm yaşanmasını sağlayacağını söyler. Von Hazzi daha sonra, ipekçilikle ilgili yanlış fikirleri ve önyargıları ortadan kaldırmak ister. Bunların arasında örneğin tırtılların gelişebilecekleri en iyi yerin gübrelerin üzeri ya da genç kızların göğüslerinin arası olduğu gibi inançlar vardır; veya, yumurtadan çıktıktan sonra, soğuk günlerde onlar için soba yakmak, fırtınalı günlerde panjurları kapamak ve havadaki mikropların zarar vermesini önlemek için pencereye pelinotu demetleri asmak gibi fikirler de bunlar arasındadır. Ama von Hazzi'ye göre sıkı bir disiplin uygulamak ve hijyene dikkat etmek çok daha akılcı olacaktır. Odalar her gün havalandırılmalı ve gerekirse, deniz tuzu,

manganat tozu ve biraz suyla kolayca hazırlanan klorla temizlen-melidir. Böylece sarılık, verem ve diğer hastalıkların tırtıllar arasında görülmesi kolayca önlenecek, ayrıca her açıdan çok faydalı ve kazançlı olan bir endüstri dalı, geniş halk kitlelerinin arasında kendiliğinden yaygınlaşan bilgiler sayesinde güvence altına alınmış olacaktır. Devlet Müşaviri von Hazzi'nin ipek endüstrisi sayesinde birlik kazanmış, kendini yüce amaçlar konusunda eğitebilmiş bir ulus hayali, muhtemelen kendinden önce yapılan, ama henüz tamamen geçmişte kaldığı söylenemeyecek hatalar yüzünden yankı uyandıramamıştır. Fakat yüz yıllık bir aranın ardından, kavuşturdukları her şeyi kendilerine özgü bir titizlikle yakalayan Alman faşistleriyle birlikte yeniden canlılık kazanmıştır. Bunu keşfedince yaşadığım şaşkınlık, geçen yaz, çocukluğumun geçtiği kasabanın yerel film ve slayt merkezindeyken, kendi çalışmam bağlamında hatırladığım ve Kuzey Denizi'ndeki ringa balıkçılığı hakkındaki bir kısa filmi ararken, belli ki aynı seri için yapılmış ve Almanya'daki ipekçilik endüstrisi hakkındaki bir filme rastladığım zaman yaşadığım şaşkınlıktan hiç de az değildi. Korkunç karanlık ve neredeyse gece yarısı çekilmiş gibi görünen ringa filminin aksine, ipekçilik hakkındaki film hakikaten pırıl pırıl bir aydınlıkla doluydu. Beyaz önlükler giymiş kadınlar ve erkekler, her yanı ışıklandırılmış ve duvarları yeni badanalanmış mekânlarda, kar gibi bembeyaz eğirme tezgâhlarıyla, bembeyaz kâğıt tabakalarıyla, bembeyaz gaz bezleriyle, bembeyaz ipekböceği kazalarıyla, bembeyaz keten bezinden çuvallarıyla uğraşıyorlardı. Filmin geneline, olası en iyi ve en temiz dünyayı müjdeleyen bir atmosfer hâkimdi. Bu izlenimim, filmin özellikle öğretmenlere yönelik olan broşürünü okuyunca daha da kuvvetlendi. Bu broşürde, Führer'in 1936'da Reichstag'da ilan ettiği plana uygun olarak, Almanya'nın dört yıl içinde, Almanların kendi gücüyle üretebileceği tüm maddeler açısından dışarıdan bağımsız hale gelmesi gerektiği söyleniyordu ve aynı şey, kendiliğinden anlaşılabileceği üzere, ipekçilik için de geçerliydi. Buna uygun olarak, Reich'ın Gıda ve Tarım Bakanı, Çalışma Bakanı, Orman Bakanı, Havacılık Bakanı tarafından çıkarılan yasa sayesinde bir ipekçilik endüstrisi oluşturma programı sayesinde, ipekçilik Almanya'da yeni bir canlanma dönemine girecekti. Berlin'deki Reich İpek Üreticileri Derneği ve bu derneğe bağlı olan, Alman Küçükbaş Hayvan Yetiştiricileri Derneği, ipekçilikle ilgili her alanda üretimi artırmayı kendine görev edinmişti. Basın aracılığıyla, filmler ve radyo aracılığıyla ipekçiliğe yönelik reklamların yapılması; eğitim amaçlı örnek ipekböceği yetiştirme

ünitelerinin kurulması; ülkenin, bölgelerin ve kasabaların grup başkanları organize edilerek tüm ipekböceği yetiştiricilerinin desteklenmesi; dut ağacı eksikliğinin giderilmesi ve o güne dek hiç faydalanılmamış topraklara, yerleşim alanlarına, mezarlıklara, yol kenarlarına, tren yolu kenarlarına ve Reich'ın otoyolları boyunca milyonlarca dut ağacının dikilmesi de bunlar arasındaydı. F 213/1939 broşürünün yazarı Profesör Lange'nin anlattıklarına göre, ipekçiliğin Almanya için tek önemi, döviz piyasasını gereksiz yere zora sokan ithalat ihtiyacının önüne geçilmesi zorunluluğu değildi, bağımsız bir savunma sanayisi kurmaya yönelik çabalarda da ipek önemli bir rol üstleniyordu. Bu nedenle okullarda Alman gençleri arasında da ipekçiliğe ilgi uyandırılmalıydı, ama bu, Büyük Friedrich zamanında olduğu gibi zorla yapılmamalıydı. Daha çok, öğretmen ve öğrencilerin kendi iradeleriyle ipekçiliğe ilgi duymaları sağlanmalıydı. İpekçilik alanında okullarda yapılabilecek olası öncü çalışmaları ayrıntılı bir biçimde inceleyen Profesör Lange, okul bahçelerinin dut ağacından çitlerle çevrilebileceğini ve okul binalarında da ipekböceği tırtıllarının yetiştirilebileceğini yazıyordu. Sonuçta ipekböceği tırtılları, diye ekliyordu Profesör Lange, apaçık belli olan faydalarının yanı sıra, derslerde de kullanılabilecek ideal bir inceleme nesnesidir.

Beihefte der Reichsstelle für den Unterrichtsfilm F 213/1939

Deutscher Seidenbau II

Aufzucht der Raupen

Verarbeitung der Trockenkokons

Von

Prof. Dr. Friedrich Lange

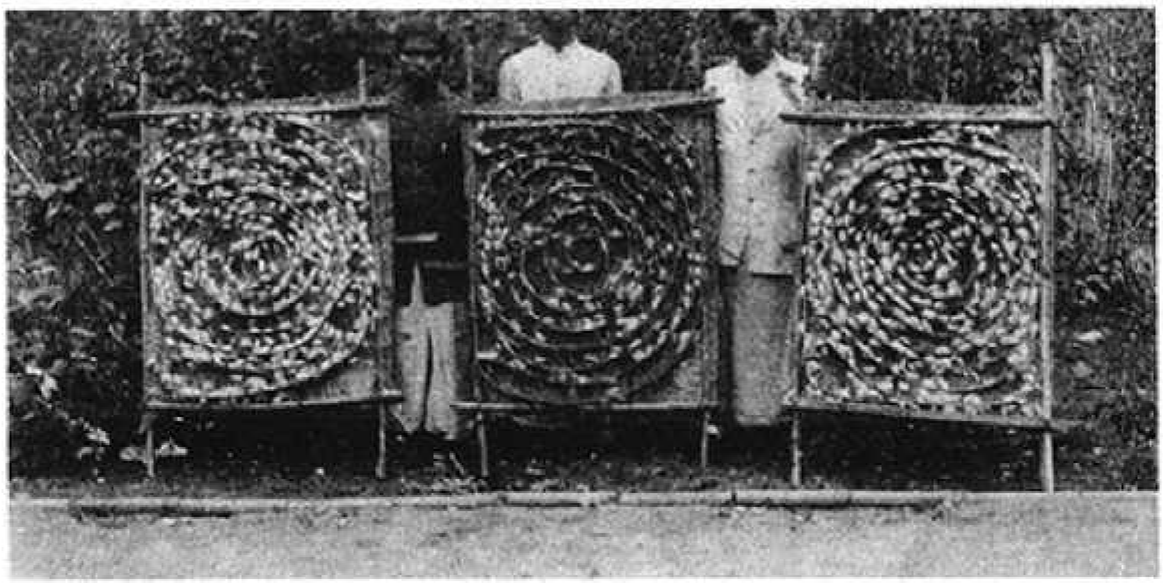
Kreisbildstelle Sonthofen in Immenstadt

W. Kohlhammer / Verlag / Stuttgart und Berlin

Beklenmedik herhangi bir masraf çıkarmaksızın, istenilen sayıda tırtıl bulunabilir ve bunlar, kafese gerek kalmadan, tamamen “evcil hayvan” olarak beslenebilir, üstelik ipekböceği tırtıllarından, gelişmelerinin her aşamasında çeşitli amaçlarla (tartmak, uzunluk ölçmek vb. için) faydalanılabilir. Onların üzerinde böceklerin anatomisi ve özellikleri gösterilebilir; ayrıca ehlileşme belirtilerine, mutasyondan kaynaklanan kayıplara işaret edilebilir ve performansı denetlemeye ilişkin olarak, türün bozulmasını önlemek için işe yaramayanları seçip ortadan kaldırma gibi ehlileştirme işinde alınması gereken temel önlemler anlatılabilir. — Filmde, Celle İpekböcekçiliği Kurumu’nun gönderdiği yumurtaları karşılayan ipekböceği yetiştiricilerini görüyoruz. Yumurtaların temiz bölmelere konmasını, yumurtalardan tırtılların çıkmasını seyrediyoruz; çok acıkmış tırtıllara yem veriliyor, defalarca çevriliyorlar, ipekten ağlar örülüyor ve son olarak, tırtıllar öldürülüyor. Ama burada, eskiden sık sık yapıldığı üzere, kozaların güneşin altına konması ya da sıcak fırının içine sürülmesi yoluyla gerçekleşmiyor, sürekli olarak kaynama noktasında tutulan, kenarları kapatılmış bir çamaşır kazanının üzerinde asılı duruyorlar. Yayvan sepetlere yayılmış kozaların, kazandan yükselen su buharında üç saat bırakılması gerekiyor. Bir miktar kozayla bu işlem tamamlandığında, hemen ikinci tur başlıyor ve hepsi öldürülünceye kadar bu böyle devam ediyor.

Notlarımı yazmayı tamamladığım bu günün tarihi 13 Nisan 1995. Kutsal Perşembe, ayakların yıkandığı gün, Agathon, Carpus, Papylus ve Hermengild günü. Bundan tam üç yüz doksan yedi yıl önce, IV Henry, Nantes Fermanı’nı ilan etti. Dublin’de iki yüz elli üç yıl önce, Handel’in *Messiah* oratoryosu ilk kez seslendirildi; Warren Hastings, iki yüz yirmi üç yıl önce Bengal valisi olarak atandı; Prusya’ da yüz on üç yıl önce antisemitik lig kuruldu ve yetmiş dört yıl önce Amritsar Katliamı yaşandı. Tuğgeneral Dyer, Callianvalla Bagh diye bilinen meydanda toplanan on beş bin protestocuya, ibret olsun diye ateş açtı. Oradaki kurbanların hiç de azımsanmayacak bir kısmı, o dönemde hem Amritsar bölgesinde hem de genel olarak Hindistan’da oldukça ilkel koşullarda sürdürülen ipekçilik endüstrisinde çalışıyordu. Bu günden tam elli yıl önce, İngiliz gazetelerinde Celle kentinin düştüğünü, Alman birliklerinin, Tuna Vadisi'nde engel tanımaksızın ilerleyen Kızıl Ordu’nun karşısında geri çekilmek zorunda kaldığını yazıyordu. Evet, ve son olarak,

Kutsal Perşembe, 13 Nisan 1995, aynı zamanda -sabah erken saatlerde henüz bilmediğimiz bir şeydi bu- Clara'nın babasının Coburg'daki hastaneye kaldırıldıktan kısa bir süre sonra öldüğü gün.

Ben şu anda bunları yazarken yalnızca felaketlerin oluşturduğu tarihimizi bir kez daha düşününce, bir zamanlar toplumun yüksek kesimlerine mensup hanımların siyah ipek taftadan ya da krepdöşinden ağır ve uzun elbiseler giymesinin, derin bir yasın tek uygun ifadesi olduğu aklıma geldi. Sözgelimi Kraliçe Victoria'nın cenaze töreninde Teck Düşesi, dönemin moda dergilerinde anlatıldığı üzere, hakikaten insanın nefesini kesen, kalın tüllerle sarmalanmış, Mantova ipeğinden bir elbiseyle görülmüştü. Norwich'teki ipek dokumacısı Willet & Nephew da, bir daha açılmamak üzere kapanmadan önce, sırf bu nedenle ve bir de yas kıyafetlerinde kullanılan ipekler alanında hâlâ eskiden olduğu gibi önüne geçilmez bir ustalığa sahip olduklarını göstermek için, altmış adım uzunluğunda Mantova ipeği üretmişlerdi. Ve bir ipek tüccarının oğlu olarak bu işten anlıyor olması gereken Thomas Browne da *Pseudodoxia Epidemica'nın* nerede olduğunu tam olarak bulamadığım bir yerinde, kendi döneminde Hollanda'da, ölü evinde tüm aynaları ve üzerinde manzaraların, insanların ya da meyvelerin göründüğü tüm resimleri ipek matem bandıyla örtme geleneği olduğuna işaret ediyor. Böylece bedenden ayrılan ruh son yolculuğunda, kendi görüntüsüyle ya da kısa bir süre sonra sonsuza dek kaybedeceği vatanının görüntüsüyle yolunu şaşırmazmış.

Bu kitaptaki resimler yazar tarafından bizzat derlenmiştir. Fotoğraflar Michael Brandon-Jones'a aittir. İpek kitabından reprodüksiyonlar için Norfolk Müzesi'ne, özellikle de John Renton'a en içten teşekkürlerimle.

Dipnot:

1. Kuzeyin ılıman bölgelerinde temmuz, ağustos ve eylül aylarında görülen aşın sıcak günler. Yunanlılar bu günlerde, Güneş'le aynı zamanda yükselen ve Alfa Büyükköpek olarak da bilinen Akyıldız'ın kendi ısısını Güneş'e kattığına ve havanın bu yüzden aşırı derecede ısındığına inanırlardı. Romalılar ve Mısırlılar ise köpeklerin eyyam-ı bahurda çılgına döndüğüne inandıkları için bu döneme "köpek günleri" adını verdiler. (Ç.N.)

2. iris, süsen çiçeğinin Almanca'daki karşılığıdır. Aynı zamanda, metinde daha önce, Faederick Farrar'ın kız kardeşinin ismi olarak geçmiştir. Yazar burada bu isme gönderme yapıyor. (Ç.N.)

3. Ringa balığının Almanca'daki karşılığı He-ring, İngilizce'deki karşılığı ise herring'dir, burada adı geçen diğer bilim insanının ismi ise İngilizce'de ışık anlamına gelen light sözcüğünden türemiştir. (Ç.N.)

4. (Alm.) Wehrmacht: Savunma gücü anlamına gelen bu sözcük, III. Reich'ın kara, deniz ve hava kuvvetlerinin resmi adıdır. (Ç.N.)

5. (Alm.) Heeresgruppe: Kara Ordusu. (Ç.N.)

6. Squirrel, İngilizce'de "sincap" demektir. (Ç.N.)

7. (Lat.) “Geceden daha kara bir kadın istiyorum.” (Ç.N.)